EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

BART D. EHRMAN este şeful Departamentului de studii de religie din cadrul North Carolina University, Chapel Hill. Şi-a făcut studiile de masterat şi doctorat la Princeton Theological Seminary, unde a absolvit, în 1985, *magna cum laude*. Pe lângă articole, antologii şi recenzii, a publicat numeroase lucrări având ca teme interpretarea Noului Testament, istoria creştinismului timpuriu, ortodoxia şi erezia, formarea canonului sau diferitele perspective asupra lui Iisus ca personaj istoric. Printre cărţile sale se numără: *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible* (2009); *God's Problem: How the Bible Fails to Answer Our Most Important Questions – Why We suffer* (2008); *Lost Christianities* (2003); *Lost Scriptures*: *Books That Did Not Make it into the New Testament* (2003); *The Apostolic Fathers* (2003); *Jesus*: *Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (1999); *The New Testament and Other Early Christian Writings*: *A Reader* (1998)*; The Orthodox Corruption of Scripture*: *The Efect of Early Christo logical Controversies on the Text of the New Testament 993*). La Editura Humanitas a mai apărut *Adevăr şi ficţiune în „Codul lui Da Vinci"* (2005) şi este în pregătire lucrarea *Petru, Pavel şi Maria Magdalena*.

BART D. EHRMAN

EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

Despre trădător şi trădare dintr-o nouă perspectivă

Traducere din engleză de ADINA COBUZ

HUMANITAS

BUCUREŞTI

Redactor: Dragoş Dodu

Coperta: Ioana Dragomirescu Mardare

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

Corector: Cristina Jelescu

DTP: Emilia Ionaşcu, Dan Dulgheru

Tipărit la „Accent Print" Suceava

Bart D. Ehrman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
EHRMAN, BART D.
Evanghelia pierdută a lui Iuda: despre trădător ţi trădare dintr-o nouă perspectivă/. Bart D. Ehrman; trad.
Adina Cobuz.
— Bucureşti: Humanitas, 2009
Index
ISBN 978 – 973 – 50 – 2449 – 9
I. Cobuz, Adina (trad.)
229.8 = 135.1
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/311 23 30
C.P.C.E.
— CP 14, Bucureşti e-mail: cpphumanitas.ro www.librariilehumanitas.ro www.libhumanitas.ro
Lui Dale Martin, un prieten şi erudit nemaipomenit, care m-a îndemnat întotdeauna să privesc lucrurile şi altfel

Cuprins

Prefaţă

Majoritatea Evangheliilor din perioada creştinismului timpuriu s-au pierdut pentru totdeauna. Din când în când mai apare câte una ca rezultat al căutărilor unor arheologi cu experienţă; de cele mai multe ori însă, sunt descoperite din pură întâmplare de către localnici care nici n-au visat vreodată să dea peste o asemenea comoară. Foarte rar – o dată în viaţă, sau poate chiar niciodată – i se oferă unui cercetător prilejul de a lua parte la demersurile de evaluare, autentificare şi publicare a unei Evanghelii recent descoperite. După cum s-a dovedit, m-am numărat printre norocoşi.

O serie de telefoane-surpriză, unele dintre ele din partea Societăţii National Geographic, mi-au adus la cunoştinţă descoperirea unui text de mult pierdut: Evanghelia lui Iuda Iscarioteanul[1]. Cercetătorii aflaseră despre existenţa unui astfel de text din scrierile Părinţilor Bisericii creştine timpurii. Aceste mărturii antice erau însă stranii şi greu de crezut. Chiar era posibil să existe o mărturie cu privire la Iisus, scrisă din perspectiva duşmanului său de moarte, a trădătorului său, Iuda

1 Am optat pentru varianta „Evanghelia lui Iuda“, și nu „Evanghelia după Iuda“ (așa cum a apărut, de altfel, în traducere românească textul ca atare) din rațiunile expuse de autor infra, capitolul 6, nota 1, p. 172 (n. tr.).

Iscarioteanul? Iar această mărturie chiar îl prezenta într-o lumină favorabilă pe Iuda, susţinând, contrar concepţiei tradiţionale, că ar fi fost de fapt ucenicul cel mai apropiat şi sfătuitorul lui Iisus? National Geographic mi-a solicitat ajutorul în demersurile de autentificare a Evangheliei şi de stabilire a valorii sale istorice. Nu am lăsat să-mi scape ocazia, şi iată-mă în măsură să spun întreaga poveste.

Este o Evanghelie care pare să fi apărut din neant, descoperită fiind în urmă cu treizeci de ani într-un mormânt din Egipt; acum o pot studia, pentru prima dată, cititorii fascinaţi de istoria creştinismului timpuriu şi de nenumăratele forme pe care le luau credinţa şi ritualurile creştine în veacurile de început. Este de fapt o Evanghelie gnostică. Şi este una dintre cele mai fascinante descoperite vreodată. Nu a fost scrisă de Iuda sau de altcineva care chiar să-l fi cunoscut. Nu e la fel de veche precum Evangheliile după Matei, Marcu, Luca sau Ioan. Dar reprezintă una dintre cele mai vechi mărturii necanonice care au ajuns până la noi. Iar povestea pe care o are de spus este ieşită din comun.

Rememorând întregul parcurs de până acum, ţin să mulţumesc tuturor persoanelor care m-au ajutat. Mulţumirile mele se îndreaptă către Societatea National Geographic, şi în special către Terry García, senior vicepreşedinte însărcinat cu misiunile creştine, pentru că m-a cooptat la acest proiect, şi lui Betty Hudson, senior vicepreşedinte pe comunicaţii, pentru tot sprijinul pe care mi l-a oferit. Robert Miller, prieten de-al meu şi editor în cadrul Oxford University Press, şi-a dat bucuros acordul pentru a publica darea mea de seamă şi pentru a lectura cu un ochi de expert manuscrisul trimis de mine. Trebuie să le mulţumesc în mod deosebit prietenilor mei din domeniul de referinţă, specialiştilor care au citit paginile ce urmează, ajutându-mă să repar câteva erori strigătoare la cer şi să mă feresc să fac şi mai multe: lui Dale Martin, renumit specialist în studierea Noului Testament, din cadrul Yale University, căruia îi dedic această carte; lui

Andrew Jacobs, cel mai promiţător specialist

PREFAŢA 11

În creştinismul antic târziu, de la University of California, Riverside; lui Zlatko Piese, remarcabilul meu coleg de la University of North Carolina/Chapel Hill – şi coptolog fără egal; lui Herb Krosney, reporter de investigaţie responsabil mai mult decât oricine pentru aducerea la cunoştinţa întregii lumi a descoperirii acestei Evanghelii; lectorului anonim, dar incredibil de entuziast şi perspicace de la Oxford University Press, ale cărui comentarii pe marginea manuscrisului mi-au pus noi şi noi întrebări; şi soţiei mele, Sarah Beckwith, medievalist în cadrul Departamentului de Engleză din Duke, de un discernământ şi-o inteligenţă ieşite din comun.

Traducerea în limba engleză a Evangheliei lui Iuda a fost realizată de Rodolphe Kasser, Marvin Meyer şi Gregory Wurst, în colaborare cu François Gaudard, în *The Gospel of Judas* (National Geographic, Washington D.C., 2006) [2]; acolo unde nu apar referinţele, traducerile din Noul Testament şi din alte scrieri ale creştinismului timpuriu îmi aparţin[3].

CAPITOLUL 1

O introducere personală la Evanghelia lui Iuda

Mi-am aruncat pentru prima dată privirea asupra Evangheliei lui Iuda în ziua de 5 decembrie 2004, într-un atelier de restaurare de lângă Geneva, în Elveţia. Eram frânt de oboseală, dar plin de entuziasm. Cu o zi înainte susţinusem două prelegeri despre istoria creştinismului timpuriu în cadrul Programului de Ştiinţe Umaniste patronat de University of Carolina/Chapel Hill, unde sunt titular. După aceea am mers cu maşina la aeroportul Raleigh-Durham, de unde am plecat cu un zbor de noapte

2 Trimiterile la ediția în limba română se referă la traducerea realizată de Adriana Bădescu, Evanghelia după Iuda, Editura Egmont, București, 2007 (n. tr.).

3În consecință, am urmat și noi îndeaproape traducerile realizate de Bart D. Ehrman, consultând totuși Biblia în traducere românească, ediția I.B.M.B.O.R., și ediția Cornilescu revăzută, 1990 (n. tr.).

spre Geneva. De acolo am luat repede taxiul până la hotel. Programul mi-a fost foarte încărcat: nici n-am avut timp să desfac bagajele înainte de întrevederea cu oamenii mei de legătură.

Ne-am întâlnit în holul hotelului, după care am fost plasat pe bancheta din spate a unui microbuz împreună cu alte şase persoane. Am ajuns la locul întâlnirii, în Nyon, Elveţia, pe malul lacului Geneva. Era o zi rece şi sumbră, şi, cu toată oboseala, ştiam că ziua aceea era specială.

Făceam parte dintr-un mic grup de oameni de ştiinţă reuniţi de Societatea National Geographic, pentru a o ajuta să evalueze vechimea şi autenticitatea unei Evanghelii nou descoperite. Întâlnirea stătea cumva sub semnul tainei. Tuturor ni se solicitase să semnăm un acord de confidenţialitate. Nu)

aveam voie să vorbim cu nimeni – cu atât mai puţin cu presa – despre ceea ce urma să vedem şi să auzim. National Geographic intenţiona să finanţeze fără reţineri autentificarea, publicarea şi promovarea acestei Evanghelii şi dorea să prevină scurgerea de informaţii legate de aceasta.

Era vorba, după toate aparenţele, despre un manuscris antic unde viaţa lui Iisus era prezentată din perspectiva trădătorului, a lui Iuda Iscarioteanul. Nimeni nu era de părere că Evanghelia fusese scrisă de Iuda însuşi. Iuda fusese un ţăran, fără ştiinţă de carte, ca şi ceilalţi discipoli ai lui Iisus. Dar se prea putea să fie una dintre cele mai vechi Evanghelii care ne-au parvenit până acum: nu atât de veche precum cele ale lui Matei, Marcu, Luca şi Ioan, dar posibil din secolul al doilea al erei creştine. În acel secol se înmulţiseră Evangheliile redactate în numele ucenicilor lui Iisus – Evanghelii scrise în numele lui Toma, al lui Filip şi al Mariei, de pildă. Evanghelia de faţă avea să se dovedească totuşi diferită. Toate celelalte relataseră povestea din perspectiva prietenilor lui Iisus. Se părea că aceasta era istorisită de către duşmanul său. Dar, potrivit zvonurilor şi indiciilor

care circulau în Biserica timpurie, această Evanghelie pierdută, denumită după cel care l-a trădat pe Iisus, îl descria pe Iuda Iscarioteanul nu ca pe mărul cel putred din coşul apostolic, ci ca pe ucenicul neîntrecut care a înţeles învăţăturile lui Iisus şi a îndeplinit voinţa acestuia. Despre acea Evanghelie să fie oare vorbă acum? Aveam oare, astfel, şi „cealaltă versiune" a poveştii, disponibilă în manuscris antic?

Mi-a luat ceva timp până să-mi dau seama cine mai făcea parte din această mică expediţie. Pe lângă Terry García, senior vicepreşedinte însărcinat cu misiunile National Geographic, se mai afla acolo Herb Krosney, reporterul de investigaţii care a adus cel dintâi în atenţia National Geographic această Evanghelie; John Heubusch, şeful programelor de investiţii pentru Gateway Computers şi Waitt Family Foundation, care reflecta dacă să finanţeze consistent acest proiect; şi ceilalţi doi experţi care fuseseră cooptaţi ca să furnizeze către National Geographic

O INTRODUCERE PERSONALĂ LA EVANGHELIA LUI IUDA 15 informaţiile trebuincioase pentru a stabili dacă era vorba despre un manuscris antic autentic sau despre un document falsificat din vremurile noastre (sau din Evul Mediu).

Noi trei aveam domenii de competenţă foarte diferite. AI. Timothy Juli era director al Spectrometrului de masă cu accelerator din cadrul National Science Foundation din Tucson, Arizona, om de ştiinţă specializat în datarea cu carbon-14 a manuscriselor antice. De-a lungul carierei lui, Jull a făcut parte din echipa de autentificare ştiinţifică a Manuscriselor de la Marea Moartă. Stephen Emmel, cercetător de origine americană, fusese un prestigios profesor în cadrul Universităţii din Münster, Germania, în domeniul coptologiei – studiul vechii limbi egiptene numite coptă, limba în care se presupunea că fusese redactat documentul. Iar eu eram cercetător al Noului Testament şi al >

creştinismului timpuriu, cu preocupări speciale în „Evangheliile pierdute”, adică acele Evanghelii din secolele de început care nu au intrat în canonul Sfintelor Scripturi creştine.

Însărcinarea noastră consta în a verifica dacă erau de încredere mărturiile iniţiale despre manuscris, dacă era vorba într-adevăr despre un text copt care să fi istorisit parte din viaţa lui Iisus din perspectiva trădătorului acestuia, Iuda Iscarioteanul.

Manuscrisul fusese păstrat în biroul unuia dintre specialiştii de marcă din domeniul restaurării şi conservării manuscriselor, Florence Darbre, care colabora cu celebra Martin Bodmer Foundation din Elveţia. Când am ajuns acolo, trebuie să recunosc că am fost oarecum luat prin surprindere. Dată fiind importanta muncii acestei experte, mă aşteptam să dăm peste un decor ceva mai grandios. Atelierul lui Darbre se afla în cel mai nefericit loc posibil, la etajul al doilea al unei clădiri ce stătea să se prăbuşească, deasupra unei pizzerii dintr-un orăşel elveţian deloc impresionant, departe de centrul cultural al Genevei. Dar aparenţele înşală. Pentru că în acel atelier se afla una dintre comorile Antichităţii, ale cărei componente Darbre le asamblase cu mare grijă în trei ani. Era o carte care apăruse pe piaţa antichităţilor cu vreo douăzeci şi cinci de ani în urmă, dar fusese practic necunoscută de lumea oamenilor de ştiinţă, ca să nu mai vorbesc de publicul larg.

Din microbuz în clădire, sus la etaj, apoi într-o cameră largă, având o fereastră pe măsură, ce dădea înspre un câmp pustiu şi o clădire industrială alături. Mai erau acolo, pe lângă Darbre, şi Frieda Tehacos Nussberger, anticarul de origine greacă, proprietara manuscrisului, precum şi avocatul ei, elveţianul Mario Roberty, recunoscut dincolo de graniţe pentru colaborarea lui cu clienţi europeni interesaţi de artă şi antichităţi.

La începutul întâlnirii, toată lumea părea cuprinsă de emoţii. După ce ne-am prezentat, Roberty a făcut câteva

observaţii preliminare cu privire la manuscrisul pe care urma să-l vedem. Fusese achiziţionat în anul 2001 de către o organizaţie înfiinţată chiar de Roberty cu vreo şapte ani în urmă, organizaţie numită Maecenas Foundation care urmărea restaurarea artefactelor antice şi restituirea lor către naţiunile de origine. Manuscrisul fusese descoperit la sfârşitul anilor ’70. Povestea lui fusese învăluită în mister, dar parcursul din anul 1983 până în prezent putea fi refăcut, cu documente, destul de amănunţit. Manuscrisul consta în şaizeci şi două de pagini de text scris pe papirus (echivalentul din Antichitate al hârtiei); era o antologie de dimensiuni reduse cuprinzând diferite texte din Antichitatea creştină. Două dintre acele texte le erau deja cunoscute cercetătorilor din alte manuscrise descoperite anterior în Egipt: o carte intitulată „Epistola lui Petru către Filip” şi încă una intitulată „Prima Apocalipsă după Iacov”, ambele scrieri apocrife. Cea de-a treia prezenta un interes imediat şi de durată. Era o Evanghelie antică. Asemenea celorlalte texte, şi acesta fusese tradus în coptă după un document mult mai vechi. Manuscrisul în sine, spunea Roberty, data din secolul al IV-lea, dar Fundaţia avea motive să creadă că era o copie după un document scris în greacă nu mai târziu de mijlocul secolului al II-lea. Se putea să fie vorba, de fapt, despre cartea la care făcea referire în jurul anului 180 d.Hr. Părintele Bisericii şi vânătorul de eretici Irineu*, care pomenise de o Evanghelie circulând în cercul de „eretici” creştini cunoscuţi istoriei sub numele de gnostici. Irineu o denumise „Evanghelia lui Iuda”.

Roberty era o persoană educată şi rafinată, iar discursul său era foarte avizat, rostit într-o engleză fără cusur. Îşi dorea foarte mult să afle părerea experţilor cu privire la document, deşi nici el, nici colegii lui nu aveau nicio îndoială în legătură cu autenticitatea lui. În ultimii trei ani, fusese atent studiat şi tradus de unul dintre cei mai prestigioşi cercetători ai limbii copte din lume: era vorba despre Rodolphe Kasser, profesor emerit la

Universitatea din Geneva. Kasser era o autoritate de talie mondială, iar cuvântul lui era lege. National Geographic dorea să ştie dacă noi confirmam verdictul acestuia asupra documentului şi evaluarea cu privire la valoarea lui istorică.

A luat apoi cuvântul anticarul Frieda Tehacos Nussberger, o doamnă de aproape şaizeci de ani. Achiziţionase manuscrisul cu câţiva ani în urmă, nu ştim cum. Ne-a urat bun venit, dar de vorbit nu a vorbit prea mult. Era evident că voia să convingă National Geographic să contribuie la restaurarea şi publicarea documentului. Nu era implicată în proces doar ca anticar, ci investise şi o sumă considerabilă de bani în manuscris, iar acum căuta sprijin financiar.

După care a venit rândul expertului restaurator Florence Darbre. Era deosebit de emoţionată când vorbea despre manuscris şi despre starea îngrozitoare în care se afla el în urmă cu trei ani, când l-a văzut pentru prima dată. Manuscrisul nu fusese

Irineu de Lyon sau Irinaeus Lugdunum (circa 130 – circa 200), unul dintre primii Părinţi ai Bisericii, originar din Asia Mică, fost discipol al episcopului Policarp de Smirna. Lucrarea sa, *Adversus haereses* (*Despre respingerea şi combaterea gnozei cu nume mincinos sau împotriva ereziilor*), compusă din cinci cărţi, a fost scrisă în jurul anului 180; autorul inventariază aici şi condamnă mişcările gnostice, în special pe marcioniţi şi pe valentinieni. Despre cainiţi şi a lor Evanghelie a lui Iuda vorbeşte în încheierea Cărţii I (n.tr.).

conservat şi protejat după ce fusese descoperit şi adus (sau poate sustras) din Egipt. Până să ajungă la ea, fusese neglijent manevrat; filele subţiri se rupseseră şi se amestecaseră. Era zdrenţe pur şi simplu. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să pună toate bucăţile ce supravieţuiseră – pagini întregi sau fragmente din ele – sub un geam de protecţie, după care a început munca istovitoare de aranjare a filelor în ordinea corectă, de lipire

a sutelor de fragmente mici, cam cum ai rezolva un puzzle enorm, fără să ai idee însă cum ar trebui să arate imaginea la sfârşit. În acest proces, îi fusese alături, pas cu pas, Rodolphe Kasser, care nu numai că a ajutat la reasamblarea manuscrisului, ci l-a şi citit şi tradus.)

Darbre încă vorbea când am auzit cum se deschide uşa de la intrarea pizzeriei (închise) de la etajul inferior. Urca treptele Kasser însuşi, care venise din oraşul unde locuia, Yverdon-les-Bains, ca să ne întâlnească şi să discute pentru prima oară despre acest text, în care investise trei ani din viaţă. De-a lungul carierei mele de douăzeci şi cinci de ani în calitate de cercetător, nu-l întâlnisem niciodată pe Kasser, deşi domeniile noastre academice se învecinează. Era preocupat în principal de coptologie – studierea limbii copte şi a manuscriselor vechi redactate în această limbă –, în timp ce eu eram expert în domeniul creştinismului timpuriu de limbă greacă şi al manuscriselor de acest tip (inclusiv cele neotestamentare). Eram familiarizat, desigur, cu munca lui Kasser, unul dintre cercetătorii de prim rang din branşă. Şi ştiam că trebuia să fie deja în vârstă. Ce nu ştiam e că era afectat, într-un stadiu avansat, de boala Parkinson. Se deplasa încet, iar mâna i-a tremurat tot timpul cât ne-a făcut cunoştinţă Frieda Nussberger. Aceasta îl aprecia mult, neîndoielnic, pe acest cercetător eminent, care muncise atât de mult pentru a restaura şi a traduce preţioasele manuscrise deţinute de ea.

Singurul pe care-l cunoştea Kasser din echipa National Geographic era Stephen Emmel, coptologul american care treo INTRODUCERE PERSONALĂ LA EVANGHELIA LUI IUDA 19 buia să confirme concluzia lui Kasser, şi anume că era vorba despre un manuscris antic scris în copta veche. Deşi era cu douăzeci de ani mai tânăr decât Kasser, Emmel se bucura de respect din partea acestui maestru în branşă. În plus, oricât ar părea de ironic, Emmel avusese de fapt ocazia să vadă manuscrisul mai demult, în urmă cu mai bine de douăzeci de ani, într-o

cameră de hotel din Geneva, în nişte condiţii mai sumbre şi primejdioase, atunci când precedentul posesor al manuscrisului încercase să aranjeze vânzarea lui pentru fantastica sumă de 3 milioane de dolari americani. Emmel avea oarece bănuieli că manuscrisul pe care-l văzuse atunci, ca tânăr absolvent al Universităţii din Yale, era acelaşi cu cel pe care urma să-l vadă acum, ca experimentat cercetător în domeniu. Dar nu putea fi sigur decât în momentul când documentul avea să fie supus examinării – şi, cu toate acele introduceri şi discursuri, începea să fie vădit neliniştit, vrând să vadă în sfârşit ceea ce ni se promisese.

Şi eu eram nerăbdător – nu pentru că văzusem documentul înainte, ci pentru că ştiam prea bine impactul istoric pe care avea să-l aibă dacă bănuielile se confirmau. Ar fi o importantă descoperire din vremea creştinismului timpuriu, în mod sigur cea mai importantă de pe parcursul vieţii mele.

După ce am făcut cunoştinţă cu Kasser, Emmel ceru să ni se permită în cele din urmă să vedem manuscrisul. Frieda încuviinţă din cap înspre Darbre, iar aceasta merse în camera de alături, unde se afla seiful. Se întoarse cu câteva foiţe din plexiglas în care fusese învelit papirusul antic. În sfârşit îl puteam vedea.

Nu sunt specialist în coptologie. Copta e una dintre acele limbi pe care le-am învăţat singur, în timpul liber şi pe o durată îndelungată, în principal pentru că-mi doream să pot citi traducerile antice copte ale Noului Testament şi câteva dintre Evangheliile gnostice descoperite în secolul XX. Pot să descifrez un text în coptă dacă am un dicţionar şi destul timp la dispoziţie. De când am absolvit însă Seminarul Teologic Princeton pe la începutul anilor ’80, după ce am lucrat îndeajuns de mult pe textele greceşti ale Noului Testament, am învăţat să recunosc un manuscris antic atunci când îl am în faţă. Iar ceea ce-am văzut atunci era într-adevăr un manuscris antic. Exista oare posibilitatea să fi fost un fals din timpurile noastre?

Aproape exclus. Aveam în faţa ochilor originalul.

Eram şi eu emoţionat, dar Emmel radia pur şi simplu. Era acelaşi manuscris pe care-l văzuse cu douăzeci de ani în urmă – era convins. La vremea aceea nu-şi dăduse seama exact despre ce era vorba, i se acordaseră doar câteva minute să-şi arunce privirea pe manuscris şi nu i se dăduse voie să-l examineze sau să-l traducă. Pe parcursul acelor câteva minute putuse observa că era vorba despre trei texte, reuşind să identifice două dintre ele ca fiind copii ale unor documente cunoscute din descoperirile anterioare. Cel de-al treilea părea să fie un fel de dialog dintre Iisus şi ucenicul său Iuda. Pe acea vreme, în anul 1983, Emmel presupusese că discipolul era Iuda Toma (cunoscut şi ca Toma Necredinciosul). Nu bănuise că era vorba despre Iuda Iscarioteanul. Şi *de* cf-ar fi bănuit aşa ceva? Avem numeroase»

Evanghelii care povestesc despre Iisus şi Iuda Toma – avem de fapt şi o foarte celebră Evanghelie după Toma. Nu mai ajunsese însă până la noi nicio Evanghelie necanonică în care personajul principal să fie Iuda Iscarioteanul. Până acum.

În timp ce Emmel studia foarte atent manuscrisul de pe masă, cineva îl întrebă dacă într-adevăr era o relatare despre Iisus şi Iuda Iscarioteanul. Emmel se întoarse înspre Kasser, care se aplecase deasupra manuscrisului, căutând termenii care să confirme bănuielile, după care îi indică unul câte unul. Acolo, sub ochii noştri, erau cuvintele copte pentru Iuda Iscarioteanul. Aceasta era Evanghelia pierdută a lui Iuda.

O echipă de la National Geographic filmase toată desfăşurarea acţiunii de până atunci – sosirea noastră, discursurile premergătoare, prezentarea paginilor de manuscris, observaţiile noastre preliminare pe marginea lor. Sigur că doream să vedem mai multe pagini din acel text şi să ni se dea ocazia de a le studia mai pe îndelete şi mai amănunţit. Şi totuşi nu ne aflam acolo în interesul nostru ştiinţific, ci pentru a pune la dispoziţia Societăţii

National Geographic informaţiile care să o determine să investească în proiectul legat de acel document. Astfel, echipa a început să ne intervieveze. Prima dată au stat de vorbă cu Emmel, încercând să afle ceea ce-i interesa pe ei: e posibil ca documentul să fi fost falsificat în timpurile moderne? Şi dacă ar fi întrebat o sută de experţi, ar fi primit acelaşi răspuns de fiecare dată: sub nicio formă. Insistau însă: să plecăm de la presupunerea că ar *intenţiona* cineva să falsifice un asemenea document. Câţi ca

meni din lumea asta ar fi capabili să facă aşa ceva – adică să compună un text în coptă şi să-l aranjeze astfel încât să arate ca o traducere veche după un original grecesc, după care să confecţioneze documentul din papirus ca şi cum ar fi antic? Emmel a bâiguit o cifră, după care s-a gândit şi-a spus: „Nu, de fapt cred că există patru persoane pe lumea asta care ar putea face aşa ceva. Iar doi dintre ei se află în această încăpere”.

Părerea mea era că nimeni nu putea aranja aşa ceva. Există falsuri moderne, dar niciunul nu arată precum acel document. Manuscrisul era un papirus vechi, fusese scris, fără niciun dubiu, de o persoană din Antichitate, fiind asemănător acelor manuscrise greceşti din secolele IV-V cu care eram familiarizat din studierea textelor Noului Testament.

Echipa de la National Geographic voia apoi să înregistreze discuţia pe care o purtam cu Kasser, în încercarea mea de a analiza cuprinsul şi semnificaţia acestei cărţi pe care el o studiase atât de multă vreme şi pe care niciun alt cercetător în viaţă nu mai avusese ocazia să o examineze, cu atât mai puţin s-o citească şi s-o traducă. Eram istovit, dar aveam o grămadă de întrebări. Ce anume relata exact Evanghelia respectivă? Era vorba despre o revelaţie iniţiatică a lui Iisus, precum conţineau celelalte texte gnostice? Cuprindea dialoguri, necunoscute până acum, dintre Iisus şi Iuda Iscarioteanul? Era o relatare a trădării lui Iisus din perspectiva lui Iuda? Era

aceeaşi scriere pomenită de Irineu în secolul al II-lea? Cum începea? Cum se sfârşea? Despre ce anume era vorba în ea?

Mi se adunaseră rapid o mulţime de întrebări în minte, dar trebuia să am răbdare şi să le iau una câte una. Limba maternă a lui Kasser este franceza, engleza o foloseşte destul de şovăielnic. Prin urmare, ne-am înţeles greoi, în engleză, cu camera de luat vederi aţintită asupra noastră. În timp ce stăteam de vorbă cu Kasser, grijulia protectoare a manuscrisului, Frieda Nussberger, mersese în încăperea alăturată împreună cu alte câteva persoane. Dar, când şi-a dat seama cam ce întrebări puneam şi că interlocutorul meu era pe punctul de a-mi divulga secretele din manuscris – conţinutul său ca atare –, s-a grăbit să se întoarcă în cameră, şi-a pus mâna pe umărul lui Kasser şi i-a spus încetişor că era de ajuns deocamdată. Nu voia să se afle ce anume conţinea manuscrisul până când nu obţinea un acord de finanţare din partea Societăţii National Geographic. Dacă toată lumea ajungea să afle conţinutul manuscrisului, nu se mai justifica necesitatea de a deţine drepturi de proprietate asupra lui.

A urmat la interviuri Timothy Juli, care urma să dovedească ştiinţific, prin datarea cu carbon-14, autenticitatea manuscrisului. Putea dovedi că manuscrisul era ceea ce se susţinea, şi anume un document antic. Analiza lui furniza chiar date şi mai exacte: în laboratorul din Arizona putea examina materialul pe care fusese scris textul – papirusul – cu o aproximaţie de şaizeci de ani de la confecţionarea lui. Datarea cu carbon-14 se face cam în modul următor. Fiecare fiinţă vie, plantă sau animal, este alcătuită din compuşi organici care absorb izotopul

radioactiv carbon-14 din atmosferă. Atunci când moare, carbonul-14 începe să se descompună, şi aceasta într-un ritm constant, astfel încât după 5 700 de ani este disipată jumătate din cantitatea iniţială prezentă în organism. Aceasta este vârsta mijlocie a carbonului-14.

Atunci când nu se cunoaşte vârsta specimenului studiat, se poate observa cât anume din carbonul-14 a mai rămas, aflându-se astfel de cât timp a murit. În cazul manuscriselor vechi, cele mai multe – inclusiv documentul pe care-l analizam acum şi multe alte texte creştine vechi – au fost redactate pe papirus, un material confecţionat din papirusul ce creştea în Egipt, pe malurile Nilului. Datarea cu carbon-14 poate arăta cu precizie perioada când a fost tăiat papirusul, înainte de a se confecţiona materialul pe care s-a scris. Era o datare independentă de estimarea aproximativă pe care o pot face coptologi precum Kasser şi Emmel, pe baza stilului de compoziţie al textului.

Cu toate acestea, datarea cu carbon-14 presupune prelucrarea unui mic fragment din manuscris. Era necesar să se taie o porţiune minusculă – cam de un centimetru pătrat – care trebuia supusă unor analize de laborator. Fragmentul este distrus în urma acelor analize. În concluzie, Jull, ajutat de Florence Darbre şi Rodolphe Kasser, a fost nevoit să aleagă şi să secţioneze mici porţiuni din filele manuscrisului, fragmente care urmau să se piardă pe vecie. Nu era uşor să iei o asemenea decizie, şi nu intenţionau în niciun caz să taie o porţiune din scris! Au tăiat în cele din urmă cinci fragmente mici din diferite părţi ale manuscrisului şi din scoarţă, ca să se asigure că întregul manuscris apăruse în aceeaşi perioadă şi că nicio secţiune nu era un fals din vremurile dinspre noi.

După ce au decupat fragmentele respective şi le-au împachetat cu grijă pentru a fi trimise în Arizona, ne-am aşezat la masă – pizza, desigur – discutând despre ceea ce tocmai văzusem. Emmel a cerut să i se arate mai multe pagini din manuscris, iar Darbre a scos câteva foiţe din plexiglas, dându-i-le la studiat. Stăteam vizavi de el la masă şi încercam să le examinez şi eu. Din când în când Emmel scotea câte o exclamaţie şi-mi arăta ceva important. Am putut observa câteva lucruri şi singur, cu precădere valoarea istorică finală a documentului pe care am fost solicitaţi să-l verificăm. Era mai mult decât

limpede, chiar şi pentru cineva cu mai puţină experienţă în descifrarea textelor în coptă. Pe ultimul rând al ultimei pagini se putea citi: „Şi a primit nişte bani şi l-a dat în mâinile lor”. Apoi am văzut cuvintele *peuaggelion Nioudas* (Evanghelia lui Iuda). Era acolo, chiar în faţa mea, deasupra unei pizzerii dintr-un orăşel elveţian, pe malul lacului Geneva: un text discutat şi condamnat de Părinţii Bisericii timpurii, care dispăruse de veacuri, ca să fie recuperat în circumstanţe necunoscute şi de personaje misterioase din vremurile moderne, o Evanghelie rătăcită care fusese recuperată.

Cei de la National Geographic obţinuseră ce doriseră. Am urcat înapoi în microbuz şi ne-am întors la hotel. Eram foarte încântat, dar mort de oboseală. O bună parte din acea după-amiază e oarecum înceţoşată pentru mine, deşi ne-am continuat discuţiile şi speculaţiile. Văzuserăm obiectul în sine – dar despre ce anume era vorba în acea Evanghelie? Aveam doar câteva indicii de la Kasser, câteva amănunte foarte interesante din răsfoirea celor câteva pagini de către Emmel şi câteva ipoteze. Am ieşit să luăm masa în acea seară în Geneva, iar la un pahar am început cu toţii – experţii, echipa de filmare etc. – să emitem pronosticuri în legătură cu datarea carbon-14: cât de vechi era documentul? Unii spuneau că data de la începutul secolului al V-lea; eu pledam pentru mijlocul secolului al IV-lea. Alţii – şi mai ales Herb Krosney, cercetătorul amator care a descoperit pentru prima dată existenţa acestui document şi a atras atenţia Societăţii National Geographic cu privire la importanţa lui istorică – se arătau şi mai încrezători, susţinând că era posibil să dateze chiar de la începutul secolului al IV-lea.

Nu aveam niciunul dreptate, dar Krosney făcuse pronosticul cel mai apropiat de adevăr. Câteva luni mai târziu am aflat că datarea cu carbon-14 situase apariţia manuscrisului şi mai devreme, cu o marjă de şaizeci de ani, în jurul anului 280 d.Hr. – sfârşitul secolului al III-lea. În cazul în care datarea medie era corectă – dacă într-

adevăr acel document fusese scris în jurul anului 280 d.Hr. –, înseamnă că era cea mai veche Evanghelie gnostică (presupunând că era cu adevărat gnostică) datată vreodată, unul dintre cele mai vechi documente de la începutul creştinismului. Desigur, data confecţionării manuscrisului nu ne spune când anume a fost compusă Evanghelia în sine (aşa cum Biblia mea de pe birou a fost publicată în anul 1989, în vreme ce Evangheliile pe care le cuprinde au fost compuse cu o mie nouă sute de ani mai devreme). Mai rămânea de lămurit dacă aceasta era într-adevăr Evanghelia lui Iuda despre care vorbea Irineu, iar dacă era, ce anume conţinea de a devenit ameninţătoare pentru Părinţii Bisericii, care au condamnat-o.

În dimineaţa următoare, Emmel, Jull şi Terry García au plecat din Geneva, dar eu am mai stat o zi. National Geographic voia să realizeze un interviu cu mine în legătură cu valoarea istorică a acestui manuscris, presupunând că fusese într-adevăr recuperată Evanghelia lui Iuda. Căutau un loc cu rezonanţe istorice pentru a înregistra interviul şi au aflat de ruinele unui teatru roman nu departe de Geneva, în oraşul Avenches, numit pe vremea romanilor Aventicum. Acolo au amenajat cadrul pentru interviu, având pe fundal ruinele parţial restaurate. Era cumplit de frig; între scene ne duceam la cafeneaua de peste drum, să ne încălzim şi să bem o cafea. Era şi Roberty cu noi – voia să audă părerea mea despre manuscris. Iar Herb Krosney pregătise o serie de întrebări. Desigur, scopul acestui interviu era să se dovedească de ce anume era importantă o asemenea descoperire – pentru Societatea National Geographic, ca şi pentru publicul larg.

Am început, iar întrebările au năvălit ca un foc de artilerie. Ce ştim despre Iuda? Chiar făcea parte dintre cei doisprezece apostoli? De ce era numit Iscarioteanul? Avem dovezi de netăgăduit că l-ar fi trădat într-adevăr pe Iisus? Ce anume le-a dat în vileag autorităţilor: pur şi simplu locul unde se afla Iisus sau şi altceva pe lângă aceasta? De ce şi-ar trăda propriul învăţător? Ce ni se relatează despre

Iuda în alte documente decât Noul Testament? De ce, mai târziu, creştinii au folosit povestea lui Iuda pentru a discredita poporul evreu, astfel încât în Evul Mediu Iuda devenise prototipul „Evreului” – lacom, hoţ, ucigaşul lui Cristos stăpânit de diavol? Ar putea modifica acest portret descoperirea unei Evanghelii a lui Iuda? Ce cunoaştem despre o presupusă Evanghelie a lui Iuda? Ce anume susţinea Irineu în legătură cu aceasta? De ce considera el că ar fi periculoasă o asemenea Evanghelie? Este posibil ca această nou descoperită Evanghelie să fie una şi aceeaşi cu cea pe care o pomenise Irineu? Descoperirea ei ar prezenta interes doar pentru oamenii de ştiinţă sau şi pentru un public mai mare? De ce ar trebui să fie cunoscută şi de publicul larg? Se pleacă de la prezumţia că nu Iuda ar fi scris cu mâna lui acea carte, aşadar de ce ar trebui să prezinte importanţă pentru noi ceea ce şi-ar fi imaginat alţi autori că ar fi spus Iuda? Şi tot aşa, la nesfârşit.

În paginile care urmează pot fi găsite multe dintre răspunsurile mele la aceste întrebări – o relatare mai cuprinzătoare cu referire la descoperirea Evangheliei şi la trecerea ei prin mâinile a diverşi pasionaţi de antichităţi, unii lipsiţi de scrupule (sau cel puţin incompetenţi), până când a fost achiziţionată de Frieda Tehacos Nussberger şi predată către Maecenas Foundation, condusă de Mario Roberty. Răspunsurile au venit destul de greu. Au trecut multe luni până când lucrurile s-au mai lămurit – după care am putut citi o traducere în engleză a cărţii, putând analiza pe îndelete textul în coptă după care era realizată; au trecut şi mai multe luni până să aflu întreaga poveste a descoperirii şi peripeţiilor prin care trecuse manuscrisul în ultimii ani, după ce am citit cartea scrisă în cele din urmă de Herb Krosney, care a făcut pe detectivul literar ca să pună cap la cap toate piesele din puzzle.

Puteam însă spune încă din acea zi friguroasă, în timpul interviului din Avenches, câteva lucruri despre Iuda – pe care-l studiasem, desigur, ca personaj istoric – şi

despre importanţa pe care-ar putea-o prezenta o Evanghelie scrisă în numele lui. Îmi era limpede că o singură variantă din două posibile putea fi valabilă în legătură cu această nou descoperită Evanghelie a lui Iuda. Importanţa şi puterea farmecului ei ar fi depins în totalitate de varianta ce s-ar fi dovedit adevărată.

Pe de o parte, putea fi vorba despre o clasică Evanghelie gnostică care descria o perspectivă gnostică asupra lumii, revelând secretele modului cum a apărut această lume tristă, plină de durere şi suferinţă, în urma unei catastrofe cosmice, şi ale modului cum aceia dintre noi înzestraţi cu cunoaştere (termenul *gnostic* provine din cuvântul grecesc care înseamnă „cunoaştere") pot scăpa din capcanele acestei lumi materiale, întorcându-se la locaşul ceresc. Există o serie de Evanghelii pe acest tipar, multe dintre ele descoperite în secolul XX. Dacă acesta era şi cazul Evangheliei despre care vorbeam, ar fi fost o descoperire importantă, dar în principal doar pentru specialiştii în creştinismul timpuriu.

Pe de altă parte, se putea să fie vorba despre un alt fel de Evanghelie. Se prea putea – dar nu eram sigur în acel moment, întrucât nu apucasem s-o citesc – să fie o istorisire a vieţii lui Iisus, spusă din perspectiva lui Iuda. În acest caz, nu numai că era importantă: era esenţială. Ar fi fost prima Evanghelie descoperită vreodată unde lucrurile să fie prezentate din perspectiva trădătorului, din perspectiva unuia dintre presupuşii duşmani ai lui Iisus. Ce-ar fi fost în cazul când textul îl descria pe trădătorul lui Iisus ca pe cel mai bun prieten şi cel mai credincios ucenic? Ar fi fost reactivată o perspectivă diferită datând din creştinismul timpuriu, cu privire la care ne-au parvenit vagi indicii şi presupuneri, dar pentru care nu ne-a rămas nicio dovadă concretă. Dacă acea Evanghelie conţinea o astfel de perspectivă, puteam avea de-a face cu una dintre descoperirile vremurilor moderne cu adevărat importante, comparabilă cu numeroase dintre documentele descoperite în anul 1945 lângă localitatea egipteană Nag

Hammadi.

Ce nu ştiam la ora interviului era că ipoteza mea orizon era greşită. S-a dovedit mai apoi că Evanghelia cu pricina nu era una dintre cele două variante prezentate. Era ambele. Este vorba despre o Evanghelie care transmite un mesaj gnostic (pe care-l voi explica în capitolele următoare) cu privire la crearea lumii, la venirea lui Cristos şi la natura mântuirii. Dar ea mai descrie şi relaţia dintre Iisus şi trădătorul său, într-un mod contrar Evangheliilor neotestamentare.

Acest portret alternativ determină istoricul să-şi pună din nou întrebări despre adevăratul Iuda Iscarioteanul, ca personaj istoric real. Cine era el de fapt? Care erau trăsăturile lui? Cum anume a acţionat? Ce l-a determinat să procedeze astfel? Şi cum putem afla toate aceste lucruri?

Ca să pot răspunde la aceste întrebări, trebuie să trasez câteva coordonate legate de context. Astfel, deşi lucrarea de faţă va analiza Evanghelia lui Iuda descoperită la sfârşitul anilor '70 şi publicată acum, după aproximativ treizeci de ani, va trebui să începem cu schiţarea portretului lui Iuda aşa cum reiese din celelalte surse care ne-au parvenit – Evangheliile din Noul Testament şi alte izvoare antice pe lângă cele biblice. După conturarea acestui context, voi analiza înamănun ţime Evanghelia lui Iuda – locul şi momentul descoperirii ei, traseul ei prin mâinile diverşilor negustori de antichităţi din Egipt, Statele Unite ale Americii şi Elveţia, restaurarea şi traducerea, conţinutul ei concret şi motivele pentru care mesajul său devine aşa de provocator atât pentru expend în creştinismul timpuriu, cât şi pentru cititorii interesaţi de Noul Testament, de viaţa lui Iisus şi de istoria creştinismului după moartea lui.

Vom ajunge astfel să analizăm istoric figura lui Iuda însuşi: adevărata sa identitate, faptele sale şi motivaţiile acestora.

În numeroase privinţe, Iuda va rămâne pentru noi un

personaj enigmatic. Această nouă Evanghelie – aşa cum adesea se întâmplă – răspunde la multe întrebări dând naştere altora noi. Face însă parte din delectarea pe care ţi-o provoacă cercetarea istorică. Atunci când analizăm trecutul, ni se deschid noi căi de explorare. Vrem la urma urmei să găsim răspunsuri, să fim siguri de cutare sau cutare lucru. Descoperirea unui text nou nu satisface însă numai dorinţa noastră de a cunoaşte; ne îmboldeşte să aflăm tot mai mult şi mai mult. Cam aşa stau lucrurile», şi cu Evanghelia lui Iuda. Este un document străvechi care poate genera noi întrebări, despre cine era cu adevărat Iisus, despre revelaţia adusă de el, despre lucrarea sa în lume; întrebări despre Iuda, despre faptele sale şi despre mobilurile acestora; chiar întrebări despre propria noastră identitate, despre ţelul nostru pe pământ şi despre finalitatea parcursului nostru.

CAPITOLUL 2

Iuda în Evangheliile cele mai vechi

Realitatea este uneori mai bizară decât ficţiunea, dar şi mai greu de stabilit. Unul dintre cele mai interesante aspecte ale persoanelor conectate într-un fel sau altul cu viaţa lui Iisus – fie că e vorba despre Iuda Iscarioteanul, Maria Magdalena, ucenicul Ioan, Pilât din Pont sau oricine altcineva – constă în aceea că au ajuns până la noi numeroase legende, dar puţine informaţii verificabile.

Să luăm drept exemplu doar cazul Mariei Magdalena.[4] În general, lumea o vede în prezent ca pe o prostituată pocăită şi discipol cu deosebire apropiat de Iisus – mai apropiat decât oricare altul dintre ucenicii săi bărbaţi. Cei ce (cred că) ştiu ceva mai multe despre ea o văd ca pe femeia care i-a uns creştetul lui Iisus cu mir scump înainte să fie vândut şi prins; unii o văd ca pe femeia prinsă în adulter şi pe care Iisus a salvat-o de la uciderea cu pietre spunând: „Cel fără de păcat dintre voi

4 A se vedea în acest sens cartea mea recent publicată Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend, Oxford University Press, New York, 2006 [în curs de apariție la Editura Humanitas - n. tr.].

să arunce cel dintâi piatra asupra ei”. De curând, în urma succesului extraordinar al filmului realizat după cartea lui Dan Brown *Codul lui Da Vinci*, oamenii au ajuns s-o vadă nu numai ca pe ucenicul mult iubit al lui Iisus, ci şi ca pe soţia lui mult iubită, cu care ar fi întreţinut relaţii sexuale şi ar fi avut un copil.

Cât din aceste trăsături ale Mariei erau realitate şi cât invenţie? în realitate, totul e o invenţie. Sau, dacă e realitate, ea nu se regăseşte în sursele noastre cele mai vechi – Evangheliile sau Noul Testament, care ne dau doar mărturii din primul secol despre această femeie. În toate Evangheliile neotestamentare, Maria Magdalena e menţionată numai o dată pe parcursul întregii lucrări pe pământ a lui Iisus înainte de răstignire, iar textul ne spune doar că era una dintre cele trei femei care l-au însoţit pe Iisus şi ucenicii lui în timp ce umblau să propovăduiască şi care le ofereau din avutul lor ca să poată supravieţui celelalte două erau Ioana şi Susana[5]). Şi atât! Nu sunt indicaţii că ar fi fost prostituată, că ea l-ar fi uns pe Iisus cu mir (acea femeie nu e numită aici), nici c-ar fi fost prinsă în adulter (e vorba acolo despre altă femeie, nici ea numită) – cu atât mai puţin că i-ar fi fost soţie şi iubită lui Iisus. Atunci cum au ajuns oamenii la asemenea opinii despre Maria Magdalena? Din legendele spuse despre ea multe decenii, ba chiar secole după ce a murit. Sunt poveşti fabricate – fabricate uneori în timpurile noastre (de pildă, ideea c-ar fi avut un copil cu Iisus) de către scriitori sau „cercetători independenţi” care vor să-şi vândă cărţile.

Ce au toate acestea de-a face cu Iuda Iscarioteanul? Nici în cazul lui nu avem foarte multe date istorice, ci doar numeroase reproduceri tardive după istoria lui. Unele dintre aceste relatări provin din surse mult ulterioare

5 Luca, 8:1-3. Aceste versete arată și că Maria Magdalena e femeia din care fuseseră goniți șapte draci. Nu reiese că fuseseră goniți de Isus însuși, deși s-ar putea specula în acest sens. Oricum ar fi, nimic din toate acestea nu ne îndeamnă să tragem concluzia că demonii ar fi împins-o să se prostitueze - în nici un loc din Noul Testament nu se susține că demonii s-ar face vinovați de acest lucru.

epocii sale – spre exemplu, din legendele medievale, compuse la depărtare de veacuri după moartea lui. Altele au apărut la doar câteva decenii după el, de pildă Evangheliile din Noul Testament. În unele cazuri, anumite relatări despre Iuda ne pot pune la dispoziţie informaţii istorice cu privire la trăsăturile, acţiunile şi motivaţiile sale. Dar în numeroase cazuri e greu să separăm adevărul de ficţiune – mai ales că izvoarele noastre cele mai vechi ne spun atât de puţine, când noi dorim să aflăm atât de multe.

Iuda în sursa noastră cea mai veche

Mulţi ar putea fi surprinşi să afle că cele mai vechi informaţii despre viaţa lui Iisus nu provin din Evangheliile Noului Testament, ci din scrierile apostolului Pavel. Deşi sunt plasate primele în Noul Testament, nu înseamnă că Evangheliile au fost scrise cele dintâi – ordinea scrierilor neotestamentare porneşte nu de la perioada când au fost redactate, ci de la stilul fiecăreia: Evangheliile sunt primele, urmează Faptele Apostolilor, după care epistolele (ale lui Pavel şi restul), iar mai pe urmă Apocalipsa. Deşi sunt plasate la mijlocul Noului Testament, epistolele lui Pavel au fost scrise cele dintâi. De fapt, sunt cele mai vechi scrieri creştine care au ajuns până în vremurile noastre. De aceea, atunci când vorbim despre personajele din viaţa lui Iisus, e de folos de fiecare dată să studiem cel mai vechi autor, ca să vedem ce anume susţine el în privinţa lor. Cu atât mai mult în cazul luat de noi în discuţie: Evangheliile din Noul Testament au fost scrise la treizeci şi cinci până la şaizeci şi cinci de ani după Iisus, şi nu cad de acord de fiecare dată în ceea ce istorisesc. Dacă recurgem la un izvor anterior, aşa cum sunt scrierile lui Pavel, care să ne furnizeze informaţii independente despre viaţa lui Iisus (independente în sensul că autorii Evangheliilor nu-l citiseră pe Pavel, iar Pavel nu putuse citi Evangheliile, nefiind încă scrise), atunci putem afla informaţii mai sigure despre spusele, faptele şi viaţa în general a lui Iisus.

Problema e că Pavel vorbeşte rar despre personajele

menţionate în Evanghelii şi legate de Iisus – nu o aminteşte niciodată pe Maria Magdalena, de exemplu, nici pe ucenicul Ioan, nici pe Pilat din Pont. Sau pe Iuda Iscarioteanul. Cercetătorii încă dezbat motivele pentru care Pavel spune atât de puţine despre oamenii cunoscuţi din viaţa lui Iisus – şi, ce e mai uimitor, despre viaţa lui Iisus însuşi. Unii cred că Pavel avea altele pe cap, aşa că nu s-a mai ostenit să pomenească aşa ceva; alţii – că a plecat de la presupunerea că oamenii ştiu deja totul despre respectivele personaje; cu toate acestea, mai sunt unii care susţin că Pavel pur şi simplu nu avea cunoştinţă despre anumite evenimente şi persoane din viaţa pe pământ a lui Iisus şi, de aceea, nu le-a trecut în revistă. Scrierile lui au fost întocmite, la urma urmei, înaintea Evangheliilor, şi nici nu s-a numărat printre ucenicii lui Iisus – aşa că se poate să nu fi cunoscut evenimentele relatate mai târziu în ceea ce avea să devină Sfintele Scripturi creştine.1 Oricum, chiar dacă epistolele sale sunt cele mai vechi izvoare creştine, Pavel nu dă prea multe detalii despre viaţa celui căruia i-a fost credincios, numindu-l Domnul Dumnezeul său.

Câteva informaţii tot ne furnizează însă, precum şi trimiteri la alte surse, iar peste toate acestea se năpustesc specialiştii, dornici să afle ce anume s-a întâmplat cu adevărat în timpul vieţii lui Iisus. Unii experţi consideră că Pavel se referă la Iuda Iscarioteanul, într-un mod voalat, într-o remarcă improvizată într-una dintre epistolele sale. [6]În 1 Corinteni, Pavel se arată supărat din mai multe motive, în principal deoarece creştinii din Corint se abătuseră în nenumărate feluri de la calea cea dreaptă: se formaseră tabere şi se certau care dintre cârmuitorii lor era superior din punct de vedere spiritual; slujbele

6 O discuție pe marginea cunoștințelor lui Pavel legate de viața lui Isus a se vedea în lucrarea mea The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings, ediția a III-a, Oxford University Press, New York, 2004, capitolul 22. Pentru o analiză mai amănunțită, a se vedea Victor Paul Furnish, Jesus according to Paul, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

religioase erau în mare neorânduială; moravurile se stricau din ce în ce mai mult, bărbaţii frecventau prostituatele şi se faleau în biserică (erau deja mântuiri, de ce-ar mai fi contat cum se purtau?), iar un frate trăia în păcat împreună cu mama lui vitregă. Pavel încearcă să lămurească acele probleme şi altele în 1 Corinteni.

Una dintre probleme consta în aceea că, la masa de comuniune săptămânală, organizată întru pomenirea morţii lui Iisus, lucrurile scăpau de sub control. Nu se întâmpla ca în Bisericile creştine de astăzi – Catolică, Ortodoxă sau Protestantă –, unde credincioşii mănâncă o prescură sau azimă şi beau o înghiţitură de vin sau suc de struguri. Era un fel de cină improvizată unde se puneau la comun mâncarea şi vinul, în amintirea Cinei Celei de Taină la care au luat parte Iisus şi ucenicii lui înainte să fie trădat, prins şi răstignit. Masa era menită a ţine spre aducerea-aminte a faptelor lui Iisus pentru ceilalţi şi a dragostei arătate fată de toţi oamenii. La Corint însă, cina se transformase în altceva. Pavel arată că unii membri ai congregaţiei veneau mai devreme şi mâncau tot, se îmbătau, iar celorlalţi – cei care trebuiau să lucreze până târziu – nu li se mai lăsa nimic de mâncat sau de băut. Pavel nu vedea cu ochi buni toate aceste lucruri, încearcă să rezolve problema în epistolele sale, certându-i pe creştinii corinteni pentru comportamentul lor dezmăţat şi reamintindu-le că la cină ar trebui să fie adunaţi toţi credincioşii. În acest context, le reaminteşte cititorilor modul cum Iisus însuşi» a ţinut Cina Cea de Taină – şi se poate ca în acest punct să fi făcut Pavel, în opinia unora, referire la Iuda Iscarioteanul. Pavel începe să relateze astfel (în acest mod s-a tradus uneori pasajul):

„Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat [*handed over*] şi vouă; şi anume că Domnul Iisus, în noaptea în care a fost vândut [*betrayed*], a luat o pâine şi, după ce a adus mulţumire lui Dumnezeu, a frânt-o şi a zis: Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu dăruit vouă” (1 Corinteni, 11: 23 – 24).

Ce ne interesează pe noi aici e, desigur, construcţia „în noaptea în care a fost vândut” E clar că se face referire la trădarea lui Iisus de către Iuda Iscarioteanul, aşa că, deşi trădătorul nu este nominalizat, Pavel avea cunoştinţă mai mult ca sigur despre acel incident.

Şi totuşi, lucrurile nu sunt chiar atât de clare. Problema o constituie cuvântul grecesc pe care Pavel îl foloseşte atunci când spune că Iisus fusese „vândut” (şi Pavel, şi toţi ceilalţi autori neotestamentari au scris în greacă). Termenul apare frecvent în Noul Testament – chiar Pavel îl foloseşte de mai bine de cincisprezece ori în epistolele sale, inclusiv încă o dată în pasajul pe care tocmai l-am citat. Când spune că a fost învăţat de Dumnezeu ceea ce le „dă” şi el corintenilor la rândul său, Pavel foloseşte acelaşi cuvânt ca în locul unde spune că Iisus a fost „vândut” Termenul grecesc este paradidomi – şi înseamnă literal „a lăsa, a părăsi sau a da pe cineva ori ceva cuiva”.

În aceste condiţii, oare Pavel vrea să spună că Iuda Iscarioteanul l-a încredinţat pe Iisus mai-marilor de-atunci pentru a fi judecat? Probabil că nu, deoarece, în toate celelalte împrejurări în care Pavel foloseşte *paradidomi* cu referire la Iisus, se referă la Dumnezeu care l-a „dat pe Iisus” morţii ca să-i izbăvească pe ceilalţi. Vom lua doar un exemplu în acest sens, şi anume Romani, 8: 31 – 32:

„Deci ce vom zice noi în faţa tuturor acestor lucruri? Dacă Dumnezeu este pentru noi, cine este împotriva noastră? El, care n-a cruţat nici chiar pe fiul său, ci l-a dar [*paradidomi*\ pentru noi roti – cum nu ne va da, oare, toate împreună cu el?”

De vreme ce Pavel nu menţionează clar că Iisus a fost trădat de Iuda în 1 Corinteni, 11: 23 – 24, poate că traducerea mea de pasaj e inadecvată. Ar fi probabil mai potrivit să păstrăm sensul pe care Pavel îl dă termenului respectiv în altă parte şi să traducem după cum urmează:

„Căci eu de la Domnul am primit ceea ce v-am dat şi vouă; şi anume că Domnul Iisus, în noaptea în care a fost

dat [de Dumnezeu morţii], a luat o pâine şi, după ce a adus mulţumire lui Dumnezeu, a frânt-o şi a zis: Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu dăruit vouă” (1 Corinteni, 11: 23 – 24).

Dacă această traducere e corectă, înseamnă că nu există nicăieri în epistolele lui Pavel vreo referire la Iuda Iscarioteanul sau la actul său de trădare. Există în fapt un pasaj care ar putea sugera că Pavel *nu* avea idee despre Iuda şi trădarea lui. Ceva mai târziu, în aceeaşi carte, Pavel vorbeşte despre apariţia lui Iisus în faţa mai multor adunări de oameni sau a câte unui om după înviere (1 Corinteni, 15: 3 – 8), susţinând că „[mai întâi Cristos] s-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece” Fără îndoială este vorba despre cei doisprezece ucenici ai lui Iisus, dar cum li s-ar fi putut arăta tuturor dacă Iuda nu se mai număra printre ei? Fie Pavel foloseşte sintagma „cei doisprezece” ca o denominaţie scurtă pentru ucenicii cei mai apropiaţi ai lui Iisus – aşadar, nu vrea să spună că ar fi fix doisprezece –, fie nu cunoaşte ideea tradiţională că unul dintre cei doisprezece şi-a trădat învăţătorul şi a părăsit grupul.

Oricum, concluzia este că informaţiile noastre cele mai vechi despre Iuda nu vin de la autorul creştin cel mai îndepărtat în timp, ci din Evangheliile Noului Testament, scrise cu treizeci şi cinci până la şaizeci şi cinci de ani după evenimentele relatate. În asemenea condiţii, e greu să aflăm cum anume l-a trădat Iuda pe Iisus, ca să nu mai pomenim şi de motivaţiile care l-au determinat s-o facă. Izvoarele noastre mai târzii, Evangheliile, avansează mai multe explicaţii pentru faptele şi motivaţiile lui. Nu voi încerca însă aici să identific faptele istorice, ci doar mult mai încolo, în capitolele de final ale prezentei lucrări. Ne vom îndrepta deocamdată atenţia asupra modului cum fiecare autor al Evangheliilor îi schiţează portretul lui Iuda şi-i descrie fapta ticăloasă. După cum vom vedea, fiecare îl înfăţişează altfel.

Iuda în Evanghelia după Marcu

Pentru a înţelege cât mai bine cum îi fac autorii Evangheliilor portretul lui Iuda, e important să înţelegem mai pe larg cum anume îl zugrăvesc pe Iisus şi pe ucenicii lui. După cât se pare, accentele distincte ale fiecărei Evanghelii se reflectă în modul în care îl caracterizează pe Iuda. Altfel spus, concepţiile tradiţionale vehiculate despre Iuda şi faptele sale sunt modelate astfel încât să reflecte ce încearcă autorii să spună despre Iisus în linii mari. Autorii Evangheliilor nu ne furnizează simple fapte istorice. Ei relatează istorisiri despre Iisus, modelându-şi discursul astfel încât să transmită propria lor viziune cu privire la persoana şi la importanţa lui Iisus. Naraţiunile despre personajele secundare – ucenicii în general, de pildă, şi Iuda Iscarioteanul în particular – sunt prezentate din perspectiva propriilor viziuni.

Acest aspect este cu deosebire evident în Evanghelia după Marcu, sursa cea mai veche ce ne-a parvenit cu referire la viaţa lui Iisus.[7] Această Evanghelie a fost dintotdeauna preferata mea, şi pentru că mărturiile sale despre Iisus nu sunt luate în considerare pe cât ar trebui, şi pentru măiestria sa literară atât de reuşită. Învăţaţi din alte vremuri, precum marele Augustin, au minimalizat importanţa Evangheliei după Marcu, văzând în ea doar un rezumat al Evangheliei după Matei – o versiune de tipul *Readers' Digest* a unei relatări mai complete. Din secolul al XIX-lea însă, specialiştii au înţeles că nu aşa stăteau lucrurile, că Evanghelia după Marcu este probabil prima dintre Evanghelii, fiind apoi folosită de Evangheliile după Matei şi după Luca.1 Din păcate, la început, oamenii de ştiinţă care au tras această concluzie au făcut afirmaţii fără acoperire, susţinând că, de vreme ce Evanghelia după Marcu a venit cea dintâi, însemna că furniza informaţii absolut adevărate despre preceptele şi faptele lui Iisus,

7 E imposibil să fac o analiză foarte amănunțită a portretului lui Iuda așa cum reiese din fiecare Evanghelie; în schimb, voi scoate în evidență acele aspecte care mi se par a fi cele mai importante. Pentru motivele care mă determină să susțin că Evanghelia după Marcu a fost cea dintâi scrisă, iar autorii Evangheliilor după Matei și Luca s-au inspirat

informaţii care au fost preluate mai apoi. În opinia lor, Evanghelia după Marcu se preocupa doar de fapte.

Încă de la începutul secolului XX, cercetătorii au ajuns la o altă concluzie, şi anume că Evanghelia după Marcu este la fel de interesată de dimensiunea teologică în descrierea lui Iisus ca oricare dintre celelalte Evanghelii.[8] Ea nu relatează fapte istorice pur şi simplu, ci istoriseşte o poveste. Modul în care autorul îl înţelege pe Iisus îşi pune amprenta asupra naraţiunii. Autorul este cât se poate de subtil în felul cum transmite propria viziune teologică asupra lui Iisus – şi de aceea este atât de dificil şi interesant când citim şi analizăm acest text. Dincolo de vălul narativ se află o motivaţie teologică, influenţând toate opiniile autorului cu privire la Iisus. Într-un sens mai restrâns, această motivaţie îşi pune amprenta asupra descrierii relaţiilor dintre Iisus şi apropiaţii săi, în special cu ucenicii, inclusiv cu Iuda Iscarioteanul.

Prezentarea lui Iisus în viziunea Evangheliei după Marcu

La o citire atentă a Evangheliei după Marcu, este limpede că intenţia textului e să-l prezinte ca pe mesia al evreilor, Fiul lui Dumnezeu, menit să moară pentru păcatele tuturor oamenilor. Uimitor este că nimeni pe parcursul relatării nu înţelege adevărata natură a lui Iisus, nici măcar ucenicii.

Cine poate şti cine este Iisus în această Evanghelie? Evident, Iisus ştie. Când este botezat, chiar la începutul naraţiunii, un glas din cer rosteşte: „Tu eşti Fiul meu cel iubit, în tine îmi găsesc plăcerea” (1: 11). Vocea nu se adresează mulţimii adunate acolo, ci doar lui Iisus (nu spune, Acesta este Fiul meu”, cum spune, de pildă, în Evanghelia după Matei). În plus, cum acest glas depune mărturie despre identitatea lui Iisus, e clar că şi Dumnezeu ştie cine anume este Iisus. Mai mult decât atât, ştie şi Marcu, în calitate de autor al relatării. Şi dumneavoastră

8d in ea, Evanghelia după Ioan rămânând, prin urmare, ultima apărută cronologic, a se vedea analiza mea din ibidem, capitolele 5-8, 10.

ştiţi, întrucât îi citiţi textul. Cine altcineva mai ştie? Demonii ştiu, deoarece, atunci când sunt goniţi dintr-un posedat, ei strigă: „Tu eşti fiul lui Dumnezeu” (3: 11). Iisus le porunceşte să tacă şi să nu mai spună nimănui. Pe lângă aceştia, se pare că nimeni nu mai ştie.

Oamenii din satul natal nu înţeleg cum de este capabil să vorbească şi să facă atâtea lucruri minunate – e doar un simplu tâmplar (6: 1 – 6). Mama, fraţii şi surorile îl consideră un lunatic şi încearcă să-l ţină departe de ochii lumii (3: 20 – 21). Mai-marii vremii îl consideră inspirat şi împuternicit de Diavol (3: 22). Nici chiar ucenicii lui nu înţeleg cine este el (6: 52), după cum se plânge Iisus în repetate rânduri, precum în 8: 21: „Tot nu pricepeţi?”

Incapacitatea ucenicilor de a înţelege reprezintă o temă esenţială în această Evanghelie. Undeva pe la mijlocul Evangheliei – după ce Iisus îşi propovăduise preceptele ieşite din comun şi înfăptuise minuni nemaivăzute –, este evident că ucenicii simt cumva natura deosebită a lui Iisus, dar cine este cu adevărat înţeleg complet greşit. Mărturie stă faimoasa scenă a confesiunii lui Petru. Iisus îşi întreabă ucenicii: „Cine zic oamenii că sunt eu?” (8: 27). Ei răspund că e văzut drept Ioan Botezătorul ridicat din morţi, drept Ilie din Vechiul Testament întors la viaţă sau drept unul dintre proroci. Iisus îi întreabă atunci cine zic *ei* că ar fi el, iar Petru, vocea comunităţii, dă ceea ce aţi putea crede că reprezintă răspunsul corect: „Tu eşti mesia” (8: 29). Iisus îi învaţă să nu mai spună nimănui (încercare constantă în această Evanghelie de a-şi păstra secretă identitatea); după care le spune că trebuie să meargă la Ierusalim ca să fie tăgăduit de cârmuitorii iudei şi ucis pe cruce. Petru îşi dovedeşte incapacitatea de a înţelege identitatea lui Iisus şi-l ceartă pentru că rosteşte asemenea lucruri. Iisus îl mustră însă, la rândul lui, şi-i spune „Satană”, îndepărtându-l întrucât cugeta la cele ale oamenilor, şi nu la lucrarea lui Dumnezeu (8: 33).

Ce vor să spună toate acestea? Petru şi ceilalţi par să

ştie că Iisus este mesia, dar nu au idee ce fel de mesia. Ca să ne dumirim, trebuie să vedem ce anume credeau evreii din primul secol despre mesia. Numeroşi evrei probabil că nu aveau nicio concepţie legată de mesia, dar erau şi oameni care vedeau lucrurile în diverse feluri. Unii credeau că va fi un mare conducător militar care avea să-i gonească pe străinii asupritori şi avea să ridice din nou Israelul la rang de naţiune măreaţă, precum fusese în vremea regelui David în vechime (astfel pare să gândească şi Petru). Alţii îl vedeau ca pe o fiinţă divină venită să judece oamenii şi să alunge forţele răului, pentru a institui împărăţia lui Dumnezeu pe pământ. Iar alţii şi-l închipuiau ca pe un proroc trimis de Dumnezeu ca să-i îndrume pe evrei să-i respecte poruncile. Totuşi, din câte ştim, nimeni nu şi-l imaginase pe mesia ca pe o persoană ce urma să fie răstignită – nimicită de vrăjmaşii lui Dumnezeu ca un tâlhar lipsit de apărare.[9]

Cu toate acestea, pentru Marcu tocmai acesta este Iisus. Era mesia – dar acel mesia care trebuia să sufere. Perspectiva aceasta nu avea sens pentru majoritatea evreilor. Mesia trebuia să fie măreţ şi puternic, nu slab şi lipsit de apărare. Trebuia să-i înfrângă pe duşmanii lui Dumnezeu, nu să fie zdrobit de ei. Este firesc ca Petru, reprezentant al ucenicilor, să aibă asemenea aşteptări legate de mesia. Dacă Iisus era acela, evident că nu avea să fie tăgăduit şi urcat pe cruce. Dar, după Marcu, aceasta era o gravă confuzie. Iisus trebuia să fie Cristosul care să pătimească.

Mai există două circumstanţe, ceva mai încolo în Evanghelia lui Marcu, în care Iisus menţionează că va merge la Ierusalim să fie ucis (9: 31; 10: 33 – 34), ucenicii dând dovadă, în ambele, că nu înţeleg: ei nutresc convingerea că mesia Iisus va prelua conducerea, iar ei vor cârmui alături de el (9: 32; 10: 35). Cu prima ocazie,

9 A se vedea în acest sens J. Collins, The Scepter and the Star: The Messiahs of the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature, Doubleday, New York, 1995.

ucenicii încep să se certe între ei, întrebându-se care este mai mare (dacă Iisus era mesia cel măreţ şi puternic, care dintre ucenici urma după el?); în cea de-a doua scenă, Iacov şi Ioan îl întreabă dacă vor putea să şadă la stânga şi la dreapta lui Iisus întru slava împărăţiei sale. În ambele rânduri Iisus se arată oarecum exasperat de ucenicii lui: sunt incapabili să înţeleagă că a-l urma presupunea pătimire, şi nu glorie. Cei cu adevărat ucenici ai săi „îşi poartă crucea în fiecare zi” şi-l urmează.

E uimitor cum de nu înţeleg ucenicii niciodată acest lucru pe parcursul Evangheliei după Marcu. Deşi susţin că vor rămâne alături de Iisus, fug atunci când este prins. Petru, reprezentându-i din nou pe toţi, neagă de trei ori chiar că l-ar fi cunoscut pe Iisus. Nu sunt prezenţi la judecată ca să-i ia apărarea. Nu sunt prezenţi să-l sprijine când este răstignit. Nu se oferă să-l înmormânteze cum se cuvine. Nu vin la mormânt după aceea.

Alte persoane – şi nu ucenicii – se dovedesc a fi loiale în acele momente de încercare. Înainte să fie prins, o femeie necunoscută îi miruieşte creştetul într-un gest extraordinar şi plin de generozitate, gest pe care Iisus îl vede ca o ungere a trupului înainte de inevitabila îngropăciune (14: 3 – 9; ucenicii, ca de obicei, obiectează şi cu acest prilej). Simon Cirineul, un om altfel necunoscut, avea să-i ducă crucea până la locul răstignirii (15: 21). Doar câteva femei aveau să-l vadă ridicat pe cruce (15: 40 – 41). Doar sutaşul roman fără nume avea să-l vadă murind şi avea să depună mărturie că murise „Fiul lui Dumnezeu” (se pare că acel centurion e singurul în toată relatarea care înţelege că Iisus e întru moarte fiul lui Dumnezeu). Iosif din Arimateea, alt personaj necunoscut, avea să-i pună la dispoziţie un mormânt pe potrivă (15: 43). Şi femeile, Maria Magdalena şi încă două, vin la mormântul lui în cea de-a treia zi (16: 1). Lângă mormântul gol găsesc un bărbat care le spune, uluitor, să meargă să le spună „ucenicilor lui şi lui Petru” că Iisus a înviat din morţi, dar ele fug de la mormânt şi „nimănui nimic n-au spus, căci se

temeau” (16: 8).[10] Ucenicii chiar nu pricep nimic.

Prezentarea lui Iuda în viziunea Evangheliei după Marcu în ce măsură se leagă toate acestea de Iuda Iscarioteanul? Nu e amintit deseori în Evanghelia după Marcu. Doar de trei ori îi este menţionat numele. Dar în anumite sensuri povestea lui este similară celorlalţi ucenici. Nici el nu „pricepe” Spre deosebire de ceilalţi, el încearcă totuşi să înţeleagă. Îl predă pe Iisus în mâinile soldaţilor. Dar, în stilul arid al naraţiunii lui Marcu – relatând de obicei fapte fără a intra mai adânc în motivaţiile ce le-au provocat –, nu ni se spune ce anume l-a împins pe Iuda să procedeze astfel.

Numele lui Iuda apare destul de devreme în relatarea lui Marcu, atunci când Iisus îşi alege cei doisprezece ucenici şi-i numeşte „apostoli” (*i.e.* trimişi în misiune) (3: 13, 19). Ei erau tovarăşii săi cei mai apropiaţi, pe care-i voia „ca să fie cu el” şi cărora le dă putere „să propovăduiască” şi „să alunge demonii” Ultimul ales este „Iuda Iscarioteanul, care l-a şi vândut” (sau „l-a dat”). Nimic din această primă referinţă nu ne dă de bănuit că Iisus l-ar fi plasat pe Iuda într-o tabără diferită sau că l-ar fi văzut jucând un rol diferit de al celorlalţi. Şi Iuda avea aceeaşi vocaţie, aceleaşi responsabilităţi, se bucura de tot atâta autoritate şi împărtăşea aceeaşi misiune ca oricare alt ucenic. Astfel, trebuie să recunoaştem că, în viziunea Evangheliei după Marcu, Iuda a fost unul dintre cei mai apropiaţi, cei mai credincioşi discipoli ai lui Iisus.

Cum însă una dintre cele mai dominante teme în Evanghelia după Marcu constă în incapacitatea ucenicilor de a-l înţelege pe Iisus şi de a-i rămâne credincioşi până la capăt, înseamnă că nici Iuda nu l-a înţeles şi că a dat greş.

---

10 Cu acest episod se încheia initial Evanghelia după Marcu - brusc, cu tăcerea păstrată de acele femei. Cărturarii de mai târziu s-au gândit că se sfârșește prea dintr-odată și au mai adăugat douăsprezece versete prin care ucenicii să fie puși într-o lumină mai favorabilă. Cu privire la această încheiere, a se vedea canea mea Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2005, pp. 66-67.

Doar că în cazul lui e mai evident. Ceva mai încolo în Evanghelie aflăm că Iisus ştia că unul dintre cei aleşi îl va trăda, prevestind fapta în timpul Cinei Celei de Taină: „Vai de omul acela prin care este vândut Fiul Omului. Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” (14: 21). Iuda nu este amintit aici, dar cititorul ştie cu exactitate la cine anume se referă Iisus. În destul de mare măsură şi pentru că, până la acest punct, Iuda va fi consimţit deja să facă fărădelegea.

Chiar înaintea descrierii Cinei celei de Taină, e prezentată întâmplarea la care m-am referit mai devreme, când o necunoscută îi unge cu mir scump creştetul lui Iisus. Acesta priveşte totul ca pe un act de mărinimie: măcar femeia înţelesese că el trebuia să moară, chiar dacă ucenicii nu pricepeau acest lucru. Caracteristic pentru lipsa lor de pătrundere, ucenicilor înşişi „le este necaz” pe gestul femeii. „Unii dintre ei” (presupun că era vorba despre ucenici, deşi nu e menţionat expres acest lucru) s-au arătat indignaţi de risipa de mir scump, care ar fi putut fi vândut pe o sumă similară unui venit pe un an, care sumă s-ar fi putut dărui săracilor. Cum îi era obiceiul, Iisus îi dojeneşte pentru neputinţa lor de a pricepe:

„Lăsaţi-o în pace; de ce-i provocări mâhnire? Ea a făcut un lucru frumos faţă de mine. Căci pe săraci îi veţi avea totdeauna cu voi şi le puteţi face bine oricând voiţi; dar pe mine nu mă aveţi totdeauna. Ea a făcut ce a putut: mi-a uns trupul mai dinainte pentru îngropăciune. Adevărat vă zic vouă că, oriunde va fi propovăduită Evanghelia aceasta, în toată lumea, se va spune şi ce-a făcut femeia aceasta, spre pomenirea ei” (Marcu, 14: 8 – 9).

După care vine fatidicul verset, al doilea din întreaga Evanghelie unde este pomenit Iuda:

„Iar Iuda Iscarioteanul, unul dintre cei doisprezece, s-a dus la arhierei ca să li-l dea pe Iisus. Când au auzit lucrul acesta, s-au bucurat şi i-au făgăduit bani. Iar Iuda

căuta prilej prielnic ca să li-l vândă."[11]

Nu ni se spune exact ce anume consimţise Iuda să trădeze. Ceva mai sus, chiar înainte de ungerea cu mir, aflăm că preoţii cei mai de seamă şi cărturarii – neîndoielnic, pentru că Iisus începea să câştige popularitate în rândul norodului din Ierusalim cu predicile lui – căutau prilej să-l „prindă cu vicleşug şi să-l omoare". Dar nu „în timpul praznicului [de Pastele evreiesc], ca să nu stârnească tulburare în rândul norodului" (14: 1). În aceste condiţii, se pare că Iuda se oferă să le dea informaţii care să ducă la prinderea lui fără să bage cineva de seamă.[12]

Ce uimeşte şi mai mult e că Marcu nu aminteşte niciun»

motiv explicit care să fi stat la baza deciziei lui Iuda. Ni se spune că mai-marii iudei („arhiereii") sunt de acord să-l răsplătească pe Iuda cu bani pentru actul său de trădare. Nu ni se spune însă dacă Iuda mersese din capul locului la ei ca să obţină bani. După cum vom vedea, Matei spune clar că acesta era mobilul trădării lui, iar din Ioan reiese aceeaşi idee. La Marcu însă, motivul lipseşte cu desăvârşire, şi doar din context poate fi dedus.

Până acum naraţiunea e astfel modelată încât să demonstreze că ucenicii – toţi, inclusiv Iuda – nu l-au înţeles pe Iisus, văzându-l ca pe o persoană puternică şi excepţională, şi nu ca pe un om care urma să fie prins, supus judecăţii şi răstignit ca un tâlhar de rând. După care

11 In toate traducerile mele, grecescul pentru „a vinde", „a trăda" esteparadidomi, așadar putem traduce și prin „a da", „a lăsa". Date fiind însă lucrurile îngrozitoare pe care trebuie să le spună Isus despre cel care-1 vinde - „mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut" -, e limpede că se referă la un act rău, de trădare, și nu la o acțiune neutră.

12 Unii s-au întrebat dacă are vreo noimă acest episod narativ. Cei aflați la putere nu vor să-l aresteze în timpul sărbătorii, deși până la urmă exact asta vor face. Și le era teamă să nu se răzvrătească norodul și să-i ia apărarea lui Isus, însă la judecată vor reuși fără probleme să ridice mulțimea împotriva lui. Dar de ce s-ar răscula mulțimea la arestarea lui, nu însă și la judecată? Este o relatare istorică reală ce ne oferă Marcu?

femeia fără nume îl unge cu mir. Nici acest gest nu reuşesc ucenicii să-l priceapă?

În vechiul Israel, regii unşi de Dumnezeu erau miruiţi în cadrul unor ceremonii de înscăunare, în semn că Dumnezeu este cu ei. De fapt, regii erau uneori chiar denumiţi „unşii Domnului”. În ebraică, termenul pentru „unsul” este *mashiach*, de unde provine cuvântul *mesia*. În greacă, limba folosită în Noul Testament, traducerea lui *mashiach* este *Christos*, de unde termenul *Cristos*. Pentru discipoli, dacă Iisus este mesia (Cristos), înseamnă că ar putea fi văzut drept viitorul rege trimis de Domnul. În loc să interpreteze însă gestul de miruire ca pe unul de ungere ca rege, Iisus arată că fusese uns pentru „îngropăciune” Altfel spus, gestul plăcut al femeii este perceput ca un indiciu că va muri curând. De fiecare dată când Iisus încearcă, în alte locuri din această Evanghelie, să le explice ucenicilor că este acel mesia care trebuie să pătimească, ei îşi arată fără ocolişuri incapacitatea de a înţelege. E posibil ca şi în acest caz Evanghelia după Marcu să ne facă să vedem acelaşi tipar? Aici nu mai e vorba despre neputinţa de a pricepe a lui Petru, ca în Marcu 8, nici despre cea a lui Iacov şi Ioan, ca în Marcu 10. Este vorba despre Iuda Iscarioteanul.

De vreme ce Marcu nu ne aduce la cunoştinţă niciun motiv >)

evident care-ar fi stat la baza trădării lui Iuda, se pare că rămâne în discuţie acest episod imediat precedent. Dar la ce concluzii se poate ajunge de aici? Am putea lua în considerare câteva variante, niciuna dintre ele însă pe deplin mulţumitoare:

1. Se poate oare ca, în această Evanghelie după Marcu, Iuda să fie încredinţat că Iisus este viitorul rege, consimţind să-l predea autorităţilor deoarece se săturase să aştepte declaraţiile publice ale intenţiilor sale? A crezut, cumva, că îi forţează astfel mâna, obligându-l într-un fel sau altul să ia atitudine, să cheme norodul pentru a-l sprijini şi să se declare conducătorul poporului? Oricât de

atrăgătoare ar părea această variantă, nu pare să se lege cu restul istorisirii din Evanghelia după Marcu. Dacă aceasta ar fi fost într-adevăr motivaţia lui (să nu uităm, nu vorbesc aici despre Iuda personajul istoric real şi despre acţiunile lui, ci doar despre cum prezintă Marcu acţiunile acestuia), de ce nu instigă Iuda mulţimea la judecata lui Iisus să se opună stăpânirii romane?

2. Sau poate Iuda înţelege acum, într-un sfârşit, singurul dintre ucenici, ce spusese Iisus de atâtea ori, că nu avea să fie regele cel uns, ci mesia cel răstignit, iar pentru a fi alături de el în această încercare, i-a făcut voia şi l-a dat morţii? E o posibilitate interesantă, dar trece cu vederea spusele lui Iisus de mai devreme, şi anume că acela care-l va „vinde" va fi blestemat, iar nu binecuvântat pentru fapta lui: „Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut" (14: 20).

3. Să fi înţeles cumva Iuda intenţiile lui Iisus – de a se lăsa judecat şi executat – şi atunci, dintr-un sentiment de frustrare, să se fi hotărât să joace rolul de trădător pentru a servi cauzei? Potrivit acestei interpretări, Iuda din Evanghelia după Marcu era de părere că Iisus ar fi trebuit să încerce să câştige tronul Israelului, dar, după ce a înţeles că nu acesta era planul, a devenit duşmanul de moarte al lui Iisus şi trădătorul lui.

Din păcate, nu vom ajunge probabil niciodată să aflăm cum anume ar fi vrut Marcu să ni-l prezinte pe Iuda; ştim doar că Iisus l-a osândit pe cel care urma să-l trădeze şi că Iuda a aranjat astfel lucrurile cu arhiereii iudei din Ierusalim.

Ultima referire la Iuda din Evanghelia după Marcu se face chiar în scena trădării. După Cina Cea de Taină, Iisus merge cu ucenicii lui (fără Iuda? Sau Iuda s-a furişat mai târziu?) în Grădina Ghetsimani ca să se roage. Şi aici s-au arătat lipsiţi de loialitate cei mai apropiaţi de Iisus. Acesta le cere lui Petru, Iacov şi Ioan să stea de veghe şi să-l păzească pe timpul cât se roagă în singurătate, dar în trei dăţi se întoarce la ei şi-i găseşte dormind. Ultima oară le

spune că „A sosit ceasul. Iată, Fiul Omului este vândut [*betrayed*\ păcătoşilor. Sculaţi-vă să mergem. Iată, cel care mă vinde [*betrays*] se apropie” (14: 41 – 42). Soseşte imediat Iuda Iscarioteanul, însorit de oameni înarmaţi trimişi de arhierei, cărturari şi bătrâni. Le spusese cum îşi vor da seama care este Iisus: avea să-l sărute. Se îndreaptă spre Iisus, i se adresează: *Rabbi* „Învăţătorule!”, apoi îl sărută. Oamenii pun mâna pe el şi-l prind, provocând doar o mică încăierare înainte ca ucenicii s-o ia la fugă. Iuda le spune să-l ducă „sub pază” (14: 44) – dar nu ne este clar ce vrea să spună. Se teme ca nu cumva Iisus să evadeze? Sau vrea să fie apărat de gloată?

Cercetătorii au observat de mult paralelele pe care Marcu pare că le trasează între Iuda, trădătorul lui Iisus, şi Petru, care s-a lepădat de el. Ambii şi-au părăsit învăţătorul la vreme de restrişte. Petru se lăudase în timpul Cinei Celei de Taină că n-o să-l părăsească niciodată. Dar mai apoi, când Iisus avea nevoie de el să stea de veghe, a adormit în loc să-l păzească – şi nu o dată, ci în trei rânduri. Când Iisus a fost prins, Petru a dispărut împreună cu ceilalţi ucenici. Iar mai târziu, când a fost întrebat dacă era unul dintre apropiaţii lui Iisus, s-a arătat din nou fără credinţă, tăgăduind că ar fi făcut parte din grupul lui – şi iarăşi, nu o dată, ci de trei ori la rând.

Marcu lasă de înţeles că Petru îşi va relua locul alături de Iisus. După ce se leapădă de acesta de trei ori, îşi aminteşte că Iisus prevestise întâmplarea şi începe să plângă (14: 72). Mai târziu, după răstignire, când femeile ajung la mormânt şi-l găsesc gol, li se spune să meargă să-i anunţe „pe ucenici şi pe Petru” că Iisus înviase şi că urmau să se întâlnească în Galileea (16: 7). De ce e menţionat Petru în mod expres pe lângă ceilalţi ucenici? Fără îndoială deoarece Iisus dorea ca el să ştie că fusese iertat.

Dar Iuda? În mod enigmatic, dar tipic, Marcu lasă imaginaţia cititorilor să lucreze şi nu spune explicit ce s-a întâmplat cu el. După ce i-a dat lui Iisus sărutul trădării, nu mai este pomenit deloc. Nu putem spera că s-a căit şi că a

reintrat în graţiile lui Iisus, acesta spusese deja că ar fi fost mai bine pentru el „să nu se fi născut” (14: 20). Petru este atunci iertat, în vreme ce

Iuda este clar osândit. Şi cam atât are de spus Evanghelia după Marcu în această privinţă.

Iuda în Evanghelia după Matei

Dacă Evanghelia după Marcu a fost scrisă la treizeci şi cinci până la patruzeci şi cinci de ani după moartea lui Iisus (posibil în jurul anilor ’65 – 70 d.Hr.), în schimb Evanghelia după Matei a fost compusă ea aproximativ zece sau cincisprezece ani după aceea (80 – 85 d.Hr.). Timp de mai bine de un secol, exegeţii au susţinut vehement că Evanghelia după Matei a folosit Evanghelia după Marcu drept una dintre surse. O modalitate foarte adecvată de a analiza Evanghelia după Matei constă în compararea istorisirilor despre Iisus cu cele din cartea după Marcu – pentru a vedea în ce măsură cea dintâi a făcut adăugiri la relatarea după Marcu, a înlăturat sau a alterat din naraţiunea aceasta. Distingând modificările făcute în Evanghelia după Matei, ne putem face o idee clară cu privire la aspectele pe care vrea să le sublinieze altfel decât sursa lui anterioară[13].

Diferenţele dintre Evanghelia după Matei şi cea după Marcu

În scopul urmărit de noi aici, nu este nevoie să trecem în revistă toate modificările operate de autorul Evangheliei după Matei pe Evanghelia după Marcu, ci putem doar sublinia trei tipuri de modificări cu deosebire relevante ca să înţelegem modul cum cea dintâi a ales să-l descrie pe Iuda Iscarioteanul.

1. Ca primă observaţie, Evanghelia după Matei are

---

13 Această abordare a Evangheliei după Matei - care se poate aplica și celei după Luca, deoarece și ea folosește ca sursă Evanghelia după Marcu - se numește critică de redactare. Scriitorul este și un fel de compilator, așadar această metodă arată modul cum autorii posteriori au folosit o sursă despre care suntem îndreptățiți să credem că au avut-o la dispoziție (este vorba despre Evanghelia după Marcu). A se vedea în acest sens Ehrman, The New Testament..., ed. cit., capitolul 7.

dimensiuni mult mai mari decât aceea după Marcu, în principal pentru că a adăugat câteva secţiuni extinse cuprinzând învăţăturile lui Iisus, pe care nu le găsim în Evanghelia precedentă. Astfel, de pildă, doar la Matei găsim faimoasa Predică de pe Munte (Matei, 5 – 7). Cu acest prilej, Iisus ne prezintă câteva dintre cele mai cunoscute precepte ale lui, pe care nu le regăsim la Marcu, inclusiv Fericirile („Ferice de cei săraci în duh"), Rugăciunea domnească („Tatăl nostru"), Porunca poruncilor („Asemenea să faceţi şi voi oamenilor câte voiţi să vă facă ei vouă") etc. în unele dintre cele mai remarcabile învăţături din această predică, Iisus îşi învaţă tovarăşii să ia aminte la aspectele spirituale în viaţă, şi nu la cele materiale.

„Nu vă adunaţi comori pe pământ, unde le mănâncă molia şi rugina, unde hoţii le sapă şi le fură; ci strângeţi comori în ceruri... Căci unde este comoara ta, acolo va fi şi inima ta" (6: 19 – 21).

„Nu puteţi sluji şi lui Dumnezeu, şi lăcomiei de bani" (6: 24).

„Nu vă îngrijoraţi de viaţa voastră, de ce veţi mânca sau bea, nici de trupul vostru, de ce veţi îmbrăca... Uitaţi-vă la păsările cerului: nici nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună grâne în hambare, şi totuşi Tatăl vostru le hrăneşte. Oare nu sunteţi voi cu mult mai de preţ decât ele?" (6: 25 – 26).

2. Se spune adesea despre Evanghelia după Matei că ar fi cea mai „evreiască" dintre Evangheliile Noului Testament, deoarece Iisus subliniază şi mai mult aici importanta respectării legii iudaice, faţă de Evanghelia după Marcu (sau celelalte). Numai aici spune Iisus:

„Să nu credeţi că am venit să stric legea şi prorocii. N-am venit să stric, ci să împlinesc. Adevărat vă zic vouă, câtă vreme nu vor trece cerul şi pământul, nu vor trece o iotă sau o frântură de slovă înainte să se fi împlinit toate. Cine va strica măcar una dintre cele mai mici din aceste porunci şi-i va învăţa pe alţii să facă aşa, va fi chemat cel

mai mic în împărăţia Cerurilor; dar oricine nu se va abate de la ele şi va învăţa şi pe alţii să le păzească va fi chemat mare în împărăţia Cerurilor” (5: 17 – 19).

Se subliniază în mod deosebit în această Evanghelie ideea că tot ce a spus, făcut sau trăit Iisus erau „împliniri” ale profeţiilor din Scripturile ebraice – începând cu naşterea dintr-o fecioară (1: 20 – 23; citat ca o împlinire a profeţiei din Isaia, 7: 14) în Betleem (2: 6; citat ca adeverire a pasajului Mica, 5: 2), şederea lui în Egipt cât a fost mic (2: 13 – 15; împlinire a profeţiei din Osea, 11: 1) şi inceperea lucrării sale în lume (8: 17; minunile sale de vindecare sunt amintite ca împlinire a profeţiei din Isaia, 53: 4), până la moartea lui. Toate aceste referinţe sunt găsite în Evanghelia după Matei, dar nu şi în cea după Marcu, toate considerându-se a fi „împlinirea Scripturilor”.

3. În acelaşi timp, Evanghelia după Matei poate fi privită şi drept cea mai „anti-evreiască” dintre Evangheliile timpurii, mai-marii iudei fiind descrişi aici ca duşmanii cei mai înver

sunaţi ai lui Iisus, cărora el li s-a opus cu îndârjire de nenumărate ori, înfierându-le ipocrizia, înclinarea necontenită de a face rău şi de a abate poporul evreu de la calea cea dreaptă (cel mai evident în Matei, 23). Înfruntarea dintre Iisus şi marii preoţi iudei îşi are punctul culminant în relatările despre judecarea şi răstignirea lui Iisus. Spre deosebire de Marcu, unde responsabili de osândirea la moarte a lui Iisus sunt în egală măsură Pilat din Pont şi conducătorii iudei (arhiereii şi cărturarii etc.), în Matei centrul de greutate se modifică. Răspunzători sunt mai-marii iudei, care instigă norodul să ceară crucificarea lui Iisus, deşi Pilat recunoscuse clar că era nevinovat şi se declară pe sine „nevinovat de sângele acestui om”. Mulţimea, îmboldită de capii iudei, rosteşte acea faimoasă formulă care va provoca atâtea cruzimi antisemite de-a lungul veacurilor, formulă prin care ia asupra sa moartea lui Iisus şi trece această responsabilitate şi asupra urmaşilor săi: „Sângele lui

asupra noastră şi asupra copiilor noştri” (27: 25).

Aceste schimbări de accent din Evanghelia după Matei se reflectă şi în felul cum vorbeşte despre Iuda Iscarioteanul. Ca şi în Evanghelia după Marcu, Iuda nu constituie un personaj central în majoritatea episoadelor din această Evanghelie; numele lui apare aici doar de cinci ori. Ca şi în Marcu, înainte de trădarea şi prinderea lui Iisus, Iuda e menţionat doar o dată, ca unul dintre cei doisprezece ucenici cărora Iisus le „dă putere asupra duhurilor celor necurate, ca să le scoată şi să tămăduiască orice boală şi orice neputinţă” (10: 1 – 4). Şi totuşi, istorisirile despre Iuda preluate de Matei de la Marcu au fost modificate uşor, dar esenţial, adăugând şi o relatare proprie a destinului lui Iuda de după actul trădării.

Motivaţiile acţiunilor lui Iuda în Evanghelia după Matei

În Evanghelia după Marcu, am văzut că nu există o explicaţie clară a motivaţiei care a stat la baza trădării. Nu la fel stau Lucrurile în Matei. Aici e mai mult decât limpede: Iuda a trădat în schimbul banilor.

La fel ca în Marcu, Iuda ia decizia de a-l vinde pe Iisus imediat după scena unde femeia fără nume îi unge creştetul lui Iisus cu mir scump. În Evanghelia după Matei, în schimb, cei care cârtesc împotriva risipei nu sunt desemnaţi ca „unii”, ci e vorba chiar despre „ucenici” (26: 8). Matei sugerează aici că această întâmplare la determinat pe Iuda să treacă în cealaltă tabără. Ni se spune imediat după că „atunci” Iuda s-a dus la preoţii cei mai de seamă.

Altfel spus, Evanghelia după Matei face o legătură mai clară între cele două episoade, ambele implicând un raport direct între Iisus şi plata unei sume. Diferenţa dintre episoade constă în aceea că femeia fără nume a cheltuit ceea ce avea pentru a-i aduce slavă lui Iisus, iar Iuda a câştigat ceea ce putea prin trădarea lui. În versetul descriind întâlnirea cu arhiereii, este formulată motivaţia lui Iuda:

Atunci unul dintre cei doisprezece, numit Iuda Iscarioteanul, ducându-se la arhierei, le-a spus: Ce voiri să-mi daţi, ca să vi-l dau în seamă? Iar ei i-au dat treizeci de arginţi. Iar de atunci căuta un prilej nimerit ca să-l dea pe mâinile lor" (26: 14 – 16).

Această motivaţie prin lăcomie se încadrează în registrul mai larg în care Matei intenţionează să relateze viaţa lui Iisus. În preceptele de mai devreme şi care nu se regăsesc în Marcu, Iisus subliniase importanţa preocupării omului de a strânge comori în cer, nu pe pământ; ne-a învăţat să nu fim îngrijoraţi pentru lucrurile materiale din această lume; spusese că e imposibil să slujeşti şi lui Dumnezeu, şi goanei după avuţii. Mai spusese, de asemenea, că trebuie să ne purtăm faţă de ceilalţi aşa cum ne-am dori să se poarte şi ei cu noi. În versiunea autorului Evangheliei după Matei privind episodul prinderii lui Iisus, Iuda nu numai că-şi trădează învăţătorul, dar prin gestul său dovedeşte că încalcă toate principiile susţinute de Iisus. Era mai preocupat de comorile pământeşti, de lucrurile materiale, de bogăţii. Şi cu siguranţă nu se purta fată de Iisus aşa cum i-ar fi plăcut ca şi alţii să se poarte faţă de sine. Iuda din Evanghelia după Matei este exemplul de ucenic de rea-credinţă.

Împlinirea Scripturilor în Evanghelia după Matei

Cu diferite ocazii, Evanghelia după Matei susţine explicit că tot ce a făcut sau pătimit Iisus era o împlinire a profeţiilor din Scripturi. Există unsprezece locuri unde se arată că un incident s-a produs „ca să se împlinească ceea ce s-a spus prin prorocul/prorocii" Niciunul dintre pasajele respective nu se regăseşte în Marcu.

Există şi locuri în care Evanghelia după Matei schimbă relatarea din Marcu fără a menţiona că, astfel, textul modificat face aluzie la un pasaj din Scripturi. Aşa stau lucrurile cu citatul de mai sus, din Matei, 26: 15, unde lui Iuda i se dau „treizeci de arginţi" în schimbul trădării lui Iisus. Se face aici trimitere la Scripturile ebraice, ca parte din intenţia de ansamblu a Evangheliei după Matei

de a demonstra că întreaga viaţă a lui Iisus a fost o împlinire a profeţiei.

Plata celor treizeci de arginţi pare să facă trimitere la profetul din Vechiul Testament, Zaharia (11: 12): „Şi mi-au cântărit simbria treizeci de arginţi". Dovada că la acest pasaj se referă aici Matei apare mai târziu în istorisire, în episodul pe care-l vom analiza în continuare: Iuda se căieşte şi le aruncă arhiereilor din Templu cei treizeci de arginţi, dar aceştia refuză să-i ia înapoi. Evanghelia după Matei arată astfel fără niciun echivoc că este vorba despre împlinirea profeţiei din următorul verset din Zaharia: „Şi am luat cei treizeci de arginţi şi i-am aruncat în vistieria templului Domnului" (Zaharia, 11T3) [14].

Diverşi tâlcuitori s-au confruntat ani şi ani în legătură cu semnificaţia reală pe care a avut-o pentru Matei această trimitere la profeţia lui Zaharia. Problema e că pasajul în sine din Zaharia este foarte derutant – cu greu i-ar putea da cineva de capăt. Ni se spune aici că un „păstor" este numit să păzească seminţiile lui Israel, dar, pentru că este dispreţuit, nu mai vrea să pască turmele şi le cere neguţătorilor de oi să-i plătească simbria dacă socotesc de cuviinţă. Aceştia îi dau treizeci de arginţi, iar Domnul îi cere să arunce în vistieria templului „preţul acela scump cu care Eu am fost drămăluit de ei".

Zaharia e probabil sarcastic atunci când spune că ar fi un „preţ mare" cei treizeci de arginţi. Potrivit Legii lui Moise, aceasta era suma pe care trebuia s-o plăteşti dacă boul tău împungea sclavul sau sclava vecinului (Exodul, 21: 32). Dincolo de aceasta, nu prea putem şti ce anume voia să zică Zaharia prin această istorisire. Măcar în ceea ce-l priveşte, autorul Evangheliei după Matei îl vede pe acel aşa-zis păstor ca pe o persoană de rea-credinţă care primeşte plată pentru o treabă prost făcută, după care renunţă la plata lui. Ceea ce a făcut şi Iuda.

Cu alte cuvinte, actul de trădare al lui Iuda

14 Deși, cum vom vedea, el atribuie, nu se știe de ce, în mod greșit citatul lui Ieremia.

funcţionează la două niveluri în viziunea lui Matei. La nivel uman, Iuda nu a vrut decât să vadă cât anume putea scoate din fapta lui nelegiuită. La nivel providenţial însă, încredinţându-l pe Iisus în mâinile arhiereilor, Iuda a împlinit profeţia din Scripturi. Acest lucru poate reieşi şi din Marcu, cei care cunosc mai mult sau mai puţin Scripturile putând conchide că trădarea lui Iisus de către unul dintre cei mai apropiaţi ucenici ai lui, care-a împărţit pâinea cu el la Cina Cea de Taină, ar fi o împlinire a ceea ce se spune în Psalmi, în Vechiul Testament: „Chiar şi acela apropiat mie, pe care mă bizuiam şi care a mâncat din pâinea mea, a ridicat împotriva mea călcâiul” (Psalmi, 41: 9). Iar sărutul trădării poate fi văzut ca o trimitere la Pildele sau Proverbele lui Solomon, 27: 6: „De bună-credinţă sunt rănile pricinuite de un prieten, dar făţarnice sunt sărutările unui duşman”. Sau poate sărutul trădării intenţiona să facă trimitere la 2 Samuel, 20: 9 – 10, unde unul dintre soldaţii regelui David, loab, se întâlneşte cu altul dintre oamenii săi, Amasa, ce nu dusese la bun sfârşit poruncile lui David. Se spune că loab l-ar fi apucat pe Amasa de barbă cu mâna dreaptă ca să-l sărute, în timp ce cu stânga i-ar fi înfipt sabia în pântece, vărsându-i măruntaiele.

Indiferent dacă autorul Evangheliei după Marcu a văzut sau nu în actul lui Iuda o împlinire a Scripturilor, în mod sigur Matei la acest lucru s-a gândit – prilej cu care a adăugat informaţia potrivit căreia Iuda a primit în schimb treizeci de arginţi, preţul pentru un sclav împuns de boul vecinului.

Moartea lui Iuda în Evanghelia după Matei

Mai există şi alte mici modificări aduse de Matei istorisirii lui Marcu despre Iuda, dar există şi una extrem de importantă. Spre deosebire de Marcu, Matei ne face cunoscut destinul lui Iuda de după actul trădării. Când a văzut că Iisus „a fost osândit”, Iuda s-a căit şi le-a adus preoţilor înapoi cei treizeci de arginţi, spunându-le: păcătuit, căci am vândut sânge nevinovat” (27: 3 – 4).

Când ei au refuzat să-şi ia banii, i-a aruncat în Templu şi „s-a dus şi s-a spânzurat”.

Şi totuşi, povestea nu se încheie aici. Arhiereii hotărăsc că nu pot pune banii înapoi în vistieria Templului, fiind „preţ de sânge” – adică ţineau de executarea unui tâlhar osândit. Vor folosi acea sumă ca să cumpere „ţarina olarului” ca loc de îngropăciune pentru străini. Cum fusese cumpărată cu bani pătaţi de sânge, aflăm că locul va ajunge să se cheme „Ţarina Sângelui” Matei arată că toate acestea erau menite să împlinească ceea ce spusese profetul Ieremia: „Şi au luat cei treizeci de arginţi, preţul celui drămăluit, pe care au pus preţ unii dintre fiii lui Israel, şi i-au dat pe ţarina olarilor, după cum mi-a poruncit mie Domnul” (Matei, 27: 9 – 10).

Exegeţii au încercat multă vreme să înţeleagă de ce spune autorul Evangheliei după Matei că pasajul respectiv se găseşte la Ieremia, când pare să vină de la Zaharia.[15] Aşa cum s-a mai întâmplat în Noul Testament, se poate ca autorul să fi amestecat două citate şi să prezintă sursa doar a unuia dintre ele.[16] Oricum, există câteva similaritărţi interesante între faptele lui Iuda şi afirmaţiile profetului Ieremia din câteva pasaje ale Vechiului Testament (a se vedea Ieremia, 18, 19 şi 32). De pildă, într-un pasaj, lui Ieremia i se spune să ia „o oală de lut” şi să meargă la Poarta Olăriei din cetatea Ierusalimului, să o spargă şi să-i arate norodului că astfel va face şi Dumnezeu – îl va nimici – deoarece uitase de el şi „au umplut locul acesta de sângele nevinovaţilor” Dacă la acest pasaj din Ieremia face aluzie Matei, mesajul lui e cumplit: prevesteşte că Ierusalimul va fi nimicit pentru că l-a ucis pe Iisus cel fără de prihană. Această interpretare este chiar foarte plauzibilă: Matei face o sugestie asemănătoare şi mai devreme, de exemplu în 22: 7 şi 41.

15 Cea mai completă și mai adecvată analiză este de găsit în Dale Allison și W.D. Davies, The Gospel According to Saint Matthew, T & T Clark, Edinburgh, 1997, 3, pp. 557-573.

16 A se vedea, de exemplu, Marcu, 1:2 (Maleahi, 3:1 și Isaia, 40:3) și Romani, 9:27 (Osea, 2:1 și Isaia, 10:22).

Pentru autorul Evangheliei după Matei, care a trăit ani buni după ce romanii au devastat Ierusalimul şi i-au distrus Templul, aceasta era pedeapsa trimisă de Dumnezeu asupra evreilor pentru că-l respinseseră pe mesia. Nu e de mirare că cititorii de mai târziu îl vor face vinovat de aprinderea scânteii antisemitismului.

Oricum ar fi, aspectul cel mai important pe care încearcă să-levident ieze Matei în relatarea morţii lui Iuda este că până şi el, trădătorul lui Iisus, şi-a recunoscut greşeala şi s-a întors să spună răspicat că Iisus este de fapt nevinovat şi că nu trebuie „osândit" Sintagma folosită de Matei pentru a ilustra remuşcările lui Iuda pentru că a vândut „sânge nevinovat" este aceeaşi folosită mai târziu, când Iisus este dus să fie judecat de Pilat. După cum am văzut deja, Pilat accentuează ideea că Iisus nu făcuse nimic care să-l sortească morţii, dar „arhiereii şi bătrânii" aţâţă norodul să ceară răstignirea (Matei, 27: 22 – 23). Pentru a arăta care e părerea lui, Pilat cere un vas cu apă şi-şi spală mâinile în faţa mulţimii, declarându-se „nevinovat de sângele acestui om".

Nici că se putea să fie mai limpede ce vrea să spună Matei. Dacă omul care l-a vândut pe Iisus declară el însuşi că acesta e nevinovat, iar dacă guvernatorul roman care l-a osândit îl declară nevinovat, cine este răspunzător pentru moartea lui? Răspunzători sunt cei ce i-au forţat mâna guvernatorului – mulţimea din Ierusalim, aţâţată de conducătorii ei, de preoţii de seamă şi de bătrâni.

De-a lungul veacurilor, cercetătorii s-au îndoit de veridicitatea remuşcărilor lui Iuda. Oare chiar îi părea rău pentru fapta sa? Şi dacă da, de ce nu-i luase apărarea lui Iisus la judecată ca să fie eliberat? Poate că nu există răspuns la o asemenea întrebare şi poate că Matei nici nu s-a gândit la aşa ceva, şi dintr-un motiv bine întemeiat. Cu toate că autorii Evangheliilor şi-au schimbat adesea istorisirile pentru a pune accentul pe un aspect sau altul, nu puteau susţine chiar orice. În acest caz particular, se poate ca Matei să fi ştiut (sau să fi auzit) de moartea (sau

dispariţia) lui Iuda de după trădarea sa. Şi a spus povestea astfel încât să-şi sublinieze ideea principală: până şi cel care l-a vândut pe Iisus a recunoscut că fusese osândit pe nedrept.

Vom vedea în următorul capitol că mai există câteva mărturii cu privire la Iuda, şi extrem de diferite de aceasta din Matei – în special unul dintre izvoarele noastre canonice, Faptele Apostolilor, scrisă de acelaşi autor care a scris şi Evanghelia după Luca. În nicio altă sursă nu ni se pomeneşte de spânzurarea lui Iuda. Se pune problema ce anume s-a întâmplat de fapt cu Iuda, dar ne vom ocupa mai târziu de aceasta, după ce vom fi analizat toate textele vechi ce vorbesc despre trădarea lui şi destinul său.

Iuda în Evanghelia după Luca

La fel ca Evanghelia după Matei, şi cea după Luca a fost scrisă la aproximativ zece până la cincisprezece ani după cea a lui Marcu, din care s-a inspirat şi Luca. Spre deosebire de Matei, Luca a scris o continuare la relatarea sa despre viaţa lui Iisus, şi anume Faptele Apostolilor, o prezentare a începuturilor creştinismului după moartea şi învierea lui Iisus, incluzând apostolatul Sfântului Pavel. Vom studia Faptele Apostolilor în următorul capitol, deoarece şi aici este menţionată moartea lui Iuda, dar înfăţişată foarte diferit fată de Matei. Şi totuşi, nu există o referire clară la moartea lui Iuda în Evanghelia după Luca, şi asupra ei ne vom opri în cele ce urmează.

Evanghelia lui Luca aduce câteva modificări la cea după Marcu, diferite de cele din Matei, dar, iarăşi, ele ţin de modul cum Luca relatează povestea lui Iuda.1 În mare parte a Evangheliei, Iuda nu joacă un rol principal. Numele lui apare doar de patru ori pe parcursul textului: când este enumerat printre cei doisprezece ucenici, apoi la sfârşit, când ia decizia de a-l trăda pe Iisus şi când îşi duce planul la îndeplinire.[17] În anumite privinţe, mărturiile lui Luca legate de aceste evenimente din urmă sunt similare cu ale

17 Pentru o discuție mai amănunțită a se vedea Ehrman, The New Testament..., ed. cit., capitolul 8.

lui Marcu. Dar şi aici există câteva diferenţe esenţiale, ce ţin de modificările de ansamblu pe care le operează Luca la cartea după Marcu.

Rolul lui Satana în Evanghelia după Luca

O modificare adusă de Luca portretului lui Iisus făcut de Marcu se află la începutul relatării despre lucrarea lui Iisus în lume. După cum au remarcat exegeţii Evangheliilor, deşi Marcu spune la începutul cărţii sale că Iisus a fost ispitit de Diavol timp de patruzeci de zileimediat după ce fusese botezat, Marcu nu descrie de fapt cele trei faimoase ispite din pustie: mai întâi să transforme o piatră în pâine ca să-şi potolească foamea, apoi să sară de pe streaşină templului pentru a fi salvat printr-o intervenţie divină, în sfârşit să i se închine lui Satana ca să primească în stăpânire toate împărăţiile de pe pământ. Aceste trei ispite sunt descrise la Matei şi Luca, nu însă şi la Marcu.[18]

Una dintre deosebirile surprinzătoare dintre Evanghelia după Matei şi cea după Luca în relatarea episodului ispitelor constă în inversarea celei de a treia cu a doua: ordinea pe care am prezentat-o mai sus e preluată de la Matei. Luca prezintă ispita din Templu la sfârşit. Şi mai surprinzător însă în discuţia noastră aici este comportamentul lui Iisus după ce îl alungă şi-i refuză darurile lui Satana. Luca arată că, după cea din urmă ispită, „Diavolul a plecat de la el, până la o vreme” (Luca, 4: 13).

Ce afirmaţie năucitoare! Care să fie momentul prielnic pentru Satana să apară din nou în scenă? În fapt, pe parcursul relatării lui Luca despre lucrarea lui Iisus în lume, Diavolul lipseşte în mod evident. Mai exact, Iisus întâlneşte demoni în numeroase ocazii, dar de fiecare dată îi înfruntă şi-i înfrânge. Satana se dovedeşte a fi lipsit de

---

18 Se trag, prin urmare, dintr-o sursă pe care specialiștii au numit-o Q. Această sursă nu a supraviețuit (altfel spus, e ipotetică); Matei și Luca au preluat de acolo istorisirile care nu se găsesc la Marcu - de exemplu, Fericirile, rugăciunea „Tatăl nostru“ și relatarea celor trei ispite din pustie. A se vedea Ehrman, The Netu Testament..., ed. cit., capitolul 6.

putere în timpul lucrării lui Iisus – şi nu numai în faţa lui, ci şi în faţa ucenicilor. După ce Iisus îi trimite în lume să propovăduiască, să vindece bolnavii şi să gonească demonii, se întorc şi povestesc despre izbânzile lor, iar Iisus le spune că l-a văzut pe „Satana prăvălindu-se din cer” (10: 18; a se vedea şi 13: 16). Cu alte cuvinte, puterea Sfântului Duh care i-a permis lui Iisus să-l înfrângă pe Diavol când la ispitit lucra şi prin reprezentanţii săi legitimi. În timpul întregii lucrări a lui Iisus, Satana este învins iar şi iar.

Şi în ce măsură se leagă toate acestea de Iuda Iscarioteanul? Am văzut că nu era precizată nicio motivaţie a deciziei sale de a trăda în Marcu, deşi sunt indicii că are legătură cu risipa fantastică de mir scump făcută de femeia fără nume care l-a uns pe Iisus. Pe de altă parte, în Matei, motivaţia e subliniată fără echivoc: Iuda umbla dupăcâştig bănesc. Altfel stau lucrurile în Luca. Pe de o parte, decizia lui Iuda de a trăda nu e determinată de acea ungere cu mir, deoarece Luca a mutat fragmentul în alt loc în istorisirea lui. Iisus nu este uns chiar înainte de a fi prins şi judecat, ci pe la începutul propovăduirii sale – şi tot de o femeie fără nume (7: 36 – 50). Iar în cele mai multe privinţe istorisirea e atât de diferită de cele din Marcu şi Matei, încât unii s-au îndoit chiar că ar fi vorba despre acelaşi episod. Oricum, nu ni se spune că s-ar fi mâniat pe risipa de mir nici ucenicii, nici nimeni altcineva. În schimb, gazda lui Iisus, un fariseu, se arată nemulţumit că el se lasă atins de o femeie „păcătoasă” Nu ni se spune cum anume păcătuise ea: ideea că ar fi fost vorba despre o prostituată a apărut abia după aceea. În Noul Testament, „păcătos” era pur şi simplu oricine nu respecta cu stricteţe legea lui Moise. Poate că hrana femeii cu pricina nu era cuşer, şi-atât. Oricum ar fi, nu acest episod îl determină pe Iuda să-l vândă pe Iisus.

Nici lăcomia de bani nu-l împinge spre trădare. Ca şi în Marcu, după predicile în public ţinute de Iisus la Ierusalim, Iuda se duce să le vorbească „arhiereilor”, iar

aceştia sunt de acord să-l plătească pentru actul său. Dar Luca nu spune expres că ar fi fost motivat de bani. Şi atunci de ce anume? în concepţia lui Luca – de Diavolul însuşi.

„Dar Satana intră în Iuda zis Iscarioteanul, care făcea parte dintre cei doisprezece: s-a dus şi s-a înţeles cu arhiereii şi cu ostaşii cum să-l dea pe mâinile lor” (Luca, 22: 3).

În Evanghelia după Luca, încredinţarea lui Iisus în mâinile acestora şi, în cele din urmă, răstignirea lui au fost un complot satanic. Aşa cum i s-a opus lui Iisus la începutul Evangheliei, la fel i se opune Satana şi la încheierea ei. Câtă vreme a propovăduit Iisus, Satana a fost sub puterea lui, inspirată de Duhul Sfânt, dar spre final Satana se impune din nou. Moartea lui Iisus a fost un act satanic întors înspre Fiul lui Dumnezeu. Pe Iuda l-a folosit drept complice, unealtă a ticăloşiei lui. Cu toate acestea, în concepţia lui Luca, nu Satana şi părtaşii lui vor avea ultimul cuvânt. Dumnezeu urma să-l învie pe Iisus (la sfârşitul Evangheliei) şi să le dea putere apostolilor lui să-l înfrângă pe Satana (la începutul Faptelor Apostolilor). După cum ne-am fi aşteptat de la un autor creştin, Luca e de părere că, în cele din urmă, Dumnezeu va învinge răul teribil făcut de vrăjmaşul său, Diavolul.

Iisus stăpân pe situaţie în Evanghelia după Luca

O schimbare şi mai surprinzătoare pe care o face Luca în cartea lui priveşte descrierea atitudinii lui Iisus în drum spre moarte şi în înfruntarea ei. Sursa lui Luca, Evanghelia după Marcu, descrie viguros, dar schematic evenimentele, inclusiv răstignirea, o istorisire captivantă prin emoţia sa pură. Cititorii trec uneori cu vederea acest aspect, combinând diverse relatări ale răstignirii din Evanghelii, şi, astfel, spusele şi faptele lui Iisus din Marcu sunt amestecate cu alte mărturii din celelalte Evanghelii. Amestecul duce la distrugerea accentelor specifice ale fiecărei Evanghelii în parte, fiind creată o cu totul altă expunere – proprie nu unuia dintre autori, ci celui care

citeşte Evangheliile; astfel, Iisus ajunge să rostească şi să facă tot ce găsim în toate cele patru mărturii.

Istorisirea lui Marcu, ca, de altfel, toate celelalte relatări ale sale, este simplă şi plină de forţă. Iisus fusese trădat de unul dintre ucenicii lui şi tăgăduit de altul. Toţi însoţitorii o luaseră la fugă; niciunul nu-i era alături în acea clipă de încercare. E osândit să fie răstignit şi păstrează tăcerea pe parcursul întregului episod, ca şi cum ar fi fost luat prin surprindere de ceea ce se întâmplă. Nu spune nimic nici în drum spre locul crucificării, nici când este bătut în cuie pe cruce, nici cât este răstignit. Ceilalţi însă nu sunt tăcuţi, cam toţi cei prezenţi îi aruncă vorbe răutăcioase şi-şi bat joc de el: mai-marii iudei, oamenii din jurul crucii şi chiar cei doi tâlhari răstigniţi alături de el. În Evanghelia după Marcu, Iisus este trădat, tăgăduit, osândit, lipsit de susţinere, batjocorit şi părăsit, chiar şi de Dumnezeu însuşi. La sfârşitul sfârşitului, Iisus scoate într-un strigăt singurele cuvinte din întreaga desfăşurare a evenimentelor, un strigăt deznădăjduit: *Eloi, eloi, Ierna sabbachthani* – însemnând în traducere (e aramaică) „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?” După care se stinge din viaţă.

N-ar trebui să ajungem la concluzia că alta fusese intenţia lui Marcu în descrierea trăsăturilor lui Iisus pentru că altfel este descris în celelalte Evanghelii. Trebuie să-i permitem lui Marcu să-şi exprime propria variantă cu privire la atitudinea lui Iisus în faţa morţii. Nu e o descriere încântătoare. Iisus moare în

chinuri, întrebându-se de ce toată lumea – inclusiv Dumnezeul său – l-a părăsit.

Relatarea din Luca este însă foarte diferită, iar deosebirile trebuie analizate în profunzime. În această Evanghelie, Iisus nu păstrează nicidecum tăcerea în drum spre locul răstignirii. Pe parcurs, se opreşte în dreptul unor femei care jelesc şi le spune: „Fiice ale Ierusalimului, nu mă plângeţi pe mine, ci plângeţi-vă pe voi şi pe copiii voştri” (23: 27 – 31). Aici Iisus se arată mai preocupat de

soarta lor decât de a lui.

În timp ce este bătut în cuie pe cruce, Iisus nu rămâne tăcut. Se roagă în schimb pentru cei care-l crucifică: „Tată, iartă-i pe ei, că nu ştiu ce fac” (Luca, 23: 34). Pe cruce, Iisus discută chiar foarte lucid cu unul dintre cei răstigniţi alături de el. Unul dintre tâlhari îl ridiculizează: „Nu eşti tu Cristosul? Mântuieşte-te pe tine, şi mântuieşte-ne şi pe noi”. Celălalt tâlhar îl reduce la tăcere însă: ei doi fuseseră osândiţi pe drept, dar Iisus „n-a făcut niciun rău”. După care îl roagă pe Iisus: „Aminteşte-ţi de mine când vei ajunge în împărăţia ta”. Iisus îl linişteşte şi rosteşte cuvintele mult aşteptate de tâlhar: „Adevărat îţi zic ţie, astăzi vei fi cu mine în rai” (23: 43). În această istorisire, Iisus este calm şi stăpân pe situaţie. Ştie ce anume şi de ce anume i se întâmplă. Şi cunoaşte şi rezultatul ulterior: se va trezi în rai, alături de tâlharul acela.

În sfârşit, şi cel mai impresionant, în locul acelui „strigăt de deznădejde” („Pentru ce m-ai părăsit?”), în Luca, Iisus rosteşte o ultimă rugăciune: „Tată, în mâinile tale îmi încredinţez duhul” (23: 46). Poate că Iisus din Marcu s-a simţit părăsit la sfârşitul sfârşitului, până şi de Dumnezeu; nu însă şi Iisus din viziunea lui Luca. Aici el simte prezenţa lui Dumnezeu şi e sigur că Tatăl său nu la abandonat şi că-i va primi sufletul. Aici, în Luca, Iisus e pe deplin stăpân pe moartea sa.

Aceeaşi schimbare de accent poate fi detectată şi în portretul de mai devreme al lui Iisus, imediat după ce este trădat şi prins. Uimitor, în Marcu ni se spune că Iisus a fost „foarte spăimântat şi mâhnit” (Marcu, 14: 33). Luca nu pomeneşte aşa ceva. La Marcu, Iisus le spune ucenicilor că „sufletul îi e cuprins de o tulburare de moarte” (Marcu, 14: 34). Evanghelia după Luca nu spune aşa ceva. În Evanghelia după Marcu, Iisus se duce singur şi se aruncă cu faţa la pământ să se roage (14: 35); în Luca, doar îngenunchează (Luca, 22: 41). La Marcu, Iisus îi cere de trei ori la rând lui Dumnezeu să treacă acea „cupă” de la el

(adică să nu fie nevoit să pătimească); în Luca, îl roagă doar o dată, iar înainte de asta spune „Dacă este voia ta”. Rezultatul concret al acestor schimbări este clar: şi aici, Iisus este descris altfel decât cuprins de nelinişte în faţa destinului său; este calm şi stăpâneşte situaţia.

Acesta este motivul unei alte modificări din relatarea lui Luca, de astă dată privind trădarea, imediat următoare. Numeroşi tâlcuitori au trecut-o cu vederea, fiindcă e foarte subtilă. În Evanghelia după Marcu, Iuda îi dă sărutul trădării lui Iisus – probabil ca o împlinire a profeţiei din Pildele lui Solomon, 21: 6. În Luca, nu reiese că această sărutare a existat măcar. Spre deosebire de descrierea lui Marcu, Iuda se îndreaptă spre Iisus împreună cu ceata de oameni „ca să-l sărute”, dar nu-i nicio îndoială că Iisus îl opreşte: „Iisus i-a spus: Iudo, cu o sărutare vrei tu să-l vinzi pe Fiul Omului?” (22: 48). Se iscă apoi o îmbulzeală, aşa cum menţionează şi Marcu. În ambele istorisiri, unul dintre însoţitorii lui Iisus scoate o sabie şi-l loveşte pe sclavul arhiereilor, tăindu-i urechea. În ambele relatări, Iisus îl dojeneşte, dar la Luca face mai mult decât atât: ajunge până lângă sclav şi-l vindecă pe loc.

Iisus din Evanghelia după Luca stăpâneşte pe deplin lucrurile când este trădat. Ia situaţia în mâini, îi interzice lui Iuda să-l sărute şi ia atitudine atunci când altcineva vrea să-l apere cu sabia. Mai pe scurt, cam aşa arată Iisus în această Evanghelie: calm şi sigur de sine, acceptându-şi soarta ferm convins că Dumnezeu e alături de el şi-l are în grijă.

Concluzie: *Iuda în Evangheliile noastre cele mai vechi* în aceste scurte comentarii am încercat să arăt că, în fiecare dintre cele trei prezentări ale lui Iuda din Evangheliile menţionate, intenţiile literare şi teologice ale autorului au influenţat modul cum a istorisit povestea acestui personaj şi a trădării lui. Cum deja am sugerat în unele locuri mai sus, putem trage două tipuri de concluzii din aceste observaţii, una literară, cealaltă istorică.

Concluzia în plan literar e că s-au produs modificări

atât în trăsăturile lui Iisus, cât şi în cele ale lui Iuda. Fiecare prezentare e diferită, şi le-am face un deserviciu autorilor dacă am susţine că fiecare spune exact ce spune altul. Matei vrea să spună că lăcomia l-a împins pe Iuda să acţioneze astfel, Luca insistă asupra ideii că Diavolul l-a împins s-o facă, şi n-ar fi corect pentru niciunul dintre ei să susţinem că altceva intenţionau să zică. Pentru că altfel ar însemna să luăm vorbele lui Matei, să le îmbinăm cu ce a spus Luca şi să creăm o mega-Evanghelie (la care-am putea adăuga la fel de bine scrierile lui Marcu şi Ioan, ca să fim corecţi) – o Evanghelie de negăsit în Noul Testament, ci numai în mintea noastră, ca şi cum am scrie o Evanghelie personală cu care le-am înlocui pe cele neotestamentare. În opinia mea de cercetător literar şi de istoric, nu aceasta e cea mai bună abordare a relatărilor despre viaţa lui Iisus (sau a lui Iuda).

Concluzia la nivel istoric ar fi că diversele expuneri care au ajuns până la noi au autori diferiţi, care au scris la diferite momente în timp, adresându-se unui public variat şi urmărind scopuri diferite. Date fiind deosebirile dintre aceste istorisiri, va trebui într-un final să le reanalizăm pentru a trage un fel de concluzie istorică asupra a ceea ce s-a întâmplat *cu adevărat*. În unele cazuri, deosebirile respective se pot dovedi ireconciliabile. Vom vedea acest lucru în capitolul următor, unde vom analiza povestea morţii lui Iuda aşa cum e redată ea în Faptele Apostolilor; vom detecta câteva similarităţi izbitoare între această carte şi cea a lui Marcu (singurele care menţionează moartea lui Iuda în Noul Testament), dar şi câteva neconcordanţe. Nu se poate ca două relatări contrare să prezinte, ambele, adevărul istoric. Este una mai adevărată decât cealaltă? Cum am putea afla? Ce putem spune fără urmă de îndoială despre viaţa lui Iuda – despre faptele şi motivaţiile sale – din cele câteva izvoare care au ajuns până la noi? La aceste întrebări vom răspunde la

sfârşitul prezentei lucrări, după ce vom identifica şi alte

feluri în care a fost înfăţişat Iuda, mai întâi în alte surse creştine precum Faptele Apostolilor, Evanghelia după Ioan, plus alte câteva scrieri apocrife (ceea ce vom face în capitolul următor), apoi în recent descoperita Evanghelie a lui Iuda, o carte cu o teză proprie şi o prezentare deosebită a celui care l-a vândut pe Iisus.

CAPITOLUL 3

Iuda în tradiţia evanghelică târzie

Creştinii de la începuturi au trăit într-o cultură transmisă prin viu grai. E dificil să avansăm câteva cifre demografice plauzibile pentru lumea antică, dar cele mai bune estimări sugerează că în primele secole ale creştinismului, în Imperiul Roman, doar în jur de 10 procente dintre locuitori aveau ştiinţă de carte. Înseamnă că nouă oameni din zece nu ştiau să citească, ca să nu mai vorbim de scris. Cei care ştiau să scrie – prin aceasta înţeleg capacitatea de a compune fraze întregi – erau într-un procent mult mai mic. Imensa majoritate a locuitorilor din vremea lui Iisus şi din veacurile de după nu erau capabili să scrie o propoziţie nici sub ameninţarea cu moartea.

Din fericire pentru ei, viaţa nu le depindea de scris. În culturile orale puteai trăi mult şi bine fără să-ţi trebuiască ziare, circulare, studii ştiinţifice, rapoarte guvernamentale, documente oficiale sau vreun tip de scriere. Dacă aveai nevoie de un document scris – de pildă, darea de seamă asupra zestrei, o afacere imobiliară sau chitanţa de plată a impozitelor –, puteai merge la un scrib, pe care-l plăteai pentru serviciile sale. Iar dacă voiai să te delectezi cu literatură – să savurezi un Homer sau un Platon, de exemplu, o dramă sau alt tip de ficţiune, sau dacă aveai chef să te cufunzi în nişte texte religioase – puteai pune pe altcineva să-ţi citească cu voce tare scrierile altcuiva. După cât se pare, cam aşa se obişnuia să se „citească” în lumea antică:

chemai pe cineva (acea persoană şcolită şi greu de

găsit) şi ascultai, împreună cu prietenii sau familia.

Aţi putea ajunge la concluzia că, întrucât depindeau de transmiterea prin viu grai, tradiţiile legate de vreo persoană sau de evenimente importante erau ocrotite cu grijă şi transmise cu acurateţe – că relatările şi repovestirile ar fi identice, iar povestitorii ar fi deosebit de grijulii să nu le distorsioneze în niciun fel. După cum se dovedeşte, v-aţi înşela amarnic. Specialiştii în antropologie culturală au studiat societăţile orale moderne şi au arătat că lucrurile stau tocmai pe dos. În cultura transmisă prin viu grai, nu există preocupare faţă de ceea ce noi numim în cultura scrisă „redare cuvânt cu cuvânt". În societăţile bazate pe transmitere orală, relatarea ia o versiune diferită în funcţie de ascultători, de context şi de rezultatele urmărite. Discursul e modelat după momentul şi circumstanţele în care este rostit.[19]

Avem dovezi de netăgăduit că la fel se întâmpla şi în culturile orale antice. Iar aceste dovezi se găsesc – în mod ironic, aş spune – în izvoarele scrise. Cele câteva scrieri despre evenimente istorice din lumea antică ajunse până la noi se bazau în principal, fără îndoială, pe istorisiri auzite de autorii lor. Avem cazuri când acelaşi episod a fost înregistrat de autori diferiţi. În mai toate cazurile, expunerile diferă de la un autor la altul.

La fel stau lucrurile şi cu Evangheliile neotestamentare. Chiar şi atunci când unul dintre autori folosea drept sursă alt autor – de pildă, pentru situaţiile în care Matei a reprodus unele dintre istorisirile lui Marcu – îşi schimbă relatarea. De ce procedează astfel? Deoarece trăiau într-o societate orală unde nimeni nu i-ar fi învinovăţit pentru că schimbau datele relatărilor. Bineînţeles, toate aceste istorisiri erau modificate în funcţie de „publicul ascultător, de context sau de împrejurări. Concepţia încetăţenită potrivit căreia

19 A se vedea lucrările de bază ale lui Albert Bates Lord, The Singer of Tales, Harvard University Press, Cambridge, I960, și Walter Ong, Orality and Literacy: The Technologizing of the Word, Methuen, New York, 1982.

istorisirile nu trebuie să sufere niciodată modificări, ci trebuie reproduse fără niciun fel de alterare, este o inovaţie a culturilor moderne scrise. Înaintea apariţiei tipografiei, nu astfel gândeau cei mai mulţi oameni.[20]

Relatările antice despre Iisus, supravieţuind în principal într-o cultură orală, s-au modificat la fiecare nouă istorisire. De aceea există diferenţe – chiar discrepanţe – între mărturiile care au fost într-un final transcrise. Şi de aceea există diferenţe – şi discrepanţe – în istorisirile ajunse până la noi despre ucenicul său Iuda Iscarioteanul, cel care l-a trădat în cele din urmă. Una dintre discrepanţele majore ţine de circumstanţele morţii lui Iuda. Am văzut că, potrivit Evangheliei după Matei, Iuda s-a spânzurat, iar după moartea lui arhiereii au folosit banii trădării pentru cumpărarea unui teren unde să fie îngropaţi străinii din Ierusalim. L-au numit Ţarina Sângelui, deoarece fusese cumpărat cu „preţ de sânge”. Faptele Apostolilor relatează altfel moartea lui Iuda şi legătura ei cu ţarina aceea. Se prea poate ca detaliile celor două istorisiri să nu ajungă la un numitor comun.

Moartea lui Iuda în Faptele Apostolilor

Cartea a fost scrisă de autorul Evangheliei după Luca – nimeni nu contestă acest fapt (comparaţi Luca, 1: 1 – 4 şi Faptele, 1: 1 – 4 şi veţi vedea de ce). Faptele Apostolilor reprezintă pur şi simplu cel de-al doilea volum dintr-o lucrare în două părţi. Cea dintâi, pe care noi o cunoaştem sub denumirea de Evanghelia după Luca, priveşte naşterea, viaţa, lucrarea în lume, moartea şi învierea lui Iisus; cel de-al doilea volum priveşte misiunea apostolilor de după aceea. Luca va continua aici istorisirea despre dezvoltarea Bisericii creştine de la începuturile sale firave în mijlocul ucenicilor lui Iisus, după moartea acestuia, de-a

20 Pe de altă parte, este adevărat că și înainte de inventarea tiparului autorii textelor scrise erau preocupați ca relatările lor să nu fie modificate din neglijență sau cu bună știință de către scribi. A se vedea în acest sens cartea mea Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2006, capitolul 2.

lungul şi de-a latul zonelor orăşenești majore din Imperiul Roman, până la mesajul evanghelic ajuns în cetatea-capitală, Roma însăşi. Personajul principal al ultimelor două treimi din carte este apostolul Pavel, a cărui convertire este descrisă în capitolul 9 şi a cărui misiune, de a duce mai departe evanghelia lui Cristos, în special printre *gentiles* (ne-evrei), constituie subiectul în mai toate celelalte capitole.

Mărturia lui Luca despre extinderea misiunii creştine nu este o simplă descriere narativă a faptelor, care repovesteşte evenimentele aşa cum s-au produs ele în realitate. Tot aşa cum Luca îşi pune propria amprentă pe relatările evanghelice tradiţionale cu privire la Iisus în volumul întâi, tot astfel prezintă dintr-o perspectivă proprie concepţiile tradiţionale cu privire la apostolii lui Iisus şi lucrarea lor apostolească, în volumul al doilea. Ideea de bază în acest al doilea volum susţine că tot ceea ce s-a întâmplat era parte din planul divin, că Dumnezeu îi inspira şi le dădea putere misionarilor, că Sfântul Duh îndrumase întreaga mişcare încă de la început, că nicio piedică de natură umană nu se putea opune împlinirii acestui plan, că întregul parcurs al istoriei creştine timpurii era înrâurit şi oblăduit de mâna atotputernică a lui Dumnezeu. Nimic nu-i putea împiedica pe creştini să câştige numeroşi adepţi oriunde ar fi mers. Degeaba îi întemniţau vrăjmaşii lui Dumnezeu pe apostolii lui Cristos, degeaba îi torturau şi-i ucideau, nu puteau opri înaintarea continuă a acelei misiuni.

Tema principală a cărţii poate fi găsită în una dintre relatările sale timpurii. După întâlnirea apostolilor cu Iisus cel înviat pentru patruzeci de zile, după urcarea lui la cer, ei au hotărât că trebuie să rămână uniţi ca un grup de doisprezece oameni, pentru a susţine lucrarea de evanghelizare. Cu toate acestea, unul trecuse evident de „partea întunecată”. Iuda Iscarioteanul îşi pierduse locul alături de ei. Aşa că aveau nevoie să aleagă un nou membru în grupul celor doisprezece apostoli.

Simon Petru, mâna dreaptă a lui Iisus pe durata lucrării sale în lume, cere să se aleagă un nou tovarăş, chiar la începutul acestei cărţi. Uimitor este faptul că, în discursul său de început în faţa adunării apostolilor, descrie trădarea de către Iuda ca pe o parte a planului suprem al lui Dumnezeu, aşa cum fusese profeţit în Sfintele Scripturi. După cum spune Petru:

„Fraţilor, trebuia să se împlinească Scriptura, rostită de Sfântul Duh mai înainte prin gura lui David, despre Iuda, care a devenit călăuza celor ce l-au prins pe Iisus” (Faptele, 1: 16).

Cu alte cuvinte, regele David – care trăise cu o mie de ani mai înainte şi se presupunea că ar fi autorul Psalmilor din Vechiul Testament – profeţise că Iuda va deveni trădătorul. Petru citează apoi pasajele unde presupune el că este prezis evenimentul:

„Pentru că este scris în cartea Psalmilor: Pustie să le fie locuinţa, şi nimeni să nu mai locuiască acolo [Psalmi, 69: 25]; iar slujba lui de veghetor s-o ia altul [Psalmi, 109: 8]” (Faptele, 1: 20).

Pasajul aceasta este important pentru înţelegerea Faptelor Apostolilor. Autorul acestei cărţi, care pune aceste cuvinte pe seama lui Petru, consideră că toate evenimentele – chiar şi cele îngrozitoare, trădarea şi uciderea lui Iisus – se înscriu într-un plan. Recitind Scripturile, el descoperă cheia tuturor acestor evenimente. În ciuda aparenţelor, Dumnezeu controla absolut totul. Deşi fapta lui Iuda era odioasă – fiind în realitate îndemnat de Satana să acţioneze astfel (reamintim: Luca, 22: 3) –, totul se derula aşa cum orânduise Domnul în veacurile din trecut. Fusese planul lui Dumnezeu ca trădarea să aibă loc, iar acum planul lui urmărea înlocuirea lui Iuda cu un nou apostol. Ucenicii chemaseră o mulţime, iar până la urmă a fost tras la sorţi Matia, înlocuitorul lui Iuda între cei doisprezece ucenici. E surprinzător că Matia nu mai este amintit pe parcursul cărţii. Datoria lui e pur şi simplu să împlinească numărul celor doisprezece.

Petru subliniază că trebuie ales un nou apostol, dar mai mult, arată de ce anume este necesar să se aleagă un nou apostol. Nu numai pentru că Iuda se dăduse de partea forţelor opuse lui Iisus. Dacă doar despre atât ar fi fost vorba, înseamnă că – la fel ca Petru – s-ar fi putut căi şi s-ar fi putut alătura din nou comunităţii. Nu mai era posibil însă, deoarece Iuda murise între timp. Petru descrie în termeni sugestivi moartea lui:

„Acum omul acesta [Iuda] dobândi un ogor cu placa nelegiuirii lui [trădarea] şi, căzând cu capul înainte, plesni în două prin mijloc, iar măruntaiele i se revărsară. Şi lucrul acesta fu cunoscut de toţi locuitorii din Ierusalim, astfel încât ogorul fu numit Acheldama pe limba lor, adică Ţarina Sângelui” (Faptele, 1: 18 – 19).

Exegeţii Noului Testament au fost multă vreme nedumeriţi în legătură cu această descriere a morţii lui Iuda, şi din cauza similarităţilor cu relatarea lui Matei, şi din cauza diferenţelor dintre ele. În ambele, moartea lui Iuda este pusă în legătură cu un ogor numit „Ţarina Sângelui” din Ierusalim. În Matei însă, numele i se trage de la faptul că arhiereii iudei cumpăraseră ogorul cu „preţul de sânge” înapoiat de Iuda şi aruncat în Templu. În versiunea lui Luca, nu se spune că Iuda ar fi înapoiat banii. El foloseşte suma („plata nelegiuirii lui”) ca să cumpere un ogor. Iar acesta poartă denumirea de Ţarina Sângelui nu pentru că banii cu care fusese cumpărat fuseseră pătaţi cu sângele unui nevinovat (Iisus), ci pentru că tocmai aici Iuda însuşi a suferit o moarte sângeroasă. Cel mai uimitor este că nu s-a omorât spânzurându-se. Iuda cade cumva pe ogor cu capul înainte, şi atunci i se crapă burta, intestinele se revarsă, iar scena se umple de sânge. Nu e limpede cum anume cade Iuda cu capul înainte: Sare de pe o stâncă? Se împiedică şi cade pe nişte stânci? Sau cade pur şi simplu şi i se despică burta?

De-a lungul vremii, cititorii au încercat să împace cele două fragmente, de exemplu susţinând că Iuda s-a spânzurat (ca în Matei), dar că frânghia s-a rupt (ceea ce

nu se spune nicăieri), că ar fi căzut la pământ (cu capul înainte?) şi ar fi crăpat pe la mijloc (cum se spune în Faptele Apostolilor). Alţii susţin că Iuda s-ar fi spânzurat, dar că nu a murit; în schimb, ar fi fost doborât la pământ, după care ar fi suferit un fel de hemoragie internă, de unde i s-a tras moartea sângeroasă. Criticii cei mai moderni consideră însă că cele două fragmente nu pot fi puse pur şi simplu de acord. Nu numai că moartea e descrisă diferit, dar şi contextul legat de ogorul cumpărat (de arhierei sau de Iuda?), şi motivul pentru care a fost numit Ţarina Sângelui (pentru c-ar fi fost cumpărat cu bani pătaţi de sânge sau pentru că Iuda şi-ar fi aflat sfârşitul acolo?). Aici se ajunge atunci când relatările tradiţionale sunt povestite şi răspovestite în culturile orale. Relatările se modifică pe măsură ce circulă. Dacă se poate să fi fost vreo legătură între moartea lui Iuda şi ţarina olarului din Ierusalim, ea s-a pierdut undeva pe parcursul transmiterii relatărilor.

Iuda în Evanghelia după Ioan

Evanghelia după Ioan a fost scrisă la aproximativ zece ani după cea a lui Luca şi după Faptele Apostolilor. Dintre Evangheliile noastre canonice, a fost scrisă ultima, şi este un fapt bine cunoscut că-i face un portret foarte diferit lui Iisus, în comparaţie cu descrierile din Matei, Marcu şi Luca. Evanghelia după Ioan a fost numită de către unii membri ai Bisericii timpurii „Evanghelia duhovnicească” Primele trei expuneri mai timpurii sunt foarte asemănătoare între ele – astfel încât au fost denumite Evangheliile Sinoptice. Termenul *sinoptic* este format la origine din două cuvinte care înseamnă, literal, „văzute împreună”. Sunt numite astfel primele trei Evanghelii deoarece relatează atât de multe episoade similare, adesea cu aceleaşi cuvinte, încât ar putea fi puse în paralel, pe coloane, şi citite în tandem. Ioan relatează însă alte episoade, iar atunci când unul dintre ele este analog cumva vreunuia din cele trei Evanghelii, el îl relatează cu totul altfel, folosind termeni diferiţi. Ca o

consecinţă, majoritatea cercetătorilor consideră în continuare că Ioan nu a făcut apel la Matei, Marcu şi/sau Luca atunci când şi-a scris propria carte; mai plauzibil, a recurs la poveştile care circulaseră pe cale orală vreme de şaizeci de ani până când să le transcrie el.[21]

Portretul diferit al lui Iisus din Evanghelia după Ioan a jucat un rol important în descrierea diferită a lui Iuda Iscarioteanul, trădătorul, din aceeaşi Evanghelie. Nu voi încerca nici aici să trasez toate diferenţele dintre Evanghelia după Ioan şi celelalte Evanghelii; voi sublinia numai câteva dintre trăsăturile diferite care pot aduce lumină asupra comentariilor sale despre Iuda.

Caracterul deosebit al Evangheliei după Ioan

Trăsătura cea mai evident diferită a acestei Evanghelii în comparaţie cu celelalte trei ţine de prezentarea lui Iisus însuşi. În Evangheliile mai vechi, Iisus vorbeşte foarte rar despre propria lui identitate, despre locul de unde vine sau despre ţelul său. În Ioan, aproape că numai despre aceste lucruri vorbeşte. Aici, el le spune de mai multe ori ucenicilor, mulţimii şi chiar duşmanilor săi că a coborât de la Tatăl ceresc, că se va întoarce curând la el şi că oricine va crede în el va avea viaţa veşnică. În zadar am căuta aşa ceva la Matei, Marcu şi Luca. Cu toate acestea, în Ioan, vorbe ca acestea apar în toate capitolele.

Focalizarea pe natura lui Iisus este evidentă într-o serie de învăţături doar în Evanghelia după Ioan, unde Iisus foloseşte formula „Eu sunt" pentru a se descrie pe sine: „Eu sunt pâinea pogorâtă din cer", „Eu sunt lumina lumii", „Eu sunt calea, adevărul şi viaţa, nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine" Din când în când se identifică pur şi simplu pe sine spunând „Eu sunt" – în greacă formula este *ego ei mi*. Exegeţii au înţeles multă vreme această propoziţie ca făcând trimitere la un foarte important pasaj,

21 Pentru o analiză mai amănunțită a legăturii dintre Evanghelia după Ioan și Evangheliile Sinoptice, a se vedea Ehrman, The New Testament..., ed. cit., capitolul 10.

foarte cunoscut, din Scripturile ebraice. Când Moise, aducătorul Legii, vorbeşte cu Dumnezeu, în Exodul, 3, îl întreabă care e numele lui, iar Dumnezeu îi răspunde că poate fi cunoscut ca fiind „Eu sunt” (în traducerea grecească a Bibliei ebraice, *ego ei mî*).

În Ioan, Iisus pare să revendice pentru sine acest nume. Atunci când se confruntă cu oponenţii iudei, care încearcă să-l ia peste picior întrucât ar fi susţinut că are cunoştinţe speciale despre strămoşul evreilor, Avraam, Iisus le replică: „Eu sunt mai înainte de a fi fost Avraam” (8: 58). Ei îşi dau seama că se ridică pe sine la statut de divinitate – ceea ce este o blasfemie – şi vor să arunce >

cu pietre în el.

În Evanghelia după Ioan, Iisus este cu adevărat de natură divină. A coborât din cer şi se va întoarce în cer. Ca fiinţă divină, cunoaşte toate lucrurile, după cum reiese din câteva dintre istorisirile de la începutul Evangheliei, unde îi poate identifica pe ucenicii lui şi le spune lucruri despre viaţa lor fără să-i fi cunoscut dinainte (1: 47). Printre altele, Iisus ştie cu siguranţă că urmează să moară şi vorbeşte despre acest lucru în bună parte din Evanghelie. Ştie că va muri răstignit, episod la care se referă cu dublă trimitere, ca momentul când va fi „ridicat”, adică urcat pe cruce, dar şi ridicat la Tatăl, în slava sa.

Deoarece moartea lui vine aici ca parte din planul lui Dumnezeu, Iisus subliniază că nimeni nu-i poate lua viaţa. El se jertfeşte de bunăvoie.

„Pentru aceasta mă iubeşte Tatăl, pentru că-mi dau viaţa pentru ca iarăşi s-o iau. Nimeni nu-mi ia viaţa cu sila, ci eu de la mine o dau. Îmi stă în putere s-o dau şi-mi stă în putere s-o iau la loc. Această poruncă am primit-o de la Tatăl meu” (10: 18).

Şi aici, ca şi în celelalte Evanghelii, Iisus are duşmani. Şi aici povestea e relatată pe două niveluri. La nivel providenţial, totul se întâmplă după cum hotărâse Domnul. La nivel uman însă, există vrăjmaşi ai lui

Dumnezeu şi ai lui Iisus, fiul său întrupat pe pământ; ei complotează împotriva lui şi stau în calea atingerii ţelurilor sale. Această Evanghelie subliniază în speţă că duşmanii lui Iisus fac parte din aceeaşi rasă, iudeii. În fapt, „iudeii” ia acum conotaţii negative – chiar dacă şi Iisus, şi ucenicii lui sunt tot iudei. „Iudeii” se pun în calea lui Iisus, se opun lui Dumnezeu, pun la cale să-l ucidă pe Iisus şi sunt responsabili de moartea lui. Cum aceştia sunt duşmanii săi, Iisus spune lucruri nu tocmai plăcute despre evrei în Ioan, astfel încât unii exegeţi moderni au văzut în această expunere un fel de antisemitism antic creştin. Această perspectivă e uşor de înţeles: în Ioan, „iudeii” sunt vrăjmaşii lui Dumnezeu şi cei răspunzători pentru uciderea lui Cristos. Mai mult chiar, Iisus arată că ei nu se trag din Avraam, cu atât mai puţin ar fi copii ai lui Dumnezeu. Sunt copiii lui Satana, şi-i fac voia tatălui lor, Diavolul, prin faptul că i se opun lui Iisus, adevăratul reprezentant al lui Dumnezeu.

„Ei i-au răspuns: Tatăl nostru este Avraam. Iisus însă le-a răspuns: Dacă aţi fi copiii lui Avraam, aţi face faptele lui Avraam. Dar voi încercaţi acum să mă ucideţi pe mine, omul care v-a spus adevărul pe care l-a auzit de la Domnul. Avraam n-a făcut aşa ceva. Voi faceţi lucrarea tatălui vostru [adevărat]… Voi sunteţi de la tatăl vostru Diavolul, şi vreţi să faceţi vrerea tatălui vostru. De la început el a fost un ucigaş de oameni, şi nu a stat întru adevăr, pentru că adevăr nu este întru el… Cel care este de la Dumnezeu ascultă cuvintele lui Dumnezeu. De aceea voi nu le ascultaţi, pentru că nu sunteţi de la Dumnezeu” (Ioan, 8: 39 – 47).

Pe parcursul acestei Evanghelii, Iisus cel pogorât de la Dumnezeu este respins de propriul său neam, iudeii, care nu sunt de la Dumnezeu, ci de la Diavol. Aşa cum se spune la începutul Evangheliei, „[Cristos] a venit la ai săi, dar ai săi nu l-au primit” (1: 11).

După cum arată şi aceste câteva pasaje, mai mult decât celelalte, Evanghelia după Ioan categoriseşte cumva

bipolar oamenii în relaţia lor cu Cristos. Există doar două feluri de oameni, reflectând două tipuri de realitate. Există Dumnezeu, pe de o parte, şi Satana, pe de alta; există copiii lui Dumnezeu şi copiii Diavolului; oamenii ori trăiesc în lumină, ori sunt de partea întunericului; fie sunt întru adevăr, fie fac lucrarea minciunii. Această caracterizare inflexibilă este clar definită într-una dintre mărturisirile de la început:

„Cel ce crede în el [Cristos] nu este judecat; dar cel care nu crede s-a şi judecat deja, fiindcă nu a crezut în numele unicului fiu al lui Dumnezeu; şi aceasta este judecata, că lumina a venit în lume, iar oamenii au iubit mai mult întunericul decât lumina; căci faptele lor erau rele. Căci oricine face răul urăşte lumina şi nu vine la lumină... Dar cel care lucrează adevărul vine la lumină” (3: 18 – 21).

Prezentarea lui Iuda în Evanghelia după Ioan în Evanghelia după Ioan, Iuda este numit în mod explicit mai des decât în celelalte Evanghelii canonice, şi anume de opt ori. Trăsătura distinctivă a poveştii lui este însă aceeaşi: se numără printre cei doisprezece ucenici aleşi de Iisus şi ia parte alături de el la Cina Cea de Taină, înainte să-l vândă. Cu toate acestea, multe dintre afirmaţiile lui Ioan cu privire la Iuda exemplifică diferenţele numeroase dintre această Evanghelie şi celelalte.

Nu se relatează episodul alegerii de către Iisus a ucenicilor săi, dar Iisus îl reaminteşte o dată, şi-l pomeneşte şi pe Iuda în acest context. În capitolul 6 din Ioan, Iisus ţine un discurs destul de complicat, unde arată că cel care vrea să câştige viaţa veşnică trebuie să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele (6: 53 – 54). Această imagine îi decepţionează pe majoritatea adepţilor lui Iisus, care se hotărăsc să-l părăsească. Îi întreabă pe cei doisprezece dacă vor să-l părăsească la rândul lor, iar Petru îi răspunde că nu au unde să mai meargă de vreme ce el are „cuvintele vieţii celei veşnice” (6: 68). Iisus îi întreabă atunci, cu trimitere la un episod care nu fusese

relatat în această Evanghelie: „Oare nu eu v-am ales pe voi, cei doisprezece?” Adaugă însă un comentariu important în contextul trasat de noi aici: „Iar unul dintre voi este diavol”. Povestitorul arată în acest punct: „El vorbea despre Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul. Pentru că acela, unul dintre cei doisprezece, avea să-l trădeze pe el” (6: 71).

În acest caz, Iuda poartă numele de familie „Iscarioteanul” – moştenit de la tatăl lui, Simon. Este însă mai uimitor că Iisus ştia de mai devreme (înainte de Cina Cea de Taină) că urma să fie trădat şi cunoştea foarte bine trăsăturile trădătorului său, care era „un diavol”.

Ambele aspecte sunt în acord cu relatarea lui Ioan cu privire la Iisus: acesta ştie dinainte ce are să se întâmple (în mod firesc, fiind aici descris ca o fiinţă divină), iar Evanghelia prezintă lucrurile în alb şi negru. Fie eşti alături de Iisus, fie îi eşti vrăjmaş; fie trăieşti întru adevăr, fie în minciună; eşti ori în lumină, ori în întuneric; fie eşti întru Domnul, fie cu Diavolul. Iuda este cu Diavolul. De fapt, este el însuşi un diavol, deşi nu chiar *Diavolul în persoană*, pentru că mai târziu Ioan va spune că Diavolul „puse în inima lui Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul, să-l vândă” (13: 2). Aşadar, Iuda este rău – în esenţă, fiul Diavolului – la fel cum, pentru Ioan, şi iudeii sunt răi. Ioan nu explică de ce şi-a ales Iisus ucenic dintre duşmanii săi, dar cititorul ajunge probabil să vadă aceasta ca parte a planului.

Următoarea menţiune a lui Iuda apare în episodul pe care l-am discutat deja din Evangheliile Sinoptice: episodul când o femeie îl unge cu mir pe Iisus. Aici însă episodul se produce nu în Galileea, precum în celelalte Evanghelii, nici în casa unui fariseu pe nume Simon, ca în Luca, iar femeia poartă un nume. Incidentul are loc în Betania Iudeii (în sudul Galileei), în casa prietenilor lui Iisus: Maria, Marta şi Lazăr. Şi chiar Maria din Betania îl unge pe Iisus cu ulei scump. Şi aici cei din jur protestează, dar nu mai e vorbă acum despre „unii dintre ei”, ca în Marcu, nici despre

„ucenici", ca în Matei. În Evanghelia după Ioan, cel care obiectează este chiar Iuda Iscarioteanul: „De ce nu s-a vândut mirul acesta cu trei sute de dinari şi să fie daţi [banii] săracilor?" (12: 5) Cu toate acestea, naratorul ne spune că Iuda nu era de fapt atât de preocupat pentru soarta săracilor. El administra veniturile comunităţii ucenicilor şi era un hoţ. Îi plăcea să fure din economiile pe care le avea în grijă (12: 6).

Nu sună cumva cunoscută această zugrăvire făcută de Ioan, al unui Iuda diavol, fiu al Diavolului, opus din start lui Cristos, pe deasupra hoţ şi şarlatan? Sună cu siguranţă asemănător josniciilor antisemite proferate la adresa evreilor în Evul Mediu – cum că ar fi însufleţiţi de diavol în cămătăria şi jaful lor, că l-ar fi respins şi ucis pe propriul lor Cristos. Nu întâmplător – susţin unii cercetători – „ucigaşul de Cristos" din relatările creştine timpurii purta o denumire etimologic înrudită cu termenul „evreu": Iuda. Mai târziu, Iuda va ajunge să fie descris drept prototipul evreului.[22]

La fel ca în celelalte Evanghelii, şi în cea după Ioan, Iuda ia parte la Cina Cea de Taină alături de Iisus (capitolul 13). Dar, în vreme ce în celelalte Iisus profeţeşte că unul dintre cei doisprezece îl va trăda, în Ioan – unde se arată constant că Iisus deţine cunoştinţe detaliate cu privire la ce urmează a se întâmpla – Iisus îi spune direct celui mai apropiat de el că Iuda va duce fapta la îndeplinire (13: 26). Atunci Satana intră în Iuda, iar Iisus îi adresează acestuia următoarele vorbe celebre: „Ceea ce urmează să faci, fa repede" (13: 27). În mod foarte curios – în condiţiile în care Iisus indicase că Iuda avea să-l trădeze –, nimeni de la masă nu ştie despre ce anume vorbeşte. Ucenicii se gândesc că Iisus îl îndeamnă pe Iuda să meargă să cumpere provizii sau să dea bani săracilor (13: 29). Cititorul ştie însă despre ce era vorba: Iuda pleacă să pună la cale nelegiuirea. După care urmează cea mai

22c elor ce voiau să-i înfrunte pe evrei depunând mărturie despre acest presupus dușman și trădător al lui Isus.

impresionantă şi mai simplă formulare din întreaga Evanghelie: „El plecă numaidecât. Şi era noapte”.

Într-adevăr – era noapte. Iuda este afară, în întuneric, pentru că în această Evanghelie el este agent al tenebrelor. Iar curând întunericul se va aşterne deasupra tuturor, deoarece Iuda duce la îndeplinire ceea ce i-a fost menit şi-şi dă învăţătorul în seama duşmanilor.

Scena prinderii lui Iisus este redată diferit faţă de celelalte Evanghelii. Nu se pomeneşte nimic aici despre sărutul trădării. Iuda vine în grădină, acolo unde ştie că se va afla şi Iisus. Este însoţit de o cohortă de soldaţi şi de slugi ale arhiereilor şi ale fariseilor, cu felinare, făclii şi arme. Iisus, „ştiind toate cele ce aveau să i se întâmple” (18: 4), îi întreabă pe cine caută. „Pe Iisus din Nazaret”, i se răspunde. Este o trecere ciudată, de vreme ce era evident că el era Iisus, iar ei îl căutau călăuziţi fiind de Iuda, prin urmare se presupune că-l ştiau. Şi mai ciudat este însă incidentul imediat următor. Iisus le spune: „Eu sunt acela”, la care toţi, inclusiv Iuda, se dau înapoi fără să vrea şi cad la pământ (18: 5 – 6).

Din perspectiva Evangheliei după Ioan, reacţia aceasta nu este chiar atât de bizară. În greacă, Iisus răspunde *Ego ei mi* (Eu sunt). Rostise Numele Divin dând de înţeles că-i aparţinea. La invocarea numelui lui Dumnezeu, „tot genunchiul se va pleca şi toată limba va mărturisi” (Isaia, 45: 23). Căderea la pământ a lui Iuda şi a soldaţilor este reacţia firească în faţa unei fiinţe divine.

Iisus îi întreabă din nou pe cine caută, ei răspund încă o dată, după care este prins. Restul îl cunoaştem.

Ca o concluzie, aşa cum se întâmplase şi în cazul Evangheliilor după Matei, Marcu şi Luca sau în cartea Faptelor apostolilor, perspectivele de ansamblu ale autorului Evangheliei după Ioan – concepţiile sale despre Dumnezeu, Cristos, planul divin, ucenici – şi-au pus amprenta asupra modului cum l-a înfăţişat pe Iuda. Aici el este diavolul şarlatan, fiul lui Satana, despre care Iisus a

ştiut de la bun început că era de partea răului, trădător al propriului învăţător, constrâns însă, chiar ca vrăjmaş, să se plece în faţa lui. Vom analiza mai târziu dacă poate fi acceptat sau nu vreunul dintre faptele descrise ca exacte din punct de vedere istoric; deocamdată, este suficient să ştim că, la începuturile creştinismului, fiecare relatare despre discipolii lui Iisus, fie el şi trădătorul acestuia, se făcea în lumina propriilor vederi ale autorului său, din perspectiva sa, el urmărindu-şi propriile mize teologice.

Iuda în alte texte clasice

Fireşte, relatările creştine despre Iisus – sau despre trădătorul lui, Iuda – nu au încetat odată cu includerea Evangheliilor în Noul Testament şi punerea lor în circulaţie. Oamenii au continuat să le relateze şi, din când în când, să le transcrie. Din secolele de început ale creştinismului nu au ajuns până la noi tot atâtea istorisiri despre Iuda pe cât ne-am fi dorit, dar cele care ne-au parvenit sunt foarte interesante. Voi descrie în cele ce urmează câteva dintre cele mai captivante.

Iuda în scrierile lui Papias

Papias a fost un învăţat creştin de la începutul secolului al II-lea care susţinea că aflase lucruri despre viaţa şi faptele lui Iisus nu numai din cărţi, ci şi din convorbirile sale cu cei din preajma ucenicilor lui Iisus. Informaţiile obţinute de el au fost reunite într-o carte în cinci volume cunoscută sub titlul *Tâlcuirea cuvintelor de învăţătura ale Domnului*". Dintr-un motiv sau altul, creştinii de mai târziu nu au păstrat această lucrare, aşa că în prezent nu beneficiem de o copie după ea. Ne-au parvenit, în schimb, anumite citate din carte în scrierile Sfinţilor Părinţi de mai târziu. Două dintre citatele respective vorbesc despre Iuda Iscarioteanul.[2324]

23* Papias (circa 60 - circa 130), episcop de Hierapolis, în Frigia, precursor al chiliasmului. Irineu (vezi infra) susține că ar fi fost ucenic al Sfântului Ioan și prieten al Sfântului Policarp (n. tr.).
Sau Explicarea cuvântărilor Domnului (Logion kyriakon exegesis) (n. tr.).
24 Pentru o analiză mai amănunțită a lui Papias și a lucrării sale, a se vedea Bart D. Ehrman, The Apostolic Fathers, Harvard University Press,

În cel dintâi ni se spune că Iisus a profeţit venirea Împărăţiei Domnului ca un stat utopic unde oamenii s-ar bucura de belşug pe pământ. Descrierea acestei îmbelşugări este atât de ciudată, încât unii cercetători au văzut-o ca pe o explicaţie a lipsei de încredere în Papias a creştinilor de mai târziu: era evident (ziceau ei) că se deda exceselor. După cum se relatează însă, nu erau singurii de aceeaşi părere. Iuda – după toate aparenţele – nu prea credea că la asta se referea Iisus cu adevărat. Citatul întreg, preluat din scrierile lui Irineu de la sfârşitul secolului al II-lea, arată după cum urmează:

„Astfel, binecuvântarea ce va să vină stă fără tăgadă în vremurile împărăţiei, când cei drepţi se vor ridica din morţi şi vor împărăţi, iar toată făptură reînnoită şi izbăvită va scoate din rouă cerului şi din rodnicia pământului belşug de hrană de toate felurimile. Astfel şi-l amintesc străbunii care l-au văzut pe Ioan, ucenicul Domnului, cum spunea că Domnul le grăia despre acele vremuri:

«Şi iată că vor veni zilele când viţa va răsări cu câte zece mii de ramuri; iar pe fiecare ramură vor fi zece mii de rămurele. Iar pe fiecare rămurea zece mii de mlădiţe, iar pe fiecare mlădiţă zece mii de ciorchini; iar în fiecare ciorchine zece mii de boabe, iar din fiecare boabă stoarsă vor ieşi douăzeci şi cinci de măsuri de vin. Iar când sfinţii vor pune mâna pe un ciorchine, alt ciorchine va striga: Eu sunt mai bun, ia-mă pe mine; binecuvântat fie Domnul prin mine. Tot astfel, o sământă de grâu va da zece mii de spice, iar fiecare câte zece mii de boabe, iar fiecare bob va face zece măsuri de faină neîntinată, negrăit de bună. Tot astfel, şi celelalte fructe şi seminţe şi plante vor da rod la fel. Iar toate animalele care se hrănesc cu acest rod al pământului vor vieţui în pace şi înţelegere, cu totul supuse omului.»

Şi Papias, un om în vârstă – care l-a ascultat cuvântând pe Ioan şi i-a fost prieten lui Policarp –, mărturiseşte în scris despre aceste lucruri în a patra lui

---

Cambridge, Massachusetts, 2003, vol. 2, pp. 86-89.

carte. Căci el a scris cinci cărţi. Şi mai spune: «Cei care cred pot să creadă aceste lucruri. Iar trădătorul Iuda», spune el, «nu a crezut, ci a întrebat: dar cum poate Domnul să facă să fie atâta belşug?” Şi Domnul i-a răspuns: Cei care vor ajunge să trăiască vremurile acelea vor vedea’.»”[25]

Ar reieşi că Iuda, trădătorul, nu se va număra printre cei ce vor pătrunde în acest tărâm paradiziac.

În cel de-al doilea citat, legătura cu Iuda este mult mai clară. Este vorba despre relatarea morţii lui, unde anumite detalii sângeroase regăsite în Faptele Apostolilor ating aici punctul culminant prin violentă şi cruzime. De această dată Iuda nu mai cade, cu burta spintecată: cauza evidentă a morţii lui o reprezintă faptul că s-a umflat într-atât de mult, încât se pare că a „explodat” efectiv.

„Dar Iuda a umblat în această lume ca o pildă grozavă de spurcăciune. Atâta era de încălat că nu putea pătrunde printr-o despărţitură prin care uşor ar fi trecut un car – nici măcar capul nu şi l-ar fi putut strecura. Umblă vorba că pleoapele i se umflaseră într-atâta că nu mai putea vedea defel lumina soarelui; şi nici măcar doctorii n-ar fi putut să-i vadă ochii cu toate ustensilele lor, aşa de adânc i se afundaseră ochii în grăsimi. Iar părţile ruşinoase s-au făcut mai scârboase şi mai mari ca ale nici unui om; spre ruşinea dezmăţatului, atunci când se uşura se revărsau din tot trupul lui puroi şi viermi.

Şi se mai spune că, după ce trecu prin frământări cu duiumul şi multe osânde, el muri pe ogorul lui, care rămase până în zilele noastre pustiu şi în paragină din pricina duhorii. Adevăr zic, nici în ziua de azi nu poţi trece pe acolo fără să-ţi ţii nasul. Atâta de grozavă a fost putoarea pe care a lăsat-o trupul lui pe pământ”.

Evident, această relatare nu are nimic în comun cu aceea din Evanghelia după Matei sau cu aceea din Faptele Apostolilor. Papias nu o spune explicit, dar pare să dea de

25 Acest citat și cel care urmează sunt preluate din traducerea din ibidem, vol. 2.

înţeles că Iuda s-a umflat astfel ca pedeapsă divină pentru păcatul de a-l fi trădat pe Iisus. În izvoarele antice, se arăta foarte adesea că omul asupra căruia cădea judecata lui Dumnezeu era năpădit de puroi şi mâncat de viermi – chiar înainte să ajungă în mormânt. Cititorii Noului Testament cunosc episodul morţii hulitorului rege Irod din Faptele Apostolilor, 12, care „a murit mâncat de viermi” (12: 23). O descriere şi mai elocventă a morţii lui Irod ne este furnizată de Josephus Flavius, istoric evreu din secolul I care povesteşte cum a fost cuprins de un foc prin burtă, fiind chinuit dinăuntru. Chinul îl făcea să-i fie foarte foame şi încerca)

să şi-o potolească îmbuibându-se, până când măruntaiele i s-au ulcerat, iar colonul i s-a infectat. Apoi ni se spune că un fel de lichid transparent i se scurgea din picioare şi de sub burtă, iar părţile ruşinoase îi putregăiseră şi se umpluseră de viermi (Josephus, *Antiquitatis Judaicae*, 17.6.5). Foarte neplăcut.

Nu şi foarte neobişnuit pentru hulitori. Eusebiu, istoric al Bisericii din secolul al IV-lea, arată că şi pe împăratul Galerius l-a aşteptat o soartă asemănătoare, el fiind în mare măsură vinovat pentru „Marea Prigonire” ce a dus la schingiuirea şi martirizarea a numeroşi creştini. Dumnezeu l-a pedepsit în cele din urmă pentru că pângărise lucrurile sfinte:

„Fără de veste, îi apăru chiar pe mijlocul părţilor sale ruşinoase un furuncul, care se ulceră adânc: puroiul îşi făcu drum nestăvilit până în adâncul măruntaielor lui. Din ele ieşiră o mulţime de nedescris de viermi şi o duhoare scârbavnică; căci, mâncând prea mult, tot trupul lui mătăhălos se preschimbase încă dinainte să prindă acea boală într-o grămadă de cărnuri fleşcăite, care au început să putrezească, iar toţi din preajmă erau cuprinşi de scârbă şi groază la vederea lui” (Eusebiu, *Historia ecclesiastica*, 8.16.3 – 5).

Doctorii lui „nu au putut face faţă duhorii puternice”, aşa că s-a dat ordin să fie executaţi pe loc. Fără doar şi

poate, Galerius muri în chinuri.

Exemplele lui Irod şi Galerius nu sunt singurele de acest gen. Avem însemnări şi despre moartea în condiţii asemănătoare a altora care s-au opus lui Dumnezeu şi lucrării sale.[26] Iuda s-a încadrat în marea mulţime de răufăcători demni de dispreţ care, potrivit autorilor ulteriori, şi-au primit răsplata în cele din urmă.

Iuda în Evanghelia lui Nicodim

Vreme de veacuri s-au istorisit numeroase poveşti despre Iuda. Una dintre preferatele mele se găseşte într-o carte numită Evanghelia lui Nicodim – uneori desemnată şi prin Faptele lui Pilat (din Pont). Această legendă care vorbeşte despre judecarea, moartea şi coborârea în Iad a lui Iisus cuprinde numeroase pasaje remarcabile, cărora cercetătorii nu le acordă calităţi istorice, rămânând totuşi deosebit de interesante şi relevante pentru modul cum vorbeau creştinii despre Cristos în veacurile de după moartea lui. Evanghelia în sine pare să fi făcut parte dintr-un document scris, poate, prin secolul al IV-lea sau al V-lea.

Cu titlu de exemplu pentru ce-am putea găsi în rândurile ei, ne referim la istorisirea de la început, când Iisus este adus în faţa lui Pilat pentru a fi supus judecăţii. În încăperea respectivă se mai află câţiva soldaţi romani care tin stindardele cu)

chipul divinului Cezar. La intrarea lui Iisus însă, soldaţii se apleacă astfel încât chipul Cezarului pare să se închine în faţa lui Iisus. Mai-marii iudei de faţă au început să urle şi să-i mustre pe signofori. Aceştia se dezvinovăţesc, spunând că flamurile s-au plecat şi s-au închinat singure.

Pilat le cere mai-marilor iudei să-şi aleagă ei doisprezece bărbaţi vânjoşi care să ţină stindardele. Ceea ce aceştia şi fac, iar Iisus părăseşte pretoriul ca să intre

26 Citatele sunt preluate din traducerea în engleză a lui G.A. Williamson, Eusebius: The History of the Church from Christ to Constantine, ed. Andrew Louth, Penguin, London, 1989.

din nou. Dar şi de această dată purtătorii flamurilor se pleacă în faţa lui de cum păşeşte pragul. Iudeii sunt în culmea furiei, dar pentru cititori mesajul e clar. Iisus este fiinţa divină, şi nu Cezarul; în faţa lui Iisus „să se plece orice genunchi şi orice limbă să mărturisească că Iisus Cristos este Domnul” (Filipeni, 2: 11).

Relatarea despre Iuda nu este prezentă în toate variantele ce ne-au parvenit din Evanghelia lui Nicodim – la fel ca în cazul oricărei lucrări antice, şi aceasta a ajuns la noi în copii, diferite între ele, ale unor scribi.[27] Există însă un manuscris cu deosebire incitant, unde aflăm că, după ce a comis trădarea, Iuda s-a dus acasă să caute o funie ca să se spânzure. Intrând în bucătărie, îşi vede nevasta care cocea un pui pe un băţ, deasupra unui foc din cărbuni. Îi spune să-i pregătească o frânghie, pentru că vrea să se spânzure. Uimită, nevasta îl întreabă care-i motivul. Îi răspunde că-l dăduse pe învăţătorul său Iisus în seama unor nelegiuiri ca să-l ucidă, dar că Iisus va învia în cea de-a treia zi, spre nenorocirea lor. Nevasta îi cere să nu mai spună şi să nu se mai gândească la aşa ceva, căci, aşa cum puiul copt nu mai poate vorbi, nici Iisus cel mort nu va putea învia la loc.

Dar, în clipa când rosti acele vorbe, puiul de pe băţ îşi întinse aripile şi piui de trei ori. Ceea ce-l determină pe Iuda să ia frânghia şi să se spânzure.

Iuda în Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului

În Biserica timpurie, începând cu secolul al II-lea, o serie de Evanghelii relatează legendele legate de copilăria lui Iisus. Le numim generic Evanghelii ale copilăriei Mântuitorului. Cea mai veche dintre ele, datând probabil din prima jumătate a secolului al II-lea, poartă denumirea „Evanghelia copilăriei Mântuitorului după Torna”. Sunt descrise aici întâmplările prin care a trecut Iisus, un băiat destul de neastâmpărat care făcuse minuni din al cincilea

27 Pentru date suplimentare legate de parcursul istoric al Noului Testament până în vremurile noastre și despre modificările aduse manuscriselor respective de către scribii creștini de-a lungul timpului, a se vedea cartea mea Misquoting Jesus, ed. cit.

an de viaţă până la vârsta de doisprezece ani. Ceva mai târziu, apare o altă Evanghelie redând întâmplări chiar dinainte de împlinirea vârstei de cinci ani, denumită „Proto-Evanghelia lui Iacov” I se spune proto-Evanghelie deoarece relatează evenimente care au avut loc înaintea celor descrise în Noul Testament: este vorba, în principal, despre naşterea, copilăria şi căsătoria mamei lui Iisus, Maria. Relatarea urmăreşte în esenţă să arate de ce anume a fost aleasă să fie vasul»

În care să vină pe lume Fiul lui Dumnezeu.

Cei care au scris mai târziu Evanghelii ale copilăriei lui Iisus s-au bazat adeseori, în istorisirile lor, pe aceste texte vechi, accentuându-le, extinzându-le, îmbinându-le şi modificându-le după cum au binevoit, în funcţie de povestirile despre Iisus care le-au ajuns la urechi sau în funcţie de ce şi-au imaginat ei că s-ar fi putut întâmpla în tinereţea lui Iisus. Una dintre aceste Evanghelii târzii, datând probabil din secolul al V-lea sau al VI-lea, ne-a parvenit doar în traducerea arabă, purtând astfel denumirea „Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului”.

Este descrisă aici întâlnirea dintre băiatul Iisus şi duşmanul său suprem, băiatul Iuda. Mai înainte fusese pomenită o femeie care a scăpat de un şarpe uriaş cu ajutorul unui scutec al lui Iisus. Cam acesta este registrul întregii scrieri. Pasajul care ne interesează însă îi prezintă pe Iisus şi Iuda ca prieteni de joacă în Betleem. În această Evanghelie, chiar şi la acea vârstă fragedă, Iuda este adesea posedat de Satana, care-l îndeamnă să-i muşte pe toţi cei din preajmă. Când nu-i poate muşca pe ceilalţi, se muşcă singur de mâini sau de picioare. Mama lui îl aduce la Maria şi Iisus, în speranţa că poate fi vindecat.

Iisus merge să se joace pe malul unui pârâu; Iuda vine şi el şi se aşază „la dreapta lui” Chiar atunci intervine Satana. Intră în Iuda, care dă să-l muşte pe Iisus. Nu reuşește însă – întrucât, la urma urmei, Iisus este Fiul lui Dumnezeu – şi nu face decât să-l lovească în coaste, în dreapta, făcându-l să plângă. Satana este însă forţat să

iasă din copil, fugind sub înfăţişarea unui câine turbat. Povestitorul ne spune că locul unde fusese lovit Iisus de către Iuda era chiar punctul în care urma să fie străpuns cu o lance de către „iudei” la răstignire (Ioan, 19: 34).

Este evident că această relatare prefigurează evenimentele, cu un Iuda care încearcă să-i facă rău lui Iisus. Uimitor este că Iuda este din nou pus în relaţie cu „iudeii” – prezentaţi ca duşmanii supremi ai lui Iisus. Trebuie să subliniez că, în Evanghelia după Ioan, nu iudeii îl străpung pe Iisus în coastă, ci un soldat roman. Pentru autori precum cel al Evangheliei arabe, asemenea subtilităţi de interpretare nu prezentau relevanţă. Iudeii constituie vrăjmaşul, iar Iuda este reprezentantul lor: creaturi ale Diavolului menite să-i facă rău lui Cristos.

Iuda în Legenda de aur

Pe parcursul Evului Mediu, a existat o culegere de povestiri foarte populară care cuprindea relatări despre ucenicii lui Iisus şi despre vieţile sfinţilor creştini de mai târziu: culegerea se numea „Legenda de aur” şi fusese alcătuită de călugărul dominican Jacobus de Vo răgi ne în anul 1265. Înainte de Reforma protestantă, această lucrare se bucura de cea mai mare răspândire în rândurile creştinătăţii, numeroşi cercetători folosind-o drept sursă principală de „informaţii” în legătură cu Biserica Evului Mediu timpuriu. Majoritatea povestirilor vorbesc despre eroii întru credinţă, dar câteva se referă şi la Iuda Iscarioteanul. Aceste relatări sunt diferite de tot ce am întâlnit până acum, fiind vorba aici despre istorisiri concepute după modelul clasicului mit al regelui Oedip, despre care profeţia spunea că avea să-şi ucidă tatăl şi să se însoare cu mama sa. Palpitanta poveste a lui Oedip ne-a parvenit din sursa clasică a tragediei greceşti a lui Sofocle. O mie şapte sute de ani mai târziu, va fi spusă

— Jacobus de Voragine, pe numele italian Jacopo da Varazzo (1230 – 1298), autor al *Legendei de aur* sau *Legenda aurea,* o culegere (mai răspândită decât Biblia la un moment dat) cuprinzând vieţile sfinţilor, cu numeroase

elemente mitologice, orânduite după calendarul bisericesc (n.tr.).

O poveste asemănătoare despre Iuda, cea mai mare figură tragică a scenei creştine.[28]

În Legenda de aur, Iuda este fiul unei iudee, Ciborea, care locuieşte în Ierusalim împreună cu soţul ei, Ruben. Înainte să-l nască, Ciborea are un vis urât, în care i se arată că „fiul ei va aduce pierzania în rândurile seminţiei noastre”. Pentru ca visul să nu se adeverească, cei doi se hotărăsc să abandoneze copilul şi să-l lase pradă morţii, într-un coş de paie aruncat pe mare. Cu toate acestea, soarta (divină) face ca el să supravieţuiască, iar coşul să fie adus pe malul insulei Scariot. (De aici ar veni numele său, Iscarioteanul.) Stăpâna insulei ajunge din întâmplare pe ţărm şi găseşte coşul; îşi dorise de multă vreme un copil, dar, evident, nu reuşise. Şi astfel pune la cale un plan. Ia bebeluşul, îl creşte fără să ştie nimeni, între timp pretinde că este însărcinată, şi la vremea potrivită susţine că a născut un fiu. Iuda este inclus astfel în descendenţa regală.

Cum se întâmplă însă în asemenea cazuri, femeia rămâne într-adevăr gravidă. Aduce pe lume un băiat, iar cei doi copii sunt crescuţi împreună. Iuda îi poartă pică însă „fratelui” său şi se poartă tot timpul urât cu acesta. Atunci când află că nu are nicio legătură de rudenie cu stăpâna insulei, deci că nu poate moşteni tronul, îşi omoară fratele şi fuge de pe insulă. Soarta (divină) face însă ca el să ajungă la Ierusalim. Într-un mod pe care nu-l cunoaştem, se întâlneşte cu guvernatorul roman, Pilat din Pont, care îl simpatizează şi-l face şef peste slujitorii săi.

Într-o zi, Pilat îşi aruncă privirea în grădina vecinului său, care se întâmplă să fie – ce surpriză! – tatăl natural al lui Iuda, Ruben; creşteau în acea grădină nişte mere foarte frumoase. Pilat vrea să mănânce din acele mere şi-l trimite pe Iuda să fure câteva. Apare însă, ca din senin, Ruben,

---

28 Colegul meu Zlatko Piese mi-a atras atenția că relatarea preia în parte și elemente din viața copilului Moise, așa cum este ea descrisă în cartea Exodului.

care-l prinde pe Iuda. Cei doi încep să se bată, iar Iuda îl omoară pe bărbatul mai în vârstă. Pilat îl răsplăteşte pe Iuda pentru loialitate şi-i oferă toate bunurile lui Ruben – inclusiv pe soţia acestuia, Ciborea. Iuda ajunge astfel să se împreuneze, fără să ştie, cu propria-i mamă.

Într-o bună zi însă, cu sufletul încărcat pentru ce făcuse în urmă cu mulţi ani împreună cu primul ei soţ, Ciborea îi mărturiseşte lui Iuda cum şi-au pus copilul în coşul de nuiele şi i-au dat drumul pe apă. Iuda aflase de la mama adoptivă povestea lui adevărată şi şi-a dat seama ce se întâmplase de fapt. Se făcea vinovat de paricid, iar acum trăia în incest.

Chinuit de vinovăţie şi de amărăciune, Iuda vine la Cristos să găsească iertarea. Iisus îl acceptă ca ucenic şi-i dă spre grijă administrarea bunurilor comunităţii. Iuda are, cu toate acestea, o latură rea în el care nu vrea să dispară. Sustrage constant bani din fondurile comune, reţinând a zecea parte pentru sine. Ceva mai târziu se arată furios atunci când o femeie îl unge pe Iisus cu mir în valoare de trei sute de arginţi, bani aruncaţi în vânt, după părerea lui Iuda. Sunt bani pe care el nu va apuca să pună mâna. Drept răzbunare, merge la mai-marii preoţilor, vânzându-l pe Iisus pentru treizeci de arginţi – partea ce i-ar fi revenit, în viziunea lui, din banii pe mir. După aceea este cuprins de remuşcări şi se spânzură, iar burta i se despică în două (cu alte cuvinte, această istorisire împacă cele două relatări din Evanghelia după Matei şi Faptele Apostolilor: Iuda se spânzură, iar *totodată* burta i se crapă pe la mijloc).

Jacobus de Voragine subliniază că Iuda *trebuia* să moară din pricina revărsării măruntaielor în afară: moartea nu i se putea trage de pe urma a ceva ce i-ar fi ieşit pe gură, deoarece atinsese sfintele buze ale lui Iisus. Şi că era normal să i se reverse măruntaiele, autorul avansând astfel ideea trădătorului dinăuntru, altfel spus din înseşi viscerele sale. Mai mult decât atât, era necesar ca frânghia să-i rănească gâtul, deoarece prin gâtlej

dăduse glas trădării lui. Jacobus de Voragine putea vedea, altfel spus, soarta lui Iuda ca fiind trasată de divinitate în fiecare dintre detaliile morţii sale. Nu mai era necesar să sublinieze şi ceea ce era deja evident în ochii cititorilor contemporani lui: sufletul lui Iuda era profund corupt, de la bun început şi în toate privinţele – fratricid, patricid, hoţ şi incestuos, ucigaş de Cristos. Cititorii creştini vor înţelege sub textul: acesta e Iuda, prototipul evreului[29].

Iuda în lucrările Părinţilor Bisericii

Cititorii din Evul Mediu trebuie să fi fost îndelung pregătiţi să asocieze numele lui Iuda cu acela al „iudeilor”, cărturarii şi eruditii făcând această legătură de veacuri la vremea când şi-a alcătuit Jacobus de Voragine culegerea de povestiri. Nu voi încerca aici să prezint exhaustiv mărturii ale acestei teme în scrierile creştine de început, ci mă voi axa doar pe câteva exemple din secolele al IV-lea şi al V-lea creştine – nu cu mult înainte de compunerea originală a Evangheliei lui Nicodim şi a Evangheliei arabe a copilăriei Mântuitorului.

Prima mărturie în acest sens ne vine de la Sfântul Ieronim, Părintele Bisericii (345 – 420 d.Hr.), privit ca una dintre minţile cele mai luminate ale epocii de început a creştinismului, autor (cel puţin în parte) al Vulgarei latine, devenită Biblia oficială a Bisericii până în Evul Mediu. În una dintre lucrările sale, atunci când se referă la un pasaj din Psalmi care spune: „deschis-au împotriva mea guri rele şi viclene, cu limbă mincinoasă vorbit-au împotriva mea”, Ieronim arată că aceasta nu e doar lamentaţia psalmistului urmărit de duşmanii săi. Ar fi în realitate un text profetic, ce se referă la Iisus Cristos. În primă instanţă este vorba despre gura aceluia care l-a vândut – cel care i-a dat sărutul trădării, Iuda. La un alt nivel însă, pasajul se referă la „iudei”, pentru că „în acea vreme spuneau «Răstigneşte! răstigneşte-l pe acesta», [astfel că] prin gura lor grăiau cei care-l judecau pe Domnul” 1.

29 A se vedea, și în această privință, Hyam Maccoby, op. cit.
Este vorba despre Psalmi, 109:2; a se vedea și infra (n. tr.).

Putem găsi o corelaţie asemănătoare între sărutul trădătorului Iuda şi „sărutul” înşelător al iudeilor într-o lucrare a mai tânărului contemporan al lui Ieronim, Ambrozie, episcop de Milano la un moment dat:

„[Iuda] L-a sărutat pe Domnul... cu buzele sale, acel sărut ce se întâlneşte la evrei, pentru care este scris: «Neamul acesta cu buzele mă cinsteşte, dar cu inima este departe de mine”.»”[30][31]

La fel la celebrul predicator şi episcop al Constantinopolelui, Ioan, care se adresa atât de convingător de la amvon, încât a căpătat supranumele de Crisostomul, „Gură-de-Aur” La fel ca mulţi alţi predicatori dinainte şi de după el, Crisostomul l-a osândit pe Iuda pentru lăcomia ce l-a determinat să-l vândă pe Iisus şi i-a avertizat pe ascultători să nu cadă şi ei în păcatul lăcomiei:

„Ascultaţi la mine, râvnitorilor, şi luaţi aminte ce i s-a întâmplat; cum a pierdut totodată banii, a căzut în păcat şi şi-a pierdut sufletul. Astfel devii robit lăcomiei. Nu s-a bucurat nici de bani, nici de viaţa lui pe pământ, nici de cea viitoare, ci a pierdut totul, şi s-a purtat urât chiar şi cu oamenii aceia, aşa că s-a spânzurat.”[32]

Dar, după cum reiese limpede din celelalte lucrări ale lui Gură-de-Aur, acest păcat al lui Iuda este specific tuturor evreilor: Să vă mai povestesc despre cum jecmănesc ei, despre zgârcenia lor, despre cum nu-i ajută pe cei săraci, despre cum îi fură pe oameni, despre înşelătoriile lor? Nu mi-ar ajunge o zi întreagă să vă amintesc toate aceste

30 Ieronim, Tractatus LIX la Psalmi, 109:2. Am preluat traducerea acestui pasaj din interesanta lucrare a lui Michael P. Penn, Kissing Christians: Ritual and Community in the Late Ancient Church, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2005, p. 115.
Este vorba despre Isaia, 28:13 (n. tr.).

31 Ambrozie, Epistole, 1.14-18; traducerea preluată din ibidem, p. 62.

32 Rămân îndatorat pentru că mi-a pus la dispoziţie acest citat lui Kim Paffenroth,/z^4zr Images of the Lost Disciple, Westminster/John Cox,

lucruri."[3334]

Ultimul pasaj din scrierile Crisostomului vorbeşte despre acel episod din Faptele Apostolilor unde Iuda îşi varsă măruntaiele pe ogorul pe care-l cumpărase şi care va purta mai apoi denumirea de Ţarina Sângelui. După spusele Crisostomului, denumirea s-ar fi potrivit mai ales cu ceea ce li s-ar fi putut întâmpla evreilor; deoarece despre ei se poate spune ce s-a spus despre Iuda, şi anume că „mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut" După cum se exprimă Gură-de-Aur:

„Fără să greşim, putem spune la fel despre evrei; dacă el, care a fost călăuză, a suferit într-atât, cum nu vor suferi şi ei?"

Mai mult decât atât, atunci când în Faptele Apostolilor se spune, în legătură cu Iuda, că „pustie să le fie locuinţa" *", versetul pare să li se aplice mai degrabă evreilor, oraşul Ierusalim ajungând să fie distrus de romani în anul 70 d.Hr., după un asediu lung şi înfiorător, din cauza lipsei de credinţă în Dumnezeu a evreilor:

„Părăsirea [lui Iuda] a fost preludiul la părăsirea evreilor, aşa cum reiese din studierea faptelor istorice. Căci cu adevărat s-au distrus ei înşiși prin foamete, şi au ucis mulţi oameni, iar cetatea a devenit cimitir pentru mulţi străini, pentru mulţi soldaţi". 1

Nu toţi Părinţii Bisericii care au vorbit despre Iuda urmăreau pur şi simplu să-i pună în legătură faptele şi destinul cu acelea ale evreilor. Avem câteva exemple de autori care urmăresc cu totul alte ţeluri – de exemplu, să prelungească relatările despre Iuda din Noul Testament cu anumite legende anecdotice care au circulat vreme de decenii, chiar secole după aceea. Un exemplu cu deosebire

33L ouisville, 2001, p. 38. Provine din Omilile la Matei a Crisostomului, 85.2, tradusă ca atare (cu foarte mici modificări) de către G. Prevost, în Chrysostom, Homilies on Matthew, T. & T. Clark, Edinburgh, 1851.

34 A se vedea Paffenroth, op. cit., p. 38, unde citează Omilia Crisostomului împotriva Evreilor, așa cum a fost tradusă de P.W Harkins, Catholic University Press, Washington, 1979, 1.7.1.

Fapte, 1:20 (n. tr.).

important provine din scrierile lui Teofilact, interpret biblic trăind în jurul anului 1200 d.Hr. Potrivit lui, Iuda s-ar fi gândit să-l trădeze pe Iisus ca să scoată nişte bani – dar nu s-a aşteptat ca acesta să aibă într-adevăr de suferit. La urma urmei, era Fiul lui Dumnezeu, şi nimeni nu reuşise până atunci să pună mâna pe el. Chinuit de vinovăţie după ce a văzut că Iisus fusese osândit cu adevărat, s-a hotărât să se sinucidă „ca să ajungă în Hades înaintea lui Iisus, să-i ceară iertarea şi să fie izbăvit” În încercarea de a se spânzura însă, „copacul se plecă la pământ şi el trăi în continuare, întrucât fu vrerea Domnului ca el să trăiască fie pentru a se căi, fie pentru a suferi ocara şi scârba celorlalţi” Se pare că varianta a doua a fost cea adevărată. S-a îmbolnăvit de hidropizie şi s-a umflat atât de mult, încât nu se putea deplasa, sfârşind prin a plesni în două.[35][36]

Concluzie: *Iuda ca discipol „ce te incită să speculezi”*.

Din capitolul care se încheie şi din cel precedent, reiese – nădăjduiesc – cât se poate de clar că nu socotesc a fi imparţiale aceste diverse relatări heteroclite despre Iuda, din vremea Bisericii timpurii şi medievale, ca nişte descrieri obiectiv verificabile ale omului care a fost el cu adevărat, ale faptelor şi întâmplărilor prin care a trecut. Eu susţineam tocmai punctul de vedere opus: şi anume că felul în care diverşii autori au relatat despre Iuda, amănuntele din povestirile care-l au ca protagonist sunt într-o relaţie directă cu alte vederi pe care le aveau despre Dumnezeu, Iisus Cristos, importanţa morţii acestuia, calea spre mântuire, traiul în lume, despre evrei şi respingerea lui Iisus de către aceştia ş.a.m.d. Relatările acestor autori

35 Acest citat, ca și precedentul sunt preluate din Paffendorf, op. cit., pp. 38-39; este vorba despre Homilies on the Acts of the Apostles, trad, de J. Walker et al., T. & T. Clark, Edinburgh, 1889.

36 Preluat din comentariul lui Teofilact la Matei, 27; textul grecesc e de găsit în J.P Migne, Patrologia Graeca, 123, 460. Traducerea e preluată din Morton S. Enslin, „Judas in Fact and Fiction“, în Festschrift to Honour F. Wilbur Gingrich, ed. E.H. Barth și R.E. Cocroft, Brill, Leiden, 1972, p. 130.

despre Iuda sunt intercorelate cu propriile lor preocupări, perspective şi vederi de ordin teologic, cu propriile lor atitudini pro sau contra, cu preferinţele sau aversiunile lor, cu tendinţele sau antipatiile lor.

Nu numai că şi-au modelat istorisirile despre Iuda astfel încât ele să corespundă propriilor prejudecăţi în ceea ce-l priveşte – şi tuturor celorlalte gânduri ale lor. Prin acele relatări despre Iuda puteau exprima tot ce credeau ei că ar fi esenţial, nu numai în legătură cu protagonistul poveştilor, ci cu tot ce ţinea de contextul respectiv (şi, uneori, şi despre chestiuni aflate în afara subiectului). Într-un fel, aceşti povestitori şi cărturari nu făceau decât să dea glas propriilor gânduri, concretizând astfel în scris vederile proprii asupra lui Dumnezeu, asupra lui Iisus şi a lumii în general, întipărind aceste gânduri în corpul poveştii, care le preschimbă şi le amplifică. Pentru aceşti autori, Iuda reprezenta unul dintre numeroasele personaje din viaţa lui Iisus care-i făceau „să speculeze”.

Mai există un autor care a procedat exact la fel, doar că vederile sale erau foarte diferite de cele ale autorilor de care tocmai ne-am ocupat. Acest autor a scris o Evanghelie despre Iuda şi despre relaţia lui cu Iisus care ar putea suna foarte ciudat pentru urechile ascultătorilor moderni, mai ciudat decât oricare dintre istorisirile analizate şi prezentate până aici. Dar acest caracter ciudat i se trage, pe de o parte, de la întâmplările pe parcursul istoriei, întrucât Evanghelia despre care vorbim nu a fost transcrisă de nimeni de-a lungul vremii, iar concepţiile pe care le vehiculează au fost declarate interzise creştinilor, periculoase, eretice. Ca o consecinţă, această Evanghelie a ajuns să fie rătăcită undeva după veacul al IV-lea. A apărut însă din nou şi s-a dovedit a fi o alternativă surprinzătoare la diversele modalităţi de a-l înţelege pe Iuda, despre care am vorbit până acum. Toate relatările asupra cărora ne-am aplecat au – în ciuda variaţiilor lor puternice – un punct comun: Iuda l-a trădat pe Iisus, el a fost duşmanul de moarte al acestuia, cel care s-a opus cu încăpăţânare

planului lui Dumnezeu. În această Evanghelie abia redescoperită, lucrurile stau cu totul altfel. În Evanghelia lui Iuda, protagonistul este discipolul cel mai apropiat al lui Iisus Cristos, singurul care-i înţelege învăţătura şi cel care-i îndeplineşte voinţa. E evident că vorbim despre o perspectivă revoluţionară. Descoperirea acestei Evanghelii constituie un punct de cotitură în istoria reprezentărilor creştine despre Iuda.

CAPITOLUL 4

Înainte de descoperire:

ce se ştia despre o Evanghelie a lui Iuda în urmă cu treizeci de ani, majoritatea publicului interesat nu avea idee că există numeroase Evanghelii din perioada creştinismului timpuriu şi care nu au ajuns să fie incluse în Noul Testament. Într-o oarecare măsură, situaţia s-a mai schimbat când Elaine Pagels a publicat studiul său, vândut în numeroase exemplare, despre *Evangheliile apocrife*, lucrare care a fascinat nenumăraţi cititori.[37] Dar nici măcar studiul lui Pagels nu a atins masele largi de cititori: se adresa cu precădere indivizilor cu o pregătire superioară, care citeau şi erau preocupaţi de istoria creştinismului timpuriu.

Abia la apariţia unui roman modern thriller & mystery au fost captivaţi efectiv milioane de oameni de problema celorlalte evanghelii şi de mesajele ascunse pe care le poartă despre Iisus. Dan Brown a publicat *Codul lui Da Vinci* în anul 2003, iar cartea s-a situat pe primele locuri ca vânzări în lista *New York Times*, cel puţin până la scrierea rândurilor de faţă. Deşi romanul are ca subiect uciderea misterioasă a unui restaurator de la muzeul Louvre, din Paris, şi nu în mod expres istoria creştinismului timpuriu *perse*, Evangheliile pierdute reprezintă adevăraţii protagonişti aici. Potrivit personajelor din carte, restauratorul ar fi fost ucis întrucât

37 Elaine Pagels, The Gnostic Gospels, Random House, New York, 1979 (trad. rom. Walter Fotescu, Evangheliile gnostice, Editura Herald, București, 1999 - n. tr.).

cunoştea adevărul despre Iisus, revelat în acele texte de mult pierdute: ştia că Iisus se căsătorise cu Maria Magdalena şi că avuseseră un copil împreună. Potrivit *Codului lui Da Vinci*, această istorie sacră este consemnată în cele aproximativ optzeci de Evanghelii care ar fi făcut parte din Noul Testament, dar care ar fi fost eliminate atunci când Constantin, împăratul roman din secolul al IV-lea, a hotărât care cărţi anume aveau să devină Sfintele Scripturi.

În ciuda pretenţiei lui Dan Brown, exprimată la începutul romanului, că „toate descrierile documentelor… sunt exacte”, mai toate observaţiile sale privind Evangheliile neincluse în Noul Testament sunt greşite. Nu ştim dacă au existat într-adevăr un număr de optzeci de Evanghelii; dintre cele care ne-au parvenit, nu vorbeşte niciuna despre căsătoria lui Iisus cu Maria Magdalena; împăratul Constantin nu are nicio legătură cu decizia privind includerea sau nu a unor Evanghelii în Noul Testament.[38] Cu toate acestea, afirmaţia potrivit căreia au existat şi Evanghelii care nu au intrat în Sfânta Scriptură reprezintă una dintre „revelaţiile” din *Codul lui Da Vinci* care au fascinat milioane de cititori.

E adevărat că aceste Evanghelii neincluse în Noul Testament îl descriu pe Iisus într-un mod diferit de cele canonice. Iar unele dintre respectivele Evanghelii au apărut uneori în descoperiri arheologice senzaţionale din timpurile noastre. Desigur, nu e nimic spectaculos aici din punctul de vedere al specialiştilor în istoria creştinismului timpuriu, dar pentru un profan ar putea părea o adevărată revoluţie.

Nu ştim cu exactitate cate Evanghelii au fost scrise în perioada creştinismului timpuriu, dar cu siguranţă au fost destule. Dintre cele care au ajuns până în timpurile

---

38 Pentru o dezbatere amănunțită asupra acestor chestiuni și a altora, corelate, a se vedea și cartea semnată de mine Truth and Fiction in the Da Vinci Code, Oxford University Press, New York, 2004 (trad. rom. de Melania Dumitrache, Adevăr si ficțiune in Codul lui Da Vinci, Editura Humanitas, București, 2005 - n. tr.).

noastre, cele mai vechi sunt cele din Noul Testament: Evangheliile după Matei, Marcu, Luca şi Ioan. Toate datează din secolul I, după aproximativ treizeci şi cinci, până la şaizeci şi cinci de ani, de la moartea lui Iisus. Au existat şi Evanghelii mai vechi, dar nu ne-a parvenit niciuna: Luca, autorul din Noul Testament, susţine că au existat „mulţi" predecesori care au scris despre viaţa lui Iisus (Luca, 1: 1 – 4). Din păcate, dintre toate aceste texte a supravieţuit unul singur: Evanghelia după Marcu, pe care Luca o foloseşte ca sursă.

În secolul al II-lea au început să apară noi Evanghelii creştine. Unele sunt menţionate de Părinţii Bisericii, care considerau primejdioase învăţăturile lor. Din când în când, mai e descoperită una – fie în urma săpăturilor arheologice, fie din pură întâmplare. De exemplu, în anul 1886, o echipă de arheologi francezi au început săpăturile într-un cimitir de lângă Akhmim, din Egipt, descoperind un mormânt al unui călugăr din secolul al VIII-lea, alături de care fusese îngropată şi o carte. Era vorba despre patru texte fragmentare, scrise în greacă, pe papirus. Unul dintre texte era o Evanghelie redactată la persoana întâi singular, se pare de către ucenicul Simon Petru. Înainte să fie descoperită, specialiştii aveau cunoştinţă de existenţa unei astfel de Evanghelii: este menţionată de Eusebiu, Părinte al Bisericii din secolul al IV-lea, care arăta că acea scriere fusese înfierată întrucât îl descria pe Iisus Cristos ca pe o fiinţă dumnezeiască, nu pe deplin umană. Şi, într-adevăr, există câteva pasaje în Evanghelia fragmentară găsită la Akhmim care ar putea sugera o asemenea viziune asupra lui Iisus. Există deci o congruentă între descrierea antică a Evangheliei şi textul care ne-a parvenit.

Există şi Evanghelii descrise într-un fel în sursele vechi şi care se vădesc a fi diferite, odată descoperite. În asemenea situaţii, se cuvine să convenim fie că Sfântul Părinte care o scria 7 nu ştia despre ce vorbeşte, fie că existau două Evanghelii care circulau cu aceeaşi denumire (sau cu una similară). De exemplu, furibundul vânător de

eretici din secolul al IV-lea care a fost Epifanie a scris o lucrare în optzeci de capitole în care îi atacă pe ereticii creştini şi Evangheliile lor. În cadrul dezbaterilor sale, menţionează şi o Evanghelie a Mariei Magdalena care sună, fără îndoială, foarte bizar. Epifanie spune că, în această carte, Iisus ar fi luat-o pe Maria Magdalena pe vârful unui munte şi că în prezenţa acesteia ar fi scos din coasta lui o femeie (cam cum a apărut şi Eva din Adam), cu care ar fi întreţinut relaţii intime. În punctul culminant al actului, el s-ar fi retras şi şi-ar fi băut propria sământă, spunându-i Mariei: „Aşa trebuie să facem, dacă vrem să trăim". După cum era de aşteptat, Maria se tulbură grozav şi îşi pierdu cunoştinţa.

Epifanie numeşte aşa-zisa carte *Marile întrebări ale Mariei*. Ar fi extraordinar să se descopere şi această Evanghelie, dar, cel puţin deocamdată, nu avem nicio dovadă că a existat, în afară de apriga descriere a lui Epifanie. A fost însă descoperită o altă Evanghelie a Mariei, una cu adevărat deosebită. Cartea a fost găsită în Egipt, în anul 1896, şi a ajuns la Berlin unde, în urma unei serii de întâmplări nefericite, la care se adaugă şi două războaie mondiale, a ajuns să fie publicată abia în anul 1955. Această scriere nu are nimic obscen sau imoral în ea; este vorba despre o revelaţie a Mariei Magdalena, în care Iisus vine după înviere şi-i explică felul cum sufletul omului se poate înălţa de la lumea materială inferioară la ceruri, pentru a se întoarce la Dumnezeu. Astfel, sunt evidente aici deosebirile dintre o descriere din vremurile străvechi (*Marile întrebări ale Mariei*, lucrarea lui Epifanie) şi descoperirea din vremurile noastre (Evanghelia Mariei), fiind deci vorba despre două scrieri diferite.[39]

Există şi Evanghelii descoperite în vremurile moderne şi despre care nu ştiam nimic până la momentul

39 A se vedea în acest sens și studiul meu din secțiunea a treia a cărții Peter, Paul ană Mary Magdalene, Oxford University Press, New York, 2006.

descoperirii. Astfel au stat lucrurile cu cea mai faimoasă descoperire arheologică, dintre textele creştine timpurii, depozitul de documente dezgropat în anul 1945 de un grup de muncitori agricoli egipteni care săpau căutând îngrăşăminte undeva lângă o colină, în apropierea localităţii Nag Hammadi. Aici au fost găsite, pecetluite într-o amforă din lut, treisprezece cărţi care conţineau cincizeci şi două de lucrări diferite. Cătile fuseseră scrise în secolul al IV-lea – cum avea să devină clar pentru specialiştii care le-au studiat: unele erau legate în piele şi întărite la cotor cu resturi de hârtie, printre ele aflându-se şi câteva documente datate. În vreme ce de unele dintre scrierile descoperite în acel depozit specialiştii aveau cunoştinţă dinainte (de pildă, fusese găsit acolo un fragment din *Republica* lui Platon), despre cea mai mare parte dintre ele nu se ştiuse absolut nimic, aşa cum era cazul cu Evangheliile general atribuite lui Iuda Toma şi lui Filip şi încă una intitulată pur şi simplu Evanghelia Adevărului.1

La descoperirea unei noi Evanghelii, trebuie să ne punem întrebarea dacă este vorba sau nu despre o scriere deja menţionată de vreun Părinte al Bisericii timpurii. Dacă este intitulată la fel ca o scriere pomenită de vreun Sfânt Părinte, mai rămâne întrebarea dacă şi conţinutul coincide cu descrierea făcută de teolog. În cazul când răspunsul e pozitiv, înseamnă că vorbim despre una şi aceeaşi scriere. Dacă nu, atunci fie Părintele respectiv avea ştiinţă despre documentul în cauză, dar nu-i cunoştea şi conţinutul exact (descriindu-l astfel greşit), fie era vorba despre altă carte intitulată practic la fel.[40][41]

Ceea ce ne duce la Evanghelia lui Iuda. În cazul acesteia, avem norocul de a beneficia de o descriere în

40 Pentru o descriere amănunțită a acestei descoperiri și o dezbatere asupra importanței sale, a se vedea Bart Ehrman, Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 51-55.

41 De pildă, au ajuns până în vremurile noastre două Evanghelii diferite cu titlul Evanghelia după Toma.

lucrările unui autor creştin timpuriu, Irineu, care a scris un rechizitoriu în cinci volume la adresa ereticilor creştini în jurul anului 180 d.Hr. Dacă descrierea sa privind Evanghelia în cauză coincide cu aceea a recent descoperitei scrieri înseamnă că vorbim despre o Evanghelie foarte veche, care-ar fi putut fi scrisă nu mai târziu de mijlocul secolului al II-lea, înainte să-şi redacteze Irineu expunerea.

Misiunea şi mesajul lui Irineu

Pentru a putea înţelege cât mai bine comentariile lui Irineu cu privire la Evanghelia lui Iuda, trebuie să trasăm coordonatele contextului în care trăia Irineu şi în care a scris lucrarea în cauza, unde atacă grupările „eretice” ale creştinilor ca pe nişte pângăritori şi duşmani ai adevărului.

Irineu a fost episcopul creştin al Lyonului, din Galia (Franţa modernă), într-o vreme când Biserica era puternic asaltată din exterior – de către grupările necreştine şi de către autorităţile locale romane –, trecând în acelaşi timp prin tulburări grave şi diviziuni în interiorul ei. Avem informaţii despre prigonirea creştinilor din Galia nu atât din cărţile lui Irineu, cât din alte scrieri consemnate cam tot la acea vreme. Avem, mai ales, o scrisoare adresată de membrii comunităţii lui Irineu către o altă biserică şi unde este descris un groaznic act de prigonire de pe vremea lui Marcus Aurelius, împăratul roman, în anul 177 d.Hr. Această scrisoare ne-a fost transmisă prin scrierile istoricului Bisericii creştine Eusebiu, care a trăit un veac şi jumătate mai târziu, dar care a reuşit să facă rost de transcrierea ei şi s-o citeze în mare parte. În acea scrisoare, creştinii din Lyon arătau că mulţimea se întorsese împotriva lor, fiind chiar, la un moment dat.

 atacaţi. Autorităţile romane au intervenit – nu ca să-i apere pe creştini, ci mai curând ca să-i silească să renunţe la credinţa lor în Iisus Cristos şi să venereze zeităţile oficiale.»

Scrisoarea descrie, în culori sinistre şi

impresionante, chinurile îndurate de creştinii băgaţi în închisoare pentru credinţa lor. Au fost întemniţaţi, înfometaţi, puşi în obezi, daţi hrană fiarelor sălbatice, arşi de vii pe scaune din fier cuprinse de flăcări mistuitoare, traşi pe roată şi aşa mai departe. Majoritatea şi-au dat obştescul sfârşit, fie în temniţă, fie sub privirile auditoriului din amfiteatre, unde se adunau mulţimile de necredincioşi să admire şi să se bucure să-i umilească public, să-i schingiuiască şi să-i vadă sfâşiaţi în bucăţi pe acei creştini îndărătnici, care ar fi fost scutiţi de cazne dacă şi-ar fi negat pur şi simplu credinţa.[42]

Unii creştini s-au lepădat într-adevăr de credinţa lor. Alţii şi-au dat viaţa, cum a fost cazul unora dintre cârmuitorii Biserich. Cu toate acestea, au fost şi creştini care au fost scutiri în mod evident – şi nu se ştie din ce motive – şi de temniţă, şi de chinuri, şi de pedeapsa cu moartea. Irineu se pare că a făcut parte dintre aceştia din urmă. Fără îndoială, cei care care au supravieţuit prigonirii, fie ei bătuţi sau nevătămaţi, îşi respectau cu cea mai mare tărie îndatoririle religioase. Erau îndatoriri pentru care merita să suferi şi să-ţi dai viaţa.

Irineu este exemplul suprem de temeinicie. Dar lucrările care ne-au parvenit de la el nu sunt menite să-i convingă pe creştini să rămână neînduplecaţi în credinţa lor în faţa asupririi imperiale. În schimb, se arată preocupat de sănătatea internă a Bisericii, întrucât se produceau diviziuni grave în comunitatea creştină. După cum arată Irineu, în rândurile Bisericii pătrunseseră o mulţime de îndrumători eretici, care propovăduiau diverse versiuni ale mesajului christic, pe care Irineu şi alţii ca el le considerau cu totul false, inspirate de Diavol şi letale – cel puţin la fel de primejdioase pe cât erau instrumentele de tortură mânuite de autorităţile aflate la putere. Dacă e nevoie să mori pentru credinţa ta, ai face bine să-ţi cunoşti bine credinţa, şi nu să mori pentru o versiune eretică sau

42 Textul integral al scrisorii poate fi găsit în Eusebiu, Historia ecclesiastica, 5.1.

greşită a acesteia.

Pe Irineu îl deranja îndeosebi prezenţa largă a creştinilor gnostici în rândurile Bisericii. El îi percepea pe gnostici ca pe nişte falşi credincioşi care propovăduiau evanghelia falsă, împrăştiind neghină printre boabele de grâu curat ale adevăratului popor al lui Dumnezeu. Aceşti eretici trebuiau îndepărtaţi şi distruşi – nu prin cazne şi omor, ci ocărându-i şi combătându-i. Pentru ca Biserica să rămână neîntinată, trebuia să-şi asume adevărata învăţătură despre Cristos şi apostolii săi. Astfel încât Irineu a întocmit un lung rechizitoriu la adresa ereticilor gnostici, unde descria în amănunt credinţele lor infame, scrierile lor înşelătoare, atacându-le vederile eretice, admonestându-i pe îndrumătorii lor imorali, lămurind în aşa fel situaţia încât cititorii săi să afle „adevărul" despre religia creştină pe care gnosticii pretindeau c-o mărturisesc.

Cine erau aceşti gnostici pe care Irineu îi considera într-atât de periculoşi pentru unitatea şi mesajul transmis de Biserica creştină? În contextul nostru e foarte important răspunsul la această întrebare, întrucât, după cum considera Irineu, Evanghelia lui Iuda ar fi fost de fapt o carte gnostică, scrisă pentru a propovădui falsa viziune asupra lumii în numele vânzătorului lui Iisus, Iuda Iscarioteanul.

Gnosticii

Veacuri la rând, cercetătorii au avut cunoştinţe despre gnostici în principal din expunerile lui Irineu, din lucrarea în cinci volumeam *potriva ereziilor*, având titlul complet *Despre respinger ea şi combaterea gnozei cu nume mincinos*. Au mai fost şi alţi Sfinţi Părinţi care s-au arătat potrivnici gnosticilor, precum, în secolul al IV-lea, Epifanie cel cu imaginaţia bogată, dar numeroase dintre viziunile lor par să-şi aibă originea în concepţiile lui Irineu.

În timpurile moderne, cercetătorii au aflat mai multe despre gnosticism din alte surse, precum descoperirile de la Nag Hammadi, care ne-au pus la dispoziţie informaţii de

primă mână legate de credinţele şi concepţiile gnosticilor. Este vorba, printre altele, şi de lucrări scrise de gnostici pentru gnostici, care înfăţişează propriile vederi, nu doar pe cele recuzate de Irineu şi alţi inamici similari. Ele ne dau astfel posibilitatea să comparăm opiniile lui Irineu privitoare la gnostici cu opiniile gnosticilor despre concepţiile lor. Mai cuprinzător spus, Irineu pare să ne furnizeze o perspectivă generală asupra poziţiei gnosticilor, deşi în numeroase aspecte de detaliu se dovedeşte a fi în necunoştinţă de cauză şi greşește în multe dintre afirmaţiile sale.1

Pe baza analizei aplicate scrierilor gnostice, combinată cu o critică a lucrărilor lui Irineu, ce-am putea susţine în privinţa gnosticilor? în primul rând, că unii cercetători au fost într-atât de impresionaţi de masa imensă de credinţe şi ritualuri aşa-numite „gnostice", încât ar trebui să nu le mai numim astfel. Termenul „gnostic" ar fi pentru ei un fel de denumire generică devenită prea largă ca să mai poată fi utilizată în descrierea punctelor de vedere pe care se presupune că le cuprinde.[4344]

Impresia mea personală e că lucrurile ajung astfel prea departe. Este adevărat că eruditii (şi chiar Irineu) au aplicat uneori, în mod inadecvat, termenul „gnostic" unor grupuri care nu se înscriu în niciun model gnostic recognoscibil; e adevărat şi că multe dintre remarcile lui Irineu şi ale altora la adresa grupurilor gnostice par să fi fost improvizate în febra discursului. Eu cred însă că existau grupuri careţ ineau în linii mari de vederile numite de noi gnostice. Odată ce renunţăm la noţiunea *Agnostic,* ar trebui să renunţăm şi la acelea de *creştin* şi de *evreu* –

---

43 Pentru o analiză exemplară, a se vedea Kurt Rudolph, Gnosis: The Nature and History of Gnosticism, Harper and Row, New York, 1984; pentru o selecție de scrieri gnostice și pentru expunerile lui Irineu cu privire la gnostici, a se vedea Bentley Layton, The Gnostic Scriptures, Doubleday, New York, 1987.

44f or Dismantling a Dubious Category, Princeton University Press, Princeton, 1996, și Karen L. King, What is Gnosticism, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2003.

două noţiuni extrem de generice care se referă la o serie de grupări religioase, atât în vremurile antice, cât şi în zilele noastre.

În accepţiunea sa cea mai largă, *gnosticismul* se referă la un număr de grupări religioase din perioada de început a creştinismului, care puneau accentul pe importanţa cunoaşterii esoterice în salvarea din primejdiile acestei lumi concrete. Însuşi termenul „gnostic" vine din cuvântul grecesc care desemna „cunoaşterea" (*gnosis*). Aşadar, gnosticii sunt oameni care deţin cunoaşterea. Şi ce anume cunosc? Cunosc adevărul care-i poate elibera din această lume a materiei, lume creată nu de unul adevăratul Dumnezeu, ci de nişte zeităţi de rang mai mic, inferioare şi adesea neştiutoare, care au conceput-o ca pe o capcană pentru elementele divinului. Religiile gnostice arată că unii dintre noi avem o fărâmă de divinitate în interior, o scânteie tânjind să scape din temniţa trupului nostru. Ele ne pun la dispoziţie acea cunoaştere esoterică ce ne permite să ne transcendem trupul muritor, material, pentru a ne întoarce la împărăţia cerească de unde ne-am desprins la începuturi şi unde vom sta din nou laolaltă cu zeii.

Poate că nu sună tocmai creştin – şi au existat, de fapt, grupuri gnostice (despre care se pare că Irineu nu avea cunoştinţă) care nu aveau nicio legătură cu creştinismul. Una dintre dezbaterile care-i animă astăzi pe erudiţi e cea despre relaţia dintre grupurile gnostice şi alte forme ale creştinismului. Oare religiile gnostice au luat naştere independent – şi, poate, înainte – de apariţia creştinismului, ajungând într-un final să interacţioneze cu comunităţile de credincioşi creştini, pe care le-au influenţat şi de care s-au lăsat influenţate? Sau poate că gnosticismul a apărut (după cum considera Irineu) ca o formă denaturată a creştinismului (aşadar, ulterioară apariţiei acestuia), care şi-a exacerbat anumite vederi în asemenea măsură încât a ajuns să nu mai semene cu creştinismul tradiţional? Indiferent de răspunsul care s-ar

putea da, este limpede că majoritatea textelor gnostice cunoscute în prezent vădesc o anumită legătură cu gândirea creştină, prin aceea că, de regulă, cunoaşterea necesară eliberării de această lume este adusă de Cristos însuşi. Întrucât prin gura lui Iisus însuşi se spune în Evanghelia după Ioan: „Veţi cunoaşte adevărul şi adevărul vă va face liberi” (Ioan 8: 32).

Evanghelia după Ioan era preferata a numeroşi gnostici: aici, Iisus este descris ca o fiinţă dumnezeiască, venită pe pământ din împărăţia de sus pentru a-i face pe oameni să se întoarcă acasă, revelându-le adevărul necesar pentru a transcende această lume. Pe de altă parte, textele folosite de gnostici erau foarte numeroase. În unele era prezentată pe larg geneza acestei lumi, felul cum anumite scântei de divinitate (unii dintre noi) au ajuns să fie întemniţate aici şi cum ar putea evada.

Unele texte – dintre care câteva găsite la Nag Hammadi – descriu toate aceste învăţături în termeni mistici, relatând o serie de mituri pentru a explica existenţa noastră pe pământ. Miturile diferă de la un text la altul şi rămân ireconciliabile >

În amănuntele lor nenumărate. Cu toate acestea, majoritatea pleacă de la un moment anterior celui descris în Geneză, când exista o singură fiinţă divină, transcendentă, absolut necunoscută şi de necunoscut, constând exclusiv în spirit şi neavând absolut nimic material în alcătuirea sa. Într-o veşnicie trecută, această fiinţă divină a dat naştere altor fiinţe divine, ca personificări ale propriilor sale trăsături. Era eternă şi, astfel, Eternitatea însăşi a luat flintă ca entitate divină în sine; această flintă s-a gândit (pe sine) şi, astfel, Gândul său a apărut ca fiinţă distinctă; era o flintă vie şi, astfel, Viaţa însăşi a luat naştere; consta în lumină clară, fără tenebre şi, astfel, Lumina a luat naştere; era fiinţă înţeleaptă şi, astfel, înţelepciunea a devenit fiinţă divină. Unele dintre aceste entităţi divine au dat naştere, pe perechi, şi altor fiinţe divine. Într-un final, tărâmul ceresc

se umpluse de asemenea fiinţe dumnezeieşti, numite adesea „eoni” împreună, eonii alcătuiesc împărăţia divină, cunoscută sub denumirea de Pleroma, ce înseamnă literal „plenitudine”.

Toate acestea se întâmplau înainte să existe vreun univers. Exista doar o împărăţie dumnezeiască. S-a produs însă un dezastru cosmic. Dintr-un motiv sau altul, unul dintre eoni s-a prăbuşit din împărăţia divină, creând un alt gen de fiinţă divină, întemeiată deci nu în cadrul Pleromei, ci dincolo de graniţele ei. Această fiinţă imperfectă şi pocită poartă diverse denumiri – dintre care, cel mai frecvent, Yaldabaoth, care ar putea trimite la numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament, Iahve, Stăpânul Sabatelor. Acest rod divin al întâmplării reprezintă, de fapt, dumnezeul creator al evreilor, care a proclamat în necunoştinţă de cauză: „Eu sunt Domnul Dumnezeu şi nu mai există altul în afară de mine”. Pur şi simplu nu avea ştiinţă că mai existau şi alţi zei, mult superiori lui ca putere şi capacitate de cunoaştere. Ei îşi aveau sălaşul într-un loc unde el nu fusese niciodată, în împărăţia divină a Pleromei.

Cu toate acestea, Yaldabaoth a dat naştere altor divinităţi imperfecte, devenind laolaltă creatorul/creatorii lumii concrete, pe care au transformat-o în temniţă a acelui eon ce se prăbuşise din Pleroma (cunoscută alteori şi cu denumirea de Sophia, cuvântul grecesc pentru „înţelepciune”). Trupurile oamenilor au fost create pentru a găzdui scântei din această fiinţă divină numită Sophia.

Toate acestea aduc în discuţie lumea aşa cum se prezintă ea actualmente. De ce e bântuită de atâta nenorocire, suferinţă şi durere? întrucât ea nu constituie acea creaţie aleasă a Dumne – zeului cel adevărat şi suprem. Lumea reprezintă o operă imperfectă a unei zeităţi de o speţă joasă, inferioară, neştiutoare şi (uneori) răuvoitoare. Ţelul mântuirii constă, atunci, nu în întemeierea unui paradis pe pământ, a împărăţiei lui Dumnezeu pe acest tărâm. Ca ţel, se urmăreşte eliberarea

din această lume a acelor scântei dumnezeieşti împrăştiate în rândurile omenirii, pentru a se regăsi laolaltă şi a se reîntoarce în împărăţia de unde provin.

Cum se poate atinge un asemenea ţel? Doar aceia dintre noi care au acea scânteie divină pot afla adevărul despre cine suntem cu adevărat, despre originea noastră, despre venirea noastră pe pământ şi posibilitatea de a ne întoarce pe tărâmul de obârşie. Cunoaşterea mântuitoare este, cu alte cuvinte, autocunoaşterea. Nu putem dobândi acea cunoaştere pe căile fireşti – de pildă, observând lumea din jur şi meditând asupra ei. Această lume materială este creaţia unei zeităţi inferioare, şi nimic din ea nu ne poate spune cum îi putem scăpa. Nici pe departe: cunoaşterea în scopul mântuirii trebuie să pogoare asupra noastră de undeva de sus. Trebuie să vină şi să ne spună tot ce trebuie să ştim o fiinţă dumnezeiască – un eon din Pleroma.

Dar cum ar putea oare coborî în această lume materială un eon fără să devină părtaş la acest tărâm al materiei? Gnosticii au găsit diverse modalităţi de a răspunde la această întrebare. Gnosticii creştini susţineau că Iisus Cristos a fost acest eon. Şi explicau în două feluri cum ar fi putut el revela adevărul mântuirii fără a cădea pradă materiei. Într-o primă accepţiune, Cristos ar fi venit în lume sub „aparenţa” trupului omenesc – un spectru, altfel spus, care doar dădea impresia că e om cu adevărat. Era în fapt spirit desăvârşit, şi doar aparent om. Într-o a doua accepţiune, mai frecventă în textele gnostice, Cristos ar fi fost un eon găzduit temporar de trupul omului Iisus. În această viziune, Iisus ar fi fost locaşul omenesc care i-ar fi pus la dispoziţie lui Cristos posibilitatea de a se manifesta pentru a le revela adevărul ucenicilor săi. Când locaşul a fost nimicit, sau poate chiar înainte, Cristos s-a întors în Pleroma, de unde venise.

Irineu şi gnosticii

E de înţeles de ce Irineu i-a considerat periculoşi pe

gnostici. Ei susţineau că deţin „adevărata” cunoaştere despre Dumnezeu, despre lumea în care trăim, despre Iisus Cristos şi mântuire. Însă afirmaţiile lor contraziceau în chip fundamental mesajul creştin transmis de Irineu şi de alţii precum el – acei creştini care aveau să instituie în cele din urmă viziunea „ortodoxă” a credinţei. Din punctul de vedere al lui Irineu, exista un singur Dumnezeu; potrivit gnosticilor, existau nenumărate fiinţe dumnezeieşti. Pentru Irineu, unul Dumnezeu a creat această lume; pentru gnostici, Dumnezeul acestei lumi era vrăjmaşul lui Iisus. Din perspectiva lui Irineu, lumea era intrinsec bună (chiar dacă păcatul a pervertit-o); după gnostici, lumea era un tărâm nelegiuit al pierzaniei. Pentru Irineu, Cristos era în acelaşi timp divin şi uman, fără deosebire, fiinţa dumnezeiască preincarnată care a devenit pe deplin şi absolut omenească; potrivit gnosticilor, Cristos a fost un eon care fie doar a părut uman, fie a locuit pe o perioadă determinată în trupul muritor al omului Iisus. Pentru Irineu, mântuirea se dobândea prin credinţa în moartea şi reînvierea în trup a lui Iisus; în viziunea gnosticilor, mântuirea se dobândea doar prin aflarea adevărurilor esoterice propovăduite de Cristos cu privire la modul în care poţi scăpa din acest tărâm al trupescului.

Trebuie să subliniez că adevărurile respective nu erau accesibile oricui. Doar cei care aveau într-înşii scânteia divină le puteau afla. Ceilalţi – cei lipsiţi de acea scânteie – aparţineau dumnezeului acestei lumi, creatorul materiei, al suferinţei şi al durerii implicite. Oamenii din a doua categorie nu puteau afla adevărul deoarece nu veneau de sus. Acest aspect făcea teribil de dificilă orice dezbatere cu gnosticii. Dacă pretindeai că se înşelau, puteau argumenta pur şi simplu că nu deţineai „cunoaşterea”. Dacă luai în discuţie un pasaj din Biblie pentru a le contracara un argument, te-ar fi asigurat cu aroganţă că interpretezi greşit Scriptura. Dacă susţineai că propria lor interpretare e împotriva sensului firesc al textului, ar fi contraargumentat că adevărata noimă stă

dincolo de stratul superficial, accesibilă doar pentru cei care au ochi să vadă.

Poate că această frustrare din relaţia cu oponenţii gnostici l-a determinat pe Irineu să scrie acel rechizitoriu pe care-l găsim în lucrarea sa în cinci volume *împotriva ereziilor*. El se adresează aici nu gnosticilor cunoscători, ci creştinilor negnostici, pentru a-i pune în gardă în privinţa gnosticilor şi a-i ţine aproape de „dreapta" credinţă – altfel spus, aproape de credinţa aşa cum o înţelegea Irineu. Rechizitoriul său se bazează pe ridiculizare şi ponegrire. Irineu descrie pe larg şi în detaliu miturile gnostice, îndeosebi pentru a demonstra caracterul absurd de complicat şi întortocheat al concepţiilor lor – spre deosebire de Evanghelia cea adevărată, al cărei caracter simplu îl subliniază. Unii erudiţi moderni s-au gândit că, de fapt, Irineu fie a deformat imaginea reală a gnosticilor, fie îi înţelesese greşit când le-a analizat amănunţit miturile.[45] În realitate, acele mituri nu erau nevoite a fi adevăruri propoziţionale cu privire la întâmplări de mult trecute, rezumate istorice a ceea ce s-a întâmplat într-adevăr la crearea lumii. Ele sunt pur şi simplu *mituri* – relatări ale modurilor în care gnosticii înţelegeau adevărul despre lume şi relaţia oamenilor cu ea. Nimeni nu ar susţine despre un poem metafizic că nu este adevărat deoarece metaforele şi reprezentările la care recurge nu sunt corecte în plan literal; nimeni n-ar lua în derâdere un meteorolog pentru că anunţă răsăritul soarelui pentru ora 6: 34, când ştim cu toţii că de fapt soarele nu răsare efectiv, ci pământul se roteşte.

Irineu şi urmaşii săi au analizat misterioasele texte mitice)

ale gnosticilor, le-au categorisit ca incluzând aserţiuni prepoziţionale, reuşind astfel să le ia cu succes în derâdere. Ceea ce nu i-a amuzat deloc pe gnostici, ei

45 A se vedea, de exemplu, Frederick Wisse, „The Nag Hammadi Library and the Heresiologists“, Vigiliae Christianae 25 (1971), pp. 205-223.

văzând în acele mituri afirmarea realităţii cu care se confruntau zi de zi în această lume, pe care trebuia s-o transcenzi dacă voiai să-ţi găseşti împăcarea.

Un alt lucru legat de gnostici şi pe care se pare că Irineu l-a perceput greşit ţine de interrelaţiile lor etice. Irineu şi-a dat seama că gnosticii se opuneau acestei existenţe în concret şi susţineau că, la sfârşitul fiecărei zile, trupul trebuia să fie transcens pentru a-ţi găsi mântuirea. Cu alte cuvinte, trupul nu prezenta mare importanţă. Irineu a tras concluzia că, din moment ce gnosticii nu preţuiau deloc trupul, atunci nu era important ce anume făceau cu trupurile lor. De-a lungul rechizitoriului său îi acuză pe gnostici că trăiesc într-o profundă promiscuitate, în imoralitate – cu deosebire în timpul ritualurilor lor religioase comune, unde se presupunea că se dedau la tot felul de practici orgiastice.

Descoperirile de la Nag Hammadi au demonstrat caracterul profund greşit al acestui punct de vedere – oricât de argumentat ar fi părut el pentru Irineu. Tocmai pentru că nu puneau mare preţ pe trup susţineau gnosticii că un om nu ar trebui să se lase înrobit de dorinţele trupului său. Gnosticii nu erau nicidecum desfrânaţi, ba, dimpotrivă, duceau un trai ascetic, îndemnându-şi adepţii să nu se lase pradă plăcerilor trupeşti, ci să postească şi să se abţină să mănânce bucate fine, să bea vinuri alese şi chiar) *9*) să facă sex. Plăcerile cărnii te înlănţuie de trup – iar religiile gnostice le impuneau oamenilor să se desprindă de nevoile trupeşti.

Irineu, cainiţii şi Evanghelia lui Iuda

Nu toate scrierile gnostice reiau miturile gnostice, la fel cum nu toate scrierile marxiste din epoca modernă reiau de fiecare dată *Manifestul comunist*. Majoritatea textelor gnostice pornesc pur şi simplu de la fundamentul mistic al religiei şi iau în discuţie alte aspecte. Din acest motiv anumiţi erudiţi s-au gândit, eronat după părerea mea, că un text precum Evanghelia după Toma, descoperită la Nag Hammadi, sau precum Evanghelia

Mariei, descoperită cincizeci de ani mai devreme, nu sunt de fapt gnostice – întrucât nu expun mitul gnostic. Se poate întrezări însă în aceste cărţi o formă incipientă a mitului. Studenţilor mei le spun că, pentru a citi acele texte, trebuie să înţelegi fundamentele mitologice fără a fi nevoie ca autorul să ţi le indice explicit – tot la fel cum citirea paginii de ştiri sportive dintr-un ziar presupune să înţelegi regulile şi istoria baschetului, fără a mai fi nevoie ca autorul articolului să ţi le descrie înainte să-ţi spună ce s-a întâmplat în ultimul sfert al meciului din seara precedentă.

Oricum ar fi, existau o mulţime de grupări gnostice cu nenumărate mituri diferite. O grupare de acest fel pomenită de Irineu este cu deosebire relevantă în contextul prezentei lucrări. Este vorba despre grupul cunoscut sub denumirea generică de cainiţi.[46] Aceştia sunt importanţi în context întrucât se presupune că aveau o Evanghelie a lui Iuda. Judecând după spusele lui Irineu despre această carte, se pare că e aceeaşi cu nou descoperita Evanghelie.

Cainiţii

Irineu îi aminteşte pe cainiţi aproape de încheierea cărţii 1 din lucrarea *împotriva ereziilor*. Se pare că se intitulau astfel întrucât se considerau în linia moştenitorilor lui Cain, fiul mai mare al lui Adam şi al Evei. În arhivele istoriei biblice, Cain fusese de la bun început socotit a fi unul dintre „personajele negative" Nu s-a înţeles deloc cu fratele său mai mic, Abel, iar când Dumnezeu şi-a arătat preferinţa pentru acesta din urmă – pentru că sacrificiile lui animale erau mai preţuite decât ofranda în grâne a lui Cain –, fratele mai mare l-a dus pe cel mic în câmp şi l-a ucis. Cu alte cuvinte, Cain a fost primul fratricid, iar Dumnezeu l-a pedepsit izgonindu-l de

46 Irineu însuși nu-i desemnează însă sub această titulatură. Ii amintește ca pe un grup de gnostici care-1 venerau îndeosebi pe Cain; vânătorii de eretici de mai târziu care luau scrierea sa drept fundament (este cazul, de pildă, al lui Pseudo-Tertullian, în secolul al III-lea) aveau să le dea această denumire.

pe pământurile lui şi blestemându-l (Geneza, 4: 1 – 16).

De ce s-ar identifica oare un grup de adepţi, dintre toţi oamenii, cu acest Cain? Trebuie să ne reamintim că membrii cainiţi erau gnostici, credeau că dumnezeul creator al acestei lumi – cel care l-a pedepsit pe Cain pentru neascultare – nu era Dumnezeul cel adevărat, ci o fiinţă divină de speţă mai joasă, inferioară. Era limpede, cainiţii credeau că, pentru a-l venera pe Dumnezeu cel adevărat, trebuia să te împotriveşti dumnezeului acestei lumi. Iar cum acel dumnezeu îl înfrunta pe Cain, înseamnă că acesta din urmă trebuie să fi făcut parte din tabăra Dumnezeului celui adevărat.

Aceeaşi poveste e valabilă şi pentru alte personaje biblice asociate în mod tradiţional cu oponenţi ai lui Dumnezeu. Potrivit lui Irineu, cainiţii vedeau în care un luptător pentru credinţă. Acesta i s-a opus lui Moise şi a stârnit o răscoală împotriva lui; drept răspuns, Dumnezeu a zguduit şi a deschis pământul, iar Core şi întreaga lui familie au fost înghiţiri de vii (Numeri, 16). Şi mai uimitor, cainiţii îi onorau pe locuitorii Sodomei şi Gomorei, de tristă amintire în istoria tradiţiei iudeo-creştine, ca fiind lipsiţi de credinţă şi desfrânaţi; Dumnezeu i-a pedepsit distrugându-le cetăţile cu o ploaie de foc şi pucioasă (Geneza, 19).

Astfel, conform lui Irineu, cainiţii se vedeau din aceeaşi descendenţă cu cei care-şi manifestaseră opoziţia faţă de dumnezeul evreilor, creatorul lumii. Şi nutreau convingerea că şi ei erau „asaltaţi de Creator” (*împotriva ereziilor* 1.31.1) 1. Cu toate acestea, niciunul nu era vătămat întrucât ocrotitorul lor, eonul Sophia, le ţinea partea.

După prezentarea acestor câteva detalii, Irineu continuă prin a descrie un alt erou al credinţei cainiţilor:

„Şi Iuda, vânzătorul – zic ei –, avea cunoştinţă temeinică despre aceste lucruri şi, cum numai el dintre toţi ucenicii ştia adevărul, a dus la împlinire taina trădării. Prin el toate lucrurile din cer şi de pe pământ au fost nimicite. Pe această născocire pe care o numesc Evanghelia lui Iuda

se sprijină ei” (*împotriva ereziilor*, 1.31.1)

Aşadar, aceasta este prima referinţă ce ne-a parvenit într-un text antic cu privire la o Evanghelie a lui Iuda. Irineu nu ne spune dacă citise el însuşi cartea în cauză, aşa că ne este imposibil să ştim dacă descrierea sa este nemijlocită sau din auzite, ori dacă pur şi simplu *presupune ce* s-ar fi putut afla într-o asemenea scriere.[47][48]

Evanghelia lui Iuda

Afirmaţiile lui Irineu cu privire la această scriere par să coincidă până la detaliu cu fragmentul de document pe care-l avem în prezent la dispoziţie, al cărui întreg conţinut îl vom analiza în capitolul 6.[49] Deocamdată, trebuie subliniate următoarele aspecte în legătură cu Evanghelia lui Iuda, documentul proaspăt descoperit, ca note preliminare la dezbaterea din capitolul menţionat:

1. Această Evanghelie are aceeaşi denumire precum lucrarea menţionară de Irineu.

2. Este vorba despre o Evanghelie gnostică, scrisă în mod evident pentru şi de către gnostici.

3. Iuda este înfăţişat ca „erou” al acelei relatări.

4. Se susţine că doar el l-a înţeles cu adevărat pe Iisus şi mesajul transmis de el; ceilalţi ucenici îl venerau pe dumnezeul acestei lumi, care nu este şi Dumnezeul lui Iisus.

5. Trădarea este considerată o faptă vrednică din

---

47 Traducerea în engleză de Dominic J. Unger (John J. Dillon ed.), St. Irinaeus of Lyons Against the Heresies, Paulist Press, New York, 1992, p. 102.

48 A se vedea eseul lui Gregor Wurst, „Irinaeus and the Gospel of Judas“, în Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst (ed.), The Gospel of Judas, National Geographic, Washington, D.C., 2006, pp. 121-136. Traducerea în engleză provine din aceeași lucrare [trad. rom. „Irineu din Lyon și Evanghelia după Iuda“, în Evanghelia după Iuda, ed. rom. cit., pp. 121-135. Toate citatele în limba română din Evanghelia lui Iuda fac trimitere la această traducere - n. tr.].

49 Ibidem.

partea lui Iuda, pusă la cale de dragul lui Iisus, care spune: „Dar tu îi vei întrece pe toţi [ceilalţi ucenici]. Căci tu vei jertfi omul care mă-nveşmântează” (altfel spus, această trădare îi dă posibilitatea lui Iisus de a scăpa de primejdiile acestui trup fizic).

6. Gestul lui Iuda ne va permite să depăşim, în cele din urmă, limitele acestei lumi materiale, toţi putându-l urma pe Iisus pe drumul spre locuinţa cerească (astfel încât el „nimiceşte” tot ce se află în ceruri şi pe pământ).

Se pare că există elemente comune între descrierea Evangheliei lui Iuda în scrierile lui Irineu şi textul care ne-a parvenit de curând, ca urmare a unei descoperiri arheologice senzaţionale a secolului XX.

Alte mărturii despre cainiţi

Irineu mai face încă două menţiuni despre cainiţi, şi nu în termeni măgulitori. De fapt, aprecierile sale sunt într-atât de asemănătoare cu alte menţiuni la adresa altor grupuri şi atât de necinstite în ce priveşte intenţia lor, încât cercetătorii din vremurile moderne au ajuns la concluzia că nici nu au existat vreodată cainiţii ca grup social, ci au fost simpla plăsmuire a imaginaţiei lui Irineu.[50]

Irineu arată cu precădere că membrii cainiţi se asemănau cu ceilalţi gnostici care au dus la extrem împotrivirea lor faţă de dumnezeul creator al acestei lumi. De vreme ce acest zeu îl chemase pe Israel ca popor ales, dându-i mai apoi legile prin intermediul lui Moise, cainiţii se pare că susţineau, ca modalitate optimă de a-şi demonstra independenţa faţă de dumnezeul acestei lumi, nesupunerea în faţa legilor sale. Şi astfel, de pildă, întrucât dumnezeul evreilor le porunceşte acestora să respecte sabatul, să nu mănânce carne de porc şi să nu comită adulter, cea mai potrivită cale de a arăta că-i aparţii Dumnezeului celui adevărat, opus celui ebraic, era să

50 A se vedea Birger Pearson, „Cain and the Cainites“, în Gnosticism, Judaism, and Egyptian Christianity, Fortress, Minneapolis, 1990, pp. 95-107.

lucrezi în ziua de sabat, să mănânci carne de porc şi să comiţi adulter. Irineu spune că pe cainiţi „cunoaşterea” perfectă îi determină să se poarte într-un mod mult prea depravat pentru a fi descris. N-ar trebui să ne îndoim – socotesc eu – că, deşi Irineu nu descrie comportamentul respectiv, cu siguranţă avea câteva reprezentări ale sale în minte.

Au mai fost încă doi autori ai Bisericii care au vorbit despre cainiţi, ulterior lui Irineu: autorul unei cărţi intitulate *împotriva tuturor ereziilor*, de la începutul secolului al III-lea – autor confundat uneori, fără temei, cu celebrul Tertullian –, şi aprigul autor din secolul al IV-lea, Epifanie, despre care am vorbit deja ceva mai sus. Nu reiese însă că vreunul dintre ei ar fi avut informaţii independente despre grupul respectiv, dacă a existat cu adevărat un astfel de grup. Cei doi au detaliat, în schimb, spusele lui Irineu, adăugându-le după bunul lor plac amănunte lugubre, ce le aparţineau. Cel dintâi (PseudoTertullian) nu aminteşte răspândirea în rândul cainiţilor a unei Evanghelii a lui Iuda. La Epifanie apare această informaţie, dar se pare că a fost preluată din scrierile lui Irineu.

Problematica legată de cainiţi şi de Evanghelia lui Iuda

Ar trebui să răspundem la câteva întrebări suplimentare, înainte să trecem la capitolul următor care relatează efectiv descoperirea Evangheliei lui Iuda. Trebuie să ştim cu siguranţă dacă aceasta a fost sau nu cartea răspândită în rândurile cainiţilor. Iar legat de acest aspect, problema e că în Evanghelia descoperită de curând nu există nicio referire la cainiţi ca atare.

Dar, cum va reieşi imediat, aceasta nu constituie cu adevărat o problemă. Ca majoritatea celorlalte scrieri, nici Evangheliile nu-i pomenesc pe cei care le utilizează. Cu toate acestea, n-ar fi cumva de aşteptat ca scrierea răspândită printre cainiţi să vorbească pe larg despre Cain? Putem răspunde în trei feluri, zic eu, la această

întrebare: (1) din Evanghelia lui Iuda care a ajuns până la noi lipsesc fragmente, după cum vom vedea mai departe. Este posibil, la urma urmei, să fi existat largi referinţe la Cain în varianta completă a manuscrisului. (2) Irineu nu a pomenit niciodată că Evanghelia lui Iuda ar fi fost *scrisă* chiar de cainiţi, ci doar că o foloseau. Prin analogie, Evanghelia după Ioan era folosită de Irineu, fără ca acesta din urmă, evident, să fie menţionat de Evanghelia după Ioan. (3) După cum am arătat deja, unii erudiţi se îndoiesc puternic că acest grup al cainiţilor ar fi existat cu adevărat.

Dar oare existenţa Evangheliei lui Iuda, menţionată de Irineu, nu este legată cu necesitate de existenţa unui grup despre care el susţine că ar fi folosit-o? Nicidecum, lucrurile stau altfel. Părinţii Bisericii care i-au atacat pe eretici sunt recunoscuţi pentru tendinţa lor de a broda pe puţinele informaţii pe care le deţineau, în scopul de a-i da cititorului o imagine mai amplă, mai completă asupra ansamblului. Din când în când aceste adăugiri îşi găseau un temei istoric, dar alteori erau simple detalii pe care vânătorii de eretici le inventau.

În cazul de faţă, am putea construi scenariul care urmează. Să plecăm de la ipoteza că Irineu avea cunoştinţă despre existenţa unei Evanghelii care să prezinte lucrurile din perspectiva vânzătorului lui Iisus, Iuda. Fie că a citit sau nu cartea respectivă, şi-a dat seama că avea de-a face cu una dintre acele Evanghelii gnostice abominabile care-l înfăţişau pe dumnezeul evreilor nu ca pe singurul Dumnezeu adevărat, ci ca pe o zeitate inferioară. Creatorul acestei lumi nu era Tatăl lui Cristos, ci un zeu de sub stăpânirea căruia trebuiau să scape Cristos şi adepţii săi. Mai mult decât atât, Evanghelia îl transforma pe trădător în unicul ucenic de încredere al lui Iisus, cel care i-a înţeles mesajul şi care i-a îndeplinit vrerea fără abatere. Era vorba despre o Evanghelie care întorcea realitatea pe dos, preschimbând adevărul în minciună.

Dacă Irineu citise (sau avea ştiinţă despre) o

asemenea Evanghelie, nu este lipsit de temei să ne imaginăm că el avusese tangenţă cu un mediu social care a favorizat scrierea, lecturarea şi respectarea ei. Astfel stând lucrurile, se poate ca Irineu să-şi fi imaginat existenţa unui grup pe care l-a asociat cu Cain, aducând câteva explicaţii cu privire la credinţele lor infame, pornind de la informaţiile din acea Evanghelie. O altă variantă ar fi că a existat cu adevărat un asemenea grup care-l venera pe Cain, ca şi pe locuitorii din Sodoma şi pe Iuda, iar aceasta fusese într-adevăr Evanghelia lor.

Oricum s-ar prezenta situaţia, găsim în mărturia lui Irineu, din preajma anului 180 d.Hr., prima atestare a existenţei acestei Evanghelii a lui Iuda. Nu fusese scrisă la multe veacuri după epoca lui Iisus, ci curând după scrierea Evangheliilor din Noul Testament, care provin din a doua jumătate a secolului I, posibil între anii 65 şi 95 d.Hr. Evanghelia lui Iuda trebuie să fi fost scrisă cândva, cincizeci de ani după aceea, pe la mijlocul secolului al II-lea, poate chiar mai devreme. Contextul apariţiei ei diferea întru totul de acela al Evangheliilor din Noul Testament. Fusese scrisă în condiţii diferite pentru a sluji unor scopuri diferite, de către o persoană cu vederi absolut diferite. Autorul său era gnostic şi urmărise să-şi însereze propria înţelegere asupra adevărului într-o Evanghelie cu autoritate apostolică. Apostolul în numele căruia fusese scrisă era nimeni altul decât trădătorul lui Iisus. Din punctul de vedere al autorului ei, trădătorul era tocmai cel care pătrunsese mesajul aşa cum se cuvenea. În această Evanghelie, Iuda este discipolul cel mai apropiat al lui Iisus, singurul căruia i-a revelat adevărurile necesare mântuirii. Iuda a acţionat în virtutea cunoştinţelor pe care i le-a transmis Iisus şi şi-a împlinit destinul ducând la înfăptuire misiunea dată de Cristos. El l-a încredinţat mai-marilor vremii pe Iisus, pentru a fi omorât, pentru ca astfel sufletul lui să poată scăpa de sub cârmuirea trupului, să se întoarcă în locaşul ceresc. Din perspectiva acestei Evanghelii, Iuda nu era vrăjmaşul lui Iisus, ci prietenul său

preaiubit.

CAPITOLUL 5

Descoperirea Evangheliei lui Iuda

Descriam, în capitolul 1, călătoria mea spre Geneva din luna decembrie a anului 2004. Acolo mi-a fost dat să văd pentru prima dată manuscrisul Evangheliei lui Iuda. Eram în culmea fericirii la gândul perspectivelor care se întrezăreau. Cu toate acestea, revenind din călătorie, mi-am dat seama că aveam mai multe întrebări decât răspunsuri. Îmi aruncasem privirea asupra câtorva pagini din textul în coptă, dar nu avusesem ocazia să cercetez şi să traduc documentul. Ce s-ar putea afla în paginile pe care mă uitasem? Era oare vorba despre o descoperire zguduitoare, care să apară pe prima pagină a tuturor publicaţiilor, o descoperire de interes pentru întreaga lume creştină? Sau se va dovedi importantă doar pentru un grup restrâns de erudiţi care studiază copta şi textele vechi redactate în această limbă?

Totul depindea de natura documentului în cauză. Dacă era vorba despre o revelaţie gnostică similară zecilor de alte revelaţii gnostice care tot fuseseră descoperite, specialiştii se vor arăta curioşi. În asemenea condiţii însă, textul cu pricina nu ar stârni tot atâta curiozitate precum, să zicem, Manuscrisele de la Marea Moartă. Dacă, pe de altă parte, manuscrisul conţinea informaţii străvechi despre relaţia dintre Iisus şi vânzătorul său, Iuda Iscarioteanul, relatate din perspectiva celui de-al doilea, ar fi fost într-adevăr o cu totul altă poveste.[51]

Nu m-am gândit nicio secundă că o Evanghelie datând din secolul al II-lea, despre Iisus şi Iuda, ne-ar determina să rescriem tot ce ştiam despre Iuda. Nu

---

51u nei „descoperiri“ a unei Evanghelii iconoclaste, scrisă din perspectiva lui Iuda: de exemplu, romanul din anul 1972 al lui Peter van Greenaway, intitulat The Judas Gospel (Evanghelia lui Iuda) și mai recentul roman, din 2001, The Gospel of Judas (Evanghelia lui Iuda), al lui Simon Mawer. Pentru date suplimentare despre acest tip de roman în general, a se vedea Andrew St. Jacobs, „Gospel Thrillers“, Postscripts 1, 1 (2005), pp. 125-142.

trăgeam nădejde că textul va fi fost scris de Iuda însuşi sau de vreun alt om care să fi avut acces nemijlocit la informaţiile istorice, privind întâmplările prin care au trecut Iuda şi învăţătorul său cu o sută de ani mai devreme.

Dar să ai de-a face cu o Evanghelie poate chiar atât de timpurie – mai veche decât relatările lui Irineu, decât majoritatea Evangheliilor care au ajuns până la noi din vremurile de început –, o Evanghelie care să-l înfăţişeze altfel pe Iuda, onorându-l ca pe singurul care l-a înţeles cu adevărat pe maestrul său... ce să zic, o *asemenea* Evanghelie ar fi fost, în opinia mea, o descoperire epocală. Ar fi deschis noi perspective în înţelegerea creştinismului incipient şi ne-ar fi arătat cât de diversă era această religie în veacurile de început. Un grup de creştini care să-l fi venerat, dintre toţi oamenii, pe Iuda Iscarioteanul – ce idee extravagantă!

Decepţiile mele iniţiale

Entuziasmat fiind de perspective, am găsit pe net o dezbatere şi inima mi-a tresărit.

Un danez, pe numele lui Michel van Rijn, administra un site specializat în examinarea obiectelor de artă moderne şi a artefactelor antice. Van Rijn aflase câte ceva despre Evanghelia lui Iuda, urmărise anumite indicii şi aflase că National Geographic intenţiona să investească timp şi resurse pentru a promova prezentarea documentului şi traducerea acestuia – urmând să scoată, probabil, mulţi bani din acest demers. Van Rijn s-a hotărât să strice orice surpriză legată de aceste operaţiuni publicând fragmentele ce i-au parvenit înainte chiar ca National Geographic să aibă ocazia să le dea publicităţii.

Van Rijn găsise un savant american, Charlie Hedrick – specialist în studiul Noului Testament pe care-l cunoşteam de ani de zile şi pe care-l admiram –, care susţinea că deţinea fotografii ale paginilor din Evanghelia

lui Iuda şi ca făcuse deja o traducere preliminară a acestora. Vrând să înlăture orice speculaţii legate de Evanghelie şi să le-o ia înainte celor de la National Geographic, van Rijn a publicat fotografiile şi traducerea respectivă. Am fost teribil de dezamăgit la citirea acesteia.

Textul nu părea să aibă vreo legătură cu Iisus şi cu Iuda. Era vorba despre un document gnostic al cărui personaj principal era un anume Allogenes, care se ruga lui Dumnezeu şi primea răspunsul lui. Textul avea trăsături gnostice şi ar fi prezentat un oarecare interes pentru specialiştii în gnosticism. În ceea ce-i priveşte pe Iuda şi Iisus însă – eşec total.

E uimitor cum nici chiar aceia dintre noi care predau zi de zi nu reuşesc să profeseze ceea ce predică. Semestru după semestru le spun studenţilor mei de la Chapel Hill că nu trebuie să dea crezare tuturor informaţiilor găsite pe net, căci fiecare poate publica orice şi adesea n-ai cum să ştii dacă sursa este de încredere sau nu. În cazul de faţă, m-am lăsat păcălit pentru că nu mi-am urmat propriul sfat.

Ce nu ştiam la acea vreme, dar aveam să aflu într-un târziu, e că Hedrick tradusese alt text.

Am avut primul indiciu că nu era ceva în regulă în ziua de 1 iulie 2005. Mă aflam cu alte treburi în New York şi plănuisem să iau prânzul la Harvard Club împreună cu Herb Krosney, jurnalistul de investigaţii despre care am pomenit ceva mai sus: el dăduse iniţial de urma Evangheliei lui Iuda, aflând că era deţinută de Maecenas Foundation, din Geneva; tot el implicase National Geographic în afacere şi, cu mai mult sau mai puţin sprijin din afară, împinsese povestea în atenţia publicului – ceea ce a determinat în cele din urmă călătoria mea intempestivă la Geneva, şase luni mai devreme. În timpul acelui prânz din iulie, îmi exprimam acuta frustrare că întreaga poveste avea să se prăbuşească în curând, că în fapt nici nu era o poveste veritabilă, întrucât citisem traducerea lui Hedrick şi nu puteam înţelege nicidecum de ce ar mai fi fost interesată National Geographic de

chestiunea respectivă.

Herb cunoştea conţinutul efectiv al textului, dar nu avea permisiunea de a-mi oferi toate amănuntele. Cu o licărire în ochi, mi-a sugerat să nu dau crezare înştiinţărilor de pe net (cam acelaşi sfat pe care li-l dau şi eu studenţilor mei de la o săptămână la alta). Eu insistam însă: văzusem fotografiile după filele în coptă, arătau cam la fel cu documentul pe care-l văzusem în Geneva, văzusem şi traducerea corespunzătoare a lui Hedrick şi o verificasem. Doar că nu era mare lucru de găsit acolo. Tot ce mi-a putut da Herb a fost o idee obsedantă: şi dacă Hedrick tradusese o altă parte din document?

Doar după ceva vreme mi-am dat seama ce se întâmplase de fapt. După cum vom vedea în capitolul de faţă, când specialiştii au început să aibă acces la acest manuscris şi au fost în măsură să spună ce anume conţine, au zis că era vorba despre copii fragmentare după un număr de trei texte, dintre care două erau deja cunoscute din descoperiri arheologice precedente: era vorba despre Epistola lui Petru către Filip şi despre Prima Apocalipsă după Iacov, copii descoperite printre scrierile din biblioteca de la Nag Hammadi, în anul 1945. Cel de-al treilea text era adevărata comoară: Evanghelia lui Iuda. Dar abia după ce Florence Darbre, experta în restaurarea manuscriselor, şi Rodolphe Kasser, eminentul specialist în coptă şi responsabilul cu prelucrarea şi traducerea textului, s-au aplecat asupra manuscrisului vreme de trei ani au realizat ceea ce nimeni nu bănuise până atunci – nici măcar van Rijn şi Hedrick. Ultima parte din manuscris conţinea două manuscrise, şi nu doar unul constând în Evanghelia lui Iuda. Celălalt manuscris este o copie fragmentară după un tratat gnostic necunoscut despre personajul amintit mai sus, Allogenes. Hedrick plecase de la presupunerea că fotografiile fuseseră făcute după Evanghelia lui Iuda. Ceea ce nu era adevărat. Erau dintr-un alt text. Iar acest lucru a schimbat hotărâtor situaţia.

După cum s-a dovedit mai târziu, dacă filele despre Allogenes prezintă un oarecare interes, Evanghelia lui Iuda este infinit de fascinantă în sine. Precum celelalte trei texte găsite în manuscris, şi acesta este gnostic, iar o bună parte din el conţine o revelaţie gnostică mai curând dificil de înţeles, privind facerea lumii şi crearea omului (şi *nu* de unul adevăratul Dumnezeu). Mai conţine şi dialoguri până atunci necunoscute dintre Iisus şi Iuda, înfăţişându-l pe Iuda ca pe un erou al comunităţii apostolice, cel care deopotrivă a înţeles şi i-a dat ascultare Domnului său.

Înaintea descrierii complete a conţinutului acestei Evanghelii – care va face obiectul capitolului următor –, mă voi întoarce la punctul iniţial, înainte de clipa când am văzut prima oară textul, în decembrie 2004, înainte ca acesta să ajungă în mâinile iscusite ale lui Florence Darbre şi ale lui Rodolphe Kasser, înainte chiar să afle de existenţa lui vreun cercetător din lumea occidentală. Cum a fost descoperit acest document şi cum a ajuns în cele din urmă în posesia acestei Maecenas Foundation? Recunoscându-i fiecăruia meritele – mai mult decât evidente în acest caz –, trebuie să subliniez că datorăm tot ce ştim despre descoperirea şi traseul acestei Evanghelii eforturilor neobosite ale lui Herb Krosney, a cărui lucrare numită *The Lost Gospel*: *The Quest for the Gospel of Judas Iscariot* (*Evanghelia pierdută*. *În căutarea Evangheliei lui Iuda*) rămâne cea mai competentă expunere de până acum. Coordonatele principale ale prezentului capitol sunt trasate după cartea sa, la care se adaugă conversaţiile mele directe cu el şi cu alte persoane implicate în demers, precum şi comentarii ale editorului şi traducătorului textului, Rodolphe Kasser. Trebuie să completez că rămân încă mari lacune în ceea ce ştim despre descoperirea şi întâmplările de după descoperirea Evangheliei, în mare măsură din cauză că protagoniştii lor fie au rămas necunoscuţi, fie nu mai sunt în viaţă.

Descoperirea manuscrisului

Trăsătura cea mai bizară legată de descoperirile

arheologice ale manuscriselor timpurii ebraice şi creştine constă în aceea că cele mai spectaculoase sunt făcute aproape întotdeauna de altcineva decât arheologii de meserie. Majoritatea rămân rezultatul purei întâmplări. Mai mult decât atât, descoperitorii lor sunt de regulă oameni care nu au nici cea mai vagă idee de importanţa şi valoarea obiectului descoperit. În anul 1945, depozitul de texte timpurii gnostice de la Nag Hammadi a fost descoperit de un grup de *felia hin*, ţărani care săpau după îngrăşăminte lângă o colină din pustietăţile egiptene, la nord de Nil. Respectivii *fellahin* nu aveau ştiinţă de carte şi nu aveau ce face cu cele treisprezece volume pe care le găsiseră sigilate într-o amforă din lut. După un an şi jumătate, în 1947, un băiat păstor a descoperit o serie de documente într-o peşteră din deşertul de la ţărmul vestic al Mării Moarte; au ajuns să fie cercetate într-un final (şi de beduini, şi de arheologi) şi alte peşteri, unsprezece dintre ele dându-şi la iveală comorile – cunoscute în prezent sub denumirea de Manuscrisele de la Marea Moartă.[52]

La fel au stat lucrurile şi cu Evanghelia lui Iuda, şi cu alte documente aflate într-un fel sau altul în legătură cu aceasta. Au fost descoperite de ţărani fără ştiinţă de carte, care au dat din greşeală peste o peşteră ce fusese folosită veacuri la rând ca loc de îngropăciune. Aceştia au scotocit prin lucrurile găsite în peşteră, căutând nimicuri pe care să le vândă: atunci au descoperit manuscrisele.

Asta se întâmpla în anul 1978, undeva în provincia Al Minya, în centrul Egiptului, la aproximativ 200 de kilometri sud de Cairo, lângă un grup de coline înalte numite Jebel Qarara, nu departe de localitatea Maghagha (care se pronunţă „mu-rair-a”). Nu ne sunt cunoscute numele celor care au făcut descoperirea.

În peşteră se aflau un fel de coşuri pline cu nişte retorte romane antice din sticlă; mai erau acolo şi nişte

52A ndrew Jacobs, care mi-a spus că a preluat-o de la o cercetătoare în Antichitatea creștină, Carolyn Schroeder.

rămăşiţe umane. Alături de un astfel de schelet au fost găsite două cutii din calcar. Deschizându-le, ţ aranii au dat peste câteva manuscrise foarte vechi.

Nu era prima dată când se găseau asemenea importante documente creştine timpurii alături de resturi de schelet uman – cel mai probabil rămăşiţele fostului deţinător al documentelor. Am arătat deja că şi Evanghelia lui Petru a fost găsită în condiţii asemănătoare în anul 1886 – într-o circumstanţă din acelea rare în care arheologii chiar găsesc artefacte –, îngropată lângă trupul unui călugăr, poate pentru că aceea a fost cartea sa preferată sau poate pentru că tocmai el a transcris-o. La fel şi în cazul bibliotecii de la Nag Hammadi: înainte să găsească respectivii *fellahin* amfora din lut cu cele treisprezece cărţi, dezgropaseră un schelet. Se prea poate (deşi nu putem spune cu certitudine) să existe o legătură între manuscrise şi omul îngropat lângă ele. Să-i fi aparţinut oare cărţile? Să fi plecat oare în deşert ca să le ascundă? Moartea lui o fi fost un accident? A murit din cauze naturale? A fost cumva ucis? Nu avem de unde să aflăm. Specialiştii care au pus cap la cap informaţiile în această privinţă au revenit douăzeci de ani după aceea, dar scheletul nu a mai fost recuperat.

Situaţia este similară şi în cazul nostru. Ultimele indicii în)

legătură cu acea descoperire arată că alături se aflaseră nişte rămăşiţe omeneşti, dar nu mai sunt de găsit.

Cutia din calcar conţinea patru documente diferite în format codex (adică sub formă de carte, nu de suluri). Specialiştii ulteriori au identificat cele patru manuscrise după cum vom arăta mai jos. Niciunul dintre ele, mai puţin codexul Evangheliei lui Iuda, nu a fost încă dat publicităţii în vreun fel:

1. Un tratat de matematică, scris în greacă.
2. O copie fragmentară după Exodul, carte din Vechiul Testament, de asemenea în greacă.
3. O copie fragmentară după câteva dintre epistolele

din Noul Testament ale apostolului Pavel, scrise în coptă.

4. Codexul cuprinzând Evanghelia lui Iuda (aşa cum voi arăta ceva mai târziu, avem începutul complet şi încheierea Evangheliei, plus mare parte din secţiunea de mijloc, dar unele porţiuni au fost pierdute deoarece manuscrisul a fost manevrat în mod nechibzuit după ce a fost găsit; cam 10 – 15% din text este imposibil de recuperat), alături de alte trei texte fragmentare, toate în coptă: Epistola lui Petru către Filip (într-o versiune uşor diferită de aceea găsită la Nag Hammadi), Prima Apocalipsă după Iacov (şi ea diferită de versiunea găsită la Nag Hammadi) şi tratatul gnostic al lui Allogenes (cu totul diferit de tratatul găsit la Nag Hammadi şi care e intitulat „Allogenes”).

În mod clar, toate aceste manuscrise zăcuseră în cutia de calcar vreme de mai bine de şaisprezece veacuri, fără să fi fost vreodată deschise. Au putut supravieţui atât de mult datorită locului unde au fost depozitate. Manuscrisele pot rezista extrem de multă vreme într-un mediu uscat precum deşertul egiptean, unde nu există fluctuaţii majore ale umidităţii. Din păcate, după cum vom vedea, odată mutat din mediul său şi ajuns în zone cu altă climă – şaisprezece ani a stat nici mai mult nici mai puţin decât într-un seif al unui magazin din Long Island –, manuscrisul a început să se deterioreze cu repeziciune, anumite porţiuni din el fiind imposibil de restaurat.

Oricum, *fellahin* cei necunoscuţi care au găsit cărţile le-au vândut în mare taină unui bărbat pe nume Am Samiah (un pseudonim), comerciant local de mărunţişuri, bijuterii şi ţesături vechi. Samiah era un mic negustor de antichităţi; dacă vreun om din oraş găsea vreun obiect cu tentă veche, el îl cumpăra, apoi îl revindea unui intermediar care-l putea duce pe piaţa din Cairo sau Alexandria. Samiah însuşi funcţiona exclusiv pe post de intermediar; la fel ca oamenii cu care făcea afaceri, nici el nu avea ştiinţă de carte, întreţinându-se mai ales din

agricultură, îndeosebi din specialitatea locală, usturoiul.[53]

În posesia lui Hanna

Am Samiah cunoştea traficanţi de antichităţi mai bine plasaţi, cărora le revindea obiectele cumpărate (cu un profit, desigur), aceştia aducându-le pe piaţa din marile oraşe (şi înregistrând un profit la rândul lor) sau, uneori, când era vorba despre obiecte cu adevărat valoroase, vânzându-le unor negustori renumiţi în toată lumea, care le vindeau apoi muzeelor sau colecţionarilor (de regulă, cu un profit foarte mare; comerţul cu obiecte vechi, în ansamblu, este motivat, din nefericire, mai curând de câştigul financiar decât de preocuparea efectivă faţă de artefactele descoperite1). Oricum, Am Samiah a vândut cărţile (fie direct, fie printr-un intermediar) unui negustor de antichităţi de ocazie din Cairo, pe numele său Hanna Asabil (încă un pseudonim). Evident, preţul era relativ mic: potrivit ultimelor estimări, Samiah ar fi primit în jur de 8.000 de lire egiptene, în jur de 2000 de dolari la cursul vremii. Pentru el, era un târg foarte avantajos. Nu avem mai multe informaţii despre tranzacţia respectivă, în parte şi pentru că Samiah a murit cam zece ani mai târziu, la sfârşitul anilor ’80.

Hanna nu era un negustor de antichităţi rafinat, sofisticat, de anvergură internaţională. Dar aştepta acea mare descoperire care-ar fi putut să-l îmbogăţească. Era cunoscut pentru vânzarea pe pieţele din Cairo a documentelor vechi pe papirus. Nu ştim sigur în ce fel, dar certe că a devenit convins de valoarea fantastică a acelor manuscrise. Cei implicaţi în identificarea traseului lor au sugerat că Hanna primise confirmarea valorii lor de la un

53 Ca și protagoniștii din toată această poveste, și Samiah era creștin copt. Am mai folosit termenul de copt până acum. Aici fie-mi îngăduit să subliniez că noțiunea ca atare provine din cuvântul „egiptean“ („gipt“ însemnând „de origine coptă“). Creștinismul se poate să fi ajuns deja în Egipt prin secolul I - copții susțin că Biserica ar fi fost fondată în regiune de nimeni altul decât apostolul Ioan Marcu, presupusul autor al celei de a doua Evanghelii. In prezent, majoritatea egiptenilor sunt musulmani, dar creștinii copți reprezintă cam 7% din populație.

specialist în antichităţi aflat în trecere prin Cairo, deşi numele vehiculate de regulă – cum ar fi de pildă Ludwig Koenen, profesor german de limbi clasice la Universitatea din Michigan – erau ale unor specialişti în greacă, în vreme ce partea cea mai valoroasă a colecţiei era în coptă[54][55]. Orişicum, Hanna le-a dat de înţeles potenţialilor cumpărători că era dispus să vândă documentele pe care le avea în posesie pentru suma ieşită din comun de 3 milioane de dolari.

Era o sumă imensă, fără doar şi poate, mai ales ţinând cont de faptul că Hanna n-avea idee despre ce anume vorbeau codexurile respective – ştia doar că erau extrem de vechi şi că cineva îi spusese că valorau o avere. Cu adevărat problematic era faptul că, în branşa în care se învârtea de regulă, Hanna nu avea clienţi importanţi de la care să smulgă o asemenea sumă. Aşa că a contactat o persoană care-ar fi putut avea astfel de contacte, un renumit negustor de antichităţi care se bucura de autoritate; acesta cunoştea oamenii cuveniţi şi putea scoate un preţ mare pe artefacte: este vorba despre Nicolas Koutoulakis, din Geneva, socotit de unii cel mai bine cotat negustor de antichităţi din vremurile noastre. Hanna mai făcuse afaceri cu acesta, revânzându-i anumite obiecte pe care Koutoulakis reuşea să le comercializeze cu un profit imens. Provenind din Creta, Koutoulakis vorbea mai multe limbi şi se mişca în cercuri sociale sus-puse; nu beneficiase de studii superioare, dar era celebru pentru şiretenia sa şi făcuse afaceri de milioane de dolari.

Cu toate acestea, Hanna nu voia să-i vândă preţioasele manuscrise lui Koutoulakis. Voia doar să-l ajute să găsească un cumpărător. În timpul negocierilor, Hanna i-a vândut lui Koutoulakis alte obiecte pe care le achiziţionase, ceea ce a dat naştere unor circumstanţe

54 A se vedea în acest sens, din nou, nota 1, p. 128.

55 Intr-o discuție particulară, Herb Crosney mi-a spus că fusese informat de către partenerul de afaceri al lui Hanna că evaluarea inițială o făcuse un distins papirolog italian, Manfredo Manfredi, profesor la Universitatea din Florența.

dramatice. Hanna avea o statuetă a faraonului egiptean Amenemhat al II-lea, din vremea Regatului Mijlociu, pe care i-a vândut-o lui Koutoulakis. Când însă acesta din urmă a mers la evaluator, a aflat că e un fals. După cum era de aşteptat, şi-a cerut banii înapoi, dar Hanna a refuzat să i-i dea. Toată povestea demarase prost.

Puţin mai târziu, prin 1979, Hanna l-a interpelat din nou pe Koutoulakis, încercând să încheie o înţelegere cu privire la manuscrisele sale, nu direct cu ilustrul comerciant, ci prin mijlocirea unuia dintre asociaţii acestuia. Poate că e o coincidentă» ce s-a întâmplat mai apoi, dar Hanna nu a fost de aceeaşi părere: casa lui din Heliopolis (periferie a oraşului Cairo) a fost jefuită. Hoţii i-au luat tot: monede din aur, statuete, bijuterii, ţesături vechi, efigii – precum şi manuscrisele pe papirus. O captură impresionantă: Hanna estima pierderile, chiar fără manuscrise, la milioane şi milioane de dolari. L-a suspectat tot timpul pe Koutoulakis că se afla la originea jafului, numai că n-a putut-o dovedi niciodată.

Hanna nu-şi putea recupera pierderile, iar manuscrisele erau socotite cea mai mare dintre ele. Dacă găsea o modalitate să pună mâna pe ele, putea găsi un cumpărător, căruia să i le vândă rapid, retrăgându-se din branşă bogat. Manuscrisele nu fuseseră însă evaluate de un specialist, care să spună ce anume conţineau. Şi păreau pierdute pentru totdeauna.

Într-un gest de umilinţă, Hanna l-a rugat pe Koutoulakis să-l ajute să-şi redobândească manuscrisele (un gest de înţeles oarecum, de vreme ce-l suspecta pe acesta că-i furase documentele). Koutoulakis nu a cedat sub niciun chip, nu a recunoscut nicio clipă că ar avea de-a face cu jaful sau că ar avea colaboratori direcţi care să regleze această mare neînţelegere. A promis însă că se va interesa şi va face tot posibilul să-l ajute. Trei ani mai târziu, în anul 1982, Koutoulakis i-a înapoiat manuscrisul lui Hanna, într-o tranzacţie pusă la cale de nişte intermediari din Geneva. Hanna a dus manuscrisul într-un

seif al unei bănci din Elveţia.

În căutarea unui cumpărător în anul 1983, Hanna a găsit un posibil cumpărător al manuscrisului. Ludwig Koenen călătorise adesea la Cairo şi în alte locuri din Orientul Apropiat, încercând să cumpere papirusuri greceşti pentru Universitatea din Michigan, care deţine o faimoasă colecţie de asemenea papirusuri. Deşi s-a născut şi a crescut în Germania, unde a obţinut un doctorat în limbi clasice la Universitatea din Köln, Koenen preda la Michigan încă din anul 1975.

Se prea poate ca acesta să fi avut ocazia să-şi arunce o privire asupra manuscriselor, întrucât i-a adus la cunoştinţă lui Hanna că intenţiona să reunească un grup restrâns de experţi americani pentru a le examina conţinutul şi poate pentru a negocia un preţ. Unul dintre texte era în mod evident o copie după cartea Exodului, iar în aceste condiţii Koenen i-a solicitat ajutorul lui David Noel Freedman, coleg al său de la Universitatea din Michigan şi expert în studiul Vechiului Testament. Cum aceste texte erau în limba coptă, i-a solicitat ajutorul lui James M. Robinson, profesor la Catedra de istorie creştină veche în cadrul Claremont Graduate University din California; Robinson fusese şeful echipei UNESCO ce reuşise selectarea şi traducerea manuscriselor de la Nag Hammadi, ceea ce-l recomanda drept cel mai mare expert în domeniu. Din păcate, Robinson mai era implicat şi în alte proiecte, trimiţând însă un tânăr, dar promiţător doctorand de la Yale, Stephen Emmel, deja remarcat în domeniul studiilor de coptă.

Astfel, Koenen, Freedman şi Emmel au fost de acord să se întâlnească la Geneva cu Hanna, pentru a studia manuscrisele şi a negocia suma. Nu ştiau că preţul lui Hanna se ridica la câteva milioane; suma pe care o alocaseră era de doar 50.000 de dolari.

Întâlnirea a avut loc în ziua de 15 mai 1983, în camera lui Hanna din Hotel de l'Union, din Geneva. Mai târziu, rememorând acel moment, Emmel a detaliat

regulile de bază:

„Ni se dădea voie să examinăm papirusurile vreo câteva minute. Nu aveam voie să facem fotografii şi nici să copiem în vreun fel manuscrisul. Ni s-a mai spus, de asemenea, că nu ni se permitea să luăm notiţe, aşa că nu aveam nicio foaie de hârtie, nici vreun instrument de scris”. 1

Imediat după ce au studiat manuscrisul, au trecut la negocieri.

Ne interesează cu precădere aici concluziile la care a ajuns Emmel cu privire la manuscris, întrucât lui i s-a acordat permisiunea de a studia codexul care avea să fie autentificat drept Evanghelia lui Iuda. La vremea aceea însă, Emmel nu cunoştea natura acelui manuscris. Filele fuseseră păstrate fără măsuri speciale de precauţie, în nişte cutii din carton, de mărimea cutiilor pentru pantofi, căptuşite cu ziare. Ca să nu le strice şi mai tare, Emmel le-a apucat pe câte una cu o pensetă specială pe care o adusese cu el. Chiar şi în scurtul răstimp pe care l-a avut la dispoziţie, şi-a dat seama cam ce anume conţinea codexul. După cum avea să noteze într-un raport întocmit mai apoi, a constatat că era vorba despre Prima Apocalipsă după Iacov, despre Epistola lui Petru către Filip şi, zice el, „mai este vorba despre un dialog între Iisus şi ucenicii săi (sau cel puţin cu «Iuda» ţ*i.e.*, probabil, Iuda Toma]), similar ca stil cu «Dialogul Mântuitorului» şi cu «înţelepciunea Domnului Nostru Iisus Cristos»”[5657].

Era un comentariu foarte instructiv. Emmel şi-a dat seama foarte repede, doar aruncându-şi privirea asupra filelor în coptă, destul de prost întreţinute de altminteri, că cel de-al „treilea” text era relatarea unei discuţii dintre Iisus şi ucenicii săi, relatare asemănătoare cu două dintre scrierile descoperite în biblioteca de la Nag Hammadi, dar cu un conţinut diferit. Cum printre interlocutorii lui Iisus

56 Citat preluat din Herb Crosney, The Last Gospel: The Quest for the Gospel of Judas, National Geographic, Washington, D.C., 2006, p. 110.
57 Ibidem, p. 115.

era amintit „Iuda”, Emmel a dedus imediat că era vorba despre personajul cunoscut din alte texte creştine timpurii sub numele de Iuda Toma, presupusul autor al Evangheliei după Toma. Dacă ar fi avut ceva mai mult timp la dispoziţie, şi-ar fi dat seama fără îndoială că era vorba în realitate despre Iuda Iscarioteanul, şi nu despre luda Toma. Emmel nu avea înaintea ochilor nimic altceva decât de mult pierduta Evanghelie a lui Iuda.

Nu li s-a mai dat însă răgaz. Hanna voia să afle dacă aveau să încheie afacerea împreună, dar când le-a făcut cunoscut preţul cerut, americanii au fost ca loviţi de trăsnet, deoarece nu aveau cum să facă rost de atâţia bani. Din obişnuinţă, Freedman sugeră zece procente din preţul cerut, adică 300.000 de dolari în loc de 3 milioane – deşi şi această sumă era mult peste ce-şi permiteau ei. Hanna se simţi jignit de contraofertă şi încheie orice tratative. Americanii au plecat cu mâna goală, iar manuscrisul a rămas în posesia unui negustor de antichităţi care nici măcar nu ştia ce are în stăpânire.

Un an mai târziu, în 1984, Hanna a sosit în Statele Unite, unde spera să găsească un cumpărător pentru manuscrisul său, poate în rândurile comunităţii locale a creştinilor de orientare coptă (numai în New Jersey există un număr de 20.000), care-l puteau pune în legătură cu negustori de cărţi rare şi antichităţi, în luna aprilie a acelui an, l-a contactat pe Hans P. Kraus Jr., vânzător de cărţi rare din Manhattan şi supravieţuitor austriac al holocaustului, ajuns un personaj de marcă în branşă şi având importante contacte în principalele universităţi americane. Avea cu deosebire relaţii la Yale University, achiziţionase cărţi şi manuscrise pentru fondul Beinecke Rare Books al universităţii şi, în plus, făcuse numeroase donaţii el însuşi. Oarecum exasperat, Hanna coborî preţul la un milion de dolari. Rămânea însă o sumă exorbitantă – mai ales că textul rămânea o enigmă.

Kraus era însoţit de Roger Bagnall, un ilustru clasicist de la Columbia University, care trebuia să

stabilească momentul apariţiei acelui manuscris şi conţinutul său exact. După un răstimp de gândire, a renunţat să mai încheie afacerea. Preţul era prea mare, iar operaţiunile de restaurare, pentru ca manuscrisul să poată fi studiat, ar fi costat la rândul lor: filele erau într-o stare şi mai avansată de degradare.

Ajuns la capătul răbdării, Hanna s-a hotărât pur şi simplu să pună manuscrisul la păstrare pentru o vreme. Una dintre cunoştinţele sale din America avea un prieten angajat la o filială Citibank dintr-un mail, în Hicksville, Long Island. Şi aşa, în primăvara lui 1984, Hanna a închiriat acolo un seif, căruia i-a încredinţat preţiosul său manuscris, după care s-a întors la Cairo. Au trecut astfel şaisprezece ani, timp în care filele s-au deteriorat în tăcere, în condiţiile umidităţii din acea suburbie a New York-ului.

Recuperarea manuscrisului

Următorul personaj din această intrigă complexă avea să fie posesorul final al Evangheliei lui Iuda, Frieda Tehacos Nussberger – care încă îl mai deţine. S-a născut în Egipt, într-o familie de origine greacă. De mică, a călătorit prin întreaga lume. Şi-a făcut studiile la École de Traduction et d’interprétation din Geneva, după care a urmat cursurile École du Louvre din Paris, unde a studiat egiptologia. La începutul anilor ’80, s-a căsătorit cu Werner Nussberger, bijutier şi artist elveţian.

Având atâtea cunoştinţe prin toată lumea şi atâtea preocupări în studierea civilizaţiilor egiptene, greceşti şi nu numai, Nussberger era cum nu se poate mai potrivită pentru acest univers al antichităţilor şi făcea afaceri în domeniu încă din anii ’70. Auzise despre manuscrisul lui Hanna de prin 1982, când i-a fost arătată o fotografie cu ceea ce se va dovedi a fi pagina 5/19 a manuscrisului. Poartă această denumire deoarece, după cum vom vedea mai târziu, manuscrisul avea să se rupă (sau să fie rupt) în cele din urmă în două, partea de sus reprezentând aproximativ o treime din fiecare filă, iar partea de jos –

restul de două treimi din filă. După ruperea acestora, un anticar care pusese mâna la un moment dat pe codex a inversat paginile, plasându-le la începutul şi la sfârşitul manuscrisului pe cele mai impresionante (pentru cazul în care cineva ar fi studiat doar primele şi ultimele pagini pentru a-şi face o părere despre starea filelor). Astfel au fost rearanjate părţile superioare şi cele inferioare de filă. Nu-i de mirare că van Rijn şi Hedrick au întâmpinat dificultăţi şi nu şi-au putut da seama din fotografii despre ce anume era vorba.

În fine, Nussberger văzuse poza unei pagini şi ştia că la acea vreme Hanna cerea 3 milioane de dolari pentru întregul set de file. Afacerea nu prezenta interes pentru ea. Optsprezece ani mai târziu, în 2000, într-o altă tranzacţie, a cumpărat câteva pagini dintr-o lucrare coptă şi se întreba dacă nu cumva proveneau din acelaşi set pe care Hanna îl scosese la vânzare mai demult. A bănuit că Hanna nu vânduse manuscrisul încă – ar fi auzit cu siguranţă în cazul în care ar fi reuşit să-l vândă. S-a hotărât să afle dacă între timp nu se gândise să coboare ceva mai mult preţul. Hanna era acum mult mai în vârstă, desigur. Mai mult decât atât, îşi întemeiase o familie şi-şi pierduse orice speranţă de a se îmbogăţi fabulos de pe urma preţuitei sale posesiuni. Ce nu ştiau nici Nussberger, nici Hanna era că, în cripta lor, filele se descompuneau pe zi ce trecea.

Nussberger a fost de acord să plătească pentru manuscris, fără să-l vadă măcar, un preţ pe care nu l-a dat publicităţii până în ziua de azi. (Au şi anticarii ciudăţeniile lor.) În sfârşit, trebuia să-şi ia bunul în primire, ceea ce presupunea să-l întâlnească pe Hanna la New York. Acesta nu era deloc dispus – nu vorbea engleza şi nici nu-i plăcea să zboare cu avionul –, dar banii vorbesc, aşa că întâlnirea a avut loc. Era în ziua de 3 aprilie 2000. După toţi aceşti ani, banca schimbase încuietorile de la cutiile lor de valori – măcar nu dăduse faliment –, şi în cele din urmă au chemat un lăcătuş să-şi facă treaba. Când au deschis seiful, au rămas profund uluiţi: filele manuscrisului erau

mult mai deteriorate decât fuseseră când au fost depuse. Papirusul antic nu se împacă bine cu umiditatea, chiar fără a fi manevrat în vreun fel. Nimeni nu ştia dacă mai putea fi salvat ceva.

Dar Nussberger nu s-a pierdut cu totul cu firea. Şi-a împachetat manuscrisul şi s-a dus drept la Yale University, ca să le predea unui om de încredere, Robert Babcock, curatorul-şef al Bibliotecii Fondului Beinecke Rare Book and Manuscript, eminent cercetător al Antichităţii. Aici avea să fie într-un final >

Identificat cel mai preţios document dintre aceste manuscrise. Bentley Layton, profesor de coptologie la Yale, a analizat filele şi a recunoscut în cel de-al treilea document Evanghelia lui Iuda.

Filele manuscrisului au rămas la Yale vreme de câteva luni, Nussberger încercând să convingă Biblioteca Beinecke să le cumpere. Biblioteca a fost însă nevoită să refuze oferta. Încă o dată, problema o reprezentau banii: nu era sigur dacă Nussberger dobândise sau nu drepturile legale asupra manuscrisului, întrucât fuseseră, fără îndoială, aduse ilegal din Egipt (Hanna nu le declarase la vamă atunci când le scosese din tară, în urmă cu şaisprezece ani) [58]. Dacă Biblioteca ar fi făcut publică achiziţionarea Evangheliei lui Iuda, aşa cum era de aşteptat şi de dorit, de altminteri, se putea isca o controversă între state, în urma căreia putea pierde codexul – ca şi banii cu care l-ar fi achiziţionat. Babcock i-a înapoiat manuscrisul lui Nussberger, care încă era în căutarea unui cumpărător. Acum ştia însă ce anume achiziţionase: singurul exemplar care a mai supravieţuit din celebra Evanghelie a creştinismului timpuriu care relata varianta lui Iuda din povestea trădării lui Iisus. Era o descoperire fantastică. Mai mult decât atât, era şi foarte valoroasă. Dar unde să găseşti un cumpărător pentru aşa ceva?

---

58 Cu privire la atitudinea UNESCO privitoare la comerțul cu antichități, a se vedea nota 1, p. 128.

A reuşit să-l găsească prin intermediul cunoştinţelor sale. Era vorba despre Bruce Ferrini, un negustor de manuscrise vechi din Cleveland, Ohio, despre care se ştia că face parte din anturajul unor colecţionari miliardari, inclusiv – se pare – Bill Gates. Nussberger a mers în Cleveland cu manuscrisul; Ferrini s-a arătat curând extrem de entuziasmat, încântat de perspectivele afacerii – nu numai să găsească un cumpărător pentru codex, dar chiar să organizeze o expoziţie internaţională. Avansă pe loc o ofertă de 2, 5 milioane de dolari. În data de 8 septembrie 2000, Ferrini îi scrise lui Nussberger două cecuri însumând 2, 5 milioane: unul postdatat 15 ianuarie 2001, iar celălalt 15 februarie 2001. Dintr-un motiv sau altul, Nussberger a arătat încredere totală în el: se prea poate să fi fost bucuroasă că scapă într-un sfârşit de manuscris. În fine, i-a predat manuscrisul lui Ferrini şi a plecat fără să primească măcar o chitanţă la mână. Greşeală impardonabilă.

Ferrini s-a gândit că avea să găsească repede un cumpărător în persoana unuia dintre clienţii lui fideli, un multimilionar şi colecţionar de antichităţi pe care-l chema James Ferrell, proprietarul unei importante companii americane de gaz propan, Ferrelgas. La început, Ferrell se arătase într-adevăr interesat să cumpere manuscrisul şi îmbrăţişase ideea organizării unei expoziţii. Înainte să se încheie tranzacţia, Ferrell i-a recomandat lui Ferrini să încerce să pună manuscrisul într-un container la temperaturi foarte mici, pentru a preîntâmpina descompunerea sa continuă. Spus şi făcut. Doar că efectul a fost dezastruos. Filele absorbiseră între timp multă umezeală din mediul jilav al continentului american. Supunerea la temperaturi foarte mici le-a afectat foarte rău. După cum avea să explice mai târziu Rodolphe Kasser, cel care avea să le restaureze şi să le traducă:

„După şederea timp de mulţi ani în umezeala verilor americane, congelarea a dus, se pare, la distrugerea parţială a sevei care menţinea laolaltă fibrele de papirus,

fragilizându-le accentuat şi deci predispunându-le la fărâmiţare; astfel, codexul a devenit cel mai fragil document pe care l-au văzut vreodată papirologii, fapt care constituie un veritabil coşmar pentru orice restaurator. În plus, din cauza congelării, apa din fibre a migrat spre suprafaţa papirului, de unde s-a evaporat, ducând cu ea mici cantităţi de pigment din interior; în consecinţă, multe pagini ale papirului s-au înnegrit şi scrisul a devenit extrem de dificil de descifrat.”[59]

Nu numai filele se degradau, ci şi relaţia lui Ferrini cu ipoteticul său cumpărător. Ferrell ajunsese într-un fel sau altul să bănuiască proasta gestionare a aspectelor financiare de către Ferrini, drept care a rărit relaţiile cu el. Nu era pregătit să facă nicio achiziţie mai importantă, şi asta exact atunci când Ferrini avea mai mare nevoie de bani pentru a acoperi cecurile pe care i le scrisese lui Nussberger.

Aceasta din urmă a mirosit cum stau lucrurile şi se întreba >

dacă nu cumva cecurile nu aveau acoperire. Ar fi fost problematic în acest caz, pentru că ar fi rămas şi fără bani, şi fără manuscris. Cuprinsă de îngrijorare, Nussberger i-a cerut ajutorul unui prieten al ei avocat, pe care l-am mai întâlnit într-un capitol precedent: era vorba despre Mario Roberty, un distins avocat din Geneva care avea relaţii importante în domeniul comerţului european cu antichităţi şi obiecte de artă; el personal înfiinţase în anul 1994 Maecenas Foundation, o organizaţie dedicată ocrotirii artefactelor antice şi redării acestora ţărilor

de origine.

Cum se şi cuvenea, Roberty a îndemnat-o pe Nussberger să-şi recupereze cât de curând manuscrisul şi să înapoieze cecurile fără nicio valoare. Ferrini nu era însă

59 Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst (eds.), The Gospel of Judas, National Geographie, Washington, D.C., 2006, pp. 60-61 [trad, rom. cit., pp. 60-61 - n. tr.].

dispus să renunţe la afacere, sperând să mai poată face ceva. Roberty bănuia că acesta era într-un impas şi, cum Ferrini se dovedea în continuare încăpăţânat, s-a hotărât să-i forţeze mâna.

Îl menţionam la începutul capitolului pe Michel van Rijn, un blogger olandez care are un site, pus pe scandaluri, având ca temă obiectele de artă şi antichităţile. Roberty a intrat în legătură cu van Rijn în speranţa că acesta îl va ajuta să facă publice afacerile oneroase ale lui Ferrini şi să-l silească să restituie manuscrisul, sub ameninţarea unei reputaţii pătate şi al pierderii onorabilităţii necesare în branşă. Luându-şi misiunea în primire, van Rijn s-a arătat foarte îndârjit, atacându-l pe Ferrini pe site, aducând la cunoştinţa cititorilor afacerile sale necurate şi demo – >

nizându-l, reamintind situaţiile cu cecuri neacoperite, cu tranzacţii eşuate şi cu alte probleme personale.

Ferrini a cedat în cele din urmă presiunii, iar în data de 15 februarie 2001 Nussberger şi Roberty au luat avionul până în Cleveland pentru a recupera manuscrisul. Ferrini a mai fost de acord să restituie şi toate pozele şi negativele pe care le deţinea după manuscris. Tranzacţia în sine reprezenta o mare problemă: Nussberger nu ştia coptă şi nu numărase în prealabil filele manuscrisului, aşadar nu avea de unde să ştie dacă Ferrini era sau nu de bună-credinţă. Sigur nu păstrase câte ceva pentru sine? Vreo filă din manuscris? Vreo fotografie?

După cum avea să se dovedească, Ferrini păstrase ceva pentru el. Aşa dobândise Charlie Hedrick fotografii după o serie de pagini din tratatul despre Allogenes (şi ultima pagină din Evanghelia lui Iuda), care aveau să ajungă mai târziu pe site-ul lui van Rijn. Fără nicio îndoială că Ferrini i le dăduse lui Hedrick. Se prea poate să fi păstrat şi pagini din manuscris.

Nussberger îi lăsase lui Ferrini posibilitatea de a cumpăra unul dintre textele din set, şi anume tratatul de matematică scris în greacă. Restul (sau majoritatea, se

pare) le-a luat cu ea. Nussberger se găsea însă în aceeaşi situaţie ca înainte de eşecul cu Ferrini: avea manuscrisul, dar nu şi un cumpărător pentru el. În plus, filele erau acum într-o stare mult mai proastă decât la început, după ce fuseseră îngheţate şi dezgheţate şi, evident, prost manevrate de către Ferrini. Filele se fărâmiţaseră şi se amestecaseră la întâmplare. Mai erau şi sute de fragmente mici sau chiar minuscule, fără a se putea spune care din ce filă provenea.

Nussberger s-a hotărât să-i predea problema organizaţiei lui Roberty, Maecenas Foundation for Ancient Art. Manuscrisul a fost expediat în Elveţia, unde se află şi în prezent. La sfatul lui Roberty, Nussberger a încheiat o înţelegere cu unul dintre cei mai mari experţi în coptologie din întreaga lume: Rodolphe Kasser, despre care am mai pomenit până acum, era profesor emerit la Universitatea din Geneva; întâmplarea făcea că locuia chiar lângă Geneva, la Yverdon-les-Bains. Cei doi au stabilit să se întâlnească la 24 iulie 2001.

Merită să cităm pe de-a-ntregul primele impresii ale lui Kasser la vederea rămăşiţelor din manuscris:

„[Manuscrisul era] atât de preţios şi totuşi atât de prost îngrijit, aproape complet deteriorat, parţial pulverizat, de o fragilitate extremă, fărâmiţându-se la cea mai mică atingere; «cartea» aceea străveche [...] era în acea seară doar o biată grămăjoară aşezată pe fundul unei cutii de carton”. 1

„În cursul îndelungatei mele cariere, am avut în faţa ochilor numeroase documente copte sau greceşti pe papirus, unele grav «bolnave», dar niciunul atât de deteriorat ca acesta. În multe locuri, papirusul era atât de înnegrit, încât devenise practic ilizibil. În plus, papirusul devenise atât de fragil, încât nu mai suporta nici cea mai blândă atingere; aproape orice contact risca să-l

dezintegreze. Era, aparent, un caz lipsit de speranţă."[60][61]

Kasser a contactat-o imediat pe Florence Darbre, unul dintre specialiştii europeni de primă mână în restaurarea manuscriselor; locuia la Nyon, un orăşel pe malul lacului Geneva. Darbre absolvise cursurile Universităţii din Geneva şi ale unui institut de artă din Berna. Era în principiu de acord să facă parte din proiect; s-a decis într-un final că poate fi demarată prima etapă, publicarea, aducerea la cunoştinţa publicului a existenţei manuscrisului: avea să înceapă restaurarea lui.

Darbre era foarte talentată la aşa ceva. Kasser nota: „Degetele ei de magician au făcut posibil ceea ce, la prima vedere, păruse sortit eşecului."[62] Pentru început, au pus fiecare folio (însemnând fila scrisă pe faţă şi pe verso) şi fiecare fragment, oricât de mic, sub un geam protector, după care au făcut fotografii după întregul set. După aceea putea începe truda de a reasambla manuscrisul, filă cu filă, apoi trebuia stabilit de unde provenea fiecare fragment. Nu era deloc uşor. În unele cazuri se putea observa similaritatea dintre cerneala de pe o filă şi cea de pe un fragment, iar la îmbinarea celor două putea fi identificat un cuvânt. Alteori erau nevoiţi să îmbine fragmentele în funcţie de alcătuirea fibrelor de papirus. De multe ori erau cuprinşi de disperare şi amânau identificarea câte unui fragment. A durat extrem de mult până când au reconstituit aproape în totalitate ceea ce fusese, în momentul descoperirii, un codex relativ intact.

Omul de încredere al lui Stephen Emmel li s-a alăturat în cele din urmă: Gregor Wurst era un distins profesor de coptologie la Universitatea din Münster, Germania. Wurst ştia cum să folosească fotografiile digitale ale fragmentelor şi făcea pe calculator diverse combinaţii între ele. Lucrul progresa repede. Au trecut aproape trei ani până să-şi dea seama că manuscrisul

---

60 Ibidem, pp. 47-48 [trad. rom. cit., pp. 47-48 - n.tr.].

61 Ibidem, p. 65 [trad. rom. cit., pp. 64-65 - n.tr.].

62 Ibidem, pp. 66-67 [trad. rom. cit., p. 66 - n.tr.].

conţinând Evanghelia lui Iuda avea nu trei, ci patru părţi distincte, că pasajul de care aflase Hedrick via Ferrini provenea în realitate dintr-o altă scriere.

În prezent, Kasser e de părere că aproximativ 10 până la 15 procente din manuscris s-au pierdut din cauza manevrării neadecvate de după descoperirea lui. Restaurarea este astăzi aproape de final, dar în timp ce scriam capitolul de faţă am primit un e-mail de la Marvin Meyer, care tradusese exemplar textul în engleză pentru Societatea National Geographic: tocmai combinaseră cu succes un nou fragment, care schimba în mod esenţial traducerea precedentă. Există speranţa că întreaga restaurare va fi încheiată în curând.

Aducerea la cunoştinţa publicului şi implicarea Societăţii National Geographic

După ce s-a lucrat vreme de trei ani la restaurarea, conservarea, transcrierea şi traducerea manuscrisului conţinând Evanghelia lui Iuda, Kasser a hotărât, după o scurtă consultare cu Frieda Tehacos Nussberger şi Mario Roberty, că era timpul să facă publică descoperirea Evangheliei lui Iuda, despre care nu se mai ştia nimic de secole. Momentul era prielnic, dar insuficient mediatizat. Prilejul cu care s-a făcut anunţul l-a reprezentat cel de-al VIII-lea Congres International de Studii Copte, ţinut la Paris, o sesiune ştiinţifică de mici dimensiuni, unde veneau doar specialiştii în limbă coptă din întreaga lume, mai ales din Europa şi America de Nord. Nu e genul de eveniment relatat de *Times*, spre exemplu.

Se aflau acolo totuşi cei mai buni specialişti în coptă, printre care Bentley Layton de la Yale University, James Robinson de la Claremont şi Stephen Emmel de la Münster, care au mai apărut din când în când pe parcursul acestei poveşti. Spre frustrarea a numeroşi membri din auditoriu, odată cu anunţul în sine Kasser nu a făcut cunoscut şi conţinutul respectivei Evanghelii a lui Iuda – exact ce-i interesa mai mult pe oameni, în schimb, Kasser a făcut o declaraţie îndrăzneaţă şi incitantă cu privire la

descoperirea în sine, descriind în treacăt manuscrisul, enumerând etapele prin care trecuse conservarea lui şi stabilind termenul de punere la dispoziţia publicului a textului, cu traducerile de rigoare.

În plus, le-a înmânat tuturor o listă cu informaţii după cum urmează:

1. Manuscrisul se prezintă sub forma unui codex legat iniţial în piele. Este alcătuit din 31 de file [adică 62 de pagini] de aproximativ 16 x 29 centimetri [aproape formatul A_4 cu care suntem obişnuiţi].

2. Au fost conservate părţi din legătura de piele, plus aproximativ 60 de pagini, care au fost rupte, partea de sus reprezentând cam trei cincimi din totalul paginii. Cele mai multe pagini sunt rupte în numeroase bucăţi mici şi fărâmicioase, dar au fost puse toate sub geam protector. Cam două treimi din text poate fi citit. Se pare că lipsesc din manuscris cel puţin o filă şi o serie de fragmente.

3. Codexul conţine trei tratate [trebuie subliniat că anunţul venea înainte să-şi dea seama Kasser că paginile despre Allogenes proveneau din altă scriere]:

a. Epistola lui Petru către Filip [cunoscută sub o altă formă din biblioteca de la Nag Hammadi];

b. Prima Apocalipsă după Iacov [şi ea cunoscută sub altă formă din biblioteca de la Nag Hammadi];

c. Evanghelia lui Iuda [cu totul necunoscută până în acel moment].

4. Textul este scris într-un dialect al limbii copte, cunoscut sub numele de dialect sahidic, cu unele variaţii regionale sugerând redactarea ei undeva în Egiptul Mijlociu. Analiza lingvistică arată că aceasta reprezintă traducerea după unele texte scrise iniţial în greacă.

5. Pe baza stilului folosit, se estimează că textul a fost scris în secolele al IV-lea sau al V-lea. [Datarea cu carbon-14 de mai târziu avea să sugereze perioada între sfârşitul secolului al III-lea şi începutul celui de-al IV-lea.]

6. A fost descoperit în provincia Al Minya, din Egiptul Mijlociu.

7. Parcursul manuscrisului poate fi identificat cu uşurinţă începând din anul 1982.

8. Manuscrisul este deţinut de o fundaţie elveţiană care

>

preferă să rămână anonimă pentru moment. [Avea să fie identificată mai târziu ca fiind Maecenas Foundation.] Se urmăresc restaurarea şi publicarea manuscrisului, iar apoi restituirea lui unei instituţii publice din Egipt, ţara unde a şi fost găsit.

9. Restaurarea se face în Elveţia.

10. Publicarea manuscrisului i-a fost încredinţată lui Rodolphe Kasser şi este de aşteptat să apară în cursul anului 2005. [Avea să se producă în fapt în 2006.]

Încet-încet, comunitatea ştiinţifică a început să afle despre acea descoperire. Trebuie să recunosc că eu am auzit de ea abia când National Geographic s-a implicat şi m-a rugat să le pun la dispoziţie expertiza de care aveau nevoie pentru evaluarea vechimii manuscrisului şi a eventualei sale valori istorice. Dintre >

cunoscutii mei în domeniu, nimeni altcineva nu mai aflase despre el. Numai în rândul coptologilor se ştia de existenţa lui.

National Geographic nu aflase despre manuscris cu prilejul celui de-al VIII-lea Congres International de Studii Copte, ci de la Herb Krosney (cu care ne-am mai întâlnit de asemenea pe parcursul acestei istorisiri), care prinsese un zvon şi i-a îndemnat să ia firul poveştii. Krosney fusese implicat în mai multe proiecte de emisiuni TV, documentare şi cărţi şi fusese contactat de Bruce Ferrini atunci când acesta „cumpărase” (mai mult sau mai puţin) manuscrisul şi se gândea să organizeze o expoziţie internaţională. Ferrini voia să ştie dacă era interesat în realizarea unei emisiuni televizate pe această temă. După ce s-au întâlnit însă, Krosney n-a mai auzit de el. Ferrini îi înapoiase manuscrisul lui Nussberger, aşa că ideea unei emisiuni TV era moartă şi-ngropată.

Mai apoi, în 2004, la urechile lui Krosney au ajuns noi zvonuri despre manuscris – de astă dată, că se afla iar în Elveţia, după cum făcuse cunoscut Kasser. Acest fapt i-a reaprins interesul lui Krosney, care a început să întrebe în dreapta şi-n stânga. A aflat în cele din urmă de Maecenas Foundation şi deja era pe urmele a ceea ce pentru el reprezenta o chestiune fascinantă şi de importanţă majoră.

La acea vreme, Krosney stabilise deja contactul cu National Geographic, ducându-se discuţii pe marginea unui documentar TV pe tema Vechiului Testament. Dar preocupările sale au suferit o mutaţie în clipa în care şi-a dat seama de valoarea noii descoperiri. I-a implicat în proiect pe cei de la National Geographic, care nu mai aveau nevoie de argumente în plus odată ce au aflat despre ce e vorba. Ei m-au contactat în ideea să alcătuiesc o echipă de specialişti; am luat cu toţii avionul până la Geneva şi am văzut Evanghelia cu ochii noştri.

Dar abia mai târziu am avut posibilitatea să citesc o traducere după acel text. Rar se întâmplă în viaţa unui cercetător – iar unii nu trăiesc niciodată aşa ceva – să citească un document nou descoperit, nepublicat încă. Aşteptările legate de urmarea unei fraze sau a alteia te fac să vibrezi. Citeşti şi reciteşti frazele, ca să te asiguri că le-ai prins înţelesul. Faci o comparaţie între ele şi limba originală, în cazul nostru copta, din care au fost traduse. Cugeţi îndelung asupra sensului lor, le priveşti prin prisma altor texte pe care le cunoşti din aceeaşi perioadă şi te întrebi în ce măsură îţi vor schimba percepţiile asupra domeniului tău – în acest caz, domeniul creştinismului timpuriu, cu numeroasele Evanghelii folosite de creştinii din primele veacuri pentru a-şi populariza propria perspectivă asupra lui Iisus. Pentru mine momentul prezenta o importanţă deosebită, de uimire şi revelaţie. În următoarele câteva capitole, voi arăta în ce anume a constat revelaţia.

CAPITOLUL 6

Evanghelia lui Iuda: o privire de ansamblu

Dat fiind tot periplul prin care au trecut, unele dintre Evangheliile vechi redescoperite în vremurile moderne sunt foarte fragmentare – le lipseşte începutul şi/sau sfârşitul. Aşa stau lucrurile, de pildă, cu Evanghelia lui Petru, descoperită în anul 1886. Începe la mijlocul unei fraze în care se vorbeşte despre judecata lui Iisus de către Pilat:

„Şi pentru că niciunul dintre iudei n-a vrut să-şi spele mâinile – nici Irod, nici judecătorii – Pilat s-a ridicat în picioare". '7

În acest caz suntem cât de cât norocoşi, întrucât măcar putem stabili cu destul de mare uşurinţă ce anume s-a întâmplat înainte să înceapă respectivul fragment: Pilat tocmai se spălase pe mâini de „sângele nevinovat" al lui Iisus, o scenă pe care o cunoaştem de altminteri din Evanghelia după Matei (27: 24). Nu ştim însă ce întindere aveau acele fragmente pierdute de la începutul Evangheliei. Oare să fi conţinut întreaga relatare a vieţii lui Iisus, pornind de la naşterea lui (precum în Evangheliile după Matei şi după Luca) sau de la botezul său (ca în cazul Evangheliei după Marcu şi în cea după Ioan)? Sau era pur şi simplu relatarea judecăţii, a morţii şi învierii lui Iisus?[6364]

Ştim în oarecare măsură cum anume se încheia Evanghelia lui Petru, cu toate că pasajul care a ajuns până la noi se sfârşește şi el în mijlocul propoziţiei. După răstignirea lui Iisus şi după înviere, ni se spune:

„Iar eu, Simon Petru, şi fratele meu, Andrei, am luat năvoadele şi ne-am îndreptat spre mare. Cu noi se afla şi Levi, fiul lui Alfeu, cel pe care Domnul..."

Şi aici se încheie. Fără îndoială, Iisus cel reînviat urmează să se arate pescarilor de la Marea Galileei, aşa cum relatează şi Evanghelia după Ioan, 21. Dar oare cu

63E vanghelia lui Petru, în Evanghelii apocrife, traducere, studiu introductiv, note și prezentări de Cristian Bădiliță, ed. a IV-a adăugită, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 181 (n. tr.).

64* Evanghelia lui Petru, în Evanghelii apocrife, trad. rom. cit., p. 183 (n. tr.).

aceasta se încheia Evanghelia sau mai erau relatate şi alte apariţii de după înviere? Probabil că nu vom şti niciodată.

Lucrurile stau mai bine în cazul altor Evanghelii descoperite în vremurile moderne. Cea mai cunoscută este Evanghelia după Toma, una dintre cărţile descoperite în depozitul de la Nag Hammadi, în anul 1945. Ne-au parvenit şi începutul, şi încheierea Evangheliei. Nu lipseşte nimic de la începutul textului, şi anume din introducere, pe care cercetătorii o numesc incipit:

„Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel viu şi pe care le-a scris Didymos Iuda Toma”.

După care urmează o serie de cugetări ale lui Iisus, în număr de 114, prezentate una după alta, până la cea din urmă şi concluzia textului – care este şi titlul: Evanghelia după Toma (de obicei, titlurile apăreau la sfârşitul cărţilor în Antichitate, şi nu la începutul lor). În acest exemplar relativ complet al Evangheliei după Toma sunt păstrate în bună stare atât începutul şi încheierea, cât şi textul propriu-zis cuprins între ele. Lipsesc doar câteva cuvinte din loc în loc (mai apare şi o ciudată pagină albă în mijlocul cărţii), dar în general textul este intact.

Din acest punct de vedere, nou descoperita Evanghelie a lui Iuda seamănă cu aceea după Toma. Ne-au parvenit şi începutul, şi sfârşitul, ca şi cea mai mare parte din corpul propriu-zis al cărţii. Nu ne-a parvenit însă absolut totul. Deoarece manuscrisul a trecut prin atât de multe rele tratamente vreme de douăzeci şi trei ani, între descoperirea sa şi restaurarea de către experţi, lipsesc multe cuvinte, propoziţii, rânduri întregi şi bucăţi de file. Restauratorul, Rodolphe Kasser, estimează că lipsesc aproximativ 10 până la 15 procente din totalul conţinutului. Dar cel puţin incipitul şi concluzia sunt intacte, iar majoritatea filelor (dacă nu chiar toate) au fost deja plasate în ordinea corectă (deoarece la un moment dat fuseseră amestecate şi rupte), astfel încât acum putem examina acest manuscris şi ne putem face o idee cât mai apropiată de adevăr despre conţinutul său. Voi prezenta în

acest capitol o perspectivă de ansamblu asupra documentului, de la început şi până la sfârşit, explicându-i structura şi conţinutul. În următoarele două capitole, voi accentua anumite aspecte din mesajul textului, în încercarea de a dezvălui învăţătura gnostică pe care o reprezintă el şi analizând mai în amănunţime descrierea celor două personaje principale, Iisus însuşi şi Iuda, singurul ucenic care ar fi înţeles învăţătura lui Iisus şi ar fi îndeplinit voia stăpânului său.

Evanghelia lui Iuda – scurtă prezentare înainte să începem analiza amănunţită a textului din Evanghelia lui Iuda, putem trasa coordonatele principale ale relatării de aici. Evanghelia constă într-o serie de conversaţii dintre Iisus şi ucenicii săi, în principal cu Iuda Iscarioteanul, în zilele dinaintea prinderii sale la Ierusalim, în timpul Paştelui evreiesc, Pesach. Textul are un incipit care arată că este vorba despre „Cuvântul tainic al revelaţiei pe care Iisus i i-a spus lui Iuda Iscarioteanul vreme de o săptămână, cu trei zile înainte de a sărbători Pastele” (33: 1 – 6) [65].

Această afirmaţie nu este întru totul corectă: în această Evanghelie, Iisus nu vorbeşte doar cu Iuda Iscarioteanul, ci uneori şi cu toţi ceilalţi ucenici – deşi în multe puncte conversaţiile cu întregul grup sunt menite să le dovedească ignoranţa şi inferioritatea în raport cu Iuda. Sintagma tradusă prin „vreme de o săptămână” poate fi tradusă şi prin „vreme de opt zile” – trimitere la ultimele zile ale lui Iisus pe pământ, înainte de răstignire. Cu toate acestea, momentul răstignirii ca atare nu este prezentat în

65 Pe parcursul acestei analize, voi recurge la traducerea realizată de Marvin Meyer, în The Gospel of Judas, ed. Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst, National Geographie, New York, 2006. Atunci când în text apar paranteze pătrate, se indică astfel locurile unde lipsește text în original, editorul trebuind să le înlocuiască. Din loc în loc voi sugera traduceri alternative din coptă; am pus și aceste inervenții între paranteze pătrate, arătând însă că-mi aparțin printr-o liniuță și inițialele mele, B.E. Cifrele indică pagina și rândul din manuscris (Evanghelia lui Iuda începe la p. 33 din codex), 33:1-6 însemnând pagina 33, rândurile 1-6 [trad. rom. cit., p. 19 - n. tr.].

această Evanghelie. Povestirea se încheie odată cu trădarea lui Iisus, moment ce constituie pentru autorul Evangheliei deznodământul istoriei lui Iisus (şi, desigur, şi a lui Iuda). Oricum, nu este vorba despre o Evanghelie cuprinzând întreaga poveste a vieţii sau lucrării lui Iisus pe pământ, cum se întâmplă cu Evangheliile după Matei, Marcu, Luca şi Ioan. Se relatează aici ultimele sale zile pe pământ şi dialogurile pe care le-a purtat Iisus în acele zile.

După incipit, urmează o foarte scurtă prezentare a vieţii lui Iisus dinaintea acelei ultime săptămâni – doar patru fraze, în traducerea englezească a lui Marvin Meyer. Se arată aici că, atunci când Iisus „s-a ivit pe Pământ”, a făcut multe minuni „pentru mântuirea oamenilor”. În plus, „fiindcă unii [mergeau] pe calea dreptăţii, iar alţii mergeau în păcat”, el a chemat doisprezece oameni care să-i fie ucenici (33: 10 – 15). Nu este limpede de ce prezenţa oamenilor sfinţi şi a păcătoşilor l-ar fi determinat pe Iisus să-şi aleagă doisprezece ucenici.

În următoarele rânduri aflăm că Iisus le-a vorbit ucenicilor săi „despre tainele de dincolo de [sau «din? – B.E.] lume şi despre ce va fi la sfârşit” în cele din urmă, acest rezumat arată că adesea Iisus li se înfăţişă ucenicilor nu sub forma sa trupească, ci uneori „se afla printre ei ca un prunc” (33: 19 – 20) [66].

După acest rezumat al lucrării lui Iisus pe pământ, urmează o serie de întâlniri şi conversaţii dintre el şi ucenicii săi, în mod deosebit cu Iuda Iscarioteanul, singurul ucenic pomenit cu numele său în acest text.

La prima întâlnire, Iisus îi găseşte pe ucenici la o masă rituală (literal, „euharistie”), aducând mulţumiri pentru pâinea de pe masă (cuvântul grecesc pentru „a

66 Cuvântul „prunc“ apare foarte rar aici și probabil că vor dezbate pe marginea lui specialiștii care se vor apleca asupra textului. O altă traducere ar fi că Isus a apărut în mijlocul ucenicilor săi ca o „nălucă“, care ar fi o dovadă și mai clară de cristologie docetică (a se vedea mai jos) pe care autorul pare s-o îmbrățișeze. Editorii textului însă - Kasser, Wurst și Meyer - sunt încredințați că traducerea „prunc“ este cea corectă.

aduce mulţumire” este *eucharisto* – un cuvânt pe care textul nostru în limba coptă îl împrumută aici). Spre mâhnirea lor, Iisus râde, ceea ce provoacă o discuţie pe tema „dumnezeului” lor; Iisus le spune că Dumnezeul lui e diferit de al lor şi că nu au înţeles cine este el, Iisus, cu adevărat. Ucenicii sunt cuprinşi de furie, dar Iuda se ridică şi le spune adevărul despre Iisus, că vine cu adevărat dintr-o altă lume, aceea a lui Barbelo – o divinitate cunoscută din alte texte gnostice ca mama întregii creaţii, care-şi are locaşul în Pleroma, mult deasupra împărăţiei Dumnezeului creator al acestei lumi. Această mărturisire a adevăratei identităţi a lui Iisus duce) la o discuţie privată între Iisus şi Iuda. Dar, înainte să apuce să dea mai multe explicaţii, Iisus dispare dintr-odată.

A doua zi Iisus reapare în mijlocul ucenicilor săi, care vor să ştie unde anume fusese. Îşi petrecuse noaptea pe alte tărâmuri; ucenicii vor să ştie mai multe despre acele ţinuturi. Iisus le spune că muritorii nu pot ajunge acolo. În acest moment Iisus pare să dispară pentru a doua oară.

Când revine, ucenicii îl roagă să le explice viziunea pe care au avut-o, cu preoţi aducând jertfa în Templu. Iisus le spune că viziunea se referă la ei înşişi şi că ofranda lor de sânge de pe altar reprezintă calea prin care îi duc pe căi greşite pe adepţii lor. În acest moment Iuda îl întreabă pe Iisus despre diferitele tipuri de oameni – cei care vor dobândi mântuirea şi cei care vor pieri. Mare parte din răspunsul lui Iisus este greu de reconstituit, deoarece în acest punct manuscrisul Evangheliei este foarte deteriorat.

După aceea, Iuda îi spune lui Iisus că a avut şi el o viziune care trebuie tâlcuită. Se făcea că Iuda era bătut cu pietre de către ceilalţi apostoli; apoi a văzut o casă mare cu multă lume înăuntrul ei şi pe afară. El încearcă să intre în acea casă. Iisus îl lămureşte că este vorba chiar despre soarta sa, a lui Iuda – ura celorlalţi se va îndrepta asupra lui şi va fi prigonit. Pe de altă parte, că niciun muritor nu poate intra în casa aceea mare, „căci acel loc este păstrat pentru cei sfinţi” (45: 18 – 20).

Iisus îl ia apoi pe Iuda deoparte pentru a-l învăţa adevărurile tainice pe care „nimeni nu [le-a] văzut vreodată”. Această misterioasă revelaţie ocupă mare parte din textul care urmează. Este o revelaţie neobişnuită şi greu de pătruns, o versiune a mitului gnostic care arată cum a luat fiinţă împărăţia divină a eonilor (i.e. fiinţele divine) care alcătuiesc Pleroma („plenitudinea” împărăţiei divine) şi cum au fost creaţi oamenii şi lumea. Ceva mai încolo vom explica în detaliu această revelaţie foarte lungă. Deocamdată, este suficient să accentuăm aspectul său cel mai important: această lume nu este creaţia unicului Dumnezeu adevărat şi mare. Este creaţia unor fiinţe mult mai puţin divine, inferioare, necugetate şi însetate de sânge. Este clar ce implică acest lucru: oamenii care şi-au pus credinţa în zeul sau zeii care au creat această lume au căzut în capcana închinării unor zei falşi. Scopul mântuirii priveşte trecerea dincolo de această creaţie şi de fiinţele divine care i-au dat viaţă.

Ca răspuns la această viziune, Iuda vrea să afle dacă oamenii ar putea să trăiască şi în viaţa de după, când această lume se va sfârşi. Iisus îi spune că unii oameni duc numai o existenţă temporară aici, dar alţii au un spirit divin care va transcende această lume şi va atinge viaţa veşnică în marea împărăţie de deasupra acestei lumi, chiar şi după ce prezenta creaţie şi zeii care au creat-o vor fi fost distruşi.

Iuda va ieşi cu precădere în evidenţă printre cei care vor fi mântuiţi, întrucât el înţelege aceste taine şi face ceea ce i se cere. În versetul-cheie al textului, Iisus îi spune lui Iuda: „Dar tu îi vei întrece pe toţi. Căci vei jertfi omul care mă-nveşmântează” (56: 17 – 21). Cu alte cuvinte, actul lui Iuda de a „trăda” reprezintă de fapt dovada sa de supunere în faţa voinţei lui Iisus. Iisus trebuie să moară astfel încât să poată scăpa de povara materială a trupului său şi să se poată întoarce în divina Pleroma de unde coborâse. Iar Iuda va duce la împlinire această misiune.

În următoarele paragrafe Iuda are o viziune a propriei preamăriri şi slăviri. Ajungem astfel la scena de final a Evangheliei, unde ni se spune cum Iuda l-a dat pe Iisus pe mâinile mai-marilor iudei. Iar aici apare titlul textului: Evanghelia lui Iuda[67].

Momente-cheie în Evanghelia lui Iuda

Am trasat în linii mari principalele idei din Evanghelia lui Iuda; mă întorc acum din nou asupra textului, pentru a discuta pe marginea anumitor pasaje-cheie.

Începutul naraţiunii

După cum vom observa şi în capitolul următor, caracterul gnostic al acestei Evanghelii este evident de la un capăt la celălalt. Începutul nu face excepţie. Naratorul spune că transcrie aici „cuvântul tainic al revelaţiei” (33: 1 – 2) pe care Iisus i-a făcut-o cunoscută lui Iuda. Textele gnostice sunt pline de cunoaştere esoterică (gnoză) pe care o fiinţă divină o transmite prin revelaţie credincioşilor săi. Adesea, cititorii întâmpină greutăţi în înţelegerea acestor revelaţii, şi nu e de mirare acest fapt. Definitoriu pentru cunoaşterea esoterică sau pentru misterele mântuirii este tocmai caracterul lor greu accesibil sau inteligibil pentru oamenii de rând. Ele sunt menite doar gnosticilor, celor care posedă cunoaşterea.

În incipit este amintit expres numele lui Iuda Iscarioteanul ca destinatar al acestei revelaţii secrete, deoarece, dintre toţi ucenicii, doar el înţelege cine este Iisus şi de unde a venit. Este limpede acest aspect încă de la începutul naraţiunii, când Iisus îşi găseşte ucenicii adunaţi la masa euharistică, mulţumindu-i lui Dumnezeu – Dumnezeul creator, desigur – pentru pâinea de la masă. Naratorul spune că ucenicii îndeplinesc ritualul „strânşi

67 Traducerea românească după care am preluat toate citatele adoptă însă varianta „Evanghelia după Iuda“. Pentru explicații suplimentare, a se vedea nota 149, a lui Marvin Meyer, din Evanghelia după Iuda, trad, rom. de Adriana Bădescu, Editura Egmont, București, 2007, p. 45; pentru motivațiile lui Bart D. Ehrman, a se vedea infra, nota 1, p. 172 (n. tr.).

laolaltă şi aşezaţi în pioşenie”, o structură ce ar putea fi tradusă, mai puţin elegant, ca „şezând şi îndeplinind ritualul întru slava lui Dumnezeu” (33: 24 – 26). Altfel spus, îi aduceau slavă Dumnezeului lor în timp ce se împărtăşeau din hrana sfinţită. Văzându-i cum înaltă mulţumiri, Iisus râde, lucru ce se va mai întâmpla încă de trei ori de-a lungul acestei Evanghelii – trăsătură surprinzătoare a acestui text, mai ales că, în Evangheliile canonice din Noul Testament, Iisus nu este descris *niciodată* râzând. El râde însă în această Evanghelie, şi nu o dată, în episodul amintit, reacţia lui Iisus li se pare cel puţin de neînţeles ucenicilor: „De ce râzi de rugăciunea [noastră] de mulţumire [sau «de euharistia noastră» – BE]? Ce am făcut?” (34: 2 – 6).

Răspunsul lui Iisus pare oarecum viclean: „Nu râd de voi”. Se prea poate să nu fi râs de *ei*, dar cu siguranţă râdea de ceea ce făceau ei. Şi de ce anume? Deoarece, spune el, „Nu râd de voi. Nu faceţi aceasta fiindcă aşa voiţi voi, ci pentru că în acest fel [va fi] preaslăvit dumnezeul vostru” (34: 6-ll) [68]. Lui Iisus i se pare ridicol că trebuie să i se aducă slavă dumnezeului care dăruieşte pâine – creatorului material al acestei lumi materiale, întrucât, după cum vom afla ceva mai târziu în acest text, dumnezeul respectiv este o zeitate inferioară şi nătângă. Fireşte, ucenicii nu reuşesc să înţeleagă. „Învăţătorule, tu eşti [...] fiul Dumnezeului nostru” (34: 1 – 13), spun ei. Şi totuşi, după cum avea să se dovedească, nu era aşa. Ucenicii nu au idee cine anume este Iisus în realitate. De fapt, după cum le spune el, „niciun neam dintre voi nu mă va cunoaşte” (34: 13 – 17).

De-a lungul acestei Evanghelii, Iisus va face distincţia între „neamul acesta” oamenii muritori, care-şi duc existenţa în ignoranţă – şi alt „neam”, poporul adevăratului Dumnezeu, cei care cunosc adevărul despre lume, despre împărăţia divină şi despre cine anume sunt ei cu adevărat.

68 Parantezele pătrate indică locurile din traducere unde lipsește text din manuscris, iar ceea ce lipsește a fost presupus de editori.

Surprinzător, ucenicii nu se numără printre cei aleşi – mai puţin Iuda.

Deşi nu pricep sensul spuselor sale, ucenicii îşi dau seama că nu sunt foarte apreciaţi de Iisus, ca urmare „au început să se mânie şi să cârtească împotriva lui în inimile lor”. Iisus le aruncă atunci o provocare: cel care se simte îndeajuns de puternic „să scoată la iveală omul desăvârşit şi să stea în faţa chipului meu” (35: 3 – 6). Aparent, acest lucru implică ideea că există în oameni o scânteie de divinitate, „omul desăvârşit” Dacă ucenicii ar avea acea scânteie, ar fi pe picior de egalitate cu Iisus, cel pogorât de sus – şi îi vor sta cu tărie în faţă. Sfidându-l oarecum, ucenicii îi răspund: „Avem puterea” (35: 6 – 7). Dar niciunul dintre ei nu este capabil să stea în picioare în faţa lui Iisus – mai puţin Iuda Iscarioteanul, singurul care se ridică. Dar chiar şi el trebuie să-şi ferească privirea.

Înseamnă, desigur, că Iuda are în el scânteia divinităţii (ceea ce-l face egal cu Iisus cel dumnezeiesc), dar nu deţine încă întreaga revelaţie de sus, aşadar nu-l poate privi deocamdată în ochi pe Iisus. Cu toate acestea, ceva mai încolo, Iuda va fi preamărit, şi se prea poate ca şi el să se fi împărtăşit pe deplin din divinitatea pe care o deţine prin fire.

Pentru a arăta că pătrunde într-o oarecare măsură adevărul, Iuda recunoaşte către Iisus:

„Eu ştiu cine eşti şi de unde ai venit. Eşti de pe tărâmul nemuritor al lui Barbelo. Iar eu nu sunt vrednic să rostesc numele celui care te-a trimis” (35: 15 – 21).

După cum am menţionat deja, Barbelo este unul dintre eonii superiori în celelalte texte gnostice, eonul-mamă a tot ce există. Doar Iuda, dintre toţi ucenicii, cunoaşte adevărul. Astfel încât Iisus îl trage deoparte, ca să-l înveţe toate „tainele împărăţiei” (35: 23 – 25). Îl asigură pe Iuda că va putea „înţelege”, dar această înţelegere va aduce cu sine şi suferinţă, întrucât la plecarea lui locul îi va fi luat de altul între ucenici. Se poate să se facă astfel trimitere la acel episod din Noul

Testament, Faptele Apostolilor, pe care l-am analizat mai sus, în capitolul 3, şi unde aflăm că, după moartea lui Iuda, cei unsprezece ucenici l-au ales în locul acestuia pe Matia, astfel încât numărul lor să rămână acelaşi. Iisus justifică aici comportamentul celor doisprezece prin necesitatea de a fi „din nou întregi în dumnezeul lor” (36: 3 – 4). În mod clar, dumnezeul lor e altul decât Dumnezeul lui Iisus şi al lui Iuda.

Iuda vrea să ştie când anume are să primească revelaţia trebuincioasă, dar nu primeşte răspuns; Iisus dispare din nou.

A doua întâlnire:

neamul nemuritorilor şi viziunea Templului în dimineaţa următoare, Iisus apare din nou printre apostoli, curioşi să afle unde dispăruse. El le spune că fusese „la un alt neam mare şi sfânt” (36: 15 – 17) – altfel spus că a părăsit împărăţia celor muritori pentru a ajunge în lumea spirituală. Ucenicii vor să ştie mai multe despre acest regat care „este mai presus decât noi şi mai sfânt decât noi” (36: 19 – 21). Iisus râde pentru a doua oară. Şi iarăşi voioşia lui are drept ţintă necunoaşterea lor. Le spune că nimeni din această lume trecătoare nu poate vedea sau ajunge în acea împărăţie – de fapt, acea împărăţie nu e condusă nici măcar de „ceata de îngeri ai stelelor” Vorbele lui Iisus îi lasă muţi de uimire pe ucenici.

În următoarea zi Iisus vine din nou la ei, iar de această dată ucenicii au o întrebare. Avuseseră o vedenie care se cerea tâlcuită. Relatarea care urmează seamănă în mare cu un episod din Evangheliile Noului Testament. Potrivit Evangheliilor după Matei, Marcu şi Luca, Iisus şi ucenicii lui s-au îndreptat spre Ierusalim pentru sărbătoarea Paştelui evreiesc, aceasta fiind ultima săptămână din viaţa lui Iisus. Ucenicii, oameni simpli de la tară, trăind în sinurile Galileei, erau extrem de impresionaţi de lucrurile remarcabile din cetate, în mod special de minunatul Templu: „Priveşte ce fel de pietre şi ce clădiri!”, îi spun ei lui Iisus (Marcu, 13: 1). Iisus

profeţeşte că, aşa falnice cum sunt, vor fi dărâmate de judecata Domnului: „Nu va rămâne piatră peste piatră să nu se risipească” (Marcu, 13: 2).

În Evanghelia lui Iuda, vedenia ucenicilor priveşte nu Templul care se construieşte singur, ci întâmplările dinăuntrul său: doisprezece preoţi spintecă animalele de jertfa aduse la altar, sub ochii oamenilor din jur. În vedenia lor însă, ucenicii văd că cei doisprezece preoţi, care par să-şi ducă la îndeplinire îndatorirea sfântă, se comportă de fapt într-un mod prea puţin sacru. Unii dintre ei

„Îşi jertfesc copiii, alţii nevestele [...]; unii se împreunează cu bărbaţi; alţii iau parte la [ucideri]; unii fac o mulţime de păcate şi de fapte nelegiuite. Iar oamenii care stau [în faţa] altarului invocă [numele] tău, şi în toate faptele neajunsului lor, jertfele sunt arse” (38: 16 – 39: 3).

Parte din acest pasaj oarecum incomplet este greu de înţeles, nu însă şi esenţa lui. Se înţelege că preoţii din Templu încalcă orice principiu de decenţă şi moralitate, invocând în toate faptele lor numele lui Iisus. Toate ofrandele lor sunt astfel descrise ca absolut greşite.

Ucenicii se prea poate să fi aşteptat ca Iisus să condamne credinţa ebraică şi sacrificiile din cadrul ei. Tâlcuirea lui Iisus nu a fost însă nicidecum ce se aşteptau ei să fie. Iisus e de acord că preoţii din vedenie sunt cei ce-i invocă numele. Dar cine ar putea fi ei? Nimeni altcineva decât apostolii înşişi, chiar ucenicii lui Iisus:

„Cei pe care i-aţi văzut primind jertfele la altar – aceia sunteţi voi. Acela e dumnezeul pe care îl slujiţi, şi voi sunteţi cei doisprezece bărbaţi pe care i-aţi văzut” (39: 18 – 25).

Aşadar, cei doisprezece preoţi care se comportă vădit imoral sunt apostolii înşişi; iar dumnezeul căruia îi slujesc nu este, desigur, adevăratul Dumnezeu, de vreme ce astfel arată cultul în numele respectivului dumnezeu. Dar ce reprezintă animalele de sacrificiu? Sunt „cei mulţi pe care îi duceţi pe căi greşite” (39: 27 – 28). Cei jertfiţi sunt, altfel spus, însoţitorii acestor apostoli, creştinii din generaţiile ce

vor urma, care vor crede că cei doisprezece apostoli reprezintă adevărul (spre deosebire de Iuda, care va fi desemnat mai târziu în Evanghelie drept „al treisprezecelea”). Această tâlcuire a viziunii, constituie cu alte cuvinte, o discreditare a Bisericii tradiţionale creştine care a ajuns să fie proclamată „ortodoxă”, când gnosticii au fost declaraţi „eretici”, la momentul scrierii acestei Evanghelii. Potrivit Evangheliei lui Iuda, această diferenţiere este greşită. Tocmai gnosticii înţeleg revelaţia lui Iisus; Iuda şi cei asemenea lui au pătruns cum se cuvine această revelaţie. Membrii Bisericilor ortodoxe, pe de altă parte, se închină zeului fals şi iau parte la acte făţişe de imoralitate: ucid copii, recurg la perversităţi sexuale, „trăiesc în murdărie şi nelegiuire şi păcat” în calitatea lor de conducători ai acestor Biserici, „preoţii” sunt „slujitori ai păcatului”.

Mare parte din continuarea acestui răspuns al lui Iisus s-a pierdut, din păcate, manuscrisul fiind deteriorat în acest punct. Când se poate citi din nou, câteva rânduri mai încolo, Iuda îl întreabă pe Iisus despre neamul celor muritori, încercând să afle „ce fel de roade dă neamul acesta” (43: 13 – 14). Iisus îi spune atunci că există două feluri de oameni. Cei care aparţin „neamurilor omeneşti” au suflete care au să moară – adică încetează să mai existe în clipa când trupul lor moare. Ceilalţi însă vor trăi şi după moarte: „trupurile lor vor muri, dar sufletele lor vor fi vii, iar ele vor fi ridicate la cer” (43: 20 – 23). Cei din primul grup nu au suflete nemuritoare – adică fărâme de divinitate în ei – întrucât „nu se poate să semeni sămânţă pe [piatră] şi să-i culegi roadele” (43: 2544: 2). Fără să facă rod, vlăstarii celor muritori rămân sterpi.

Urmează încă o secţiune din care s-a pierdut mare parte. Iisus vorbeşte însă despre „Sophia supusă greşelii”, care e în mod evident răspunzătoare pentru sufletele nemuritoare risipite printre oameni (44: 3 – 4). Aşa cum am menţionat deja, Sophia reprezenta în concepţia anumitor grupuri gnostice eonul căzut a cărui acţiune

catastrofală a dus la crearea acestei lumi şi la» prinderea în ea a unor fărâme de divinitate. Mare parte din spusele lui Iisus în această privinţă sunt însă pierdute, din nefericire. La sfârşit, Iisus dispare din nou.

A treia întâlnire:

vedenia lui Iuda şi creaţia înfăţişată de Iisus

Iuda îi spune lui Iisus că, acum, după tâlcuirea viziunii celor doisprezece apostoli, trebuie explicată şi vedenia pe care a avut-o el. În acest punct, Iisus râde pentru a treia oară. Şi din nou râsul său pare să aibă drept ţintă incapacitatea interlocutorului său de a înţelege. De astă dată nu pentru că Iuda n-ar avea frântura aceea de divinitate în el, cum se întâmplă în mod evident cu ceilalţi ucenici, ci pentru că nu a înţeles încă toate tainele pe care Iisus urmează să i le dezvăluie. Iisus îl mustră cu blândeţe: „Tu, al treisprezecelea spirit, de ce te străduieşti atât de tare?” (44: 20 – 21). Este un pasaj greu de tradus în engleză. Lui Iuda i se spune „spirit”. Sensul literal este *daimon*, un împrumut grecesc în acest text în limba coptă. Termenul *daimon* nu comportă aceeaşi semnificaţie precum corespondentul său englezesc *demon*, care se referă la un spirit rău. Un daimon este o fiinţă spirituală superioară muritorilor. Iuda reprezintă cel de-al treisprezecelea dintre (cei doisprezece) ucenici – altfel spus, stă în afara numărului lor; el are însă (sau este) un daimon, un spirit diriguitor. Când Iisus pune întrebarea „De ce te străduieşti atât de tare?”, el recurge la acelaşi termen folosit mai devreme când se vorbeşte despre „şederea în pioşenie” de la prima întâlnire. Ca să parafrazăm, Iisus îl întreabă pe Iuda de ce îşi trăieşte propria religie cu atâta sârguinţă. Nu de sârguinţă e nevoie, ci de cunoaştere.

Vedenia lui Iuda

Dar tocmai cunoaşterea o caută şi Iuda, astfel încât Iisus îi tâlcuieşte vedenia. Iuda îi văzuse pe cei doisprezece ucenici bătându-l cu pietre şi ucigându-l; după care a văzut o casă mare cu mulţime adunată şi-l întreabă pe Iisus

dacă-l poate lua cu el acolo.

Anumite părţi din răspunsul lui Iisus sunt uşor de urmărit; altele necesită o analiză mai amănunţită. De exemplu, la un moment dat îi spune lui Iuda: „Steaua ta te-a dus pe căi greşite” (45: 13 – 14). Acest comentariu îşi are temeiul în ideea potrivit căreia fiecare om are un înger călăuzitor, iar fiecare înger are statornicită o legătură cu o stea anume. Stelele din cer sunt în realitate fiinţe angelice, iar fiecare fiinţă veghează asupra unei persoane de pe pământ, fiind legată de sufletul acesteia.1 Aşa cum putem vorbi în prezent despre „lumina călăuzitoare”, şi anticii – în special cei influenţaţi de învăţătura filosofului grec Platon, cum este cazul gnosticilor – credeau în steaua lor călăuzitoare.[69] În acest caz – opus unuia ce apare ulterior în textul manuscrisului –, steaua lui Iuda l-a călăuzit greşit. Sau mai curând Iuda s-a îndepărtat de la calea stelei sale. Indiferent cum am lua-o, Iuda s-a înşelat crezând că poate ajunge la casa cea mare din vedenia lui. Niciun om „născut din muritor nu e vrednic să intre în casă [...], căci acel loc e păstrat pentru cei sfinţi” (45: 15 – 19). Aceştia din urmă vor trăi acolo pe veci, în împărăţia eternă de dincolo de această lume, unde nu vor mai fi „nici soarele şi nici luna”.

Următorul pasaj din discuţie este mai greu de descifrat, deoarece lipsesc mici fragmente din manuscris. Iisus stă de vorbă cu Iuda despre prigonirea acestuia de către cei doisprezece ucenici. După cum arată Iisus, „Tu vei deveni al treisprezecelea şi vei fi blestemat de celelalte neamuri” (46: 17 – 21). Ceea ce, vom vedea, nu înseamnă un lucru rău. Iuda va fi mai presus de cei

doisprezece, care continuă să creadă că dumnezeul creator al acestei lumi este adevăratul Dumnezeu, iar Iuda va cunoaşte adevărul. După moartea lui (după ce e bătut cu pietre de ceilalţi), el se va înălţa „la [neamul] cel sfânt”

---

69 Majoritatea informaţiilor privind stelele în Evanghelie sunt negative; stelele par să-i călăuzească prost pe oameni. Excepţia vine la final, când se spune că steaua lui Iuda „arată drumul“

(46: 23 – 47: 1).

Iisus explică atunci adevăratele taine aflate în miezul acestei Evanghelii, tainele felului cum a ajuns să fiinţeze împărăţia divină (Pleroma) şi ale creării lumii pământene (inferioare). Este o revelaţie sacră „pe care nimeni n-a mai văzut [-o] vreodată" şi dintr-un motiv întemeiat: revelaţia este transmisă într-un limbaj alegoric şi complex, menit să ne facă pe noi, muritorii, să ne smulgem părul din cap sau să înălţăm mâinile la ceruri de disperare şi din neputinţa de a înţelege. Găsim aici corelaţii cu o multitudine de mituri gnostice care ne-au parvenit din Antichitate.

Tainele creaţiei

Revelaţia începe cu un „tărâm măreţ şi nesfârşit, a cărui întindere niciun neam de îngeri nu a văzut-o, [în care] se află [un] Mare [Spirit] Invizibil".

„Pe care ochii nici unui înger nu l-au zărit vreodată, niciun gând al inimii nu l-a cuprins, şi nicicând nu i s-a dat vreun nume" (47: 9 – 13).

Aceasta înseamnă că, înainte chiar să fi existat un început, exista doar un singur adevărat Dumnezeu în spirit, Dumnezeu care n-a fost nicicând cunoscut – nici măcar de către îngeri – şi care se află de fapt dincolo de cunoaştere, Marele Spirit Invizibil, sursa supremă a tuturor lucrurilor.

În acest tărâm al fiinţei divine primordiale, apare un „nor luminos". Aceasta este manifestarea Dumnezeului nevăzut, unde vor apărea alte fiinţe. Marele Spirit spune: „Să ia fiinţă un înger care să-mi fie ajutor" (47: 16 – 18). Un înger îşi face apariţia, iar numele lui este Autogenerat (literal, denumirea este

Autogenes). Este autocreat întrucât este un vlăstar al Marelui Spirit, care nu a folosit altceva în afară de propria-i voinţă şi poruncă pentru a-i da fiinţă. Apar mai apoi alţi patru îngeri care să slujească drept supuşi ai Autogeneratului.

După aceea, Autogeneratul îşi începe primul act propriu de creaţie. Dă fiinţă astfel la patru mari eoni,

fiecăruia dintre ei dăruindu-i un luminător („mare lumină”) peste care să domnească, alături de mii şi mii de îngeri – „miriade fără de număr” – care să-i slujească.

Ni se spune apoi că în norul primordial luminos – adică în manifestarea Marelui Spirit Invizibil – apare o fiinţă numită Adamas. (Observăm asemănarea dintre numele acesta şi numele lui Adam, primul om, care nu a fost creat încă.) Acest Adamas reprezintă contraponderea primei fiinţe umane, după a cărui imagine urmează să fie create în cele din urmă fiinţele umane.

Mai înainte de aceasta însă, sunt create alte fiinţe divine, inclusiv „[neamul] sfânt al lui Set” (49: 5 – 6). Este vorba despre un grup de fiinţe spirituale care-şi vor face în cele din urmă apariţia pe pământ, de unde trebuie să scape din capcana materială în care au fost prinse, întorcându-se în locuinţa cerească de unde provin.

În acest punct al naraţiunii, totul devine şi mai încâlcit şi oarecum statistic. Sunt creaţi doisprezece eoni, ca şi şase luminători (fiinţe strălucitoare, precum stelele) pentru fiecare eon în parte; fiecare dintre aceşti şaptezeci şi doi de luminători are un cer, aşadar există şaptezeci şi două de ceruri. De asemenea, fiecare luminător are câte cinci „bolti cereşti”, rezultând deci un total de 360 de bolţi cereşti. Aceste cifre nu sunt rodul purei întâmplări, desigur. Naraţiunea nu le explică, dar ele par să facă trimiteri la astronomie: anul are douăsprezece luni, există de asemenea douăsprezece semne zodiacale; în concepţia egiptenilor, există şaptezeci şi două de „pentade” (stele), stăpânind zilele săptămânii, aşadar şi şaptezeci şi doi de luminători; în plus, zodiacul are 360° (unele calendare având 360 de zile), de unde cele 360 de bolţi cereşti[70].

Împreună, toate aceste creaţii divine alcătuiesc cosmosul sau universul. Ni se spune că universul înseamnă „pieire” (50: 14) – termenul folosit putând fi tradus şi prin

70 Le sunt îndatorat lui Andrew Jacobs și Zlatko Piese pentru această informație. Marvin Meyer dă o explicație alternativă în notele sale la traducerea engleză în Evanghelia lui Iuda (n. 1, p. 249).

„stricăciune”. Şi aceasta deoarece el reprezintă, dincolo de graniţele împărăţiei luminoase a lui Dumnezeu, împărăţia unde îşi va face apariţia lumea noastră, un tărâm al distrugerii sau al stricăciunii.

De la această încâlcită descriere a creării împărăţiei divine, Iisus trece la descrierea aproape la fel de derutantă a creării lumii şi a oamenilor. Prima fiinţă umană apare în acea împărăţie a pierzaniei. Nu este vorba despre Adam, ci despre o imagine cerească a ceea ce va fi primul om pe pământ. Înainte să apară primul muritor, trebuie să fie creată lumea noastră, lumea de jos, iar în povestire intră o altă fiinţă divină numită *El*. După cum ştiu cei care studiază Biblia, El este unul dintre numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament. Aici, se spune că El a creat doisprezece îngeri care să conducă peste împărăţia haosului şi a lumii de dedesubt.

După care apar, în cele din urmă, fiinţele divine ce vor crea lumea. Primul este Nebro, un înger „a cărui faţă strălucea de foc şi a cărui înfăţişare era mânjită de sânge” (51: 8 – 11); numele său înseamnă „rebel”, dar mai este numit şi Yaldabaoth, denumire cunoscută dintr-o serie de texte gnostice descriindu-l ca pe făcătorul sau demiurgul – creatorul cerurilor şi pământului nostru. Yaldabaoth are o serie de ajutoare, printre care pe Saklas, numele său însemnând „neghiob” în aramaică. Ajutoarele lui Yaldabaoth, conduse de Saklas, dau naştere unei serii de doisprezece îngeri care să domnească în ceruri şi unui număr de cinci care să stăpânească asupra lumii de dedesubt.

După aceea, Saklas, neghiobul, le spune îngerilor săi: „Să facem om după chip şi după asemănare” (52: 16 – 17). Astfel îi plăsmuiesc pe Adam şi pe Eva, spunându-i lui Adam „vei trăi viaţă lungă”.

Deşi amănuntele acestui mit complex sunt aproape de nepătruns pe alocuri, ideea de ansamblu este limpede. Această lume nu a fost creată de unicul Dumnezeu adevărat. Nici pe departe. Fiinţele divine răspunzătoare

pentru creaţie au prea puţin legătură cu împărăţia supremă a divinităţii. Dumnezeul din Vechiul Testament, El, se plasează cât se poate de departe de vârful ierarhiei divine; lumea noastră a fost creată de un răzvrătit înverşunat şi însetat de sânge, iar oamenii au fost creaţi de un neghiob. Ceilalţi ucenici – şi, desigur, urmaşii lor din tradiţia creştină „ortodoxă" – greşesc atât de profund în credinţa lor faţă de acest dumnezeu, încât e greu să şi explici în ce anume constă greşeala lor. Sunt pierduţi pentru totdeauna. Doar cei care primesc acest „cuvânt tainic al revelaţiei", Iuda şi cei asemenea lui, vor ajunge să priceapă cum am ajuns aici, cine este Iisus cu adevărat şi cum ne putem întoarce la locuinţa noastră cerească.

În această din urmă chestiune îl roagă Iuda pe Iisus să-l lămurească: „Duhul omenesc moare?" (53: 16 – 17). Iisus îi răspunde că sunt două feluri de oameni. Pe de o parte, sunt cei al căror duh moare în cele din urmă, cărora li s-a dat doar o existenţă scurtă: „De aceea i-a poruncit Dumnezeu lui Mihail să dea oamenilor duhul cu împrumut, ca ei să poată sluji" (53: 17 – 22). Pe de altă parte, sunt cei care vor continua să trăiască: „Dar Marele Unul i-a poruncit lui Gavriil să dea duhuri marelui neam ce nu are stăpânitor peste el – adică duh şi suflet" (53: 22 – 25). Şi aici e nevoie de oarece lămuriri. După cum dă de înţeles această prezentare, fiinţa umană „adevărată" are trei componente, şi anume: trupul, care constituie partea materială; duhul, ceea ce însufleţeşte trupul şi-i dă viaţă; şi mai există sufletul, care trăieşte chiar şi când duhul s-a dus, iar trupul a murit. Unii oameni au duh „ca să slujească" – altfel spus, aceştia îl vor preamări pe dumnezeul creator pe parcursul vieţii. Alţi oameni au „şi duh, şi suflet" – adică au o scânteie divină înăuntru, care va trăi veşnic, chiar dacă pleacă duhul din ei, iar trupurile mor.

Or, aşa cum explică Iisus, anumitor oameni – „Adam şi cei care erau cu el" – li s-a dăruit cunoaşterea, gnoza; cei care posedă această gnoză, altfel spus gnosticii, sunt

mai presus chiar de cârmuitorii acestei lumi, „pentru ca împăraţii haosului şi ai celeilalte lumi să nu stăpânească asupra lor” (54: 9 – 12). Această stare de lucruri va dăinui până la sfârşit, până când „Saklas îşi încheie timpul ce i-a fost dat” (54: 18 – 21). Atunci, la sfârşitul veacului, haosul va năvăli pe pământ, până la sfârşitul sfârşitului.

După toate aceste explicaţii ale lui, Iisus râde din nou, pentru a patra şi ultima dată. Acum râde nu de necunoaşterea ucenicilor, ci de cea a cârmuitorilor acestei lumi, care nu înţeleg că „vor fi nimiciţi împreună cu cei pe care i-au creat” (55: 19 – 20).

Iuda se interesează de soarta celor botezaţi în numele lui Iisus, dar din păcate răspunsul lui Iisus lipseşte din corpul manuscrisului. Textul poate fi descifrat totuşi din nou într-un mod favorabil, şi avem noroc că s-a păstrat intact tocmai pasajul esenţial al manuscrisului. Întrucât Iisus trece de la subiectul celor)

botezaţi în numele lui la Iuda însuşi, punându-l în temă cu privire la superioritatea lui asupra celorlalţi: „Dar tu îi vei întrece pe toţi. Căci vei jertfi omul care mă-nveşmântează” (56: 17 – 21).

Iuda este mai presus de orice alt om. A primit revelaţia tainică a lui Iisus şi e pe cale să îndeplinească misterioasa vrere a lui Iisus. Acest trup material care ne înveşmântează va muri. Dar aceia dintre noi care scapă de sub stăpânirea acestei lumi, care cunosc adevărul revelat de Iisus, vor transcende lumea pământească şi se vor înapoia în acel nor luminos unde-şi au obârşia. Iuda va înlesni aceasta în cazul lui Iisus, fiintă divină prinsă momentan într-un trup din carne şi oase. La moartea lui, Iisus va fi eliberat; aceasta stă în puterea lui Iuda. Departe de a fi vrăjmaşul lui Iisus, el se dovedeşte a fi cel mai apropiat prieten şi cel mai credincios ucenic. Prin el i se va îngădui lui Iisus să se întoarcă în împărăţia cerească.

Iisus înalţă atunci un imn de mulţumire către ucenicul său preaiubit:

„Deja fruntea ta s-a înălţat, urgia ta a fost aprinsă,

steaua ta a strălucit viu, iar inima ta a...” (56: 21 – 24).

Aici textul se întrerupe. Când se reia, Iisus îşi continuă imnul de preamărire a lui Iuda. El spune că „marele neam al lui Adam va fi slăvit” (57: 19 – 11) – altfel spus, adevăraţii oameni, cei făcuţi după asemănarea omului prototip din ceruri. Acei oameni, care sunt din „tărâmurile eterne”, există „înainte de ceruri, de pământ şi de îngeri” Spune Iisus:

„Ridică-ţi ochii şi priveşte spre nor şi spre lumina din el şi spre stelele care îl înconjoară. Steaua care arată drumul este steaua ta” (57: 18 – 20).

Cu alte cuvinte, sufletul lui Iuda reprezintă steaua călăuzitoare pentru toţi aceia care vor fi izbăviţi odată ce vor transcende această viaţă. Iuda are atunci viziunea propriei intrări în împărăţia celor binecuvântaţi: „Iuda şi-a ridicat ochii şi a văzut norul luminos şi a intrat în el.”)

Scena finală: Trădarea lui Iisus

Acum, după ce am aflat că Iuda este singurul dintre ucenici care a înţeles învăţăturile tainice ale maestrului său, actul trădării prinde trăsături cu totul şi cu totul diferite. Nu mai reprezintă o faptă nelegiuită, aşa cum este descrisă în Evangheliile timpurii ale lui Matei, Marcu, Luca şi Ioan. Iuda nu acţionează sub impulsul lăcomiei; nu este îndrumat de Satana; el însuşi nu este un om stăpânit de intrigile malefice ale inimii sale. Iuda îi face lui Iisus cea mai mare favoare posibilă. Îl ajută să evadeze din această lume groaznică, îl ajută să se întoarcă la locuinţa cerească.

Povestea trădării este relatată direct, în termeni aproape dezolanţi. Există asemănări cu relatările din Evangheliile Noului Testament, dar şi diferenţe faţă de acestea. Ca şi în textele canonice, şi aici Iisus este prins de marii preoţi iudei, dat pe mâinile acestora de către Iuda. Nu se întâmplă însă în grădină, ci în camera de oaspeţi dintr-o casă, iar marii preoţi iudei sunt singuri, nu sunt însoţiţi de nicio mulţime.

Aflăm că înalţii preoţi nu sunt de acord cu faptul că Iisus s-a retras într-o cămăruţă ca să se roage. Nu ni se

spune de ce anume nu sunt de acord cu aceasta. Câţiva scribi stau la pândă, vrând să-l ia prizonier cât încă se roagă singur, nu când se adună şi alţi oameni, „căci le era teamă de popor, fiindcă toţi îl priveau ca pe un profet” (58: 17 – 19).

Marii preoţi sunt uimiţi să-l găsească pe Iuda acolo şi-l întreabă: „Ce faci aici? Tu eşti ucenicul lui Iisus” (58: 20 – 22). Evident, Iuda este singur, toţi ceilalţi fugiseră. Acesta ar putea fi ultimul indiciu pe care-l pune la dispoziţie autorul în legătură cu devotamentul lui Iuda faţă de învăţătorul său până în ultima clipă. Ceilalţi au fugit să-şi salveze viaţa, fără a înţelege că viaţa din lumea materială nu este viaţa adevărată, că izbăvirea vine tocmai prin moarte, clipa în care sufletul evadează din temniţa materiei şi se întoarce la locuinţa cerească. Tocmai acest lucru urmează a-l face şi Iisus, graţie gestului lui Iuda.

Iuda le dă interlocutorilor răspunsul pe care-l aşteptau, fără să ni se spună în ce anume a constat – probabil le-a spus că-l vor găsi pe Iisus în casă. Primeşte atunci nişte bani de la ei, şi „l-a dat în mâinile lor” (58: 25 – 26).

Iar aici ia sfârşit Evanghelia lui Iuda. Vom analiza mai târziu problematica implicată de acest final. Nu este relatată moartea lui Iisus; aproape că e redundant să se mai pomenească de ea. Şi cu atât mai puţin de înviere. Ar fi însemnat nerespectarea întregii idei de bază a Evangheliei: Iisus trebuia mântuit – ca şi noi toţi – nu *în* trup, ci *de* trup.

Trebuie să remarcăm formularea precisă a titlului Evangheliei, prezentat aici la final. Titlurile Evangheliilor noastre din Noul Testament au diverse prezentări de la un manuscris la altul (nu ne-au parvenit exemplarele originale ale vreunei cărţi, ci doar copiile realizate mai târziu – în unele cazuri cu câteva secole mai târziu –, iar toate aceste manuscrise nu seamănă unele cu altele, nici măcar în privinţa titlului), dar formularea cea mai frecventă cu care sunt desemnate în manuscrisele ce ne-au parvenit cele

patru cărţi canonice este: Evanghelia „după” sau „potrivit lui” Matei, Marcu, Luca şi Ioan. La fel stau lucrurile şi cu alte Evanghelii – de exemplu, cea a lui Toma, al cărei titlu prezentat la sfârşit sună astfel: Evanghelia după Toma. Cu alte cuvinte, în aceste cărţi nu este vorba despre Evanghelia *despre* Matei, Marcu, Luca etc., ci despre Evanghelia *aşa cum e ea relatată de* acei oameni.

Poate că nu e cazul să accentuăm prea mult acest aspect, dar titlul Evangheliei despre care vorbim sună diferit de celelalte. Nu este denumită Evanghelia după Iuda, adică nu este versiunea lui Iuda despre viaţa lui Iisus. Este Evanghelia *lui* Iuda, adică vestea cea bună despre Iuda însuşi.[71] Mai mult decât Iisus, în această naraţiune Iuda este personajul principal. Ca să detaliem, Iisus este persoana divină care revelează adevărul, singurul cunoscător al adevărurilor tainice care pot aduce mântuirea.

Dar Evanghelia în sine îl are ca erou pe Iuda: modul în care a primit revelaţiile; caracterul său superior în raport cu ceilalţi ucenici, care au stăruit în adorarea zeului (zeilor) fals (falşi) care a cu) creat această lume materială; şi modul în care va fi transcens în cele din urmă dincolo de această lume, pătrunzând la sfârşitul vieţii în acel „nor luminos” unde sălăşluiește însuşi Dumnezeul cel adevărat şi suprem.

CAPITOLUL 7

Evanghelia lui Iuda şi gnosticismul creştin timpuriu în calitate de cercetător al creştinismului timpuriu, am citit multe studii despre gnosticism. De-a lungul anilor mi-am dat seama că oamenilor – auditoriului profan obişnuit – le place să (li se) vorbească despre gnosticism în termeni

71 Copta este de fapt ambiguă: ar putea fi Evanghelia lui Iuda sau Evanghelia despre Iuda. Dar tocmai această ambiguitate este interesantă: spre deosebire de alte texte evanghelice care ne-au parvenit, această Evanghelie nu este intitulată neambiguu Evanghelia după Iuda, ceea ce deschide posibilitatea ca autorul să fi urmărit ca cititorii să înțeleagă că e vorba despre Evanghelia care-1 descrie pe Iuda.

neechivoci, putând înţelege ideea de bază a gnosticismului şi concepţia acestuia în raport cu omenirea. Pe oameni îi interesează însă mai puţin amănuntele din textele gnostice, caracterizate tocmai prin luxul de amănunte. Sinuozităţile acestor texte ar putea demoraliza cititorul, cu toţi eonii lor, cu luminătorii, arhonţii, bolţile cereşti, pleromele şi fiinţele cu nume bizare: Autogenes, Barbelo, Yaldabaoth, Saklas, Nebruel şi aşa mai departe. Citind asemenea texte, pătrunzi într-o altă lume, iar fără a avea o hartă la dispoziţie e aproape imposibil să-ţi croieşti calea în ea. Oamenii au tendinţa să se arate mai preocupaţi de harta respectivă, decât de lumea descrisă în acele texte. Lumea gnosticismului este complexă şi practic de nepătruns. Harta poate descâlci totuşi lucrurile.

Harta noastră ne arată că, dincolo de toate fiinţele divine, de învelişurile cosmosului şi de alegoriile mitologice, gnosticismul implică un simţ al înstrăinării în mijlocul lumii şi nevoia omului de a scăpa din capcanele materiale ale acestei vieţi, pentru a se întoarce la rădăcinile spirituale din altă lume. Gnosticii şi-au dat seama că lumea aceasta reprezintă un teritoriu străin. Mulţi oameni din vremurile moderne încearcă acelaşi sentiment de înstrăinare. Câte unii studiază lumea dimprejur şi pur şi simplu nu reuşesc s-o înţeleagă. Ne simţim ca nişte străini aici; nu găsim sensul acestei lumi; pur şi simplu nu facem parte din ea.

Gnosticii insistau asupra ideii că ne simţim străini în lume pentru că *suntem* înstrăinaţi de ea. Nu aici e căminul nostru. Am fost prinşi aici şi trebuie să învăţăm cum să scăpăm. Odată primită cunoaşterea (în greacă, *gnosis*) necesară mântuirii, vom fi în stare să transcendem aceste trupuri muritoare, aceste temniţe care ne îngrădesc sufletul, într-o lume a suferinţei şi durerii, pentru a ne întoarce în împărăţia divină de unde am venit.

Simplu spus, perspectiva gnosticilor asupra lumii este verosimilă pentru mulţi dintre noi. Diavolul se-ascunde în detalii.

Cu toate că oamenii de rând nu pun atâta preţ pe amănuntele din textele gnostice, cercetătorii gnosticismului văd în acestea fructele paradisului. Se pun pe descifrat aceste amănunte în limbile lor antice (de regulă coptă), le discută, le dezbat, le dispută, le analizează, le predau altora şi scriu cărţi despre ele. Aduceţi-le cercetătorilor un nou text gnostic ticsit cu eoni şi mistere cosmice, şi vor zice că au ajuns în rai.

Cărţile şi articolele ştiinţifice despre Evanghelia lui Iuda vor fi în cele din urmă de ordinul sutelor. Majoritatea acestor studii documentate vor fi inaccesibile oamenilor de rând. Numeroase studii se vor axa într-un fel sau altul pe caracterul gnostic al naraţiunii, această Evanghelie dând apă la moară numeroaselor şi nesfârşitelor dezbateri aprinse pe tema gnosticismului. Am făcut mai puţin referire la aceste dezbateri în prezenta lucrare. Voi vorbi ceva mai la obiect acum, şi voi arăta în ce măsură dezbaterile respective prezintă importanţă pentru înţelegerea de către noi a gnosticismului creştin timpuriu în general, iar în particular pentru interpretarea pe care trebuie s-o dăm Evangheliei lui Iuda.

Nu e lucru neobişnuit ca oamenii de ştiinţă să nu cadă de „>

acord asupra unui fenomen istoric atât de relevant precum gnosticismul. Cercetătorii pot *pur şi simplu* să nu se pună de acord. Dezbaterile pe marginea gnosticismului au câştigat însă în întindere şi în intensitate de-a lungul ultimelor decenii. E probabil o ironie a întâmplării faptul că descoperirea de noi texte – adică de noi surse de informare, de noi referinţe suplimentare – nu numai că n-a înlăturat neînţelegerile, dar chiar le-a intensificat. Dezbaterile pe marginea gnosticismului erau mult mai puţin frecvente *înainte* de descoperirea depozitului de documente în principal gnostice de la Nag Hammadi. Poate părea bizar faptul că, pe măsură ce dispui de tot mai multe informaţii, înţelegi şi mai puţine sau ai şi mai multe divergenţe cu ceilalţi. Dar uneori astfel funcţionează

cercetarea.

În prezent, aproape tot ceea ce ţine de gnosticism este pătimaş contestat. Cercetătorii nu reuşesc să se pună de acord pe teme fundamentale cum ar fi următoarele:

1. Unde-şi are sursa gnosticismul? Să fi apărut ca o erezie a creştinismului? Să fi apărut din iudaismul necreştin ca o religie geamănă a creştinismului? îşi are oare originea în cercurile teologice platoniciene, aşadar doar în subsidiar să fi fost influenţat şi să fi influenţat la rândul său creştinismul (şi iudaismul)? îşi are sursa în altă parte?

2. Când a apărut gnosticismul? Era o ramificaţie a creştinismului, o mişcare eretică din cel de-al doilea veac cres

tin? S-a răspândit în acelaşi timp precum creştinismul? A apărut cumva înaintea acestuia şi a influenţat teologia creştină de la bun început?

3. Au existat grupuri bine definite de gnostici având diferite seturi de credinţe? Au existat grupuri distincte care se identificau cu Set, fiul lui Adam şi al Evei (gnosticii setieni)? Sau cu Toma, ucenicul lui Iisus (gnosticii tomasini)? Cu cărturarul şi conducătorul Valentinus (gnosticii valentinieni)? Poate cu altcineva?

4. Care texte ar trebui puse în corelaţie cu care dintre grupuri? Unele texte definite drept gnostice pot să nu fie clar atribuite nici unui grup gnostic anume? Oare unele dintre aceste texte, prin tradiţie numite gnostice – precum Evanghelia după Toma şi Evanghelia Mariei –, ar trebui să-şi piardă această titulatură deoarece le lipsesc anumite trăsături importante ce se regăsesc în celelalte manuscrise gnostice?

5. De vreme ce termenul „gnostic” a fost utilizat pentru a desemna un număr mare de credinţe şi ritualuri religioase din Antichitate, ar trebui oare să renunţăm cu totul la acest termen (sau să găsim alt termen)? Cu alte cuvinte, dacă acesta este un termen-umbrelă care se referă la o serie disparată de texte şi grupuri, să fi devenit

cumva o umbrelă prea mare ca să mai poate fi folosită?

Toţi cercetătorii din domeniu au părerile lor pe această temă şi pe altele înrudite cu ea.[72] Nu e cazul să analizăm toate dedesubturile acestor dezbateri variate, ci îmi voi întemeia argumentele pe cele pe care le consider cele mai convingătoare. Voi încerca apoi să demonstrez în ce măsură diversele perspective ne influenţează modul cum înţelegem nou descoperita Evanghelie a lui Iuda.

Mai întâi de toate, nu mă număr printre acei cercetători care sunt de părere că ar trebui să inventăm un alt nume pentru gnosticism sau că ar trebui să abandonăm cu totul folosirea acestui termen. Sincer să fiu, unele dintre denumirile alternative propuse pentru gnosticism nu sunt deosebit de atrăgătoare sau vădit mai potrivite decât termenul „gnosticism” – de pildă, „religiile demiurgice biblice” 1. Mai mult decât atât, n-am avut niciodată convingerea că ar trebui să renunţăm la termenii-umbrelă întrucât ar îngloba prea multe fenomene. Ar trebui să ne preocupe, în schimb, ce anume înglobează un termen ales şi ce anume nu. Subliniam mai sus ironia faptului că oamenii de ştiinţă reticenţi faţă de câmpul semantic prea larg al noţiunii „gnosticism” nu au argumentat, pe de altă parte, că ar trebui să repudiem termeni precum „creştinism” şi „iudaism”, ca să nu mai vorbim de alte noţiuni, şi mai problematice, precum „hinduism” sau chiar „religie” Toate noţiunile sunt dificile; se pune problema dacă folosirea lor ne este trebuincioasă

72 Pentru unele dintre cele mai recente dezbateri, a se vedea următoarele titluri, alături de bibliografiile lor: Karen King, What Is Gnosticism?, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2003; Riemer Roukema, Gnosis and Faith in Early Christianity, Trinity Press International, Harrisburg, Pennsylvania, 1999; Michael A. Williams, Rethinking „Gnosticism“: An Argument for Dismantling a Dubious Category, Princeton University Press, Princeton, 1996.

sau nu[7374].

După câte cred eu, este important să folosim termenul „gnosticism” ca să ne referim la o serie de grupuri şi texte religioase antice care susţin eliberarea de această lume materială prin intermediul gnozei (cunoaşterii) secrete. În mod obişnuit, grupurile respective vedeau sufletele ca prinse în capcană în lumea materiei, iar pentru a arăta cum s-a ajuns aici recurgeau la mituri. Ele descriu cum tărâmul divin (al eonilor) se trage dintr-o fiintă divină supremă absolut spirituală şi cum a ajuns să fiinţeze lumea materială ca rezultat al unei catastrofe cosmice. Scopul religiilor gnostice este de a învăţa adevărul din aceste materii, care reprezintă în ultimă instanţă adevărul despre noi înşine – ne avem obârşia în împărăţia divină şi ne vom întoarce acolo. Acest adevăr poate pogorî asupra noastră doar de sus.

Ar trebui să mai subliniez că, în opinia mea, nu e neapărat necesar ca un text să relateze miturile pomenite mai sus ca să poată fi denumit gnostic. Unele texte sunt compuse din mituri – de pildă, unele cărţi dintre cele descoperite la Nag Hammadi, precum Apocrifonul sau Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor, Eugnostos cel Binecuvântat sau Despre originea lumii. Altele însă nu: pur şi simplu în ele mitul este subînţeles. În astfel de situaţii, cititorul poate înţelege cel mai bine textul dacă surprinde punctele-cheie ale mitologiei aflate la baza lui. Aşa stau lucrurile, de pildă, cu Evanghelia după Toma. Mulţi oameni de ştiinţă au ajuns să se îndoiască de faptul că Evanghelia după Toma ar fi gnostică, în mare măsură

---

73 Variantă propusă într-un studiu foarte reușit al unuia dintre specialiștii nord-americani de top în gnosticism, Michael Williams, în Rethinking „ Gnosticism “..., ed. cit.

74 Argumentația lui Karen King este deosebit de nuanțată: astfel, ea arată că una dintre problemele legate de termenul „gnosticism“ este că ajunge să fie utilizat de către specialiștii din timpurile moderne astfel încât să reflecte propriile lor concepții și preocupări, în loc să rămână un termen pur descriptiv. A se vedea în acest sens lucrarea ei What Is Gnosticism?, ed. cit.

pentru că nu găsim aici indicii ale mitului gnostic (sau sunt prea puţin relevante). Cu toate acestea, consider că este o concepţie profund greşită. Evanghelia după Toma nu *descrie* un mit gnostic, dar numeroase enunţuri de acolo par să *presupună* mitul din spatele lor şi au sens doar dacă le citeşti prin prisma mitului. Este vorba despre un text gnostic scris pentru gnostici şi presupunând existenţa unui sistem gnostic.[75]

În cazul Evangheliei lui Iuda, bănuiesc (şi nădăjduiesc) că se va pune mai puţin în discuţie caracterul său specific gnostic (măcar din perspectiva celor care încă folosesc termenul „gnostic"), întrucât mare parte din acest manuscris expune mitul gnostic despre creaţia împărăţiei divine (eonii, luminătorii, bolţile cereşti, îngerii etc.) şi făurirea acestei lumi de către o serie de zeităţi inferioare, de importanţă scăzută.

Unii cercetători au şi venit cu pretenţia că Evanghelia lui Iuda ar data dintr-o etapă relativ timpurie sau primitivă a mişcării gnostice, întrucât mitologia sa nu e bine elaborată ca în celelalte texte – precum în Cartea secretă a lui Ioan şi în celelalte amintite deja mai sus. Şi aici se greşește, zic eu. Nu putem lua un tratat modern despre filosofia limbajului de zi cu zi şi să pretindem că ar data dinaintea operei lui Wittgenstein întrucât e mai puţin complex şi nuanţat; nu putem susţine că un roman modern a fost neapărat scris înainte de *Middlemarch* al lui George Eliot deoarece personajele i-ar fi mai schematice, iar intriga mai puţin întortocheată.

Cam singura observaţie de natură cronologică pe care am putea-o face despre tipul de gnosticism prezent în Evanghelia lui Iuda ar fi următoarea: datează din perioada de după scrierea Noului Testament, întrucât se subînţelege aici episodul din Faptele Apostolilor, în care este ales un nou ucenic pentru a-i lua locul lui Iuda la moartea lui, şi, în

75i ndicații clare că mitul gnostic este dinainte presupus de către autor. A se vedea în acest sens întreaga mea analiză din lucrarea Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 59-65.

acelaşi timp, îl precedă pe Irineu, care se pare că a menţionat existenţa acestei Evanghelii. Aşadar, acest tip de gnosticism, şi în mod deosebit acest manuscris, datează probabil din perioada cuprinsă undeva între anii ’90 şi 180. Presupun că majoritatea cercetătorilor o vor situa pe la mijlocul acestei perioade, adică în jurul anilor 140 – 150 d.Hr.

Ca atare, textul nu ne va spune dacă gnosticismul a precedat sau nu creştinismul, dacă s-a răspândit ca o religie geamănă cam în aceeaşi perioadă sau dacă a apărut ulterior, ca versiune eretică a religiei creştine. Pe de altă parte, manuscrisul poate aduce un argument în favoarea ideii potrivit căreia gnosticismul – cel puţin forma întruchipată aici – nu a început probabil ca reacţie la creştinism – sau ca o ramificaţie a acestuia –, ci şi-a avut originea în iudaismul necreştin. Vom analiza dovezile în acest sens mai târziu în prezentul capitol.

Înainte să vorbim despre tipul de gnosticism pe care-l găsim în Evanghelia lui Iuda, ar trebui să trasăm coordonatele generale ale tipurilor de gnosticism. Sunt de acord cu cei care susţin că au existat probabil grupuri gnostice bine definite în Antichitate. Pe de altă parte, sunt de părere că lucrurile erau mult mai complicate decât lasă de înţeles aceşti cercetători de profesie. S-ar putea să fie corectă concepţia conform căreia au existat câteva subdiviziuni clar delimitate ale aceleiaşi orientări şi pe care le putem numi „categorii” ale gnosticismului – gnosticismul setian, gnosticismul tomasin, gnosticismul valentinian –, dar este şi insuficientă. Există o multitudine de texte care nu se încadrează cu acurateţe în această taxonomie, iar altele care au trăsături specifice de la mai mult decât un singur grup dintre cele identificate. Eu văd lucrurile cam aşa: în lumea antică au existat o sumedenie de grupuri de creştini, iar multe au luat naştere prin fecundări reciproce între acestea. Dacă am încerca să clasificăm exact fiecare manuscris într-unul dintre aceste grupuri, ar fi ca şi cum am lua un creştin din lumea

contemporană şi i-am cere să spună dacă e baptist, mormon sau romano-catolic. Se prea poate, desigur, să răspundă: „Nicio variantă dintre cele de mai sus”. Ceea ce nu înseamnă însă c-ar trebui să renunţăm la categoria „creştin”, la fel cum nu trebuie să renunţăm la categoria „gnostic”. Înseamnă doar că realitatea istorică presupune mult mai multe categorii decât cele prin care suntem noi obişnuiţi s-o înţelegem, că pot exista deopotrivă categorii restrânse şi categorii mai largi şi că uneori întrepătrunderile acestora sunt destul de adânci.

Evanghelia lui Iuda ca text gnostic setian în primele luni de studiu al Evangheliei lui Iuda, cea mai complexă analiză a relaţiei acesteia cu gnosticismul îi aparţine lui Marvin Meyer. El a tradus textul în engleză (asistat fiind de editorul elveţian al manuscrisului, Rodolphe Kasser, precum şi de asistentul german al acestuia din urmă, Gregor Wurst), în notiţele care au însoţit traducerea lui Meyer şi în eseul prezentat ca parte la comentariul pe text, el susţine că Evanghelia lui Iuda reprezintă cel mai bun exemplu de gnosticism setian.1

Meyer constituie o autoritate absolută în acest domeniu. Lucrările sale de până atunci tratau în cea mai mare parte biblioteca de la Nag Hammadi, la traducerea căreia a contribuit de asemenea. A publicat studii în general pe tema gnosticismului creştin timpuriu şi, fără nicio îndoială, este unul dintre cercetătorii de marcă din America de Nord. Cred că putem fi de acord în cele mai multe privinţe cu Meyer şi-i suntem îndatoraţi în calitate de cititori pentru modul în care a evidenţiat trăsăturile setiene ale textului.

Pentru a detalia respectivele trăsături, ar trebui să spun înainte de toate câteva cuvinte despre caracterizările uzuale ale gnosticismului setian din perspectiva cercetătorilor moderni. [76]Această versiune a gnosticismului

76 A se vedea The Gospel of Judas, editată de Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst, National Geographie, Washington, D.C., 2006, pp. 137-169 [este vorba despre studiul intitulat „Iuda și conexiunea cu gnosticismul“, în trad. rom. cit., pp. 137-169 - n. tr.].

este denumită după Set, fiul cel bun al lui Adam şi al Evei, născut după ce Abel a fost ucis de fratele său, Cain. Set a căpătat proporţii mitologice pentru acest grup gnostic. Nu a fost muritor, ci o fiinţă divină preexistentă, deopotrivă cea din care au provenit gnosticii înşişi şi cea care a venit pe pământ pentru a revela gnoza necesară mântuirii. Uneori, gnosticii setieni se autointitulează „seminţia lui Set" (iar Meyer argumentează ca această denumire corespunde acelui „neam sfanţ" menţionat în Evanghelia lui Iuda, opus „neamului acestuia", alcătuit din oameni lipsiţi de scânteia divinităţii).

În versiunea setiană a misticului gnostic, există un fel de triadă divină aflată în fruntea tuturor eonilor din Pleroma: Marele Spirit Invizibil (Tatăl), Barbelo (Mama) şi Autogeneratul (Autogenes, Fiul).[77] Toate aceste denumiri apar în mitul creaţiei din Evanghelia lui Iuda. Mai mult decât atât, tot ce se spune despre aceste personaje corespunde elementelor identificate în alte câteva texte mitologice setiene mai complicate, cum ar fi Cartea secretă a lui Ioan.

De exemplu, chiar de la începutul explicaţiei lui Iisus cu privire la provenienţa împărăţiei divine, este menţionat Marele Spirit Invizibil. Mult mai multe informaţii despre această fiinţă divină supremă apar în Cartea secretă a lui Ioan:

„El este Spiritul invizibil, şi nu trebuie să ne gândim la el ca la un zeu sau ceva asemănător. Pentru că el e mai mult decât un zeu, pentru că nimic nu e mai presus de el, pentru că nimeni nu stăpâneşte asupra lui. Pentru că el nu există în ceva mai prejos decât el, de vreme ce totul există în el... Este veşnic pentru că nu are nevoie de nimic. Pentru că el este înseamnă perfecţiunea desăvârşită. Nimic nu-i lipseşte care să-l mai poată împlini. El este veşnic perfect în lumină... Nu poate fi de găsit întrucât nimic altceva nu a existat înaintea lui... Nu este nici întrupat, nici

77r ealizată de Bentley Layton, The Gnostic Scriptures, Doubleday, New York, 1987, secţiunea I: „Classical Gnostic Scripture"

fără trup. Nu e nici întins, nici restrâns. Nu are rost să întrebi «În ce măsură există el?» sau «Cum anume este el?», pentru că nimeni nu-l poate cunoaşte. Nu e una dintre mai multe fiinţe, el este mult deasupra tuturor. Nici pur şi simplu deasupra tuturor, căci esenţa lui nu poate fi alăturată eonilor sau timpului" (Cartea secretă a lui Ioan, II, 3 – 4).[78]

În plus, în manuscrisul nostru, Iuda îi mărturiseşte lui Iisus că ştie că vine din împărăţia lui Barbelo. Şi această Barbelo este frecvent amintită în textele setiene. Reiese clar din Cartea secretă a lui Ioan că ea apare cea dintâi din Marele Spirit Invizibil:

„Şi din gândul lui se făcu fapt, şi apăru ea, cea care se înfăţişă înaintea-i în strălucirea luminii lui. Aceasta a fost prima putere care s-a făcut înaintea lor... Ea este puterea desăvârşită, imaginea Spiritului invizibil, pur, desăvârşitul: prima putere, slava lui Barbelo, gloria desăvârşită în eoni" (II, 4 – 5).

În relatarea din Evanghelia lui Iuda, Autogeneratul (Autogenes) creează eonii şi luminătorii. La fel şi în Cartea secretă a lui Ioan:

„Iar Spiritul cel sfânt îl desăvârşi pe divinul Autogenes, fiul său, dimpreună cu Barbelo, astfel încât el să-l slujească pe Spiritul atotputernic, invizibil şi pur ca divinul Autogenes, Cristosul pe care l-a slăvit... Din lumina care este Cristos şi din nestricăciune, prin Taina darului Spiritului, cele patru lumini apărură din divinul Autogenes" (II, 7).

Mai sunt fragmente din Evanghelia lui Iuda care prezintă similitudini cu alte texte setiene, după cum notează Meyer. De pildă, într-o altă lucrare descoperită la Nag Hammadi, numită Evanghelia egiptenilor, găsim o altă referinţă la Marele Spirit Invizibil, la Barbelo şi la Autogenes (III, 40 – 41), ca şi la măreţii luminători şi la

78 Toate traducerile în limba engleză ale Cărţii secrete a lui Ioan au fost preluate din Frederik Wisse, „The Apocriphon of John", The Nag Hammadi Library in English, ed. a IV-a, editat de James M. Robinson, HarperSanFrancisco, San Francisco, 1996.

Adamas, omul ferit de stricăciune (III, 51). Pe lângă acestea, mai apar şi Saldas şi Nebruel, zeii creatori neghiobi şi însetaţi de sânge (în Evanghelia lui Iuda, acesta din urmă se numeşte Nebro):

„Apoi Saklas, marele înger, văzu marele demon care sta alături de el, Nebruel. Iar împreună s-au făcut spiritul zămislitor de pe pământ. Au făurit îngeri care să le slujească. Saklas îi spuse măreţului demon Nebruel: Să vină pe lume cei doisprezece eoni” (Evanghelia egiptenilor, III, 57) [79].

Pentru Evanghelia egiptenilor, Saklas (numit şi Yaldabaoth în Evanghelia lui Iuda şi în alte texte gnostice) este fără îndoială Dumnezeul din Vechiul Testament: „După ce s-a făurit lumea, Saklas le-a spus îngerilor săi: Eu sunt un dumnezeu gelos, iar în afară de mine nimic nu a luat fiinţă”. Ca şi în Evanghelia lui Iuda, şi aici este descris ca un neghiob.

Am putea continua la nesfârşit cu similitudinile posibil de identificat între Evanghelia lui Iuda şi alte texte gnostice pe care cercetătorii le-au catalogat drept setiene. Aceste alte texte chiar ne pun la dispoziţie un fel de cadru interpretativ pentru Evanghelia lui Iuda: mitologia ei poate părea bizară la prima citire, dar în niciun caz şi celui familiarizat cu celelalte lucrări gnostice descoperite în timpurile moderne.

În acelaşi timp, sunt de părere că ar fi greşită concluzia potrivit căreia Evanghelia lui Iuda ar fi un document setian, şi atât. Deşi există asemănări puternice între ea şi documentele setiene, există şi deosebiri între ele. Iar aceste deosebiri se pot datora şi faptului că nu ne-a parvenit întregul text al Evangheliei lui Iuda (după cum am mai zis, ne lipsesc cam 10 – 15 procente din manuscris, din cauza modului inadecvat în care a fost manevrat) sau faptului, menţionat mai devreme, că anumite texte gnostice (precum Evanghelia după Toma) par să facă

79 Traducere în limba engleză de Alexander Böhlig și Frederik Wisse, in ibidem.

anumite trimiteri mitologice care nu sunt clar detaliate. Chiar şi aşa, trebuie să notăm că numele lui Set joacă doar un rolne în semnat în Evanghelia lui Iuda. Într-o secţiune restrânsă, Set *pare* să facă trimitere la ultimul cârmuitor al acelui „neam sfanţ” (49). Dar altfel numele său apare doar o dată, ca una dintre cele cinci fiinţe inferioare care stăpânesc asupra lumii de dedesubt şi care vor fi distruse la sfârşitul veacurilor (54). N-ar trebui scos probabil prea mult în evidenţă faptul că descrierea creaţiei în Evanghelia lui Iuda diferă de cea din alte texte setiene – există numeroase deosebire şi de la un text setian la altul. Este uimitor însă că multe)

dintre asemănările cu creaţia împărăţiei divine din Evanghelie pot fi găsite şi în texte care *nu* sunt catalogate în mod obişnuit drept setiene.

După cum notează Meyer, descrierea de-a dreptul statistică a eonilor divini, a luminătorilor şi a bolţilor cereşti în Evanghelia lui Iuda, 49 – 50, de pildă, seamănă foarte mult cu o descriere din biblioteca Nag Hammadi, descriere care nu poartă niciun însemn creştin. Este vorba despre cartea nesetiană numită Eugnostos cel Binecuvântat[80]:

„Atoatezămislitorul, tatăl lor, a creat foarte curând doisprezece eoni ca suită pentru cei doisprezece îngeri. Iar în fiecare eon erau şase [ceruri], aşadar erau şaptezeci şi două de ceruri pentru cele şaptezeci şi două de puteri care au apărut din el. Iar în fiecare cer erau cinci bolţi cereşti, aşa că sunt laolaltă trei sute şaizeci de bolţi cereşti ale celor trei sute şaizeci de puteri care au apărut din ei e” (III, 84 – 85).[81]

---

80 Unii specialiști în gnosticism, precum Catherine Barry, au identificat anumite influențe creștine la Eugnostos cel Binecuvântat. A se vedea în acest sens eseul ei din Les Textes de Nag Hammadi et le problème de leur classification^ editat de Louis Painchaud și Anne Pasquier, Presses de l’Université Laval, Sainte-Foy, Québec - Peeters, Louvain, 1995. Ii rămân îndatorat lui Zlatko Piese pentru că mi-a semnalat această lucrare.

81 Traducerea în limba engleză de Douglas M. Parrott, în James M.

Această similitudine – faptul că unii gnostici adorau cifrele – mă face să iau în considerare şi alte conexiuni cu diverse texte nesetiene.

Teme identificate în manuscrise nesetiene

E destul de simplu să facem anumite comparaţii schematice cu unele dintre cele mai cunoscute scrieri nesetiene, doar ca să vedem cât de extinse pot deveni aceste comparaţii.

Alegoria revelatoare de bază

Numeroase scrieri gnostice cuprind o revelaţie a lui Iisus către unul sau mai mulţi însoţitori, adesea (dar nu de fiecare dată) după învierea sa. Acestea sunt numite uneori dialogurile revelaţiei şi intră într-o serie de modele, prezentând o serie de învăţături. Evanghelia lui Iuda constituie cu siguranţă o astfel de scriere. Spre deosebire de majoritatea celorlalte, această carte constă în revelaţii dinaintea morţii lui Iisus. Dar ceea ce o face foarte neobişnuită este că revelaţia e acordată nu unuia dintre cei consideraţi apropiaţi lui Iisus, ci cuiva care nu se încadra în comunitate. Revelaţia este acordată, în fapt, celui socotit a fi trădătorul lui Iisus.

Această temă nu mai apare întocmai nicăieri în celelalte texte gnostice care ne-au parvenit, deşi avem la dispoziţie un caz comparabil. După cum subliniam mai devreme, Evanghelia Mariei a fost descoperită în 1896, dar nu a fost publicată decât cincizeci şi nouă de ani mai târziu. De curând, această Evanghelie a atins o coardă sensibilă în rândul anumitor cercetători şi al publicului profan, deoarece aici întreaga atenţie se concentrează asupra Mariei Magdalena, care nu se număra printre cei doisprezece ucenici (bărbaţi).[82]

Evanghelia Mariei este construită tocmai pe această temă: revelaţia lui Cristos îi poate fi acordată cuiva care nu face parte din grupul celor doisprezece ucenici credincioşi.

Robinson (ed.), Nag Hammadi Library in English, ed. cit.

82 Dintre lucrările tot mai frecvente pe această temă, a se vedea în special Karen King, The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle, Polebridge Press, Santa Rosa, California, 2003.

Nu au ajuns până la noi primele şase pagini din manuscris, dar, acolo unde începe naraţiunea, Iisus îşi învaţă ucenicii că lumea materială nu este importantă, de vreme ce se va nărui oricum. Îi părăseşte imediat după aceea, iar ucenicii sunt buimăciţi şi se tem pentru viaţa lor („dacă nu l-au cruţat pe el, de ce ne-ar cruţa pe noi”) – dând uitării tot ce tocmai le spusese Iisus despre lipsa de însemnătate a existenţei materiale. Maria vine şi le aduce alinare, determinându-l pe Petru să o întrebe ce anume îi revelase Iisus, ei şi doar ei. Maria le povesteşte o vedenie pe care o avusese despre Cristos. Din păcate, lipsesc patru pagini tocmai în acest punct, dar când naraţiunea este reluată Maria vorbeşte despre cum sufletul, înzestrat cu cunoaştere, poate transcende acest tărâm material al ignoranţei şi al dorinţei, putându-se întoarce la locuinţa cerească. În finalul descrierii revelaţiei, apostolii se iau la ceartă; unii dintre ei (inclusiv năvalnicul Petru) nu pot să creadă că Mântuitorul i-ar fi acordat o revelaţie atât de importantă Mariei – o *femeie*. Nu le-ar fi dăruit-o şi lor, bărbaţilor? În cele din urmă, intervine apostolul Levi, care-i îndeamnă să ţină vorbele Mariei aproape de inimă şi să meargă să predice oamenilor Evanghelia, ceea ce au şi făcut.

Şi aici, ca şi în Evanghelia lui Iuda, o revelaţie gnostică este acordată cuiva care nu face parte din cercul apostolic (aşa cum este înţeles în mod obişnuit), uneia dintre ultimele persoane la care te-ai fi aşteptat – nu trădătorului, ci unei femei.

Înfăţişarea pământească a lui Iisus

Una dintre primele referinţe la Iisus din Evanghelia lui Iuda spune astfel: „Adesea nu le apărea ucenicilor ca el însuşi, ci se afla printre ei ca un prunc” (33: 19 – 20). Acest din urmă cuvânt este greu de tradus. Termenul din coptă este foarte rar şi poate să însemne şi „nălucă” mai degrabă decât „copil”[83]. Oricum ar sta lucrurile, este limpede faptul

83 Dacă termenul „nălucă“ este folosit în cunoștință de cauză, atunci trebuie pronunțat oarecum diferit.

că Iisus îşi poate schimba înfăţişarea după cum doreşte, susţine acest manuscris – idee pe care o regăsim şi în alte scrieri creştine timpurii. Ştim cel mai bine acest lucru nu dintr-o scriere gnostică găsită la Nag Hammadi, ci dintr-o scriere de ficţiune unde sunt relatate călătoriile de misiune evanghelică ale apostolului Ioan, scriere cunoscută sub denumirea de Cartea faptelor lui Ioan.

Cartea faptelor lui Ioan este interesantă prin aceea că prezintă numeroase miracole făcute de Ioan în timpul misiunii sale de răspândire a Evangheliei lui Cristos după moartea acestuia. Ioan pare să aibă, mai ales, abilitatea de a învia morţii. Există o secţiune în Cartea faptelor totuşi care nu se potriveşte cu restul. Cercetătorii au avut adesea tendinţa de a considera fragmentul ca provenind din altă scriere, ca fiind introdus în această carte, din motive necunoscute, de vreun scrib necunoscut. În această secţiune, Ioan descrie relaţia dintre el şi Iisus şi indică polimorfismul acestuia: putea să-şi modifice înfăţişarea deoarece, în realitate, nu era o fiinţă umană obişnuită, făcută din carne şi oase. În una dintre apariţiile sale, Iisus avea înfăţişare de copil.

Ioan spune că se afla într-o barcă împreună cu fratele său Iacov, cu Petru şi Andrei, când a văzut pe cineva (pe Iisus) făcându-le semn de pe ţărm:

„Iar fratele meu spuse: «Ioane, ce vrea copilul acela de pe ţărm, de ne strigă?» Eu l-am întrebat: «Care copil?» Iar el mi-a răspuns: «Cel care ne face semn?» Iar eu i-am zis atunci: «Nu vezi bine din cauză că am stat multă vreme nedormiţi, frate Iacov; nu vezi au tu oare omul care stă acolo, drept şi falnic şi voios?»” (Cartea faptelor lui Ioan, 88).[84]

Se îndreaptă spre ţărm şi-l observă pe cel care le făcea semne, dar îşi modificase din nou înfăţişarea:

— >

---

84 Traducerile în engleză din Cartea faptelor lui Ioan sunt preluate din J.K. Elliott, The Apocriphal New Testament, Clarendon Press, Oxford, 1993.

„Iar el îmi apăru din nou, cu capul ras, dar cu o barbă mare, fluturând în vânt; dar Iacov îl văzu ca pe un tânăr căruia abia-i dădeau tuleiele” (Cartea faptelor lui Ioan, 89).

Ioan continuă descrierea impresionantei înfăţişări trupeşti a lui Iisus şi a schimbărilor pe care le făcea:

„Am încercat să-l văd aşa cum era, şi niciodată nu avea ochii închişi, ci deschişi. Iar uneori mi se înfăţişă ca un om mic de statură şi urât, iar alteori ca unul atingând cerurile. Şi mai era la el o minunăţie; când stăteam la masă, mă lua la pieptul lui, iar eu îl strângeam în braţe; iar uneori pieptul lui mi se părea că e catifelat şi moale, iar alteori dur ca piatra, şi eram nedumerit înăuntrul meu şi ziceam: «Ce-o fi însemnând asta?»” (Cartea faptelor lui Ioan, 89).

Şi minunile continuă să apară. Cum spune şi Ioan ceva mai târziu:

„Încă un lucru minunat am să vă povestesc, fraţilor, uneori când voiam să-l ating dădeam peste un trup tare şi material; iar alteori, când voiam să pun mâna pe el, substanţa nu era materială, era lipsită de trup, ca şi cum nici n-ar fi fost... Şi adesea când păşeam alături de el voiam să văd dacă-i apare în ţărână urma paşilor lui – întrucât l-am văzut ridicându-se din ţărână – dar nu apărea niciodată” (Cartea faptelor lui Ioan, 93).

La fel şi în Evanghelia lui Iuda: Iisus pare să fie polimorf, capabil să-şi schimbe înfăţişarea; nu pare a fi un om adevărat, în carne şi oase.

Cristos înveşmântat în trup

După cum notam şi într-un capitol precedent, această concepţie potrivit căreia Iisus nu era cu adevărat om poartă denumirea de docetism, din grecescul *dokeo*, care înseamnă „a părea” sau „a apărea”. Pentru docetişti, precum autorul acestei secţiuni din Cartea faptelor lui Ioan şi autorul Evangheliei lui Iuda, Iisus nu a fost cu adevărat om, ci doar părea a fi.

Un alt tip de concepţie docetică a altor gnostici

spunea că Iisus însuşi era un om în care divinul eon Cristos a locuit pentru o vreme. Această concepţie mai susţinea şi că Cristos ca atare nu a cunoscut cu adevărat suferinţa. Şi totuşi în acest caz explicaţia nu era că Cristos ar fi fost o fantasmă, ci că Cristos a părăsit trupul lui Iisus înaintea morţii acestuia.

Din punct de vedere logic, cele două tipuri de docetism – cel bazat pe ideea de fantasmă şi cel bazat pe ideea de separare – sunt diferite. Cu toate acestea, fapt este că *ambele* perspective au fost prezentate uneori în cadrul unuia şi aceluiaşi text gnostic. Aşa par să stea lucrurile cu Evanghelia lui Iuda, întrucât la sfârşitul cărţii apare acea frază surprinzătoare unde Iisus îl laudă pe Iuda ca pe singurul mai presus de ceilalţi apostoli: „Căci tu vei jertfi omul care mă-nveşmântează”. În această viziune, trupul unde locuieşte Iisus reprezintă doar un sălaş vremelnic care trebuie înlăturat astfel încât spiritul să se poată întoarce înapoi în împărăţia cerească.

Un alt text gnostic care îmbină cele două perspective docetice este intitulat după numele lui Set, deşi altminteri nu putem găsi paralele vaste cu textele gnostice setiene: Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set (numele lui Set nu mai apare în manuscris, în afara titlului). Şi aici există pasaje din care reiese că trupul lui Iisus nu e decât un locaş provizoriu pentru Cristos. La începutul tratatului, Cristos spune: „Am trecut printr-un sălaş trupesc. L-am alungat pe cel care fusese acolo şi am intrat. Şi toată mulţimea de arhonţi a fost tulburată” (Cel de-al doilea Tratat, 51).[85]

Pe de altă parte, în alte fragmente se sugerează că trupul lui Iisus era o fantasmă:

„Nu le-am căzut pradă aşa cum puseseră la cale. Şi nu am fost vătămat în niciun fel. La cazne m-au supus, şi totuşi nu am murit în realitate, ci în aparenţă, ca să nu fiu

85 Traducerea în limba engleză a Celui de-al doilea Tratat al Marelui Set a fost realizată de Roger A. Bullard și Joseph A. Gibbons, în James M. Robinson (ed.), Nag Hammadi Library in English, ed. cit.

ruşinat de ei” (Cel de-al doilea Tratat, 55).

Şi aici, ca şi în Cartea faptelor lui Ioan, Iisus are capacitatea de a-şi schimba aspectul fizic: „Îmi schimbam înfăţişarea din afară, trecând de la o formă la alta” (Cel de-al doilea Tratat, 56). Această capacitate de a-şi schimba forma provoacă o situaţie foarte ciudată la răstignirea lui Iisus:

„Cât despre mine, pe de o parte m-au văzut; m-au oropsit. [Dar] Un altul, tatăl lor, a băut fierea şi oţetul, iar nu eu. M-au bătut cu băţul de stuf; altul a ridicat crucea pe umerii săi, şi acela era Simon. Altuia i-au pus pe cap coroana de spini. Iar eu mă bucuram în înalt deasupra tuturor bogăţiilor arhonţilor şi a vlăstarilor greşelii şi trufiei lor, şi râdeam de ignoranţa lor” (Cel de-al doilea Tratat, 56).

Şi aici este prezent, ca în Evanghelia lui Iuda, un Iisus râzând. Ceva mai încolo voi detalia acest aspect. Deocamdată, să vedem în ce sens nu Cristos era cel chinuit şi răstignit aici. Pasajul respectiv aminteşte de învăţăturile maestrului gnostic Basilides, care a trăit la începutul secolului al II-lea e. n şi a fost menţionat de Irineu, vânătorul de erezii. Potrivit acestuia din urmă, şi Basilides credea că Iisus îşi putea schimba înfăţişarea după cum dorea, astfel încât, atunci când Simon din Cirene i-a dus crucea spre locul răstignirii (a se vedea Marcu, 15: 21), Iisus a trecut printr-o schimbare de identitate: a luat chipul lui Simon din Cirene, iar Simon a luat înfăţişarea lui Iisus. Şi aşa au răstignit romanii pe altcineva. Iisus a rămas lângă cruce, sub înfăţişarea lui Simon, amuzându-se de ispravă (Irineu, *împotriva ereziilor*, 1, 24, 3).

La fel şi în Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set: Iisus îşi schimbă înfăţişarea, iar Simon ajunge să fie răstignit în locul acestuia, spre marea veselie a lui Iisus.

Cristos râde de cei neştiutori

Cum ar trebui oare să interpretăm acest râs? Foarte asemănător, în multe privinţe, cu Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set este un alt text din depozitul de la Nag

Hammadi, numit Apocalipsa (coptă) după Petru[86]. Şi aici Iisus râde la răstignirea lui, nu pentru că şi-ar fi schimbat identitatea, ci deoarece oamenii care cred că-l chinuiesc nu-şi dau seama că el este o fiinţă» divină, neafectată de durere şi suferinţă. Iisus nu poate fi ucis; doar învelişul său muritor poate.

În această scriere, Apostolul Petru stă de vorbă cu Cristos, când deodată îl vede în depărtare pe Cristos cum este prins şi răstignit. Apoi mai vede un al treilea Cristos care râde deasupra celui aflat pe cruce. Nu mai e cazul să spunem că Petru se arată complet nedumerit:

„Când spunea aceste lucruri, am văzut că este prins de ei. Şi am spus: «Ce văd acolo, Domnul meu, pe tine te iau cu ei, iar tu te ţii de mine? Sau cine e omul acela care râde şi se veseleşte în copac? Şi mai e unul ale cărui mâini şi picioare ei le lovesc?»" (Apocalipsa după Petru, 81) [87].

Iisus îi explică: cel de deasupra crucii e „Iisus care trăieşte" Dar cel care e răstignit reprezintă doar „aspectul său fizic, care e înlocuitorul. Ei îl fac de ocară pe cel care-i pe placul lui" (81). Mai târziu, Iisus cel care râdea de deasupra crucii se îndreaptă spre Petru şi-i spune:

„Nu-ţi pierde cumpătul, întrucât ţie ţi s-au arătat aceste taine, tu cunoşti prin revelaţie că l-au răstignit pe întâiul născut, şi locuinţa demonilor şi vasul de piatră în care sălăşluiesc, aparţinându-i lui Elohim... Dar acela care stă alături de el este Mântuitorul cel viu, primul din el, cel pe care l-au prins şi l-au eliberat... De aceea râde el de neputinţa lor de a înţelege... Aşadar cel ce primeşte suferinţa va veni, căci trupul e un înlocuitor. Dar ei au eliberat trupul meu imaterial".

---

86 Ne-a mai parvenit o altă Apocalipsă după Petru în greacă (și într-o traducere etiopiană mai completă). Acesta este primul text care a ajuns până în vremurile noastre și care reprezintă un îndrumar în ceruri și în iad, oferit lui Petru de Isus însuși - premergător evident al Divinei comedii de Dante.

87 Traducerile în limba engleză din Apocalipsa coptă după Petru sunt preluate de la James Brashler și Roger A. Bullard, James M. Robinson (ed.), Nag Hammadi Library in English, ed. cit.

În Evanghelia lui Iuda, unul dintre zeii creatori este numit 7; aici poartă denumirea de *Elohim* – forma la plural a cuvântului, varianta cea mai frecventă în Biblia ebraică. Acestui creator îi aparţine trupul. Persoana dinăuntru însă, elementul dumnezeiesc, este imaterială şi nu poate încerca suferinţa. Atunci când corpul – „înlocuitorul" persoanei adevărate – este ucis, sinele interior este eliberat. În acest punct, ideea este foarte asemănătoare celei din Evanghelia lui Iuda.

Subliniem din nou că Iisus râde. Iar râsul lui are drept ţintă ignoranţa lumii, care crede că-l cunoaşte. Aceia care aparţin acestei lumi, care-l cunosc „în trupul său", de fapt nu-l cunosc deloc – nu mai mult decât îl cunosc ucenicii din Evanghelia lui Iuda, unde Iisus râde de ei pentru că îl văd ca pe Fiul Dumnezeului care a creat lumea aceasta.

Polemicile împotriva Bisericii Ortodoxe în expansiune

Mai pot fi spuse multe lucruri despre râsul lui Iisus. În Evanghelia lui Iuda şi în cele două tratate de la Nag Hammadi pe care le-am amintit, Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set şi Apocalipsa coptă după Petru, râsul lui Iisus pare a se îndrepta direct împotriva celor care nu l-au înţeles. Uimitor, cei care nu l-au înţeles în cea mai mare măsură nu sunt soldaţii romani care au încercat să-l răstignească, ci chiar ucenicii săi, care consideră că ştiu cu precizie cine anume este el. La momentul scrierii acestor texte, cei care credeau că-l înţeleg pe Cristos cel mai bine erau conducătorii Bisericilor creştine ortodoxe. Potrivit

scrierilor gnostice însă, aceşti creştini greşeau profund. Confundaseră înfăţişarea lui exterioară cu realitatea sa interioară.

Acest aspect reiese extrem de limpede din Apocalipsa coptă după Petru, unde Mântuitorul începe prin a-i spune lui Petru:

„Oamenii aceştia sunt orbi şi surzi. Şi acum ascultă lucrurile pe care ţi le spun în taină şi păstrează-le. Să nu le

spui pruncilor din vremea aceasta. Pentru că te vor ponegri acum... Dar îţi vor aduce laudă întru cunoaştere" (Apocalipsa coptă după Petru, 73).

Aşa cum Iuda va trece prin mari chinuri, după cum spune Evanghelia lui Iuda, şi Petru va fi dispreţuit în Apocalipsa ce-i poartă numele. Dar Iuda într-un caz, iar Petru în celălalt sunt, de fapt, de partea cunoaşterii, lor le sunt revelate adevăratele taine, ei vor fi mai presus de toţi ceilalţi. Ceilalţi „nu au ştiinţă" (Apocalipsa coptă după Petru, 74).

Apocalipsa coptă după Petru detaliază în continuare ce anume nu înţeleg cei lipsiţi de cunoaştere. Ei nutresc convingerea că moartea lui Iisus va aduce mântuirea: „Ei îi preaslăvesc pe cei ce răspândesc minciuna, care vor veni după tine ţ*i.e*. conducătorii ortodocşi ai Bisericilor]. Şi vor rămâne credincioşi numelui unui mort ţ*i.e*. ei cred că moartea lui Iisus aduce izbăvirea]" Mai încolo ni se arată că aceşti conducători mincinoşi nu sunt»

altţii decât episcopul şi diaconii Bisericilor. Dar ei nu sunt izvor de cutremurătoare învăţătură întru adevăr: „Oamenii aceia sunt ca nişte albii secate".

Am văzut cum erau discreditaţi conducătorii Bisericilor ortodoxe pentru modul greşit în care îl percepeau pe Cristos. Discreditându-i astfel, Evanghelia lui Iuda se înscrie în tradiţia cunoscută din celelalte două scrieri gnostice (nesetiene) descoperite la Nag Hammadi.

Asemănările cu Evanghelia după Toma

Prima dată când am citit Evanghelia lui Iuda, am fost uimit de numărul mare de asemănări pe care părea să le aibă cu un text dintre cele găsite la Nag Hammadi, text ce avea să devină cel mai celebru, şi anume Evanghelia după Toma. După cum am mai menţionat deja, aceasta reprezintă o culegere de cugetări ale lui Iisus, în număr de 114. Nu vom găsi istorisiri de vreun fel aici, nu există povestiri despre faptele lui Iisus, despre minuni sau alungări de diavoli, nicio schimbare la faţă, nici vreo Cină

de Taină; nu sunt descrise Patimile, sau prinderea lui Iisus, sau judecata, moartea ori învierea. Cartea constă din cugetări prezentate una după alta. Singurele elemente narative apar atunci

 când ucenicii îi adresează lui Iisus câte o întrebare, iar acesta le răspunde.

Evanghelia după Iuda e de o altă factură, fără doar şi poate. Există aici un cadru narativ, în funcţie de venirile şi plecările lui Iisus, în cercul ucenicilor săi. Mai mult decât atât, spusele sale sunt redate sub forma unor cuvântări, şi nu ca simple cugetări. Şi totuşi, teologia fundamentală din Evanghelie este foarte similară, după cum voi dovedi în capitolul următor. Ceea ce contează cu adevărat din punctul de vedere al ambilor autori nu sunt faptele lui Iisus (de exemplu, minunile, care sunt pomenite doar în treacăt în Evanghelia lui Iuda şi deloc în cea după Toma), esenţiale nu sunt moartea şi învierea lui (care nu sunt relatate în niciuna dintre cele două Evanghelii). Contează doar spusele sale. Viaţa veşnică o vor dobândi doar cei care pătrund învăţătura lui Iisus.

Acest lucru este clar afirmat încă de la începutul Evangheliei după Toma, după cum urmează:

Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel viu şi pe care le-a scris Didymos Iuda Toma. Şi a spus: «Oricine va găsi înţelesul acestor cuvinte nu va gusta moartea.»”[88]

La fel cum Evanghelia lui Iuda începe prin a se defini drept „cuvântul tainic al revelaţiei”, tot astfel Evanghelia după Toma începe prin a reda „vorbele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel viu” Cele două texte sunt asemănătoare în multe privinţe, prezentând o teologie similară mântuirii.

88 Traducerile în limba engleză ale citatelor din Evanghelia lui Toma sunt preluate de la David R. Cartlidge și David L. Dungan, Documents for the Study of the Gospels, Augsburg/Fortress Press, Minneapolis, 1980.

Numeroase similitudini se pot găsi nu numai în concepţia teologică de ansamblu a celor două texte, ci şi în cadrul unor episoade specifice. Voi prezenta în cele ce urmează o serie de exemple:

1. Atunci când Iisus îi vorbeşte pentru prima dată lui Iuda despre revelaţia creaţiei, el aminteşte despre ceea ce „ochii nici unui înger nu au zărit vreodată, niciun gând al inimii nu a cuprins şi nicicând nu i s-a dat vreun nume”. Acest pasaj pare a fi o trimitere la spusele apostolului Pavel din 1 Corinteni, 2: 9, unde se vorbeşte despre „cele ce ochiul n-a văzut şi urechea n-a auzit, şi la inima omului nu s-au suit”. El are însă un corespondent şi în Evanghelia după Toma, 17: „Iisus a spus: «Vă voi da ceea ce ochiul n-a mai văzut vreodată, nici urechea nu a mai auzit, mâna nu a mai atins şi nici nu a mai intrat în inima omului.»”.

2. În momentul în care doar Iuda are tăria să stea drept în faţa lui Iisus, în Evanghelia lui Iuda, nu-l poate privi în faţă, ci îşi întoarce privirea într-o parte. Acest episod este foarte asemănător cu acela din Evanghelia după Toma, 46, unde nimeni nu îndrăzneşte să-i înfrunte privirea lui Ioan Botezătorul, care e mai presus de orice fiinţă „născută din femeie”.

3. În Evanghelia lui Iuda, doar Iuda primeşte, dintre toţi, tainele; în Evanghelia după Toma, doar Toma. În ambele Evanghelii, ceilalţi ucenici se dovedesc a nu-l putea înţelege pe Iisus. În Evanghelia lui Iuda, ei cred în mod greşit că Iisus este fiul dumnezeului lor (Le al creatorului); pe de altă parte, Iuda susţine că Iisus vine din împărăţia lui Barbelo şi că „nu sunt vrednic să rostesc numele celui care te-a trimis”. La fel şi în Evanghelia după Toma, unde alţi ucenici, precum Simon Petru şi Matei, au o idee greşită despre adevărata identitate a lui Iisus, dar Toma spune: „Stăpâne, gura mea nu e în stare să spună ce anume eşti tu” (Evanghelia după Toma, 13). În ambele situaţii, Iisus

 îl ia deoparte pe cel mai apropiat ucenic pentru a-i face cunoscute tainele sale. În niciunul dintre

cele două cazuri nu ni se spune în ce anume constau acele taine. În ambele Evanghelii totuşi, ucenicul cel mai credincios lui Iisus este pus în opoziţie cu ceilalţi. În Evanghelia după Toma, Toma le spune celorlalţi ucenici că, de le-ar fi dezvăluit spusele lui Iisus, ei ar fi „luat pietre şi le-ar fi aruncat în mine”. În Evanghelia lui Iuda, ni se spune că locul lui Iuda avea să fie luat de un altul, astfel încât să fie „din nou întregi în dumnezeul lor”.

4. Această viziune din Evanghelia după Toma, cu ucenicul Toma bătut cu pietre de ceilalţi ucenici, seamănă cu aceea din Evanghelia lui Iuda, unde Iuda îl întreabă pe Iisus ce semnificaţie are vedenia în care se văzuse bătut cu pietre de către ceilalţi ucenici.

5. În Evanghelia lui Iuda, ucenicii au o viziune a sacrificiilor săvârşite în Templu şi vor să-i afle semnificaţia. Iisus le-o explică reieşind că această formă tradiţională a smereniei evreului este în realitate împotriva lui Dumnezeu, că jertfiţi acolo în numele lui sunt oamenii care-i urmează pe ucenici, falşi învăţători. Şi în Evanghelia după Toma, formele tradiţionale ale smereniei evreieşti sunt atacate întrucât i se împotrivesc lui Dumnezeu: „Iisus le-a spus: «de veţi posti, veţi fi pricină de smintire, şi de vă veţi ruga, veţi fi huliţi. Dacă veţi face milostenii, vă veţi face rău vouă înşivă»” (Evanghelia după Toma, 14).

Ar mai putea fi găsite încă multe asemănări între cele două Evanghelii, dar acestea deja prezentate sunt de ajuns pentru a ne susţine argumentarea. Evanghelia lui Iuda are similitudini nu numai cu texte ale gnosticismului setian, mai ales în mitologia sa caracteristică, ci şi cu texte gnostice nesetiene. Mai mult decât atât, există şi alte uimitoare similitudini cu mişcările religioase din vremurile în care gnosticii nici nu apăruseră încă.

Asemănările cu învăţăturile lui Marcion

Marcion a fost un teolog-cărturar din secolul al II-lea care s-a manifestat cu vigoare tocmai în vremea când trebuie să fi fost redactată Evanghelia lui Iuda – adică pe la jumătatea veacului. Nu era de orientare gnostică: nu

credea în existenţa Pleromei locuite de eoni divini, luminători, bolti cereşti şi aşa mai departe, nici nu avea convingerea că izbăvirea avea să vină prin vreo cunoaştere esoterică, scoborâtă din înalturi. Avea totuşi câteva concepţii care seamănă cu acelea ale gnosticilor.

Teologia lui Marcion are ca punct de pornire epistolele apostolului Pavel, care susţinea că toţi oamenii – evrei şi ne-evrei deopotrivă – vor primi mântuirea prin vestea cea bună a morţii şi învierii lui Cristos. În concepţia lui Pavel, nu legea ebraică, ci credinţa îl împăca pe om cu Dumnezeu. Marcion a forţat această distincţie între lege şi credinţă spre o concluzie pe care el o socotea firească. Dumnezeul care deţinea legea (cea aspră a) evreilor nu putea fi identic cu acel Dumnezeu care a dat vestea cea bună creştină (şi milostivă). Dumnezeul din Vechiul Testament diferă de Dumnezeul lui Iisus şi al ucenicului său Pavel.

Potrivit lui Marcion, dumnezeul din Vechiul Testament a creat această lume, şi-a ales Israelul drept popor al său, i-a dat legea sa, după care l-a pedepsit, ca şi pe oricine altcineva pentru că nu i-au respectat legea. Dumnezeul lui Iisus, pe de altă parte, nu a avut nicio legătură cu această lume până să apară Iisus. Acest Dumnezeu îi era superior celui din Vechiul Testament şi l-a trimis pe Iisus sub chip asemănător omului (*i.e.* ca o fantasmă) pentru a salva oamenii de judecata neîndurătoare a dumnezeului evreilor. Ceea ce Iisus a şi făcut, lăsând impresia că a murit pe cruce. Oamenii puteau crede în moartea lui şi puteau fi mântuiri astfel, în mod clar întrucât dumnezeul cel drept care a creat această lume socotea că moartea lui aducea izbăvirea pentru ceilalţi (de vreme ce Iisus nu a murit pentru păcatele proprii).

În concepţia lui Marcion, ucenicii lui Iisus nu au înţeles niciodată că el nu era fiul dumnezeului creator. Ei şi-au păstrat tradiţiile ebraice după moartea lui, iar astfel

Dumnezeul lui Iisus a trebuit să intervină din nou pentru a le arăta oamenilor adevărata cale spre mântuire. Iisus i s-a înfăţişat lui Pavel pe drumul spre Damasc, i-a dezvăluit adevărul şi l-a trimis să-i convertească şi pe alţii la vestea cea bună, separată de lege.

Chiar şi următorul rezumat al învăţăturilor lui Marcion face dovada unei serii de similitudini fundamentale cu acelea din Evanghelia lui Iuda:

1. Dumnezeul care a creat această lume nu este adevăratul Dumnezeu şi nu este Tatăl lui Iisus; Iisus e reprezentantul unui alt Dumnezeu.

2. Iisus nu este o fiinţă umană în carne şi oase (de pildă, în Evanghelia lui Iuda, el îşi poate schimba înfăţişarea după cum doreşte).

3. Cei care se închină dumnezeului creator al evreilor s-au îndepărtat de la adevărul mântuirii.

4. Ucenicii lui Iisus nu au pătruns niciodată adevărul, ci au presupus că trebuie să urmeze mai departe religia ebraică (*cf.* vedenia sacrificiilor din Templu, în Evanghelia lui Iuda).

5. Doar o persoană din afara cercului celor doisprezece ucenici înţelege adevărul lui Iisus (fie Iuda cel gonit, fie, mai târziu, Pavel).

Nu urmăresc aici să argumentez că Evanghelia lui Iuda ar fi marcionită (în opoziţie cu gnosticii). Afirm însă cu tărie că, în secolul al II-lea, proliferau o sumedenie de concepţii religioase, iar grupările religioase, cu opiniile lor caracteristice, se influenţau reciproc în variate feluri. Descoperirea de noi texte dovedeşte, fără doar şi poate, cât de confuză, de imprecis conturată era în realitate lumea religioasă din al doilea veac creştin.

Asemănările cu gândirea apocaliptică de inspiraţie ebraică şi *creştină*

Pe măsură ce citeam şi reciteam Evanghelia lui Iuda, îmi stârnea necontenit uimirea o altă caracteristică a naraţiunii. Nu >

este o caracteristică evidentă încă de la prima

lecturare. Cu siguranţă eu nu mi-am dat seama de existenţa ei când am citit-o prima dată. Cu fiecare nouă examinare însă, eram tot mai convins de prezenţa ei. Nu foarte adânc sub suprafaţa acestui text gnostic pot fi detectate urme a ceea ce am putea numi viziunea apocaliptică. Odată ce identificăm aceste amprente, avem posibilitatea de a afla originea Evangheliilor precum aceasta (iar unii ar putea spune chiar „a gnosticismului însuşi”).

Trebuie să fac, mai întâi de toate, câteva observaţii preliminare cu privire la fenomenul religios antic pe care cercetătorii l-au numit apocalipticism. Termenul provine din grecescul *apokalypsis*, care înseamnă „dezvăluire” sau „revelaţie”. Apocalipticiştii evrei nutreau convingerea că Dumnezeu le revelase tainele cereşti care puteau da sens vieţii pe pământ.

Apariţia apocalipticismului ebraic poate fi stabilită fără îndoială în secolul al II-lea î.Hr.[89] Se pare că a luat fiinţă ca un tip de mişcare intelectuală în rândurile evreilor care încercau să justifice suferinţele poporului lui Dumnezeu într-o lume presupus a fi condusă de Dumnezeu. Veacuri la rând, profeţii evrei au susţinut că neamul suferea ca pedeapsă din partea lui Dumnezeu şi că, dacă oamenii s-ar întoarce la Domnul şi la căile sale, el ar alunga suferinţa, iar poporul său ar cunoaşte bunăstarea.

Dar cum rămânea atunci cu cei *drepţi* care sufereau? Cum se face că unii sufereau tocmai pentru că îndeplineau poruncile lui Dumnezeu – iar uneori sufereau crunt, cunoscând boala, schingiuirile sau chiar moartea? Cum s-ar explica faptul că, deşi poporul lui Dumnezeu – Israel – s-a întors la Dumnezeu, căindu-se ca naţiune, el îndura în continuare noi suferinţe: ciumă, secetă, foamete, înfrângeri pe câmpul de bătălie, umilinţe din partea

89 Pentru o cercetare de ansamblu a fenomenului, a se vedea John J. Collins, The Apocalyptic Imagination: An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature, ed. a II-a, Eerdmans, Grand Rapids, 1998.

duşmanilor? Cum s-ar putea justifica suferinţa neîntreruptă a celor care sunt de partea lui Dumnezeu?

Cu aproximativ 150 de ani înainte de naşterea lui Iisus, unii cărturari evrei s-au abătut de la concepţiile profeţilor, susţinând că suferinţa nu apărea ca o pedeapsă pentru păcat. Din punctul lor de vedere, suferinţa nu venea de la Dumnezeu. Dimpotrivă, suferinţa era provocată de duşmanul lui Dumnezeu, Diavolul. Cei care sunt de partea lui Dumnezeu îndură chinuri în această lume întrucât anumite forţe ale răului se aliază împotriva lui Dumnezeu, hotărâte să şteargă poporul lui Dumnezeu de pe faţa pământului. Aceste forţe ale răului recurg la orice mijloace prin care să provoace durere şi suferinţă, ca să-şi ducă la bun sfârşit ticăloasa misiune.

Pe scurt, apocalipticiştii evrei au încurajat o viziune duală asupra lumii. Pentru ei, existau doar Dumnezeu şi Diavolul, fiecare dotat cu propriile-i forţe supranaturale: Dumnezeu îşi avea îngerii săi, Diavolul – demonii. În plus, Dumnezeu putea da viaţă, iar Diavolul semăna moartea. Dreptatea era de partea lui Dumnezeu, păcatul – de cea a Diavolului. Păcatul şi moartea erau, în realitate, ele însele nişte puteri cosmice, <nişte forţe demonice opuse lui Dumnezeu. Păcatul îi robea pe oameni şi-i lipsea de prezenţa lui Dumnezeu; când îşi desăvârşea lucrarea, îi preda pe oameni morţii, nimicindu-i.

204 EVANGHELIA PIERDUTĂ A LUI IUDA

Acest dualism al binelui şi al răului a fost elaborat în scena→

râul istoric al unor vremuri greu încercate, controlate de Diavol şi de creaturile sale. Dar avea să vină o eră binecuvântată, când Dumnezeu avea să răstoarne toate forţele răului, instaurând împărăţia sa cea milostivă. Apocalipticiştii nu erau de părere că, în această lume, ne stă în putere să ne îmbunătăţim soarta prin truda proprie. Răul stăpânea această lume şi avea să devină din ce în ce mai predominant până la sfârşitul veacurilor, când practic

se va dezlănţui iadul.

Dar în acel moment, la sfârşitul vremurilor, Dumnezeu îşi va face simţită prezenţa. Va interveni în cursul istoriei şi va răsturna toate forţele răului, va aduce pe pământ împărăţia lui, lipsită de răutate, chinuri, suferinţă, foamete, secetă, boli sau războaie, o împărăţie unde nu vor mai fi durere sau moarte. Mai mult, această împărăţie utopică nu era menită doar celor care se întâmplă să fie în viaţă la începutul sfârşitului; toţi oamenii aveau să pătrundă în ea, toţi cei ce nu l-au părăsit pe Dumnezeu, căci la finalul acestei ere Dumnezeu îi va învia pe toţi şi le va dărui viaţa veşnică. Cei care au fost de partea lui Dumnezeu (şi care au suferit în consecinţă) vor primi răsplata eternă. Toţi cei care au fost împotriva lui Dumnezeu vor cunoaşte pedeapsa cea veşnică.

Şi când anume aveau să se întâmple toate acestea? Foarte curând. Apocalipticiştii evrei pretindeau că sfârşitul era iminent, că avea să vină negreşit. Accentuau mai ales ideea că suferinţa atinsese punctul culminant, iar oamenii mai trebuiau să reziste încă puţin, întrucât Dumnezeu avea să intervină în istorie curând şi-i va nimici pe toţi vrăjmaşii săi, aducând pe pământ împărăţia sa. „Adevăr vă zic vouă că unii dintre cei care stau aici nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea împărăţia lui Dumnezeu venind întru putere”. Astfel vorbea Iisus (Marcu, 9: 1) în una dintre numeroasele circumstanţe în care vădeşte concepţiile apocalipticiste asupra lumii. Într-un capitol ulterior, vom aduce dovezi în sprijinul ideii potrivit căreia Iisus şi discipolii săi, împreună cu Iuda Iscarioteanul, erau de fapt apocalipticişti evrei care socoteau că trăiau sfârşitul veacurilor.

Ce legături au însă toate acestea cu Evanghelia lui Iuda? După câte se pare, există pretutindeni în Evanghelie pasaje care trimit la gândirea apocalipticistă ebraică. Pe la început, aflăm că revelaţia lui Iisus priveşte tainele lumii şi „ce va fi la sfârşit” (33: 17 – 18). Acesta este registrul lingvistic folosit de apocalipticişti, preocupaţi de

evenimentele de la sfârşitul lumii.

Ceva mai încolo, Iuda îl întreabă pe Iisus: „Când îmi vei spune aceste lucruri şi când va veni ziua cea mare a luminii pentru [...] neam?” (36: 5 – 8). Seamănă foarte mult cu discursul din Evanghelia de mai devreme, aceea a lui Marcu (13: 1), unde ucenicii vor să afle de la Iisus semnele care vor anunţa sosirea sfârşitului. În Evanghelia după Marcu, Iisus le ţine un „discurs apocaliptic”, în care descrie nenorocirile ce urmau să aibă loc la sfârşitul lumii.

În pasajul din Evanghelia lui Iuda unde ucenicii au viziunea sacrificiilor din Templu, aflăm că preoţii care săvârşeau jertfele îşi ucid de fapt propriii copii şi nevestele, se împreunează cu bărbaţi şi fac „o mulţime de păcate şi de fapte nelegiuite” (38: 22 – 23), toate în numele lui Iisus. Seamănă a viziune apocaliptică a „pustiitorului sacrilegiu” din Templu, a pângărite a celor sfinte ale lui Dumnezeu (Marcu, 13: 14), la care se prea poate să facă referire şi una dintre epistolele lui Pavel, unde aflăm despre un fel de reprezentare a Anticristului care „se aşază în templul lui Dumnezeu” (2 Tesaloniceni, 2: 4) şi lucrează fel şi fel de fărădelegi prin puterea lui Satana.

Mai târziu, Iuda are o vedenie cu o casă mare, desemnând, fără doar şi poate, împărăţia cerească unde merg după moarte sufletele descătuşate. Tâlcuind vedenia, Iisus spune că „nici soarele şi nici luna nu vor stăpâni acolo, şi nici ziua, ci numai cei sfinţi vor sălăşlui acolo pentru totdeauna, pe tărâmul veşnic, împreună cu sfinţii îngeri” (45: 22 – 24). Este evidentă aici amprenta descrierii locului unde ajung sfinţii potrivit viziunii revelatoare a cărţii Apocalipsei din Noul Testament: aceştia vor locui în noua cetate a lui Dumnezeu, în noul Ierusalim, cetate care „nu are trebuinţă de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu o va lumina” (Apocalipsa, 21: 23). În această cetate, aflăm, „nu va intra nimic pângărit şi nimeni dedat cu spurcăciunea şi cu minciuna, ci numai aceia scrişi în cartea Vieţii Mielului” (Apocalipsa, 21: 27).

Un alt fragment de factură apocaliptică apare în

Evanghelia lui Iuda către sfârşitul revelării de către Iisus a tainelor creaţiei, acolo unde spune că dumnezeul creator Saklas îşi va încheia „timpul ce i-a fost dat” – dând astfel de înţeles că până şi acestei lumi materiale şi crude i-a fost sortit un sfârşit, precum în celelalte texte apocaliptice. Atunci se va dezlănţui haosul: „vor preacurvi în numele meu şi îşi vor ucide pruncii” (54: 24 – 26). Apoi, Iisus râde de acele fiinţe divine care cred că au lumea materială sub stăpânire şi-i spune lui Iuda: „Nu râd [de voi], ci de greşeala stelelor, căci aceste şase stele rătăcesc cu aceşti cinci luptători, şi ei toţi vor fi nimiciţi, împreună cu cei pe care i-au creat” (55: 14 – 20).

Sfârşitul va aduce nu numai izgonirea răului de pe pământ, ci şi slava celor mântuiţi: „Chipul marelui neam al lui Adam va fi slăvit, căci, înainte de ceruri, de pământ şi de îngeri, există acel neam, care este de pe tărâmurile eterne” (57: 10 – 14).

Cum ar trebui înţelese aceste fragmente din Evanghelia lui Iuda care par să îmbrăţişeze o perspectivă apocaliptică în cadrul unui document gnostic? La prima vedere ar putea lăsa impresia că sunt inconsecvente. Creştinii gnostici aveau păreri extrem de diferite de ale apocalipticiştilor evrei şi creştini. Apocalipticistii credeau într-un Dumnezeu care crease lumea; creştinii gnostici susţineau cu tărie că dumnezeul care crease această lume nu era singurul dumnezeu şi, cu siguranţă, nu era adevăratul Dumnezeu. Adevăratul Dumnezeu nu avea nimic de-a face cu această lume. Apocalipticiştii nutreau convingerea că lumea materială devenise păcătoasă, dar că era intrinsec bună, o creaţie a lui Dumnezeu. Gnosticii susţineau că lumea materială era în cel mai bun caz o greşeală cosmică, dacă nu chiar cauza tuturor relelor. Apocalipticiştii pretindeau că viaţa veşnică ar consta într-o existenţă materială într-un trup, Dumnezeu izbăvind această lume (şi spiţa omenească) şi izgonind tot răul din ea; gnosticii afirmau că viaţa veşnică ar consta într-o existenţă nematerială, iar scopul mântuirii ar fi eliberarea

de trup, nu izbăvirea acestuia.

Cu aceste două concepţii atât de diferite, cum se face totuşi că putem identifica trăsături apocaliptice într-un text gnostic precum Evanghelia lui Iuda? După câte se pare, mai există texte gnostice care cuprind, la rândul lor, fragmente de concepţie apocaliptică. De fapt, textele gnostice setiene conţin de regulă un element apocaliptic.[90] Cum se explică totuşi acest lucru, de vreme ce viziunile apocalipticiştilor şi ale gnosticilor cu privire la Dumnezeu şi la lume sunt atât de categoric diferite?

Ar trebui să îngustăm contextul în care punem o asemenea întrebare, întrucât caracterul apocaliptic al unor texte gnostice nu e singura trăsătură care nedumereşte. Indiscutabil, numeroase dintre aceste texte par să fie cu totul anti-evreieşti. La urma urmelor, dumnezeul ebraic este descris fie ca un neghiob, fie ca un obsedat de vărsarea de sânge, iar scopul religiei este să se elibereze de sub stăpânirea lui. Dar, până una-alta, de ce ar fi textele gnostice atât de preocupate de dumnezeul evreilor? De ce n-ar fi obsedate de un cu totul alt zeu?

Uimitor este că numeroase texte gnostice par să-şi tragă rădăcinile dintr-un fel de sistem de gândire ebraic. Multe reprezintă repovestiri inventive ale cărţii Genezei, de pildă. Mai mult, unii termeni şi unele nume proprii destul de frecvent folosite în aceste texte gnostice par să aibă origini evreieşti. Spre exemplu, numai în Evanghelia lui Iuda, apar numele zeului *El* (numele Dumnezeului din Vechiul Testament), al zeului Saklas (cuvânt aramaic folosit într-un text grecesc la origine), al lui Yaldabaoth (provenind din Yahve, Stăpân al Sabbaothului) şi aşa mai departe.1

După cum arătam la începutul acestui capitol, au existat numeroase dezbateri în cercurile ştiinţifice pe tema originilor gnosticismului. După opinia mea, gnosticismului – sau cel puţin anumite forme ale gnosticismul – a luat

---

90 A se vedea John D. Turner, Sethian Gnosticism and the Platonic Tradition, Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy, Québec, 2001.

naştere ca o reacţie ebraică la adresa viziunii apocaliptice care nu s-a materializat niciodată.[91][92]

Gnosticismul ca apocalipticism ebraic ratat

Subliniam mai devreme că apocalipticismul ebraic în sine a apărut din profeţiile neîmplinite. Profeţii susţinuseră că suferinţa era pedeapsa pentru păcat; ei îndemnau poporul lui Israel

LEGĂTURI CU GNOSTICISMUL CREŞTIN TIMPURIU 209 să se întoarcă la Dumnezeu, ca să scape de suferinţă. Şi totuşi, deşi poporul lui Dumnezeu s-a căit, suferinţa nu a încetat. Ceea ce a provocat o schimbare radicală în gândire: poate că Dumnezeu nu stăpânea cu adevărat lumea. Poate că lumea era stăpânită de vrăjmaşul acestuia. Aşa a luat fiinţă concepţia apocaliptică, potrivit căreia, deşi Dumnezeu stăpânea în realitate lumea, se retrăsese deocamdată din prim-plan. În această optică, nu Dumnezeu provoca suferinţa, ci Diavolul şi forţele acestuia. Dumnezeu avea să-şi facă în curând simţită prezenţa, să răstoarne aceste forţe ale răului şi să aducă o Împărăţie bună pe pământ.

Ce se întâmplă cu apocalipticiştii evrei de vreme ce sfârşitul proclamat de ei ca iminent nu se produce de fapt niciodată? De vreme ce suferinţa nu doar persistă, ci chiar se intensifică, fără vreo speranţă că ar înceta vreodată? De vreme ce forţele care stăpânesc această lume se pare că o

---

91 Cu privire la aceste legături gnostice cu gândirea ebraica, a se vedea Pheme Perkins, Gnosticism and the New Testament, Fortress Press, Minneapolis, 1993.

92 Pentru o teză similară, a se vedea mai vechea lucrare a lui Robert M. Grant, Gnosticism and Early Christianity, ed. revizuită, Harper & Row, New York, 1966. Dintre lucrările mai recente recomandăm: Pheme Perkins, Gnosticism and The New Testament, ed. cit., și Birger Pearson, Gnosticism, Judaism, and Egyptian Christianity, Fortress Press, Minneapolis, 1990. Pentru câteva contraargumentări solide, a se vedea Riemer Roukema, Gnosis and Faith in Early Christianity, ed. cit., dar în special impresionantul articol al lui Gerard Luttikhuizen, „The Thought Patterns of Gnostic Mythologizers and Their Use of Biblical Traditions“ din John Turner și Annie McGuire, The Nag Hammadi Library After Fifty Years, E.J. Brill, Leiden, 1997.

stăpânesc cu totul, nu doar pe o durată determinată, iar lumea materială în sine, lumea în care trăim, pare a fi cauza suferinţei? Se întâmplă, printre altele, că teologia apocaliptică este regândită din temelii.

În această concepţie de dată totuşi recentă, Dumnezeu nu este în ultimă instanţă stăpânul acestei lumi. Dumnezeu este desprins de lume şi nu a avut vreodată de-a face cu ea. Această lume este materială, însă adevăratul Dumnezeu trebuie să fie întru totul spirit, de vreme ce nu are legături cu ea. Materia ajunge să nu mai fie văzută ca o creaţie a adevăratului Dumnezeu. Ma)

teria reprezintă în sine un dezastru cosmic. Ea reprezintă problema. Ea ne provoacă suferinţă. Se prea poate să fi fost creată de nişte fiinţe divine răuvoitoare, sau cel puţin extrem de neştiutoare. Am fost prinşi aici de acele fiinţe, trebuie să învăţăm cum să ne salvăm. Mântuirea nu va veni cândva, în viitor, când adevăratul Dumnezeu îşi va reafirma stăpânirea asupra creaţiei sale. Aceasta nu este creaţia lui şi nu o va izbăvi. Mântuirea» >

va surveni când el ne va smulge din această lume a materiei.

Ceea ce se va întâmpla doar dacă aflăm cum am ajuns aici şi cum anume ne putem desprinde.

Diversele sisteme gnostice – sau măcar o parte dintre ele –îşi aveau temeiul în această modalitate absolut nouă de a percepe lumea. Rădăcinile şi le aveau în gândirea apocaliptică ebraică. De aceea numeroşi gnostici erau obsedaţi de prima carte din Biblia ebraică, cea a Genezei, unde se relata „crearea” lumii materiale. De aceea există atât de multe nume proprii, ale fiinţelor divine din textele gnostice, provenind din aramaică (limba evreilor din Palestina) sau derivă din Vechiul Testament. De aceea există şi atâtea urme ale gândirii apocaliptice în unele dintre textele gnostice care ne-au parvenit. Aceste texte proveneau din cercul celor ce-şi negaseră rădăcinile din tradiţia ebraică de orientare apocaliptică.

Dar, aşa cum se întâmplă când călătoreşti pe teritorii

noi şi nemarcate, duci cu tine un anumit bagaj. Pentru aceşti gânditori care au adoptat perspectiva gnostică asupra lumii, bagajul cuprindea fragmente din viziunile lor apocaliptice precedente, precum acelea regăsite în Evanghelia lui Iuda.

CAPITOLUL 8

Iisus, Iuda şi cei doisprezece ucenici în Evanghelia lui Iuda

Când li se adresează unor nespecialişti, de obicei cercetătorii le spun ceea ce s-ar cuveni să-i intereseze. Nu e un lucru rău în principiu – de fapt, e foarte bine-venit. Imensa majoritate a timpului, specialistul este preocupat de chestiuni la care oamenii de rând pot să se gândească doar în trecere, seara târziu sau numai la sfârşit de săptămână. Ca o consecinţă, unii cercetători tind să aibă perspective diferite de ale celorlalţi şi să scoată în relief aspecte diferite. În privinţa Evangheliei lui Iuda, de pildă, majoritatea vor fi preocupaţi de enigma relaţiei dintre acest text şi alte documente din epoca creştină timpurie, precum şi de identificarea trăsăturilor sale gnostice creştine. Cititorii obişnuiţi vor fi mai probabil preocupaţi de informaţiile pe care le aduce textul cu privire la personajele sale principale: Iisus, cei doisprezece ucenici şi Iuda. Ambele tipuri de implicare sunt la fel de justificate.

Am vorbit deja despre relaţia acestei Evanghelii cu gnosticismul. Ce s-ar putea spune despre felul în care sunt descrise aici personajele principale, temă de interes pentru un grup şi mai restrâns de oameni? Cum îi înfăţişează acest text pe Iisus şi pe ceilalţi?

Iisus în Evanghelii în Evanghelia după Marcu, cea mai timpurie Evanghelie care a supravieţuit, Iisus îşi întreabă ucenicii: „Cine zic oamenii că sunt?” (Marcu, 8: 27) o întrebare pe care mulţi au pus-o iar şi iar, de-a lungul veacurilor. Specialiştii care petrec o viaţă întreagă să studieze cele mai vechi relatări despre Iisus în limba lor de origine (greacă, coptă, latină, siriacă şi aşa mai departe) au dat răspunsuri remarcabil de diferite la această

întrebare. Unii susţineau că Iisus a fost un răzvrătit care voia să răstoarne >

asuprirea romană din Ţara Făgăduinţei. Alţii stăruiau în ideea că voia să pornească o revoluţie socială, pentru schimbarea valorilor şi priorităţilor din viaţa oamenilor. S-a mai spus că programul său social includea câteva puncte accentuat moderne, că era un fel de proto-marxist sau proto-feminist. Alţii au susţinut că nu-l interesa prefacerea politică şi socială şi că era un simplu rabin evreu pacifist, preocupat în principal ca discipolii săi să se iubească unii pe ceilalţi. S-a presupus, de asemenea, că era un sfânt evreu, făcător de minuni, dovedindu-şi astfel apropierea de Dumnezeu, apropiere de care se puteau bucura şi adepţii săi. Alţii au sprijinit ideea potrivit căreia seamănă unui filosof cinic, preocupat în principal să-şi înveţe discipolii să se îngrijească nu de lucrurile materiale din această viaţă, ci de tărâmul spiritual. Probabil majoritatea învăţaţilor din ultimele veacuri au nutrit convingerea că Iisus poate fi mai bine definit ca profet apocaliptic care a prezis că Dumnezeu va învinge forţele răului din această lume, aducând pe pământ o împărăţie lipsită de suferinţă, chin sau durere.[93]

Opiniile cercetătorilor moderni diferă de la un caz la altul, şi la fel se întâmpla şi în rândurile cărturarilor creştini din primele veacuri. Iar conflictele stârnite între aceste viziuni moderne

erau specifice şi în izvoarele noastre cele mai vechi. Nu voi prezenta aici exhaustiv diversele perspective – aceasta ar necesita o carte în sine –, dar mă voi referi la două concepţii antice aflate la capetele opuse ale spectrului teologic, pentru a putea situa mai bine în context

93 Am prezentat pe scurt câteva dintre aceste concepții în lucrarea mea Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium, Oxford University Press, New York, 1999; pentru o strălucită abordare a scrierilor timpurii despre istoriile vieții lui Isus, a se vedea clasica lucrare a lui Albert Schweitzer, Quest of the Historical]es\is, Macmillan, New York, 1968; ediția originală, în limba germană a apărut în 1906.

concepţiile regăsite în Evanghelia lui Iuda.

Iisus în scrierile lui Pavel

Apostolul Pavel nu a fost unul dintre adepţii lui Iisus în timpul vieţii acestuia. Potrivit cărţii Faptele Apostolilor şi altor scrieri ale lui Pavel însuşi, cel din urmă fusese în fapt cel mai mare prigonitor şi oponent al adepţilor lui Iisus imediat după răstignirea acestuia. Cu toate acestea, în cadrul celei mai mari răsturnări de situaţie din istorie, probabil, Pavel s-a convertit, devenind, din cel mai mare vrăjmaş al lui Cristos, cel mai important misionar şi susţinător al său. Prigonitorul s-a transformat în propovăduitor, iar tocmai eforturile lui Pavel de a răspândi vestea cea bună printre păgâni (*gentiles*) au impus în cea mai mare măsură această religie în primele decenii. Pavel a creat comunităţile religioase convertind foşti necreştini la credinţa în unicul Dumnezeu al evreilor şi în fiul său Iisus, care a murit pentru păcatele lumii şi s-a ridicat din morţi. După ce înfiinţa o comunitate într-o regiune, o lăsa şi pleca în alte locuri, unde o lua de la capăt. Primea regulat veşti de la comunitatea pe care o lăsase în urmă şi răspundea la problemele ce apăruseră acolo. Epistolele pauline din Noul Testament sunt exemple de astfel de misive. Sunt fragmente din corespondenţa purtată între fondatorul unei biserici şi comunităţile pe care le înfiinţase şi care treceau prin frământări.

În aceste epistole, Pavel se confruntă cu o mulţime de probleme, diferite de la o comunitate la alta. Aşadar, din acestea nu reiese întregul sistem de gândire sau de învăţătură al lui Pavel. Sunt dezbătute doar problemele punctuale ale fiecărei comunităţi în parte. Epistolele rămân totuşi valoroase surse de informaţii pentru cei care vor să afle mai multe despre comunităţile creştine în expansiune la aproximativ douăzeci-treizeci de ani după moartea lui Iisus. Ele sunt, de altfel, cele mai bune (iar, în majoritatea privinţelor, singurele) surse în legătură cu elementele-cheie ale gândirii lui Pavel.

Concepţiile lui Pavel cu privire la Iisus – şi mai ales

acelea pe care el le socoteşte a fi importante – sunt complet diferite de cele ale autorului Evangheliei lui Iuda. După cum vă puteţi imagina, Pavel are multe de spus despre Iisus. La urma urmelor, Pavel a fost, prin însăşi credinţa lui, apostolul lui Cristos, ales să-i fie credincios lui Cristos şi să răspândească vestea cea bună pe teritoriile din jurul Mării Mediterane, înaintea venirii în slavă a lui Cristos în ziua Judecăţii de Apoi. Cu toate acestea, este uimitor că Pavel nu spune mai nimic despre viaţa lui Iisus pe pământ. Pavel socotea important că Iisus fusese răstignit şi că Dumnezeu îl ridicase din morţi. Evenimentele precedente se pare că aveau o importanţă secundară.

Studenţii mei nu subscriu uneori la această părere, aşa că am recurs la un mic exerciţiu. Le-am dat ca temă să citească >

epistolele lui Pavel şi să întocmească o listă cu toate informaţiile furnizate de Pavel cu privire la viaţa lui Iisus – adică şi afirmaţiile lui Iisus, faptele sale şi indiciile privind viaţa lui de la naştere până la moarte. Studenţii constată adesea cu surprindere că informaţiile pe care le descoperă în acest sens abia dacă acoperă spaţiul unei cărţi de vizită.

Ce informaţii ne pune Pavel la dispoziţie? Ne spune că Iisus s-a născut din femeie (Galateni, 4: 4; informaţie preţioasă, bănuiesc, dar ne-am putea întreba şi dacă s-ar fi putut întâmpla altfel); că era evreu (Galateni, 4: 4), că a avut fraţi (1 Corinteni, 9: 5), numele unuia dintre ei fiind Iacov (Galateni, 1: 19); că a avut doisprezece ucenici (1 Corinteni, 15: 5); că şi-a făcut lucrarea de propovăduite în rândul evreilor (Romani, 15: 8); că a

ţinut Cina Cea de Taină (1 Corinteni, 11: 22 – 24); şi că a fost răstignit (Galateni, 3: 1). În afară de cuvintele rostite de Iisus despre pâinea şi vinul de la Cina cea de Taină, Pavel mai citează alte două învăţături ale lui Iisus, una unde se arată că oamenii căsătoriţi nu trebuie să se despartă (1 Corinteni, 7: 10), iar alta unde se spune că

propovăduitorii ar trebui să primească bani (1 Corinteni, 9: 14). Şi cam atât.

La încheierea acestui exerciţiu, studenţii mei par foarte surprinşi. De ce nu avem mai multe informaţii de la Pavel? De ce nu redă pe larg învăţătura lui Iisus? De ce nu-i descrie minunile – vindecarea bolnavilor, alungarea demonilor, învierea din morţi? De ce nu aminteşte despre ispitele prin care a trecut, despre schimbarea la faţă, despre călătoria la Ierusalim? De ce nu vorbeşte despre neînţelegerile dintre Iisus şi farisei? Despre prinderea lui? Despre judecata în faţa sanhedrinului evreiesc? Despre judecata în faţa lui Pilat? Sau despre orice altceva? Poate pleacă de la presupunerea că oamenii cunosc deja toate aceste lucruri? Posibil – dar nu trebuie să uităm că Pavel şi-a scris Epistolele înainte să fi fost scrise Evangheliile, aşadar nimic nu garantează că destinatarii săi cunoşteau întâmplările care aveau să fie descrise în acele cărţi. Oare Pavel avea cunos

ţintă despre toate aceste întâmplări? Dacă da, atunci de ce nu le pomeneşte? Cu siguranţă, nu pentru că ar fi fost considerate lipsite de importanţă sau nerelevante. În câteva locuri dă detalii despre viaţa lui Iisus tocmai pentru că acestea îi susţin argumentaţia faţă de destinatarii epistolei – de pildă, spune că cititorii ar trebui să urmeze pilda vorbelor şi faptelor lui Iisus. De ce anume nu recurge la această metodă mai des? Când îşi sfătuieşte cititorii să nu cadă pradă ispitei, de ce nu se foloseşte de prilej pentru a aminti ispitele prin care a trecut Iisus? Atunci când vorbeşte despre oponenţii săi în rândurile evreilor necreştini, de ce nu aminteşte şi despre confruntarea dintre Iisus şi mai-marii iudei? Când le spune comunităţilor că e bine să-şi plătească dările, de ce nu-l citează şi pe Iisus, care îndemna „să-i dăm cezarului ce-i al cezarului”?

E greu să se răspundă la asemenea întrebări complicate, iar specialiştii au venit cu o serie de răspunsuri de-a lungul vremii. Există însă un aspect asupra căruia toate părerile converg. Deşi întâmplările din viaţa

lui Iisus prezentau prea puţină importanţă pentru Pavel, deşi nu cunoştea chiar atât de multe amănunte despre viaţa lui precum autorii Evangheliilor ulterioare, exista un episod de maximă importanţă pentru Pavel – probabil mai important decât orice altceva: esenţial cu adevărat în opinia lui Pavel era faptul că Iisus fusese răstignit şi înviase din morţi.

Pentru Pavel acesta era cel mai important lucru – mai important decât faptul că Iisus păşise pe apă sau ţinuse Predica de pe Munte – întrucât prin moartea lui Iisus vedea împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii. După cum sugeram ceva mai sus, înainte să se convertească, Pavel fusese un evreu practicant, pentru care concepţiile creştine cu privire la Iisus constituiau blasfemii. Adepţii lui Iisus afirmaseră că el era mesia lui Dumnezeu şi fusese răstignit de romani. Dar majoritatea evreilor, printre care şi Pavel, erau de părere că era cel puţin ridicol să susţii aşa ceva, dacă nu chiar perfid şi nesăbuit. Şi aceasta întrucât – după cum arătam într-un capitol precedent – evreii care aşteptau un mesia erau convinşi că va fi un personaj însemnat şi energic care vaâm plini voia Domnului pe pământ, răsturnându-i, de pildă, prin marea-i putere, pe vrăjmaşii lui Dumnezeu. Avea Iisus caracteristicile unui astfel de personaj? Ba dimpotrivă – în locul războinicului redutabil care să-i izgonească pe romani din Ţara Făgăduinţei, a apărut Iisus, propovăduind din loc în loc, un nelegiuit, schingiuit şi răstignit fără pic de glorie de către potrivnicii lui Dumnezeu. Era cât se poate de departe de imaginea unui mesia.

Studenţilor mei încerc să le dau o idee despre reacţia vehementă pe care au avut-o majoritatea evreilor în legătură cu pretinsa identitate de mesia a lui Iisus. Cum ar fi să vi se spună

IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 217 că David Koresh era atotputernicul Fiu al lui Dumnezeu, Mântuitorul lumii? David Koresh, individul ucis de FBI la Waco? * Ca să vezi, el era Stăpânul universului! Haida de.

Ni se pare atât de absurdă această afirmaţie, atât de aberantă, încât nici măcar nu ne dă prin cap s-o tratăm cu seriozitate. Cam aşa reacţionaseră majoritatea evreilor faţă de ideea că Iisus ar fi mesia. Semăna atât de puţin a mesia încât... ce să zic, erai luat fie drept hulitor, fie drept bolnav la cap dacă susţineai aşa ceva. Nu numai că jigneşti inteligenţa oamenilor, ci pe însuşi Dumnezeu dacă spui că mesia fusese zdrobit precum un ţânţar de către duşmanii săi. Ce soi de Dumnezeu îşi poate trimite mesia să fie bătut în cuie pe cruce? înainte să se convertească, Pavel a încercat să curme asemenea zvonuri, persecutându-i pe cei care le încurajau. După cum relatează singur, Dumnezeu i-a făcut cunoscut adevărul printr-o viziune a lui Iisus însuşi după ce a murit. Pavel nu ne dă atâtea amănunte pe cât ne-am fi dorit, dar e limpede: avea convingerea că-l vede într-adevăr pe Iisus în persoană (Galateni, 1: 16; 1 Corinteni, 15: 8). Astfel a fost încredinţat că Iisus era viu încă – sau, mai degrabă, că se întorsese la viaţă. Iar dacă Iisus se întorsese la viaţă, totul se schimba.

Singura modalitate prin care Iisus ar fi putut reveni la viaţă era să fi fost ridicat din morţi de către Dumnezeu. Dar dacă Dumnezeu l-a ridicat din morţi înseamnă că Iisus fusese cu adevărat ocrotit de Dumnezeu. Dacă Dumnezeu îl preţuia cu deosebire pe Iisus, atunci de ce fusese răstignit? Nu e cine ştie

David Koresh (1959 – 1993; pe numele real Vernon Howell), lider al sectei davidienilor, pretindea că este Alesul lui Dumnezeu, întruparea lui Iisus Cristos. În primăvara anului 1993, ca urmare a unor informaţii conform cărora membrii sectei şi-ar maltrata copiii, agenţii FBI au asediat vreme de cincizeci şi una de zile tabăra davidienilor. După asaltul decisiv şi incendiul care nu a lăsat supravieţuitori, s-a constatat că membrii sectei îşi uciseseră copiii; au fost descoperite rămăşiţele a şaptezeci şi cinci de persoane (n.tr.).

ce dovadă de preţuire din partea Atotputernicului. Ca să-i dea de capăt problemei, Pavel a ajuns să creadă că

răstignirea lui Iisus era necesară în faţa lui Dumnezeu. De fapt, Dumnezeu făcuse astfel încât Iisus să aibă parte de o asemenea moarte groaznică. De ce totuşi? Fără doar şi poate, nu făcuse nimic rău, doar fusese iubit de Dumnezeu. Altul era motivul. Iisus a fost ucis nu pentru păcatele sale, ci pentru păcatele altora. Moartea lui Iisus a fost jertfa adusă în faţa lui Dumnezeu, o ofrandă care a şters toate păcatele oamenilor. Dovada în acest sens era învierea. Ridicându-l pe Iisus dintre cei morţi, Dumnezeu a dovedit că moartea lui Iisus făcuse în întregime parte din planul său de a izbăvi lumea (a se vedea Romani, 3: 21 – 28).

Din punctul de vedere al lui Pavel, toţi oamenii păcătuiseră, deci trebuiau să plătească preţul păcatului, care este moartea. Dumnezeu a răscumpărat însă moartea tuturor prin moartea lui Iisus. Tuturor celor care acceptau preţul suferinţei lui Iisus li se puteau şterge păcatele. Doar prin credinţa în moartea şi învierea lui Iisus poţi să te împaci din nou cu Dumnezeu.

Ajungând la această concluzie, totul s-a schimbat pentru Pavel. Cristos nu mai era văzut ca obiect al blestemului divin. Era cu adevărat Cristosul lui Dumnezeu, mesia. Iar împăcarea cu Dumnezeu putea veni într-un singur mod – modul pus la dispoziţie de Dumnezeu însuşi prin moartea Fiului său preaiubit.[94]

Din toate aceste motive – sau măcar o parte dintre acestea – Pavel nu prea menţionează alte aspecte din viaţa lui Iisus.

Acestea nu prezintă importanţă pentru el. Ce era cu adevărat esenţial era că Cristos murise. De aceea, scriindu-le corintenilor, afirmă cu mândrie că „nu am ştiut

94 Pentru Pavel, mai era important și faptul că Cristos a murit pe cruce, întrucât Scripturile susținuseră că cel care moare prin spânzurate pe un lemn este „blestemat“ de Dumnezeu. Potrivit lui Pavel, cum Isus fusese răstignit - atârnat pe lemn -, intra sub blestemul lui Dumnezeu. Cum însă el nu făcuse nimic ca să merite o asemenea pedeapsă, însemna că luase asupra sa blestemul lui Dumnezeu pentru toți ceilalți oameni. Prin urmare, prin răstignire a venit mântuirea pentru lumea păcătoșilor (a se vedea Galateni 3:10-14).

între voi nimica altceva decât pe Cristos, şi pe el răstignit" (1 Corinteni, 2: 2). De aceea îi reaminteşte comunităţii din Corint mesajul de importanţă vitală pe care-l propovăduise:

„Căci v-am dat înainte de toate ceea ce şi eu am primit, că Cristos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi, şi că a fost îngropat; şi că a fost ridicat din morţi în a treia zi, după Scripturi, şi s-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece, apoi în acelaşi timp la peste cinci sute de oameni" (1 Corinteni, 15: 3 – 5).

Mântuirea era dată nu de naşterea lui Cristos, nu de viaţa lui, de minuni sau precepte, ci de moartea şi învierea lui. Acestea erau esenţiale din perspectiva lui Pavel.

Iisus în cea mai veche dintre Evanghelii

Nu am să analizez importanţa lui Cristos pentru fiecare dintre autorii noştri creştini din primele veacuri. Trebuie totuşi să subliniem că unii împărtăşeau felul în care Pavel înţelegea moartea lui Iisus şi au scris despre acest lucru. Iar cea mai potrivită ilustrare în acest sens o găsim la autorul celei mai vechi Evanghelii, la autorul anonim al Evangheliei după Marcu.

Pentru Marcu, mai există şi alte aspecte esenţiale în afară de moartea şi învierea lui Iisus, iar aceasta deosebeşte clar viziunea lui de aceea a lui Pavel. Pentru Marcu, importanţă prezenta şi viaţa lui Iisus. Astfel, relatarea sa porneşte de la botezul lui Iisus de către Ioan Botezătorul, la începutul lucrării sale în lume; cea mai mare parte din Evanghelia sa redă învăţăturile lui Iisus, actele sale de vindecare, de scoatere a demonilor, confruntările cu mai-marii iudei care nu-l sprijineau, călătoria finală la Ierusalim pentru a sărbători Pesach, Paştele evreiesc, şi aşa mai departe. Din punctul de vedere al lui Marcu, viaţa lui Iisus era importantă, în parte pentru că nu fusese răstignit şi înviat din morţi un *fitecine*. Era vorba despre o persoană anume – Iisus, fiul lui Dumnezeu, a cărui întreagă lucrare pe pământ, nu doar moartea, era dovada că fusese ales în faţa lui Dumnezeu.

În acelaşi timp, Evanghelia după Marcu (şi celelalte Evanghelii) a fost supranumită pe bună dreptate „o relatare a Patimilor, cu o lungă introducere”. Prin aceasta, cercetătorii dau de înţeles că, deşi miezul relatării priveşte viaţa lui Iisus, şi mai puţin moartea lui, tocmai moartea mobilizează intriga naraţiunii – iar aceasta a fost intenţia autorului şi este evidentă în scriere încă de la bun început. Şase capitole mari dintre cele şaisprezece ale Evangheliei vorbesc despre ultimele zile ale lui Iisus în Ierusalim. Iar în primele zece capitole Marcu anticipează moartea lui Iisus, repetând adesea că acesta va fi cursul lucrurilor. La fel ca Pavel, şi Marcu vede această moarte ca pe aspectul esenţial al mântuirii. În Marcu, Iisus însuşi spune: „Căci Fiul Omului ţ*i.e*. Iisus însuşi] n-a venit ca să i se slujească, ci ca el să slujească şi să-şi dea viaţa ca răscumpărare pentru cei mulţi” (Marcu, 10: 45). Cu alte cuvinte, viaţa lui Iisus era o viaţă de slujit celorlalţi (de unde minunile şi învăţăturile date adepţilor săi); dar viaţa lui a culminat cu acest din urmă act de slujire, cel mai însemnat dintre toate. Iisus a murit de bunăvoie pentru ceilalţi, astfel încât păcatele acestora să fie răscumpărate.

Iisus din Evanghelia după Marcu este foarte uman. Unii cititori au socotit chiar că e prea uman – de pildă, în Grădina Ghetsimani, unde îl roagă pe Dumnezeu de trei ori să nu-l supună sorţii ce-l aşteaptă. Îşi acceptă totuşi soarta, deşi pare a fi sub efectul şocului pe întregul episod al Patimilor, abia dacă spune câteva vorbe la judecata sa şi nu zice nimic în timpul schingiuirii şi al răstignirii – până la final, când îl strigă pe Dumnezeu şi-l întreabă de ce-l uitase. Cu toate că Iisus, fiind pe moarte, vrea să afle cu adevărat răspunsul la această întrebare (a se vedea în acest sens capitolul 2 de mai sus), Marcu şi cititorii

IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 221 săi cunosc deja răspunsul divin. În această Evanghelie, în clipa morţii lui Iisus, se întâmplă două lucruri dovedind de ce au trebuit să aibă loc toate acestea. Când Iisus îşi dă ultima suflare, perdeaua din Templu se rupe în două, iar

centurionul mărturiseşte că Iisus era cu adevărat Fiul lui Dumnezeu.

Niciun alt eveniment nu explică mai bine felul cum Marcu îl vede pe Iisus. Perdeaua din Templu era cortina groasă care separa încăperea numită Sfânta Sfintelor de restul clădirii sacre. Se considera că în Sfânta Sfintelor locuia Dumnezeu însuşi (aici pe pământ). Nimeni nu avea voie să intre în acea încăpere, decât o dată pe an, în Ziua Ispăşirii – Yorn Kippur –, când marele preot evreu săvârşea acolo două jertfe, una pentru propriile-i păcate, iar una pentru păcatele norodului. Potrivit lui Marcu, la moartea lui Iisus cortina a fost distrusă, iar odată cu ea şi ceea ce desparte pe Dumnezeu de poporul său. Acum Dumnezeu devine accesibil tuturor, nu mai este izolat sau separat de oameni. A fost adusă jertfa perfectă şi toţi puteau fi în prezenţa lui Dumnezeu.

Înţelege acest lucru centurionul care ia parte la răstignire. De-a lungul întregii Evanghelii nimeni nu pricepuse cine era Iisus – Fiul lui Dumnezeu, care trebuia să moară. Cu toate acestea, la moartea lui, sutasul mărturiseşte ceea ce nimeni altcineva n-ar fi putut mărturisi. Iisus este Fiul lui Dumnezeu nu în ciuda faptului că a trebuit să moară, ci tocmai întru moartea sa. El este Fiul lui Dumnezeu, a cărui moarte are trecere înaintea lui Dumnezeu.

Ca o confirmare a acestei viziuni vine secvenţa următoare, când, trei zile mai târziu, câteva femei mergeau să se îngrijească după cum se cuvenea de trupul lui Iisus, descoperind însă mormântul gol. Acolo ele află adevărul supranatural al importanţei morţii lui Iisus. Dumnezeu îl ridicase dintre cei morţi. Iisus este»

Fiul lui Dumnezeu care a murit şi a fost înviat. Aceasta este >

concepţia specifică lui Pavel, transpuşă însă narativ.

Iisus în Evanghelia după Toma

Această modalitate paulină de a-l percepe pe Cristos a devenit dominantă în creştinismul timpuriu. De fapt, a

devenit practic viziunea canonică, în sensul că perspectiva lui a devenit canonul Scripturilor, întrucât epistolele lui Pavel alături de Evanghelia după Marcu (şi de Evangheliile după Matei şi Luca, având-o ca punct de plecare pe aceea după Marcu) ocupă o mare parte a Noului Testament. Mai existau însă şi alte viziuni cu privire la importanţa lui Iisus şi care se situau tocmai la capătul opus al spectrului teologic, viziuni care au fost înlăturate şi, prin urmare, nu şi-au găsit o reprezentare în canon aşa cum am ajuns noi să-l cunoaştem.

O astfel de viziune poate fi regăsită în Evanghelia coptă după Toma, pe care am mai pomenit-o de câteva ori de-a lungul acestei lucrări. Autorul ei susţine că este o autoritate în domeniul cunoaşterii lui Cristos, la fel cum şi Pavel susţinuse aşa ceva. Autoritatea lui Pavel îşi avea sursa în experienţa pe care o trăise el cu Iisus cel înviat. Nu la fel stau lucrurile cu autorul Evangheliei după Toma, care nu afirmă niciodată că l-ar fi văzut pe Iisus viu după ce a fost răstignit. În schimb, autoritatea sa e întemeiată pe însăşi identitatea autorului, sau cel puţin pe ceea ce susţine despre sine. Autorul se autointitulează Didymos Iuda Toma. În greacă, *Didymos* înseamnă „geamăn”, la fel ca *Thomas*, care e însă în aramaică, limba vorbită de Iisus şi de ucenicii săi. Aşadar, persoana care vorbeşte este Iuda geamănul. Dar geamănul cui?

În Noul Testament, aflăm că Iisus avea patru fraţi (a se vedea în acest sens Evanghelia după Marcu, 6: 3), dintre care unul se numeşte Iuda. Legende timpurii din Biserica siriană arată că acest Iuda nu era pur şi simplu fratele lui Iisus, ci geamănul său. Nu este limpede în ce mod vedeau creştinii sirieni ca funcţionând o asemenea viziune: dacă mama lui Iisus l-a conceput fecioară fiind, cum se poate să fi avut un frate geamăn? Poate

 că acei creştini aveau alte mituri în vedere – de pildă, miturile greceşti despre Heracle cel divin, fiul lui Zeus, care a avut un frate geamăn născut evident în acelaşi timp şi din

aceeaşi mamă, o femeie pe nume Alcmena. Acest frate geamăn era însă fiul soţului Alcmenei, Amphytrion. Altfel spus, şi Zeus, şi Amphytrion i-au făcut cate un copil Alcmenei, rezultatul fiind gemenii. Oare creştinii sirieni, care vorbeau despre geamănul lui Iisus, aveau în vedere o situaţie similară, cum că Maria ar fi rămas însărcinată atât prin Duhul Sfânt, cât şi cu Iosif, iar rezultatul ar fi fost aceşti gemeni?

Indiferent dacă vedeau sau nu astfel lucrurile, reiese clar din texte apocrife precum Cartea faptelor lui Toma că acest Iuda Toma era fratele geamăn al lui Iisus. Se pare că, în Evanghelia coptă după Toma, autorul se identifică acelei persoane. Indiferent cum s-ar explica existenţa unui geamăn, ne dăm seama cât de ispititor era să recurgi la o asemenea autoritate într-o Evanghelie. Cine ar putea cunoaşte mai bine importanţa lui Iisus decât propriul său frate geamăn?

Uimitor aici este că autorul pare să aibă o viziune întru totul contrară celei a lui Pavel asupra lui Iisus. Nu numai că nu sunt descrise, în Evanghelia după Toma, moartea şi învierea lui Iisus, dar nici măcar nu se aminteşte de ele.[95] Răstignirea lui Iisus pare să nu prezinte importanţă pentru autorul acestei Evanghelii, în mod sigur, nu prin aceasta ajunge omul să se împace cu Dumnezeu. Învăţăturile lui Iisus contează cel mai mult. Şi tocmai»

pe acestea le prezintă Evanghelia după Toma: nu întâmplări, nu viaţa lui Iisus sau Patimile şi învierea. Evanghelia enumeră 114 dintre învăţăturile sale, iar cel care le înţelege dobândeşte viaţa veşnică.) J

Versetul-cheie din această Evanghelie este chiar cel de la început:

Acestea sunt cuvintele cele ascunse pe care le-a grăit Iisus cel viu şi pe care le-a scris Didymos Iuda Toma. Şi a spus: «Oricine va găsi înţelesul acestor cuvinte nu va gusta

95 După cum mi-a semnalat Zlatko Piese, o posibilă excepție ar fi învățătura 65: Isus spune aici parabola viței-de-vie, în care țăranii lucrători îl ucid pe fiul stăpânului viei. Semnificația morții ca mântuire nu este însă evidențiată în acest text.

moartea.»”[96]

Izbăvirea vine nu din credinţa în moartea lui Iisus, ci din pătrunderea adevărului din vorbele sale tainice.

Am argumentat ceva mai sus că Evanghelia după Toma este percepută cel mai bine ca o Evanghelie gnostică – deşi nu relatează în detaliu miturile gnostice despre crearea lumii divine şi a celei materiale, corupte unde trăim, unde am fost încătuşaţi. Părerea meae că, mai curând decât să explice acest mit, Evanghelia după Toma îl presupune, după cum reiese evident dintr-o serie de învăţături, care sunt ascunse. Viaţa veşnică o aduce tocmai înţelegerea semnificaţiei lor – dobândirea adevăratei cunoaşteri (*gnosis*).

Pentru această Evanghelie, lumea materială în care trăim este moartă şi lipsită de valoare: „Cel ce a ajuns să înţeleagă această lume a găsit un stârv” (învăţătura 56). Această lume a luat fiinţă nu ca o locuinţă plăcută pentru fiinţele spirituale, ci ca o capcană pentru ele: „Dacă trupul a fost făcut prin mijlocirea duhului este o minune *ţi.e.* O intuiţie uimitoare]. Dacă duhul a fost făcut din pricina trupului, atunci este o minune a minunilor *ţi.e.* dincolo de orice posibilitate]. Dar mă minunez de aceasta: cum poate intra atâta bogăţie [duhul] în atâta sărăcie [trupul]” (învăţătura 29). Unii dintre oameni nu fac parte din această lume materială: „De vă vor întreba: «De unde sunteţi?», spuneţi-le: «Am venit din lumină, de acolo de unde s-a născut lumina din ea însăşi»” (învăţătura 50). N-ar trebui să ne purtăm

IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 225 ca şi cum acesta ar fi căminul nostru: „Să fiţi doar în trecere” (învăţătura 42). Întrucât această lume e doar sălaşul nostru vremelnic: „Acest cer va trece, şi cel de deasupra lui va trece” (învăţătura 11). Pentru a ne putea desprinde, trebuie să învingem capcanele fizice ale trupului nostru:

96 Citatele din Evanghelia după Toma sunt preluate din David R. Cârti idge și David L. Dungan, Documents for the Study of the Gospels, Augsburg/Fortress Press, Minneapolis, 1980.

„Când vă veţi dezgoli fără să vă ruşinaţi şi vă veţi dezbăra de acoperământ ţi.e. dimensiunea voastră fizică] şi-l veţi călca în picioare precum pruncii, atunci îl veţi vedea pe fiul celor vii şi nu vă veţi mai teme” (învăţătura 37).

Şi atunci cine este Iisus? Este cel venit de sus pentru a-i învăţa pe cei aflaţi în capcana materiei adevărul prin care se dobândeşte viaţa veşnică – chiar dacă deocamdată sunt mult prea prinşi în mrejele propriilor euri materiale ca să-l vadă: „Iisus a spus: «Mi-am luat locul în mijlocul lumii şi m-am arătat lor în trup. Erau cu toţii îmbătaţi; nici unuia nu-i era sete. Iar sufletul meu s-a întristat pentru fiii oamenilor, pentru că ei sunt orbi în inimile lor şi sunt lipsiţi de vedere… Acum sunt îmbătaţi. Dar când se vor trezi din ameţeală, se vor căi»” (învăţătura 28). Dar cei care primesc aceste învăţături şi le pătrund sensul vor înţelege natura lor dumnezeiască şi vor pricepe adevărurile care aduc mântuirea: „Iisus a spus: «Cel care se va adăpa de la gura mea va deveni ca mine. Eu însumi voi deveni ca el, iar lucrurile tainice i se vor arăta lui»” (învăţătura 108).

Iisus în Evanghelia lui Iuda

Şi acesta ar fi spectrul teologic. La un capăt se situează apostolul Pavel, care a văzut în moartea şi învierea lui Iisus începutul şi sfârşitul a toate. Important era că Iisus murise pentru păcatele oamenilor şi că se ridicase din morţi. Toate celelalte aspecte legate de Iisus aveau o importanţă mai redusă decât Patimile îndurate. Iar la capătul celălalt se situează Evanghelia după Toma, unde izbăvirea nu are nimic de-a face cu moartea şi învierea lui Iisus. Viaţa veşnică poate fi atinsă prin înţelegerea revelaţiilor sale ascunse, învăţăturile care puteau elibera omul din cadavrul existenţei sale, din lumea materială şi din trupul său.

Ar trebui să reiasă neîndoios că, într-un asemenea spectru, Evanghelia lui Iuda cade fără doar şi poate de partea Evangheliei după Toma. Aspectul esenţial susţinut de autor este subliniat încă de la început:

„Cuvântul tainic al revelaţiei pe care Iisus i i-a spus

lui Iuda Iscarioteanul vreme de o săptămână, cu trei zile înainte de a sărbători Pastele”.

Aşa cum preţioase pentru Toma erau „cuvintele cele ascunse”, aici esenţial este „cuvântul tainic al revelaţiei”. Deşi dialogurile cu Iuda au loc cu opt zile înaintea morţii lui Iisus, ceea ce contează în această relatare nu este moartea în sine, ci revelaţiile care duc la aceasta. Deşi astfel este subliniată importanţa lui Iisus în naraţiune – la fel ca în Marcu –, povestea nu reprezintă nicidecum „o relatare a Patimilor, cu o lungă introducere”, întrucât aici nu sunt descrise Patimile lui Cristos. Povestea se încheie odată cu trădarea lui de către Iuda. Nu este amintită răstignirea, nici învierea. Nu aceste aspecte prezintă importanţă din punctul de vedere al autorului. Ci învăţăturile tainice ale lui Iisus.

Moartea lui Iisus nu prezintă importanţă parţial şi pentru că trupul lui Iisus este lipsit de însemnătate. De fapt, Iisus nu are nicidecum un trup cu adevărat uman. El li se arată ucenicilor sub diverse înfăţişări („ca un prunc”). De aceea poate pleca dintre ei după cum voieşte, întorcându-se „la un alt neam mare şi sfânt” – altfel spus, în împărăţia divină, locul său de baştină şi adevărata locuinţă. Iisus nu vine din această lume, ci de sus. A coborât o vreme aici pentru a aduce adevărul necesar mântuirii.

În măsura în care poate lua orice înfăţişare trupească, acest trup nu este menit să moară de dragul altora. Trupul său reprezintă pur şi simplu mijlocirea prin care poate face cunoscute învăţăturile sale. De aceea, cel mai important lucru care poate

IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 227 fi făcut în numele lui Iisus este să i se dea prilejul de a se desprinde din trupul său, de a se întoarce la locuinţa cerească. Prin Iuda devine posibil acest lucru, de aceea se arată că el are să-i „întreacă pe toţi”: Iisus spune că Iuda va „jertfi omul care mă-nveşmântează” (56: 19 – 21). Trupul lui Iisus este pur şi simplu un sălaş temporar; odată

ce va fi jertfit, el va scăpa de sub stăpânirea lumii materiale.

De aceea nu se pomeneşte niciodată despre înviere în acest text. Spre deosebire de Epistolele lui Pavel şi de Evangheliile Noului Testament, în Evanghelia lui Iuda punctul culminant al istoriei lui Iisus nu-l reprezintă ridicarea sa triumfală din mormânt în cea de-a treia zi, într-un trup de slavă. *Nu* se va manifesta în trup de slavă Iisus cel din Evanghelia lui Iuda, el *nu-şi* va relua în niciun fel existenţa în plan fizic, *nu* se va înălţa la cer şi *nu* va sta întru trup la stânga Tatălui. Din punctul de vedere al acestei Evanghelii, pur şi simplu nu există o înviere. Pentru ceilalţi cărturari creştini de la începuturi, aşa cum era Pavel, doctrina învierii constituie afirmarea caracterului inerent bun al creaţiei materiale. Prin ea, este întărită ideea că, deşi această lume a materiei a căzut prin păcat, creatorul ei o va ierta şi o va desăvârşi. În viziunea Evangheliei lui Iuda însă, creaţia nu este un lucru bun şi nu poate fi izbăvită. Lumea fizică este coruptă în însuşi miezul ei. Tocmai caracterul său material reprezintă problema. Iisus va transcende această lume a materiei, această existenţă de condiţie joasă creată de un răzvrătit însetat de sânge şi neghiob. Când trupul moare, sufletul se întoarce în Pleroma şi dobândeşte viaţa veşnică în lumea spiritului.

Pentru izbăvirea lor, şi credincioşii trebuie să scape de trupul lor. Şi ei trebuie să se întoarcă la „neamul mare şi sfânt”. Muritorii de rând nu pot face aşa ceva, doar cei care duc în sine o scânteie. Cei care ajung să-l cunoască pe Iisus – el a coborât din „tărâmul nemuritor al lui Barbelo” – îşi dau seama că sunt asemenea lui: sunt capabili atunci să scoată la suprafaţă „omul desăvârşit” şi „să stea în faţa chipului lui” Iisus (35: 9 – 10, 18).

Ucenicii lui Iisus „n-au cutezat să stea în faţa” lui: ei nu-l cunosc pe Iisus, şi nu se cunosc nici pe ei înşişi. Doar Iuda deţine această cunoaştere; doar el poate sta dinaintea lui Iisus; doar el va fi în cele din urmă preaslăvit, scăpând

de trupul său, întorcându-se în împărăţia de unde venise.

Această revelaţie a Evangheliei despre cum au fost aduse la flintă cele două lumi, cea divină şi cea materială, este, fără îndoială, plină de mister şi necunoscut. Este greu şi de urmărit, nu numai de înţeles. Dar cine a spus că e uşor să obţii cunoaşterea tainică pentru a te mântui? Doar adevăraţii gnostici pot preţui şi pătrunde cu mintea aceste învăţături. Cei care nu sunt în stare de aşa ceva trăiesc în minciuna că această lume este >

creaţia adevăratului Dumnezeu. Aceasta este greşeala pe care o fac şi ucenicii, crezând că dumnezeul creator trebuie adorat – de pildă, în euharistie. Iisus râde de această concepţie greşită (34: 1 – 3). Această lume nu este bună, precum nu sunt bune nici fiinţele divine care au creat-o. Dumnezeul adevărat este întru totul imaterial, Marele Spirit Invizibil. Doar cei ce se trag din acest Dumnezeu pot cunoaşte adevărata lui identitate, doar aceştia îşi cunosc propria identitate, spirite căzute din împărăţia de deasupra, căzute în mrejele materiei, capabile să se elibereze doar prin înţelegerea revelaţiilor esoterice ale lui Iisus către ucenicul său cel mai apropiat şi mai credincios, Iuda Iscarioteanul.

Portretele ucenicilor

Am remarcat de repetate ori că cei doisprezece ucenici, mai puţin Iuda, nu sunt trataţi cu simpatie în Evanghelia lui Iuda. Pentru a încadra în context portretele lor, voi trece în revistă spectrul de perspective asupra apostolilor din primele veacuri ale creştinismului. Desigur, majoritatea creştinilor din acele vre – IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 229 muri i-au văzut pe apostoli ca pe purtătorii de cuvânt ai lui Cristos, vocile împuternicite ale celor care l-au cunoscut pe Iisus şi deci cărora li se putea încredinţa răspândirea mesajului său. Nu era însă o concepţie general acceptată.

Cei doisprezece ucenici în Faptele Apostolilor

Cea mai veche relatare despre viaţa apostolilor – sau cel puţin a câtorva dintre ei – este cartea Faptelor

apostolilor din Noul Testament. După cum ar fi de aşteptat, aici ucenicii sunt prezentaţi într-o lumină cum nu se poate mai bună.

Aşa cum subliniam şi mai devreme, cartea Faptelor reprezintă de fapt cel de-al doilea şi ultimul volum dintr-o lucrare scrisă de Luca, autorul celei de-a treia Evanghelii.[97] în vreme ce primul volum vorbeşte despre naşterea, viaţa, moartea şi învierea lui Iisus, cel de-al doilea relatează evenimentele de după aceea, pe măsură ce vestea cea bună a mântuirii se răspândeşte în rândurile lumii cunoscute, începând de la Ierusalim şi până la Roma, capitala Imperiului. Evangheliile din Noul Testament nu sunt descrieri fără miză ale vieţii lui Iisus, ci constituie punctul de vedere teologic predominant al autorilor lor, şi la fel stau lucrurile şi cu cartea Faptelor apostolilor. Aceasta nu este o simplă prezentare a unor evenimente aşa cum s-au derulat ele (dacă o astfel de istorie ar putea fi scrisă vreodată), ci o relatare dintr-o perspectivă aparte, în care forma narativă se pliază pe concepţiile teologice ale autorului său.

În acest caz, viziunea autorului este următoarea: Biserica a luat avânt în Imperiul Roman numai şi numai prin mijlocirea Duhului Sfânt care vine de la Dumnezeu, care a îndrumat misiunea şi are grijă ca nimic să nu o stăvilească. După înălţarea lui Iisus la cer, ucenicii se adună laolaltă şi, la rugămintea lui Petru, trag la sorţi pentru a stabili cine să-i ia locul lui Iuda în rândul celor doisprezece. După cum am văzut, însăşi moartea lui Iuda era văzută ca o împlinire a planului lui Dumnezeu, după

97 Ca și în cazul celorlalte Evanghelii, nu știm cine este adevăratul autor al Evangheliei după Luca. Textele creștine timpurii arată că Evanghelia după Luca și Faptele Apostolilor au fost scrise de un însoțitor al Apostolului Pavel în călătoriile sale, și anume de către Luca, medicul necreștin. Cu toate acestea, nu există dovezi în acest sens decât la aproape un secol după ce textele însele fuseseră scrise. Pentru mai multe detalii cu privire la autorii acestei Evanghelii și ai altora, a se vedea Bart Ehrman, The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings, ed. a IILa, Oxford University Press, New York, 2004, pp. 58-59.

cum s-a spus în Scripturi. Ca şi alegerea unui înlocuitor pentru el. Nu ni se aduce la cunoştinţă din ce motiv numărul ucenicilor trebuie să fie neapărat doisprezece; poate pentru că aceasta fusese alegerea lui Iisus de la bun început. În fine, cei unsprezece care au mai rămas au hotărât să aleagă, alături de ei, ca martor la înviere, pe unul dintre discipolii din grupul mai mare, care-l urmase pe Iisus încă de la începutul lucrării acestuia în lume, de la botezarea lui de către Ioan (Faptele Apostolilor). Se trage la sorţi şi este ales un bărbat pe nume Matia.

Ne-am putea gândi că, de vreme ce se intitulează Faptele Apostolilor, cartea descrie diversele activităţi ale celor doisprezece. Nu aşa stau însă lucrurile. Cei mai mulţi dintre apostoli – inclusiv nou-alesul Matia – ies din peisaj şi nici nu le mai este pomenit numele vreodată. Doar doi dintre ei, Petru şi Ioan, joacă roluri importante în capitolele de început, iar ultimele două treimi din carte sunt aproape în totalitate dedicate unui apostol care nu se numără printre cei doisprezece: este vorba despre Pavel, care se converteşte la credinţa în Cristos în capitolul 9 din Faptele Apostolilor şi a cărui lucrare de evanghelizare ocupă mare parte din restul cărţii.

Totodată, cei doisprezece apostoli prezintă importanţă pentru autorul acestei cărţi, întrucât prin ei este garantată continuitatea dintre lucrarea lui Iisus în timpul vieţii sale (la care

ei au fost martori) şi răspândirea evangheliei după moartea acestuia (pe care ei o împuternicesc). Apostolii predică cei dintâi vestea cea bună, întrucât asupra lor pogoară Duhul Sfânt la Cincizecime, adică la cincizeci de zile după moartea lui Iisus (Faptele, 2). Semne şi minuni însoţesc primirea Duhului Sfânt de către ei, necredincioşii sunt martori ai întâmplării şi atunci se convertesc mii de oameni. Apostolul Petru este descris ca lider al grupului la început, iar minunile şi predicile sale înregistrează rezultate uimitoare: grupul restrâns de credincioşi ai lui

Iisus devine tot mai mare (Faptele, 3, 4). Apostolii îndrumă Biserica în Ierusalim, iar când vestea cea bună se răspândeşte spre noi şi noi cetăţi şi tărâmuri, ei sunt cei care avizează eforturile misionarilor şi aduc stabilitate în conducerea Bisericii (Faptele, 7, 10).

Astfel, Luca îi vede pe apostoli ca pe nişte cârmuitori înzestraţi cu Duhul Sfânt care-i îndrumă pe adepţii lui Iisus după moartea acestuia, care pot face minuni şi pot propovădui maselor, ducând la extrem de numeroase convertiri. Şi, deşi Pavel devine figura centrală a naraţiunii, una dintre ideile principale este că el nu a propovăduit altă Evanghelie decât ceilalţi. Pavel este pur şi simplu cel ales să ducă vestea şi mai departe – converteşte păgâni din zone îndepărtate precum Asia Mică, Macedonia, Ahaia, iar în cele din urmă Roma.

Consecvenţa dintre mesajul purtat de Pavel şi mesajul celor doisprezece ucenici este una dintre cele mai importante teme din Faptele Apostolilor. Iar această consecvenţă este esenţială deoarece mesajul şi misiunea lui Pavel din această carte diferă de mesajul şi lucrarea lui Iisus din Evanghelia după Luca. Pavel vesteşte sosirea mântuirii pentru oameni, evrei şi păgâni deopotrivă, prin moartea şi învierea lui Iisus. Nu toţi erau de acord cu consecinţele acestui mesaj, iar Luca intenţionează să arate că divergenţele erau doar de suprafaţă. Nu exista discontinuitate între apostolii înşişi, deşi cineva din afara grupului a propovăduit cu cel mai mare entuziasm acest mesaj.

Există totuşi riscul să se producă inadvertenţe în chiar Faptele Apostolilor. Problema era că existau oameni – aspect evident şi în cartea aceasta, dar şi de-a lungul istoriei – care socoteau că mântuirea prin Iisus le era menită doar evreilor. Unii dintre adepţii timpurii ai lui Iisus subliniau că acesta era mesia evreu trimis de Dumnezeul evreu către poporul său evreu, pentru împlinirea legii evreieşti. Consecinţa firească era, din punctul lor de vedere, că oricine dorea să-l adore pe acest Dumnezeu

evreu prin intermediul lui mesia trimis de el trebuia, neapărat, să devină evreu. Pavel nu susţinea însă această idee. Pavel susţinea – atât în Epistolele sale, cât şi în cartea Faptele Apostolilor că mântuirea se adresa tuturor oamenilor, atât evrei, cât şi neevrei. De vreme ce toţi oamenii păcătuiseră în faţa lui Dumnezeu, însemna că tuturor oamenilor trebuia să li se ierte acest păcat de către Dumnezeu. Calea mântuirii era aceeaşi şi pentru evrei, şi pentru păgâni. Era moartea şi învierea lui Iisus. Ca o consecinţă, darul mântuirii de la Dumnezeu merge către toţi oamenii, indiferent dacă sunt evrei sau nu. Aşadar, păgânii nu trebuie să devină evrei ca să devină creştini.

Acesta era mesajul propriu lui Pavel. Luca subliniază că, prin această trăsătură, Pavel nu venea în contradicţie cu spusele celor doisprezece ucenici ai lui Iisus. Multe dintre relatările lui Luca vin să accentueze acest aspect. În cartea Faptele Apostolilor, Petru este cel dintâi care-şi dă seama că Dumnezeu vrea să-i >

Izbăvească şi pe neevrei, fără a le cere pentru aceasta să devină mai întâi evrei: Dumnezeu îi trimite o vedenie cu acest mesaj (Faptele, 10). Petru este mai apoi cel dintâi care-i aduce pe necreştini la dreapta credinţă (Faptele, 10). Pavel îşi începe abia după aceea lucrarea în rândul popoarelor păgâne (Faptele, 13). Când se pune problema dacă nu cumva aceşti convertiţi trebuie să înceapă să respecte legea evreiască, un conciliu al apostolilor

IISUS, IUDA ŞI CEI DOISPREZECE UCENICI 233 se reuneşte la Ierusalim; aceştia hotărăsc în unanimitate şi cu entuziasm să sprijine poziţia lui Pavel: cei neevrei rămân neevrei. Nu e necesar să se convertească la iudaism. În această privinţă Pavel şi cei doisprezece apostoli au căzut de acord (Faptele, 15).

Din punct de vedere istoric, nu este sigur dacă cei doisprezece apostoli şi Pavel au căzut într-adevăr de acord în această privinţă. După cum spune în Epistola sa către galateni, Pavel a avut chiar o divergenţă puternică în acest

sens cu Petru (Galateni, 2: 11 – 14). Dar, măcar din perspectiva autorului Faptelor, lucrarea lui Pavel în lume era perfect compatibilă cu misiunea celor doisprezece ucenici. Toţi fuseseră împuterniciţi de Dumnezeu pentru această misiune. Dumnezeu asigurase că totul se întâmpla potrivit cu planul său. Minunile înfăptuite în timpul acestei misiuni demonstrau că totul se făcea cu voia Domnului. Şi nimeni nu putea opri sau măcar încetini lucrarea apostolică.

Cei doisprezece apostoli sunt, aşadar, cei care oferă continuitatea prescrisă divin între lucrarea lui Iisus şi misiunea de creştinare a Bisericii timpurii.

Cei doisprezece apostoli în tradiţia ortodoxă

Această percepţie asupra ucenicilor în Faptele Apostolilor a devenit normă. Desemnată mai târziu prin termenul „ortodoxă” (z>. cea cu „dreapta credinţă”), această percepţie s-a extins şi s-a înrădăcinat din ce în ce mai adânc prin scrierile Părinţilor Bisericii. Apostolii erau moştenitorii învăţăturii lui Iisus şi chezăşii adevărului ei. Ceea ce avea să se transforme într-o chestiune spinoasă pentru creştinismul timpuriu, făcându-şi apariţia diverse viziuni asupra adevărului: fiecare în parte susţinea că reprezintă adevărul *adevărat* şi că a venit de la Iisus însuşi. Când erau oameni – precum marcioniţii – care susţineau că există doi dumnezei, nu doar unul, şi că aceasta era şi credinţa lui Iisus, cum să spui că ei greşesc? La apariţia diverselor grupuri de gnostici, care susţineau că existau extrem de multe fiinţe divine, printre ele numărându-se şi cele care au creat această lume, divinităţi inferioare şi neştiutoare, de ce să *nu* crezi că aveau dreptate? Mai mult decât atât, la nivel pragmatic, de administrare efectivă a Bisericii, de vreme ce existau diverşi conducători ai Bisericii care se pretindeau reprezentanţii adevărului evanghelic dăruit de Iisus, deşi susţinători ai unor puncte de vedere diferite, care dintre ei puteau fi recunoscuţi şi urmaţi?

Foarte curând, problemele legate de autoritate şi

conducere au devenit presante în rândul comunităţilor creştine din primele veacuri. În fapt, este evidentă deja solicitarea adresată apostolilor pentru susţinerea unui punct de vedere aparte în chiar Noul Testament – ca dovadă Faptele Apostolilor. O altă scriere, apărută nu mult după Faptele Apostolilor, abordează frontal problema. Este vorba despre cartea cunoscută astăzi sub denumirea 1 Clement, o epistolă „ortodoxă”, care însă nu a ajuns să fie inclusă în Noul Testament (deşi unii creştini din primele veacuri o percepeau drept parte din Sfânta Scriptură).[98] Epistola era adresată creştinilor din Corint de către creştinii care trăiau la Roma. Într-un fel de lovitură ecleziastică, mai-marii Bisericii din Corint fuseseră alungaţi din funcţii, locul fiindu-le luat de alţi conducători. Creştinii din Roma considerau că asemenea conflicte politice erau reprobabile, pentru că nesocoteau unitatea Bisericii; mai mult decât atât, reprezentau o încălcare a ordinii stabilite de Dumnezeu în comunitatea dreptcredincioşilor. Autorul cărţii 1 Clement cerea cu insistenţă ca vechii cârmuitori să fie repuşi în funcţiile lor de conducere. Printre argumentele aduse – foarte numeroase, avem în acest caz o epistolă foarte lungă – se numără şi acela potrivit căruia mai-marii bisericilor creştine fuseseră desemnaţi de către cei desemnaţi» >

 la rândul lor de către apostoli. Aceştia din urmă fuseseră numiţi de Cristos, iar Cristos a venit de la Dumnezeu. Astfel, cei care se opun mai-marilor bisericilor se opun în fapt lui Dumnezeu (1 Clement, 42 – 44).

Acesta este un tip de argumentare în favoarea succesiunii apostolice – viziunea conform căreia autoritatea conducerii creştine poate fi trasată în descendenţa apostolilor. Cea mai cunoscută variantă a acestui tip de argumentare este încă funcţională în cadrul Bisericii Romano-Catolice, unde papa este văzut ca urmaş

98 Este inclusă, de pildă, ca parte din Noul Testament în manuscrisul datând din secolul al V-lea și intitulat Codex Alexandrinus.

direct al lui Petru însuşi, primul episcop al Bisericii din Roma.

Înainte să apară papii, unii creştini invocau succesiunea apostolică în susţinerea concepţiilor lor aparte. O variantă uşor diferită a acestei argumentări este de găsit în scrierile vânătorilor de eretici, cum ar fi la Irineu (despre care am mai vorbit în această lucrare) şi Tertullian, erudit din secolul al III-lea. În opoziţia sa faţă de anumite grupuri de gnostici, Tertullian invoca un argument foarte simplu care desfiinţa cu totul concepţiile acestora. Potrivit lui Tertullian, învăţătura episcopilor bisericilor creştine conducătoare era singura aprobată de Dumnezeu: Cristos îi numise pe apostoli, apostolii îşi statorniciseră propriii succesori, aceştia desemnaseră episcopii vremii pentru bisericile conducătoare. Concepţiile urmaşilor respectivi, indiferent de natura lor, erau aşadar direct coborâtoare de la Cristos însuşi. Toţi cei care predau o învăţătură diferită – precum acei gnostici păcătoşi – erau neîndoielnic susţinătorii unor concepţii contrare lui Cristos (Tertullian, *De praescriptione hereticorum* [*Despre combaterea ereticilor*]).

După cum ne putem imagina, nu toată lumea subscria la ideea că Tertullian şi cei asemenea lui erau singurii ce puteau invoca viziunile apostolilor. Existau, de pildă, gnostici care susţineau că propriile lor viziuni coincideau cu ale coborâtorilor apostolici. L-am amintit ceva mai devreme pe gnosticul Basilides, care pretindea că Cristos a suferit o schimbare de identitate în momentul răstignirii, luând înfăţişarea lui Simon din Cirene (cel care i-a purtat crucea) şi dându-i lui Simon înfăţişarea lui – astfel, romanii au răstignit pe altcineva, în vreme ce Iisus stătea alături râzând. Poate părea o concepţie teribil de ciudată (şi crudă), dar adepţii lui Basilides susţineau că acesta a fost ucenicul lui Glaukias, care fusese la rândul său ucenicul lui Petru. În mod similar, gnosticii valentinieni au adoptat preceptele lui Valentinus, despre care pretindeau că fusese ucenicul unui om pe nume Theudas,

care fusese la rândul său ucenicul Apostolului Pavel.[99] Doctrina succesiunii apostolice putea fi – şi a şi fost – invocată de diverse tabere, care susţineau concepţii teologice diferite.

Ce doisprezece apostoli la Marcion şi în Apocalipsa după Petru

Au mai existat totuşi şi alţi învăţaţi care au urmat cu totul alte direcţii în impunerea propriilor concepţii. Ei s-au situat la capătul opus al spectrului, în contrast cu aceia care-i invocau pe cei doisprezece apostoli drept chezaşi ai adevărului propriei concepţii cu privire la mesajul evanghelic. Această opinie alternativă ar putea sta mărturie pentru tradiţiile creştine timpurii – spre exemplu, pentru acelea identificate în Evanghelia după Marcu – unde ucenicii sunt reprezentau de regulă ca nişte personaje cu o perspectivă greşită asupra lui Iisus şi care nu i-au înţeles mesajul. Potrivit acestei viziuni alternative, ucenicii nu „au prins deloc ideea”.

Am identificat deja această concepţie la autorii analizaţi în capitolele anterioare. Marcion, teolog şi învăţat din secolul al II-lea, de pildă, susţinea că ucenicii lui Iisus, mustraţi permanent de către stăpânul lor că nu reuşesc să înţeleagă, continuau să creadă că Iisus venise de la dumnezeul ebraic, ca împlinire a legii ebraice. Întrucât nu au priceput niciodată că el venea de la celălalt Dumnezeu, care nu crease această lume şi care nu numea Israelul „poporul său”, Cristos a trebuit să cheme un alt apostol care să-i propovăduiască mesajul. De aceea i se arătase lui Pavel pe drumul Damascului: pentru a-i face cunoscut adevărul evanghelic. Şi tot de aceea Pavel a pus adesea în opoziţie mesajul său şi rânduielile evreieşti. Evanghelia venea de la Dumnezeul lui Cristos, pe când legea venea de la dumnezeul evreilor. Cele două erau imposibil de împăcat. Din acest motiv s-au înfruntat atât de aprig Pavel şi Petru pe tema creştinării neamurilor prin convertirea

---

99 Informație ce poate fi găsită în scrierile Părintelui Bisericii Clement din Alexandria, Miscellanae (7, 17, 106).

sau nu la iudaism (Galateni, 2: 11 – 14). Potrivit lui Marcion, Pavel era cel îndreptăţit, iar Petru greşea: adevărata credinţă în Cristos presupunea renunţarea la dumnezeul evreilor, renunţarea la venerarea acestuia. Scopul adevăratei religii era eliberarea din strânsoarea acestui dumnezeu, nu supunerea în faţa poruncilor sale.

O concepţie teologică total diferită poate fi identificată într-unul dintre documentele găsite la Nag Hammadi, şi anume Apocalipsa coptă după Petru. Este vorba despre un text gnostic care menţionează existenta mai multor flinte divine, nu doar a doua. Rămâne însă la fel de dură critica la adresa conducătorilor bisericilor creştine care pretindeau că urmează învăţăturile lui Iisus. Aceşti conducători, „episcopul şi diaconii” care susţineau că fuseseră „împuterniciţi de la Dumnezeu” sunt în realitate „ca nişte albii secate” (lipsiţi de apa cea de viaţă; Apocalipsa coptă după Petru, 79). Se spune că ei „nu au ştiinţă”. Părerile lor sunt luate în batjocură şi dispreţuite – de către Iisus însuşi, care râde de neghiobia lor.

„Vor rămâne credincioşi numelui unui mort, crezând că astfel se vor curăţa. Se vor pângări însă... Şi vor fi conduşi pe calea greşită. Pentru că unii vor cârti împotriva adevărului şi vor rosti, învăţături răuvoitoare. Şi-şi vor spune lucruri rele unii altora” (Apocalipsa coptă după Petru, 74).

Aşadar, nu toată lumea era de părere că cei doisprezece apostoli deţineau în exclusivitate adevărul sau că urmaşii lor cârmuitori ai bisericilor puteau fi socotiţi propovăduitorii adevăratului mesaj al lui Cristos.

Cei doisprezece apostoli în Evanghelia lui Iuda

Am remarcat deja că cei doisprezece apostoli nu sunt prezentaţi cu prea multă afecţiune în Evanghelia lui Iuda. Dacă spectrul concepţiilor creştine timpurii porneşte de la Faptele Apostolilor şi Tertullian, unde apostolii sunt descrişi drept chezaşi ai adevărului, şi se încheie cu Marcion şi cu Apocalipsa coptă după Petru, unde sunt prezentaţi ca nişte oameni care nu-l înţeleg pe Cristos

până la urmă, Evanghelia lui Iuda se plasează în mod cert în acest capăt îndepărtat al spectrului.

Este adevărat că, în Evanghelia lui Iuda, Iisus îi alege pe cei doisprezece pentru a atinge un scop nobil. Ni se spune aici că ei au fost aleşi „fiindcă unii [mergeau] pe calea dreptăţii, iar alţii mergeau în păcat" (33: 9 – 14). Putem bănui atunci că au fost aleşi cei doisprezece tocmai ca reprezentanţi ai acestui din urmă grup. Nu există însă nicio afirmaţie apreciativă la adresa lor pe parcursul întregului text.

Povestea începe cu naiva celebrare a euharistiei de către cei doisprezece, care se rugau dumnezeului „lor" – altfel spus, creatorului acestei lumi. Iisus râde şi le spune că ei se poartă astfel pentru că „în acest fel [va fi] preaslăvit dumnezeul" lor (34: 6 – 11). Ceea ce-i nedumereşte, întrucât ei au convingerea că „tu eşti... fiul dumnezeului nostru". Dar nu este adevărat. Iar ei nu înţeleg acest lucru. Iisus nu arată nicio reţinere şi le spune: „niciun neam dintre voi nu mă va cunoaşte" Situaţia se agravează de aici încolo, întrucât ucenicii „au început să se mânie şi să cârtească împotriva lui în inimile lor" (34: 13 – 22).

Când Iisus le aruncă provocarea de a-l înfrunta direct, ei declară oarecum sfidător: „Avem puterea". Dar de fapt niciunul dintre ei nu a „cutezat să stea în faţa [lui]", mai puţin Iuda, protagonistul textului nostru. Ceilalţi nu-l pot înfrunta pe Cristos deoarece nu au acea fărâmă de divinitate care să-i pună pe picior de egalitate cu el (35: 6 – 10).

Din acest moment, Iuda este prezentat separat de toţi ceilalţi. Iisus îl ia deoparte, numai şi numai pe el, pentru a-i revela „tainele împărăţiei". Iisus îi spune că va fi înlocuit în rândul celor doisprezece, astfel încât să fie „din nou întregi în dumnezeul lor" (36: 3 – 4). De aceea, mai târziu Iisus se va referi la Iuda ca la „al treisprezecelea". El iese din rândul celor doisprezece ca singurul care înţelege cu adevărat cine anume este Iisus.

Nu numai că apostolii cei doisprezece nu reuşesc să-l înţeleagă pe Iisus, dar îi conduc şi pe alţii pe calea greşită şi se dedau unor fapte înfiorătoare, unor nelegiuiri care le dau în vileag adevăratul caracter. În vedenia celor doisprezece, unde preoţii aduc jertfa în Templu, unii îşi sacrifică propriii copii şi propriile neveste, preacurvesc şi fac „o mulţime de păcate şi de fapte nelegiuite” (38: 22 – 23) Desigur, într-un fel aceasta reprezintă o mustrare la adresa evreilor şi a religiei lor, o pildă odioasă a ponegririi evreilor de către creştinii din primele veacuri. La o analiză mai amănunţită însă, în vedenia tâlcuită de Iisus, cei doisprezece preoţi din Templu sunt, de fapt, tocmai cei doisprezece apostoli. Oamenii pe care-i ucid preoţii reprezintă norodul pe care cei doisprezece apostoli îl îndrumă pe calea greşită. Fărădelegile lor sunt singurele nesimbolice; după cum arătam

1. Cât priveşte blamarea „celorlalţi” pentru comportamentul lor feroce şi desfrânat – exprimare stereotipă în toate ofensivele retorice antice –, a se vedea lucrarea mea *Lost Christianities*: *The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, Oxford University Press, New York, 2003, pp. 197 – 202, precum şi bibliografia prezentată acolo.

mai sus, chiar acestea sunt atrocităţile comise de cei ce se proclamă discipoli ai lui Iisus.

Mai mult decât atât, cum Iisus dă de înţeles că urmaşii apostolilor se vor comporta la fel cu ei, textul pare să critice nu doar grupul celor doisprezece, ci şi pe aşa-zişii urmaşi apostolici. În scrierile ortodoxe ale vremii, se recurgea la ideea de succesiune apostolică pentru a depune chezăşie adevărului rostit de conducătorii bisericilor creştine. Aici, ideea este folosită pentru a vădi comportamentul greşit şi incapacitatea de a înţelege a celor ce-şi revendică acoperământul apostolic. Cârmuitorii bisericilor apostolice propovăduiesc sminteala şi răspândesc desfrânarea.

Iuda, pe de altă parte, reprezintă adevărul, astfel

încât nu ne surprinde să aflăm că în propria-i vedenie îi apar cei doisprezece apostoli bătându-l cu pietre. Sminteala nu lasă loc adevărului, iar apostolii, „trimişii smintelii”, nu-l rabdă pe Iuda în mijlocul lor. îl ucid pe apostolul adevărului, iar în locul lui aduc pe cineva asemenea lor. Iuda devine în acel moment cel de-al treisprezecelea apostol. La nivel uman, acest lucru poate părea tragic – Iisus îi spune lui Iuda că va suferi cumplit. La nivelul divin însă, toate acestea sunt spre bine. Iuda se ridică deasupra condiţiei sale pământeşti, află adevărul revelaţiei lui Cristos – pe care Iisus i-l dăruieşte lui şi numai lui – şi se întoarce în cele din urmă în împărăţia divină de unde se trage. Ce se întâmplă cu ceilalţi? Rămân legaţi de pământ şi de creatorul acestuia şi pier ca trupuri lipsite de suflet.

La sfârşit, doar Iuda rămâne alături de Iisus atunci când vin vrăjmaşii să-l prindă. Se prea poate ca restul să fi fugit de frică, în calitatea lor de fiinţe materiale, pentru ce altceva ar putea trăi, dacă nu pentru această dimensiune trupească? Să renunţe la viaţa pământească ar însemna să renunţe la absolut tot. Pentru că nu au înţeles preceptele lui Iisus potrivit cărora această lume materială nu este creaţia adevăratului Dumnezeu, pentru că nu au acea scânteie de divinitate care să-i ajute să vadă dincolo

 de trup, pentru că nu au un ţel mai bun pentru care să trăiască în afară de prezent, toţi ceilalţi şi-au luat tălpăşiţa. Numai Iuda a rămas până la final.

Iuda în Evanghelia lui Iuda

Protagonistul acestei Evanghelii este, aşadar, Iuda. După cum subliniam ceva mai sus, această Evanghelie nu este „după” Iuda. Este Evanghelia despre Iuda[100].

Şi în privinţa lui Iisus, şi în privinţa celor doisprezece apostoli, ar fi de folos să precizăm perspectivele acestei Evanghelii în contextul mai larg al gândirii creştine. Ar fi de folos să descriem spectrul de opinii creştine şi cu

100 A se vedea în acest sens supra, nota 1, p. 172.

privire la Iuda însuşi, dar în realitate nu se prea poate vorbi despre un spectru în acest sens. Iuda este descris în mod consecvent într-o lumină negativă de către toţi autorii creştini pe care i-am studiat.

Cea mai veche menţiune despre el, cea din Evanghelia după Marcu, nu ne spune de ce anume l-a trădat pe Iisus, dar redă pe de altă parte spusele lui Iisus: „Mai bine ar fi fost pentru el să nu se fi născut” (Marcu, 14: 21). Concepţia creştină urmează o pantă descendentă de aici înainte. În Matei, Iuda îl trădează pe Iisus pentru bani; în Luca, deoarece este îmboldit de Diavol; în Ioan, reiese că el însuşi *este* un diavol. În scrierile lui Papias, în secolul al II-lea, Iuda trece prin frământări groaznice, se umflă, este năpădit de viermi şi puroi. În Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului, din secolul al V-lea, Iuda este un copil obraznic, agresiv şi inspirat de Satana încă de mic. În Legenda de aur, datând din Evul Mediu, este fratricid şi patricid şi se împreunează cu propria-i mamă. În textele creştine şi antisemite de mai târziu el este evreul prototip: ucigaş de Cristos, lacom, zgârcit şi vrăjmaş al lui Dumnezeu. Tradiţia creştină nu a încetat să-l prezinte pe Iuda într-o lumină tot mai nedemnă.

Evanghelia lui Iuda vine cu o viziune diferită. Este adevărat că, de-a lungul anilor, unii creştini s-au întrebat dacă era îndreptăţită această denigrare necontenită a lui Iuda. S-a pus întrebarea: în plan teologic, dacă Cristos a trebuit să moară pentru păcatele lumii, iar Iuda a făcut acest lucru posibil, nu cumva era bine că a procedat astfel? După voia lui Cristos însuşi? Mai mult decât atât, unii cercetători au subliniat că, în timp, tradiţiile noastre antice îl descriu pe Iuda într-un mod *din ce în ce* mai abominabil. Se poate oare ca, în textele tradiţionale foarte vechi, pierdute însă pentru noi, Iuda să fi fost văzut ca un apropiat al lui Iisus care pur şi simplu a îndeplinit porunca stăpânului său?[101]

---

101 Astfel vede lucrurile, de pildă, William Klassen, în Judas: Betrayer or Friend of Jesus?, Fortress, Minneapolis, 1996.

Dacă într-adevăr a fost vreodată descris astfel, nu există dovezi în acest sens, nu avem niciun text care să-l prezinte într-o lumină pozitivă pe Iuda – până acum. Evanghelia lui Iuda este o excepţie care susţine că Iuda era nu numai apropiat de Iisus, ci şi singurul dintre ucenici care l-a înţeles şi i-a îndeplinit voia.

Evanghelia explică revelaţia pe care a primit-o Iuda, „cuvântul tainic" ce poate aduce mântuirea. Numai Iuda primeşte această revelaţie. Ceilalţi ucenici persistă în greşeala lor şi socotesc că Iisus este fiul Dumnezeului Creator. Doar Iuda ştie că Iisus vine din „tărâmul nemuritor al lui Barbelo", adică din împărăţia spirituală, aflată mult deasupra celei făcute de creator. Doar Iuda poate sta dinaintea lui Iisus, întrucât doar el are acea fărâmă de divinitate comparabilă cu fiinţa divină găzduită de trupul lui Iisus. Este adevărat că, la începutul Evangheliei, Iuda nu-l poate privi pe Iisus în ochi. El nu primise încă acea cunoaştere pe care avea să i-o dăruiască Iisus.

Spre finalul Evangheliei, situaţia stă cu totul altfel. După ce primeşte revelaţia de la Iisus, lui Iuda i se spune că îi va întrece., pe toţi" – adică va fi mai presus de toţi acei aşa-numiţi discipoli ai lui Iisus. Acesta îi spune lui Iuda că „marele neam al lui Adam va fi slăvit" – slăvit, în fapt, până la poziţia pe care va fi avut-o „pe tărâmurile eterne", dinainte de crearea „cerului, pământului şi îngerilor" (57: 10 – 14). Această generaţie vine din împărăţia divină, oameni norociţi deţinând scânteia de divinitate. Şi cine este cârmuitorul acelei generaţii? Iuda însuşi.

„Ridică-ţi ochii şi priveşte spre nor şi spre lumina din el şi spre stelele care îl înconjoară. Steaua care arată drumul este steaua ta" (57: 19 – 20).

Fiecare suflet nemuritor este legat de o stea – o fiinţă dumnezeiască de deasupra acestei lumi. Lui Iuda i se spune să privească norul care este manifestarea prezenţei Marelui Spirit Invizibil. Stelele celor mântuiţi, ale

„neamului mare şi sfânt" înconjoară norul acela. Iar steaua lui Iuda se află în fruntea tuturor. După cum se exprima nostim Marvin Meyer, Iuda este cu adevărat starul în acest text.[102] Ceea ce reiese foarte limpede din evenimentele ulterioare. Iuda îşi ridică privirea şi vede norul, şi atunci „a intrat în el". Îşi vede propria-i transformare din viitor, vede cum transcende lumea îngrozitoare a materiei. Se va întoarce la locuinţa lui cerească, unde va avea pe veci sălaşul alături de celelalte flinte divine.

CAPITOLUL 9

Cine a fost Iuda Iscarioteanul?

În cursurile pe care le ţin pe tema Noului Testament, recurg la două abordări diferite ale Evangheliilor creştine timpurii. Una dintre ele priveşte aceste texte ca pe nişte scrieri literare, unde se face portretul lui Iisus. Fiecare dintre scrierile care au ajuns până la noi şi care vorbesc despre Iisus poartă un alt mesaj, unic în ochii autorului respectiv. Astfel, felul în care îl vede Matei pe Iisus nu seamănă cu cel din Marcu, Marcu vede lucrurile altfel decât Ioan, mesajul din Ioan diferă de cel al lui Toma, Petru sau Filip – şi aşa mai departe. Fiecare autor are punctul său de vedere, propria-i perspectivă teologică, propriul scop pe care-l urmăreşte de-a lungul relatării.

Cea de-a doua abordare încearcă să surprindă cum era Iisus cu adevărat, spusele, faptele şi experienţele prin care a trecut în realitate. Această abordare pleacă de la ideea că fiecare autor de Evanghelie a urmărit un anumit ţel când l-a înfăţişat pe Iisus – sau, mai curând, mai multe ţeluri. Urmărim însă să trecem dincolo de aceste fragmente literare, ca să vedem cum anume s-au întâmplat lucrurile în realitate. Cu alte cuvinte, una e să vedem cum au descris Evangheliile după Marcu sau Ioan spusele şi faptele lui Iisus, şi cu totul altceva să ne dăm seama ce anume a făcut şi a spus efectiv Iisus. Dacă cea dintâi

102 Rodolphe Kasser, Marvin Meyer și Gregor Wurst (ed.), The Gospel of Judas, National Geographic, Washington, D.C., 2006, p. 43, n. 140 [trad. rom. cit., p. 43, nota 140 - n. tr.].

abordare este literară, cea de-a doua este istorică.[103]

Motivul pentru care ambele abordări sunt necesare este următorul: Evangheliile nu sunt simple depozitare ale informaţiilor despre viaţa lui Iisus. Nu sunt mărturii de la faţa locului sau rapoarte obiective asupra unor întâmplări. Nu descriu lucrurile sau faptele fără părtinire. Ele constituie nişte produse literare care încearcă să susţină anumite concepţii teologice. De aceea poartă denumirea de Evanghelii, nu istorii. Termenul „evanghelie” înseamnă, la origine, „vestea cea bună” Aceste cărţi propovăduiesc vestea cea bună despre viaţa lui Iisus, despre moartea şi învierea lui. Seamănă mai degrabă cu nişte predici sau mărturisiri decât cu nişte informări obiective.

Cea mai bună dovadă în sprijinul ideii că Evangheliile nu prezintă informaţii imparţiale despre viaţa lui Iisus stă în multiplele diferenţe, mai mult sau mai puţin semnificative, dintre ele. În principiu, fiecare relatare poartă amprenta celui care o spune, care o repovesteşte prin prisma propriilor concepţii şi a mesajului (vestea cea bună) pe care intenţionează să-l transmită.

Unii dintre studenţii mei au nevoie de argumente pentru a li se dovedi că Evangheliile nu sunt pur şi simplu prezentări obiective ale unor evenimente istorice, astfel încât i-am supus unui mic exerciţiu de comparaţie: i-am rugat să ia un episod descris în două sau mai multe Evanghelii şi să-l analizeze comparativ. Fie că au ales descrierea naşterii lui Iisus în Matei şi Luca, descrierea trădării şi prinderii lui la Marcu şi Ioan, descrierea răstignirii în Matei şi în Luca ori chiar episodul învierii în toate cele patru Evanghelii, au găsit de fiecare dată diferenţe. Iar unele dintre acestea sunt greu – ba chiar aş spune imposibil – de împăcat. De ce se întâmplă asta? Deoarece fiecare autor are propria perspectivă asupra vieţii şi morţii lui Iisus.

103l iteratură în propriul său context istoric. Cealaltă abordare încearcă, pe de altă parte, să afle ce anume s-a întâmplat într-adevăr în plan istoric - și în acest sens ea este istorică.

Ceea ce înseamnă că trebuie examinate spusele fiecărui autor în parte – şi aceasta reprezintă abordarea mea în plan literar. Mai înseamnă şi că, pentru a determina întâmplările care au avut loc cu adevărat, trebuie să recurgem la anumite metode critice de analiză istorică a acestor texte, admiţând că ele nu prezintă pur şi simplu evenimentele aşa cum s-au întâmplat – şi aceasta constituie abordarea mea istorică. Cele două tipuri de abordare sunt relevante nu numai pentru Iisus, ci şi pentru celelalte personaje zugrăvite în tradiţiile noastre timpurii, incluzându-l aici şi pe Iuda Iscarioteanul.

Am văzut în capitolele precedente cum este descris Iuda în sursele ce ne-au parvenit – în Evangheliile Noului Testament, în Evangheliile necanonice, în legendele răspândite ceva mai târziu despre el şi, desigur, în recent descoperita Evanghelie a lui Iuda. Toate acestea erau studii de factură literară. Nu am rostit totuşi întrebările esenţiale de ordin istoric. Cine a fost»

Iuda în realitate? Ce anume personifica el? Cum a acţionat? Şi care au fost raţiunile comportamentului său?

La asemenea chestiuni voi răspunde în prezentul capitol şi în cel ce urmează. Nou descoperita Evanghelie a lui Iuda a reaprins interesul pentru Iuda Iscarioteanul şi-l descrie într-un mod diferit de oricare altă scriere creştină veche. Ce putem spune însă despre persoana însăşi ca figură istorică?

În căutarea personajului istoric Iuda

Ar trebui să fie evident că, pentru a afla ceva despre personajele din trecut, singura modalitate rămâne studierea surselor de informaţii cât mai vechi. La fel stau lucrurile şi dacă e vorba»

despre Abraham Lincoln, despre Marco Polo, Caesar Augustus, despre Iisus sau Iuda. Există două feluri de istorii ale personajelor din trecut: istorii cu informaţii istorice exacte şi istorii care nu conţin aşa ceva. O a treia posibilitate nu există. Tot ce aţi auzit despre orice persoană din trecut – că e vorba despre bunici sau despre

Ginghis Han – este fie exact din punct de vedere istoric, fie inventat.[104] Invenţiile nu trebuie să vină neapărat dintr-o rea-voinţă; uneori se produc pur şi simplu – de pildă, atunci când povestitorii reţin informaţiile în mod eronat. Alteori, povestitorii şi/sau autorii exagerează sau cad pradă imaginaţiei lor bogate. Iar alteori inventează lucruri doar ca să argumenteze un anumit punct de vedere.

Dat fiind că atât de multe relatări despre personajele din trecut sunt inexacte din punct de vedere istoric, istoricii trebuie să evalueze ceea ce citesc şi aud, astfel încât să poată trece dincolo de poveste, ajungând până la faptul istoric. Ajută în acest sens sursele sigure de informaţii. Cu cât sunt mai numeroase, cu atât mai bine.

Ce fel de surse de informaţii caută istoricii în legătură cu personajele din trecut, precum Iisus sau Iuda? Desigur, sursele cele mai de încredere sunt cele contemporane cu personajele respective, de preferat o persoană din cercul de cunoscuţi ai acestora. În cazul relatărilor unor martori oculari, te afli pe un teren destul de sigur. În cazul relatărilor unor autori ulteriori care făceau parte din cercul de cunoscuţi ai martorilor oculari, situaţia nu e dintre cele mai fericite, deşi e mulţumitoare. Dacă relatările provin de la autori ulteriori care au stat de vorbă cu oameni ce pretindeau că i-au cunoscut pe martorii oculari, lucrurile nu stau de astă dată deloc pe roze.

Istoricii au nevoie de cât mai multe relatări ale contemporanilor, pe cât posibil independente una de alta. Dacă avem două surse de informaţii despre un personaj din trecut, dar una dintre ele a preluat informaţiile din cealaltă, este vorba de fapt nu despre două izvoare, ci despre unul singur. Este, evident, mai bine să dispunem de

---

104 Desigur, chiar și narațiunile exacte din punct de vedere istoric sunt „inventate“, ele fiind povești relatate, iar poveștile, prin însăși natura lor - chiar și cele exacte din punct de vedere istoric -, sunt compuse. Ce vreau să subliniez aici este însă că informațiile despre trecut care ne parvin sunt fie exacte (într-o oarecare măsură), fie inexacte.

două surse independente una de cealaltă decât de una singură, mai ales dacă cele două se confirmă reciproc. Mai mult decât atât, e bine ca sursa să nu fie părtinitoare. Dacă o relatare dă dovadă de părtinire, eşti nevoit să reconstruieşti întreaga situaţie istorică aşa cum a fost ea, cu datele istorice reale de dincolo de expunerea tendenţioasă.

Pe scurt, istoricii au nevoie de cât mai multe izvoare apropiate de evenimentele relatate, independente unul de altul, şi totuşi care să conveargă în opiniile prezentate şi să nu fie partizane în niciun fel.

În ce măsură răspund acestor exigenţe sursele de informaţii pe care le avem la dispoziţie cu privire la Iuda? Din păcate, nu într-o măsură foarte mare. Nu ne-a parvenit nicio relatare a vreunei persoane care să fi fost martor al acţiunilor lui Iuda. Sursa noastră creştină timpurie, apostolul Pavel, nu l-a menţionat niciodată pe Iuda. Evangheliile din Noul Testament rămân, prin urmare, izvoarele noastre cele mai vechi în această privinţă. Ele nu pretind să fi fost scrise de martori direcţi ai lui Iisus, istoricii convenind de regulă că au fost scrise de oameni aflaţi la o generaţie sau două distanţă de epoca lui Iisus, trăitori în altă zonă decât cea unde au trăit Iisus sau Iuda, vorbitori ai unei limbi diferite (greacă, şi nu aramaică), trecând prin alte experienţe şi ţintind alt tip de auditoriu.[105]

Prima dintre relatările noastre evanghelice este cea a lui Marcu, scrisă la aproximativ 35 – 40 de ani după moartea lui Iisus. Evangheliile după Matei şi după Luca au folosit, ambele, Evanghelia după Marcu drept sursă; nu par să fi folosit informaţii diferite cu privire la Iuda, deşi, după cum am văzut deja, fiecare autor schimbă relatarea care i-a parvenit de la Marcu potrivit cu propriu-i punct de

105 Pentru mai multe amănunte cu privire la Evanghelii, a se vedea Bart D. Ehrman, The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings, ed. cit., capitolele 4-8, 10.

vedere.[106] Evanghelia după Ioan nu a avut, probabil, drept punct de plecare celelalte trei Evanghelii, reprezentând aşadar o relatare independentă cu privire la Iuda; datează însă şi ea de pe la sfârşitul primul veac creştin, de la aproximativ 60 – 65 de ani după moartea lui Iuda.

Referindu-ne la surse din afara Noului Testament, este greu de spus dacă, de pildă, Papias, Părintele Bisericii, este independent de Evangheliile canonice. Relatările de mai târziu – precum cele din Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului sau din Legenda de aur – datează din veacuri mult posterioare în raport cu faptele narate, iar dimensiunea lor de legendă este mai mult decât evidentă. Chiar şi Evanghelia lui Iuda este mult anterioară acestora, şi sunt prea puţine dovezi că autorul ei s-ar fi folosit de Evangheliile Noului Testament în expunerea sa – deşi pare să fi avut cunoştinţă de relatarea morţii lui Iuda în Faptele Apostolilor (astfel încât putem presupune că citise şi Evanghelia după Luca, posibil şi celelalte Evanghelii).

Mai pe scurt spus, nu dispunem de numeroase izvoare independente şi timpurii cu privire la viaţa lui Iuda. Ne-au parvenit însă relatări scrise la câteva zeci de ani după moartea lui. Toate aceste surse se bazează pe concepţiile tradiţionale cu privire la Iuda, transmise prin

---

106 Evangheliile după Matei și după Luca au avut într-adevăr și alte izvoare scrise, pe lângă aceea după Marcu, dar se pare că modul cum este descris Iuda nu a fost influențat de respectivele surse. După cum notam și ceva mai devreme, ambele au recurs la acel document intitulat de specialiști Q (prescurtarea de la nemțescul Quelle [„izvor“]) - o relatare scrisă a învățăturilor lui Isus (de pildă, Fericirile și Rugăciunea domnească) care nu a ajuns până la noi. Evanghelia după Matei avea acces la alte surse (numite uneori doar M), de pildă despre relatarea vizitei înțelepților la copilul Isus, relatare întâlnită doar în Evanghelia după Matei. Și Evanghelia după Luca a beneficiat și de alte surse (numite L) pentru unele pasaje care se găsesc numai și numai în această Evanghelie, precum parabolele Bunului samaritean și a Fiului rătăcitor. Pentru o analiză a surselor Evangheliilor Sinoptice, a se vedea The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings, ed. cit.

viu grai. Istoricii trag două concluzii din această idee: (1) dacă o concepţie tradiţională despre Iuda e de găsit în două sau mai multe surse independente, devine foarte probabilă valoarea istorică a respectivei informaţii (întrucât izvoarele care o atestă nu ar fi putut-o inventa, ea fiind găsită în diverse surse independente una de cealaltă) şi (2) dacă există descrieri ale lui Iuda care nu par să favorizeze în vreun fel punctele de vedere ale autorului lor, atunci înseamnă că e foarte probabil ca acele descrieri să fie autentice din perspectiva istorică (în sensul că sursele nu au inventat acele concepţii tradiţionale pentru a-şi promova propriile cauze).

Această din urmă remarcă aduce în atenţie o serie de opinii tradiţionale care ne-au parvenit cu privire la Iuda. De pildă, Iuda este denunţat drept prototipul evreului în surse care au, de altminteri, inflexiuni antisemite – iar Iuda este descris ca ucigaş de Cristos, inspirat de Diavol, avid de avere şi tăgăduitor al lui Dumnezeu. Acest tip de portret nu pare a fi nepărtinitor. Pe lângă acestea, în Evanghelia care-i poartă numele, Evanghelia lui Iuda, este descris drept gnosticul ideal. Pe de altă parte, Evanghelia lui Iuda susţine perspectiva gnostică asupra lumii şi a locului pe care-l ocupăm noi în cadrul ei, folosind numele lui Iuda pentru a-şi promova punctul de vedere. Astfel, această Evanghelie pare să recurgă la numele lui Iuda pentru a-şi prezenta cauza; nu are deci relevanţă ca sursă istorică, oricât de interesantă ar fi în înţelegerea percepţiei creştine timpurii asupra lui Iuda.

Una peste alta, este frustrant numărul redus de informaţii cu privire la Iuda, provenite din Antichitate şi pe care să ne putem baza, ca surse autentice în plan istoric. Nu înseamnă însă că nu putem spune *nimic* cu certitudine despre el. Şi aceasta întrucât puţinele date pe care le avem la dispoziţie sunt relevante, uneori într-un fel pe care istoricii nu l-au surprins până acum. Voi demonstra în acest capitol şi în următorul că şi din puţinele informaţii istorice exacte de care dispunem tot putem spune destul

de multe despre Iuda.

Dacă ar fi să căutăm piatra de temelie a datelor istorice despre Iuda, o examinare critică a surselor noastre dă la iveală cel puţin trei informaţii diferite: îl chema Iuda Iscarioteanul, fusese unul dintre cei doisprezece ucenici ai lui Iisus şi l-a „trădat” pe Iisus predându-l în mâinile autorităţilor. În prezentul capitol vom analiza primele două informaţii; cel de-al treilea aspect va fi tratat în următorul capitol. Deşi de la prima informaţie extrasă nu putem duce argumentarea prea departe, celelalte două merită cu prisosinţă să fie analizate.

Numele lui Iuda Iscarioteanul

Există cazuri când numele unui personaj din vechime ne poate pune la dispoziţie şi alte informaţii suplimentare. Membrii claselor inferioare nu aveau nume de familie, astfel încât adesea erau diferenţiaţi prin diverse titulaturi sau descrieri ataşate prenumelui. De exemplu, prenumele „Maria” apare de câteva ori în Noul Testament. În Palestina primului secol creştin, acest prenume era dintre cele mai frecvente. Astfel, fiecărei Marii din Noul Testament i se alătură un fel de trăsătură identificatoare: Maria mama lui Iisus, Maria din Betania, Maria Magdalena. Denumirea din urmă arată că persoana respectivă provenea din Magdala, un sat de pescari de pe ţărmul Mării Galileei. Astfel, cunoscându-i doar numele, putem trage mai multe concluzii în ceea ce o priveşte.

Unii oameni au tras nădejde că la fel se putea spune şi despre Iuda Iscarioteanul. Se admite de regulă că numele lui era Iuda (sau Iudă, cum este adesea tradus) şi că i se spune „Iscarioteanul” pentru a-l diferenţia de alţi Iuda din Noul Testament. Chiar unul dintre fraţii lui Iisus se numea Iuda (sau Iudă) (a se vedea Marcu, 6: 3); la fel unul dintre ucenicii lui Iisus („nu Iscarioteanul” – Ioan, 14: 22), ca şi autorul unei scurte epistole din Noul Testament, Epistola lui Iuda (al cărei autor nu spune că ar fi fratele lui Iisus sau alt Iuda de care am avea ştiinţă).

Fără îndoială, Iuda de care ne ocupăm aici este

desemnat drept Iuda Iscarioteanul – această titulatură a lui apare de vreo douăsprezece ori în Noul Testament, ca şi în sursele noastre alternative, inclusiv în Evanghelia lui Iuda.[107] Există dubii însă cu privire la semnificaţia acestei denumiri. De-a lungul timpului, cercetătorii au avansat extrem de multe opinii în acest sens, dar niciuna nu s-a bucurat de susţinerea generală.

Unele opinii debordează de imaginaţie. Un cercetător din secolul al XIX-lea susţinuse că „Iscarioteanul" provenea dintr-un termen ebraic însemnând „a astupa" (r), referindu-se la faptul că Iuda a murit prin spânzurate (gâtlejul i-a fost „astupat"). Un veac mai târziu, un alt cercetător susţinea că termenul provenea din cuvintele semitice *nisqa re uf* – care ar putea însemna ceva de genul „cel care scoate bani din prietenie" Unii au arătat că denumirea trimitea la regiunea de unde provenea Iuda, regiune cunoscută sub denumirea de Isahar (Iuda fiind isahariotean). Alţii au subliniat că termenul „Iscariotean" seamănă oarecum cu termenul latinesc pentru pumnal (*sica*) şi poate fi înrudit cu termenul folosit pentru asasinii evrei cu pumnal, cunoscuţi sub denumirea de sicari. Aceasta poate sugera că Iuda ar fi fost un zelot evreu care încuraja actele violente împotriva reprezentanţilor Imperiului Roman. Alţii au crezut că numele provine din termenul ebraic pentru „mincinos", *saqqar*, ceea ce-i revelează adevărata natură. Iar alţii s-au gândit că numele îşi are rădăcina în cuvântul aramaic *isqar*, desemnând o persoană cu înfăţişare roşcovană; pe acest temei au avansat ideea că Iuda ar fi fost roşcat. Se pare că putem emite ipoteze la nesfârşit. Dar niciuna dintre aceste opinii nu i-a convins pe majoritatea lingviştilor foarte buni cunoscători ai limbilor semitice antice.1

Probabil cea mai răspândită idee e că Iscariotean provine de la sintagma ebraică *ish Kerioth* – care ar putea însemna ceva de genul „om originar din satul Kerioth". Presupunând că această perspectivă e cea corectă, atunci

107 Apare de nouă ori în greacă, iskariothes, și de trei ori iskarioth.

unde se afla acest sat?[108] Cartea lui Iosua din Biblia ebraică menţionează un oraş cu acest nume în sudul Israelului, regiunea cunoscută mai târziu ca Iudeea (Iosua, 15: 25), aşadar se prea poate ca numele să trimită la aşa ceva, iar Iuda să fi fost iudeu. Dacă aşa stau lucrurile, atunci Iuda a fost singurul ucenic originar din sud. Pe de altă parte, există motive să ne îndoim că acel Kerioth mai dăinuia în vremea lui Iisus (la o mie două sute de ani distanţă de perioada în care a trăit Iosua); şi sună ciudat că Iisus, care şi-a făcut întreaga lucrare în lume în regiunea Galileei înainte de ultima săptămână din viaţă, şi-a ales drept unul dintre cei mai apropiaţi discipoli o persoană dintr-o zonă complet străină a ţării. Un alt oraş denumit Kerioth pare să fi fost plasat undeva dincolo de graniţele Israelului, în ţinutul lui Moab (Ieremia, 48: 24, 41), dar e de asemenea improbabil ca unul dintre apropiaţii lui Iisus să fi fost de acolo.

Ca urmare, unii dintre cei mai eminenţi cercetători au ajuns la concluzia că pur şi simplu nu se poate şti ce anume însemna „Iscariotean” Astfel, unii au susţinut că nici măcar autorii Evangheliilor – la aproximativ 35, până la 65 de ani după moartea lui Iuda – nu ştiau ce însemna acest cuvânt.[109] Oricum ar fi, cunoaşterea numelui lui Iuda nu pare să ne fie de mare folos în studierea lui în plan istoric.

Iuda – unul dintre cei doisprezece ucenici

Cu mult mai folositoare sunt concluziile ce ar putea fi trase din statutul lui Iuda ca apropiat ales de către Iisus, iniţial unul dintre cei doisprezece ucenici.

Cercetătorii subscriu în general la ideea că Iuda a făcut parte din cercul celor doisprezece[110], idee pe care o susţin la unison toate concepţiile tradiţionale, fie că sunt

108 A se vedea în special Raymond Brown, The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave, Doubleday, New York, 1994, 2:1413-6.

109 A se vedea ibidem, 2:1416.

110 Apar din când în când și excepții. A se vedea, de pildă, Hyam Maccoby, Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil, Free Press, New York, 1992.

independente unele de altele – precum Evangheliile după Marcu, Ioan şi Evanghelia lui Iuda –, fie că nu (cum e cazul Evangheliilor după Matei şi Luca şi al scrierilor lui Papias). Mai mult decât atât, aceasta nu e genul de informaţie pe care creştinii de la începuturi s-o fi plăsmuit în poveştile lor despre Iisus – că unul dintre ucenicii aleşi de Iisus însuşi la dat pe mâna autorităţilor. Cum să fi născocit oare creştinii din primele veacuri că Iisus nu mai avea control în asemenea măsură asupra propriilor discipoli? Pe aceste temeiuri, cercetătorii de toate orientările şi culorile s-au pus de acord asupra acestei informaţii de ordin istoric.

Cu toate acestea, există numeroşi cercetători care nu şi-au dat seama că această informaţie ne poate pune la dispoziţie câteva indicii cu privire la persoana şi, de ce nu, acţiunile lui Iuda. Pentru examinarea judicioasă a acestor indicii, trebuie să studiem mai amănunţit ceea ce cunoaştem chiar despre personajul istoric numit Iisus. În aceasta va sta cheia cercetării noastre, iar motivul este evident: oamenii care-l urmau pe Iisus erau cei captivaţi de mesajul său. Iar cei aleşi să-i stea cel mai aproape, formând cercul celor doisprezece iniţiaţi, erau cei familiarizaţi cu mesajul său şi dedicaţi acestuia. Ca să putem spune ceva despre oricare dintre aceşti apropiaţi ai lui Iisus, trebuie să ştim mai întâi cine anume era Iisus.

Această chestiune i-a pus în încurcătură pe cercetători încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.[111] Premergător acestei perioade, se convenise că erau exacte din punct de vedere istoric, într-o măsură mai mare sau mai mică, descrierile literare din Evangheliile noastre, fără a se remarca problemele pe care le pun izvoarele istorice. După cum am mai remarcat până acum, Evangheliile canonice nu sunt ideale pentru istoricii care vor să afle ce anume s-a întâmplat efectiv în timpul vieţii lui Iisus. Ele au

---

111 Pentru o analiza a principalelor dezbateri timpurii pe această temă, de la începutul apariției sale la începutul secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului XX, a se vedea Albert Schweitzer, Quest of the Historical Jesus, Macmillan, New York, 1968; ediția originală, în limba germană a apărut în 1906.

fost redactate la decenii după întâmplările pe care le povestesc, autorii lor fiind credincioşi lui Iisus şi preocupaţi să răspândească propriile concepţii cu privire la el; numeroase relatări din aceste scrieri (din Evangheliile după Matei şi Luca, spre exemplu) sunt dependente de altele (de pildă, de Evanghelia după Marcu). Şi mai grav este faptul că, uneori, aceste surse se contrazic una pe alta în privinţa anumitor episoade din viaţa lui Iisus.

Personajul istoric Iisus şi sursele noastre problematice

Am remarcat deja problemele pe care le creează discrepanţele dintre relatările privind moartea lui Iuda în Noul Testament. Unii dintre autorii noştri evanghelici, şi anume Marcu şi Ioan, alături de autorul Evangheliei lui Iuda, nu ne pun la dispoziţie niciun amănunt în această privinţă. Cele două texte care ne transmit povestea se contrazic însă în câteva puncte esenţiale: Iuda a înapoiat sau nu banii primiţi pentru vânzarea lui Iisus către marii preoţi, aşa cum ne spune Evanghelia după Matei? Sau poate, dimpotrivă, i-a păstrat, cum depun mărturie Faptele Apostolilor? Preoţii au cumpărat până la urmă o ţarină cu suma respectivă? Sau chiar Iuda însuşi? Iuda s-a spânzurat cu adevărat? Sau a căzut la pământ, iar pântecele i s-a crăpat în două? Locul a fost numit Ţarina Sângelui pentru că fusese cumpărat cu bani „pătaţi de sânge”, sau pentru că sângele lui Iuda a fost vărsat acolo? În toate aceste privinţe cele două surse care vorbesc despre moartea lui Iuda, Evanghelia după Matei şi Faptele Apostolilor, nu cad de acord.

Diferenţe asemănătoare sunt de găsit în textele evanghelice cu privire chiar la viaţa lui Iisus. Să luăm în vizor fie şi numai povestea Patimilor lui Iisus, ca scenă în cea mai strânsă legătură cu personajul Iuda. La nivel de detaliu, Iisus a murit oare în ziua de după masa de Paşte, aşa cum spune Marcu, sau în ziua dinaintea acesteia, cum

se arată în Evanghelia după Ioan? A fost răstignit la ora 9 dimineaţa sau cândva după-amiază? Şi-a purtat singur crucea tot drumul până la locul răstignirii, cum spune Ioan, sau într-adevăr, după cum arată celelalte Evanghelii, Simon din Cirene a fost cel care a dus crucea? Iisus a fost luat în derâdere de ambii tâlhari crucificaţi alături de el, cum arată Evangheliile după Marcu şi Matei, sau doar de unul dintre ei, care a fost mustrat de celălalt, cum susţine Evanghelia după Luca? Perdeaua din Templu s-a sfâşiat în două după ce Iisus a murit, cum spune Marcu, sau înaintea morţii lui, precum susţine Luca? În momentul răstignirii, era vreun ucenic de faţă, sau dispăruseseră cu toţii?

y

Şirul întrebărilor continuă la nesfârşit, iar răspunsurile sunt dintre cele mai diverse, în funcţie de sursa la care ne raportăm. O diferenţiere similară suferă şi episodul învierii lui Iisus. În cea de-a treia zi, cine a mers până la urmă la mormânt? Doar Maria Magdalena sau Maria împreună cu un grup de femei? Şi, dacă mai erau de faţă alte femei, despre cine anume este vorba? Când au ajuns acolo, piatra de la mormânt fusese îndepărtată sau nu? în mormânt au văzut un om, doi oameni sau doi îngeri? Ce anume le-au spus persoana ori persoanele acestea femeilor (sau femeii) că ar trebui să facă? Femeile au procedat sau nu după cum li se spusese? Cum anume ar fi trebuit să acţioneze ucenicii? Trebuiau să plece în Galileea sau să rămână în Ierusalim? Şi până la urmă au plecat sau au stat? Iisus li s-a înfăţişat lor cu adevărat? Şi, dacă da, când anume şi de câte ori? Apoi, Iisus s-a înălţat la cer în ziua învierii sale sau doar după patruzeci de zile?

Încă din secolul al XVIII-lea, cercetătorii şi-au dat seama că toate aceste discrepanţe influenţează modul cum trebuie să analizăm Evangheliile. Nu trebuie să le percepem ca pe nişte dări de seamă imparţiale asupra unor întâmplări reale: nu avem de-a face cu aşa ceva. Diferenţele dintre ele sunt prea evidente. Şi nu se reduc la amănuntele din cutare sau cutare Evanghelie. Diferenţe

majore găsim în perspectiva de ansamblu şi în tezele susţinute. Am evidenţiat deja acest aspect în legătură cu Evangheliile după Marcu şi după Luca. În cea dintâi, Iisus este descris ca şi cum ar fi lipsit de reacţie în drumul său spre moarte, fără a spune absolut nimic decât spre final, când e cuprins de panică şi-l întreabă pe Dumnezeu de ce l-a părăsit. În Evanghelia după Luca, dimpotrivă: nu este nicidecum tăcut, ci vorbeşte adesea cu diverşi oameni, dând de fiecare dată impresia că ştie bine ce i se întâmplă şi de ce – până la sfârşit, când, în loc să-şi întrebe Tatăl de ce la părăsit, îl roagă să-i primească duhul. Relatările diferă substanţial, iar dacă am încerca să le unificăm, am distruge viziunea proprie fiecăreia dintre ele.

Trebuie să subliniez că diferenţele majore dintre Evanghelii nu se reduc la variatele detalii legate de episodul Patimilor lui Iisus, ci privesc însăşi descrierea lui Iisus, identitatea lui adevărată, concepţiile susţinute şi acţiunile întreprinse de el. Ca o consecinţă, cercetătorii nu pot percepe aceste texte ca pe nişte simple descrieri obiective ale discursului şi faptelor lui Iisus. Trebuie să folosim critic aceste surse, pentru a descoperi ce fel de persoană era Iisus, ce a făcut şi a spus de fapt.

Viaţa personajului istoric Iisus

Tocmai pentru că izvoarele pe care le au la dispoziţie se contrazic reciproc, cercetătorii au fost nevoiţi să avanseze atât de multe explicaţii în legătură cu identitatea reală a lui Iisus. Unii au susţinut că era înainte de toate un rabin evreu care-i învăţa pe oameni să se iubească unii pe ceilalţi. (Dacă lucrurile stăteau într-adevăr astfel, de ce l-au răstignit totuşi – pentru că spunea „să-ţi iubeşti vrăjmaşul”?) Alţii au susţinut cu tărie că Iisus a fost un răzvrătit împotriva stăpânirii politice, vrând să răstoarne Imperiul Roman. (În acest caz, cum se explică dovezile de pacifism pe care le aduc în apărarea lui toate sursele noastre, şi la orice nivel?) Unii l-au perceput ca pe iniţiatorul unei revoluţii sociale, de pildă ca pe un proto-marxist sau protofeminist. (Nu sunt totuşi aceste

preocupări mai curând moderne decât antice?) În ultima vreme, unii au susţinut că Iisus poate fi cel mai bine înţeles ca un filosof cinic evreu care-şi îndeamnă)

adepţii să renunţe la preferinţa pentru lucrurile materiale şi să trăiască pentru cele spirituale. (Dacă e adevărată această teorie, unde anume să fi găsit oare Iisus, un ţăran din clasa de jos, dintr-o Galilee evreiască rurală, asemenea concepţii filosofice greceşti rafinate?) [112]

Numărul ipotezelor creşte necontenit. În fapt însă, toate acestea nu sunt concepţii majoritare. De aproape un secol, cea mai mare parte a cercetătorilor lucrând în acest domeniu au susţinut că, pentru a înţelege cine anume a fost personajul istoric Iisus, cel mai bine este să-l plasăm în contextul evreiesc al vremii sale, percepându-l ca pe un profet evreu apocaliptic. Această perspectivă a fost răspândită pe scară largă pentru prima dată de către Albert Schweitzer demult, în 1906, şi a dominat cu precădere ultimul veac.

După cum subliniam într-un capitol anterior, apocalipticiştii evrei susţineau că în această lume se manifestă două forte, forţele» binelui, aliate cu Dumnezeu, şi forţele răului, alături de Satana, vrăjmaşul personal al lui Dumnezeu. De partea lui Dumnezeu sunt îngerii buni, iar de partea lui Satana, demonii căzuţi. Dumnezeu are puterea binelui şi a vieţii, în vreme ce Satana are puterea păcatului şi a morţii. Deşi, în ultimă instanţă, Dumnezeu stăpâneşte această lume, în calitate de creator al ei, din motive necunoscute a lăsat-o în seama forţelor răului. De aceea vremurile sunt pline de amar, de durere şi suferinţă. Diavolul şi demonii îşi afirmă controlul asupra lumii, iar perspectiva e din ce în ce mai întunecată.

Şi va fi şi mai întunecată dacă Dumnezeu nu intervine, într-un act de judecată cataclismic, în care va nimici toate forţele răului şi pe toţi cei care i-au stat

112 Asupra acestor variante și a altora, a se vedea lucrarea mea Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium, Oxford University Press, New York, 1999.

alături. La sfârşitul acestei ere, Dumnezeu va trimite un Mântuitor care va îndrepta tot ce fusese greşit. Unii apocalipticişti evrei îi spuneau acestui Mântuitor Fiul Omului, trimitere la un personaj apocaliptic menţionat în Scripturile ebraice ca viitor moştenitor al marii împărăţii a lui Dumnezeu (Daniel, 7: 13 – 14); alţii îl numeau viitorul mesia, care va răsturna împărăţiile vrăjmaşe lui Dumnezeu şi va conduce poporul lui Dumnezeu întru dreptate şi adevăr. Când va sosi acest mesia, Dumnezeu va lua din nou în stăpânire această lume, creaţia lui. Atunci va veni o împărăţie utopică, asupra căreia nu vor domni regi înscăunaţi de forţele răului, ci cârmuitori aflaţi de partea lui Dumnezeu.

Şi când anume se va produce acest sfârşit apocaliptic al veacurilor? Când va veni Fiul Omului sau mesia? Când se va înstăpâni împărăţia lui Dumnezeu? Potrivit unor apocalipticişti evrei, toate acestea se vor întâmpla foarte curând. Sfârşitul era aproape. Poporul lui Dumnezeu suferise prea multă vreme sub stăpânirea duşmanilor săi. Curând Dumnezeu va schimba lucrurile. După cum se zice c-ar fi spus chiar Iisus: „Adevăr vă zic vouă că nu va trece neamul acesta până când toate aceste lucruri nu se vor împlini” (Marcu, 9: 1, 13: 30). Dacă cercetătorii scrupuloşi au dreptate şi Iisus era într-adevăr un apocalipticist evreu, înseamnă că şi el, la fel ca alţi evrei din vremurile sale şi din acea zonă geografică, susţinea că sfârşitul era iminent, că forţele răului urmau să fie curând răsturnate, iar Dumnezeu va institui pe pământ o împărăţie a binelui, unde poporul său va fi condus de cei de partea lui Dumnezeu.

Iisus ca apocalipticist evreu

Din moment ce am subliniat în acest capitol că trebuie să aplicăm criterii istorice riguroase în cazul surselor noastre, pentru a vedea ce ne pot spune ele despre faptele istorice din spatele scriiturii literare, corect ar fi să aflăm dovezile în favoarea perceperii sale drept apocalipticist. Nu voi prezenta în cele ce urmează întregul

tablou al situaţiei – ne-ar trebui o altă carte în acest scop. Pot menţiona însă câteva aspecte esenţiale, pe care le voi analiza mai pe larg în următorul capitol.[113]

1. Există o mulţime de idei apocaliptice ale lui Iisus în toate izvoarele timpurii care ne-au parvenit. Prin ele, Iisus anunţă venirea împărăţiei lui Dumnezeu – o împărăţie reală, de pe pământ, condusă de aleşi ai lui Dumnezeu, în primele sale predici consemnate, Iisus spune că „s-a apropiat împărăţia lui Dumnezeu”, altfel spus aproape că a ajuns aici, întrucât „s-a împlinit vremea” (Marcu, 1: 15). Acea împărăţie va apărea în momentul în care Fiul Omului (personajul amintit în Daniel, 7: 13 – 14, în Biblia ebraică) va veni pentru Judecata de Apoi. Acest Fiu al Omului va sosi fără de veste, ca un fulger (Luca, 12: 8 – 9), pentru a judeca pământul (Marcu, 8: 38; Matei, 13: 40 – 43). Cei care vor fi stat alături de Dumnezeu vor fi răsplătiţi, ceilalţi fiind în schimb pedepsiţi: „Sunt unii întâi care vor fi pe urmă, şi sunt alţii pe urmă care vor fi întâi” (Luca, 13: 30). Oamenii ar trebui să se căiască pregătindu-se pentru venirea împărăţiei (Marcu, 1: 15). Întrucât aceasta va sosi în timpul vieţii „acestui neam”, înaintea morţii apostolilor (Marcu, 13: 30; 9: 1).

2. Aceste idei sunt răspândite pretutindeni în sursele noastre timpurii (Evanghelia după Marcu, documentul pe care cercetătorii l-au intitulat Q, Evangheliile după Matei şi după Luca). În izvoarele noastre mai recente (de pildă, în Evanghelia după Ioan, în Evanghelia după Toma şi în scrierile gnostice târzii), dispare acest mesaj apocaliptic, înseamnă că, în sursele apărute în perioada mai apropiată de vremea lui Iisus, aceasta era viziunea predominantă. Cum sfârşitul nu s-a produs, autorii au început să modifice afirmaţiile lui Iisus.

3. Ar fi aproape imposibil de explicat cum anume şi-a început Iisus lucrarea, *precum şi* ce anume s-a întâmplat după aceea, dacă el nu era un apocalipticist. După cum o mărturisesc toate sursele noastre vechi, Iisus şi-a început

113 Explicații mai ample și mai documentate a se vedea în ibidem.

lucrarea alături de Ioan Botezătorul, un propovăduitor apocaliptic al căinţei. Mesajul lui Ioan poate fi descoperit într-o rostire consemnată într-una dintre sursele noastre timpurii: „Securea a şi fost înfiptă la rădăcina pomilor [altfel spus, judecata stă să înceapă]; orice pom care nu face roadă bună va fi tăiat şi aruncat în foc” (Luca, 3: 7 – 9). Acest mesaj l-a atras pe Iisus printre adepţii lui Ioan. Astfel, Iisus şi-a început lucrarea ca apocalipticist.

Mai mult decât atât, după moartea lui Iisus, primii săi adepţi au fost apocalipticişti – de pildă, cel mai vechi autor creştin al nostru, Pavel, care nutrea convingerea că va vedea sfârşitul în timpul vieţii sale (1 Tesaloniceni, 4: 14 – 18). Pavel a înfiinţat comunităţi de creştini apocaliptici imediat după moartea lui Iisus.

În acest punct, dacă impregnat de apocalipticism a fost doar începutul lucrării lui Iisus pe pământ, nu şi perioada de la final, s-ar putea susţine că Iisus pur şi simplu şi-a schimbat viziunea între timp. Dacă, pe de altă parte, apocaliptic nu a fost începutul lucrării sale, ci doar perioada de final, s-ar putea susţine că adepţii săi de mai târziu au fost apocalipticişti, în vreme ce Iisus nu a fost. Dacă însă *şi* începutul, *şi* sfârşitul lucrării sale au fost cu totul apocaliptice, fără îndoială că perioada intermediară a avut aceleaşi caracteristici. Prin urmare, Iisus poate fi perceput cel mai corect ca un apocalipticist care, la fel ca Ioan Botezătorul înaintea lui şi ca Pavel după el, credea cu tărie că era martor al sfârşitului veacurilor.

4. În cele din urmă, faptele lui Iisus au o noimă dacă el a fost apocalipticist – spre exemplu, „curăţă Templul” de neguţători ca o mărturie a faptului că Dumnezeu avea să vină curând şi avea să-i cureţe astfel pe toţi oamenii şi toate aşezămintele care-i stau împotrivă: atunci îi va supune judecăţii pe toţi. Şi astfel, recurgând la tradiţie, Iisus prezice distrugerea Templului în judecata făcută de Dumnezeu (Marcu, 13: 2 – 3).

1. Această învăţătură provine din sursa numită de specialişti Qsursă folosită de Evangheliile după Matei şi

după Luca pentru acele ziceri comune lor şi care nu se regăsesc şi în Evanghelia după Marcu. A se vedea şi nota următoare.

Ar mai putea fi spuse încă – şi sau şi spus – extrem de multe cu privire la modul cum ar trebui să-l percepem pe Iisus – pe un apocalipticist evreu al primului veac. Ce legătură să fie însă între toate aceste concepţii şi Iuda Iscarioteanul? Iuda a fost unul dintre cei mai apropiaţi ucenici ai lui Iisus. Toate sursele care ne-au parvenit cad de acord în privinţa acestui aspect. De vreme ce l-a urmat pe Iisus, e de presupus că subscria şi la mesajul lui. De vreme ce acest mesaj susţinea sfârşitul iminent al evului, când Dumnezeu avea să răstoarne forţele răului pentru a-şi înstăpâni împărăţia pe pământ, e de presupus că la acest mesaj subscria şi Iuda. Iuda Iscarioteanul, personajul istoric real, la fel ca stăpânul său, personajul istoric Iisus, trebuie să fi fost un apocalipticist evreu al primului secol creştin.

Iisus, Iuda şi cei doisprezece ucenici

Una dintre concepţiile tradiţionale cele mai bine înrădăcinate susţine că Iisus a avut un grup de adepţi foarte apropiaţi, cunoscut sub denumirea de Cei doisprezece ucenici. Informaţia poate fi găsită atât în surse independente precum Evangheliile după Marcu şi după Ioan (ca şi în Evangheliile după Matei şi după Luca, în Evanghelia lui Iuda etc.), cât şi, implicită, în scrierile apostolului Pavel (1 Corinteni, 15: 5). De ce şi-a ales totuşi Iisus doisprezece discipoli? De ce nu nouă sau, poate, paisprezece?

În realitate, e uşor de explicat raţiunea alegerii acestui număr în contextul apocaliptic. Majoritatea cercetătorilor au convenit că alegerea unui număr de doisprezece ucenici are o simbolistică anume. Aceasta ţine de statornicirea, trecută şi viitoare, după porunca lui Dumnezeu, a unei anumite relaţii dintre el şi poporul său. Potrivit concepţiilor tradiţionale menţionate în Biblia ebraică, poporul lui Israel era organizat în douăsprezece

seminţii, fiecare cu propriul cârmuitor. Sigur, poporul a trecut prin numeroase reaşezări de-a lungul veacurilor; astfel, zece dintre cele douăsprezece seminţii au dispărut în urma războaielor şi a altor catastrofe. Apocalipticiştii insistau totuşi că Dumnezeu rămânea neclintit în planurile sale iniţiale cu privire la poporul său şi că avea să reunească acele seminţii într-un stat suveran în apropiata împărăţie a lui Dumnezeu. Iisus i-a ales pe cei doisprezece discipoli pentru a-i fi ucenici aparte, într-o simbolistică ce anunţă apropiata venire a Împărăţiei lui Dumnezeu. Cei doisprezece ucenici îi întruchipau pe toţi aceia care vor pătrunde în împărăţie – pe aceia care-i rămâneau credincioşi lui Dumnezeu în aceste vremuri ale răului, pe aceia care vor supravieţui apropiatei urgii a venirii Fiului Omului şi care vor primi într-un chip nou stăpânirea lui Dumnezeu. Cei doisprezece erau reprezentativi pentru Israelul care nu-şi pierduse credinţa.

Mai mult decât atât însă – şi aceasta este ideea esenţială –, cei doisprezece aveau să fie de fapt viitorii cârmuitori ai împărăţiei. Într-o cuvântare consemnată şi în Evanghelia după Matei, şi în cea după Luca (aceasta din urmă provenind în fapt din sursa timpurie pe care cercetătorii au intitulat-o Q) [114], Iisus li se adresează ucenicilor:

Adevăr vă zic vouă că, la înnoirea lumii, când Fiul Omului va sta pe tronul slavei sale, veţi şedea şi voi [ucenicii] pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminţii ale lui Israel" (Matei, 19: 28; *cf.* Luca, 22: 30).

---

114 Trebuie să repetăm că acest document Qse presupune (altfel spus, nu mai există ca atare) că ar fi fost sursa deopotrivă a Evangheliei după Matei și a celei după Luca, în privința unei serii de învățături ale lui Isus. Este de presupus că o afirmație provine din Q dacă este de găsit și la Matei, și la Luca, nu însă și în Evanghelia după Marcu (dacă însă e de găsit în aceasta din urmă, înseamnă că Evangheliile după Matei și Luca de aici au preluat-o). Pentru o discuție mai detaliată, inclusiv despre dovezile existenței, odinioară, a documentului Q, a se vedea lucrarea mea The New Testament: A Historical Introduction, ed. cit., capitolul 6.

Nu prea avem de ce să ne îndoim că aceste cuvinte ar fi fost ale lui Iisus – altfel spus, că ar fi o informaţie autentică în plan istoric –, şi nu o născocire a creştinilor de mai târziu pe care ar fi pus-o pe seama lui Iisus. După moartea acestuia, nimeni nu mai era de părere că cei doisprezece ucenici aveau să fie cârmuitorii viitoarei împărăţii, întrucât printre cei doisprezece se număra şi Iuda Iscarioteanul şi era exclus să intre şi *el* în >

calcul. Iuda era trădătorul. Cum creştinii de mai târziu l-au >

ponegrit pe Iuda, cel care a trădat cauza şi a comis un păcat de neiertat împotriva lui Iisus, era imposibil ca ei să fi compus un enunţ prin care să susţină venirea sa viitoare în slavă. Ceea ce înseamnă că acest precept se află în sursele noastre tradiţionale pentru că Iisus l-a rostit într-adevăr. Iisus i-a ales pe cei doisprezece ucenici şi era încredinţat că ei – inclusiv Iuda – vor domni în viitoarea împărăţie a lui Dumnezeu.

Iuda apocalipticistul

Astfel, putem trage câteva concluzii importante – şi de cele mai multe ori trecute cu vederea – în legătură cu identitatea lui Iuda, plecând de la simplul fapt că s-a numărat printre cei doisprezece ucenici. La fel ca toţi ceilalţi, l-a urmat pe Iisus pentru că subscria la mesajul lui. Îi era atât de credincios lui Iisus şi mesajului acestuia, încât Iisus l-a ales printre cei din grupul intim lui. Iisus a gândit acest grup – şi bănuim că astfel se percepeau şi cei doisprezece ucenici pe ei înşişi – ca pe o prefigurare a celor care vor supravieţui judecăţii ce avea să vină prin Fiul Omului, acesta aducând cu el şi împărăţia lui Dumnezeu. Cei doisprezece ucenici reprezentau cele douăsprezece seminţii ale lui Israel; arătându-se receptivi la învăţăturile lui Iisus, ei îşi arătau credinţa fată de Dumnezeul lui Iisus.

Iuda a preconizat, precum ceilalţi, că sfârşitul tuturor lucrurilor avea să se producă în curând. Mai mult chiar, trebuie să fi luat ca atare vorbele lui Iisus potrivit cărora şi

el se va număra printre cei care vor domni în viitoarea împărăţie a lui Dumnezeu. Iar venirea ei avea să se întâmple curând – în timpul vieţii lor.

Mai trebuie să subliniem un aspect. Dacă cei doisprezece ucenici au fost aleşi de către Iisus, acesta fiindu-le prin urmare stăpân, iar ei aveau să conducă cele douăsprezece seminţii ale lui Israel (adică pe evreii credincioşi care au ajuns în împărăţie), cine avea să domnească asupra lor? în acele vremuri, Iisus le era cârmuitor. Avea să fie şi în vremurile viitoare? Iisus credea

oare că avea să fie în fruntea celor doisprezece, împăratul suprem al viitoarei împărăţii?

Dacă astfel stăteau lucrurile, în ce anume a constat târgul lui Iuda cu autorităţile, târg ce a dus la moartea lui Iisus? Şi de ce anume a încheiat un asemenea târg? La asemenea întrebări vom încerca să răspundem în capitolul care urmează.

CAPITOLUL 10

Ce anume a trădat Iuda şi din ce motiv?

Toate reuşitele şi realizările dintr-o viaţă de om pot fi umbrite sau chiar şterse cu totul de o singură întâmplare. Majoritatea masteranzilor mei îl cunosc pe Richard Nixon dintr-un singur motiv: afacerea Watergate. Şi câţi dintre noi ştiu despre actorul John Wilkes Booth şi altceva în afară de faptul că l-a împuşcat pe Abraham Lincoln? Ce ştiu oamenii despre Iuda Iscarioteanul? Că l-a vândut pe Iisus.

În ce sens, mai exact, l-a trădat totuşi? Şi din ce motiv? Pentru ca teza susţinută de mine – şi anume că, în general, se prea poate ca răspunsurile clasice la aceste întrebări să fie greşite, sau cel puţin nesatisfăcătoare – să fie pe înţelesul oricui, trebuie să trasez cadrul general prin revizuirea câtorva importante chestiuni de fond.

Iisus cel apocaliptic şi discipolii săi apocaliptici

În opinia mea, cel mai important este să ştim că personajul istoric Iisus a fost un evreu din Palestina

primului veac.[115] După aceea, mai e important să ştim că, la fel ca mulţi alţi evrei palestinieni din vremurile sale, avea anumite concepţii cu privire la Dumnezeu, la lumea înconjurătoare şi la locul ocupat de om în această lume, concepţii profund şi pe deplin apocaliptice.

Aşa cum începusem să explic în capitolul precedent, în vremurile şi în zona unde trăia Iisus era răspândită o formă apocaliptică de iudaism. Comunitatea de evrei cunoscută sub denumirea de esenieni, cea care a produs Manuscrisele de la Marea Moartă, era apocaliptică, după cum apocaliptici erau şi mulţi farisei, dacă nu chiar toţi. La fel şi adepţii diverşilor profeţi evrei care predicau în epoca lui Iisus, printre care şi Ioan Botezătorul, care avea un ritual de botez pentru a-i pregăti pe oameni pentru preconizatul sfârşit al veacurilor. Recurgând la o simbolistică apocaliptică uşor de înţeles, Ioan arăta că „securea a şi fost înfiptă la rădăcina pomilor” – altfel spus, judecata (tăierea copacilor) era pe cale să vină, iar oamenii trebuiau să-şi schimbe felul de a trăi şi „să facă roadă bună” dacă voiau să supravieţuiască urgiei divine (Luca, 3: 7 – 9). Ioan îi boteza pe cei care se căiau pentru păcatele lor, pentru a arăta astfel că au fost curăţaţi şi că sunt neîntinaţi, gata să intre în împărăţia lui Dumnezeu ce avea să vină curând.

Lucrarea pe pământ a lui Iisus din Nazareth a debutat prin botezarea lui de către Ioan. Fie şi numai prin acest singur eveniment avem o dovadă că Iisus subscria la mesajul transmis de Ioan aflat, în opoziţie cu acela al altor evrei ai acelor timpuri. Ca şi Ioan ceva mai devreme, Iisus anunţa apropierea sfârşitului veacurilor şi venirea pe pământ a Împărăţiei lui Dumnezeu. După cum susţinea el în prima cuvântare transmisă nouă prin cea mai veche dintre Evanghelii: „S-a împlinit vremea *ţi.e.* vremurile de acum sunt aproape de final]; împărăţia lui Dumnezeu s-a

115 Palestina este denumirea dată mai târziu regiunii de către romani; în prezent este folosită de regulă pentru a desemna vechea regiune a Gali- leii, Samariei și Iudeii.

apropiat [i.e. Dumnezeu e pe cale să intervină şi va institui o nouă ordine]; pocăiţi-vă şi credeţi în vestea cea bună" (Marcu, 1: 15).

Şi într-adevăr aceasta era o veste bună pentru oamenii care sufereau sub apăsarea forţelor răului ce stăpânesc lumea. Dumnezeu avea să răstoarne aceste forţe ale răului şi să aducă pe pământ o împărăţie unde vor domni dragostea, înţelegerea şi dreptatea. Şi totuşi, în acea împărăţie nu va intra tot omul, ci doar cei care s-au pregătit pentru ea. Dumnezeu avea să trimită din ceruri un judecător al universului, pe care Iisus îl numea Fiul Omului. Lumea aşa cum o cunoaştem va fi nimicită, iar aleşii Domnului vor fi duşi într-o nouă împărăţie. Cum spune Iisus în cea mai veche dintre Evanghelii:

„În zilele acelea, după acest necaz, soarele se va întuneca şi luna nu-şi va mai da lumina, stelele vor cădea din cer şi puterile cerului se vor clătina; şi atunci îl vor vedea pe Fiul Omului venind pe nori, cu putere multă şi cu slavă. Şi atunci el îşi va trimite îngerii şi-i va aduna pe aleşii săi din cele patru vânturi, de la marginea pământului şi până în capătul cerului" (Marcu, 13: 24 – 27).

Nu trebuie să proclamăm din start aceste cuvântări ca fiind fanteziste sau metaforice, ca şi cum Iisus ar fi intenţionat altceva dincolo de aceste afirmaţii. Era evreu apocaliptic şi credea cu tărie că avea să vină o zi a Judecăţii de Apoi, prin Fiul Omului coborât din ceruri. În sursele noastre cele mai timpurii, Iisus nu pare să se refere la el însuşi, ci la altcineva atunci când aminteşte de Fiul Omului, un judecător al universului, coborât din ceruri.[116]

116 învățăturile lui Isus cu privire la Fiul Omului sunt deosebit de complicate și i-au învrăjbit pe cercetători dç foarte multă vreme. în opinia mea, învățăturile cele mai vechi, precum cele din Evanghelia lui Marcu, 8:38, par să-1 diferențieze pe Isus de Fiul Omului. De vreme ce creștinii de mai târziu credeau că Isus însuși era Fiul Omului, e de presupus că nu au inventat aceste afirmații. înseamnă că acele ziceri vin direct de la Isus. Iar el pare să se refere acolo la altă persoană decât la sine. A se vedea în acest sens cartea mea Jesus: Apocalyptic Prophet

Astfel sună învăţătura lui Iisus în toate textele noastre timpurii: în Evanghelia după Marcu, în documentul intitulat de către cercetători Q şi în sursele din care s-au inspirat Evangheliile după Matei şi după Luca.[117] Să luăm vorbele lui Iisus aşa cum sunt redate în Evanghelia după Matei:

„Aşa cum se alege neghina şi se aruncă în foc, aşa va fi la sfârşitul veacului. Trimite-va Fiul Omului pe îngerii săi şi vor culege din împărăţia lui coate lucrurile care sunt pricină de păcat şi pe toţi cei care săvârşesc fărădelegea, şi-i vor arunca în cuptorul cu foc. Acolo va fi plângerea şi scrâşnirea dinţilor. Iar cei neprihăniţi vor străluci ca soarele în împărăţia tatălui lor” (Matei, 13: 40 – 43).

Unele dintre parabolele lui Iisus sunt menite să sublinieze doar această perspectivă apocaliptică:

„Împărăţia cerului se mai aseamănă cu un năvod aruncat în mare şi care prinde tot felul de peşti. După ce s-a umplut, pescarii îl trag la mal, şed şi aleg în vase pe cei buni, iar peştii cei răi îi aruncă afară. Aşa va fi şi la sfârşitul veacului. Îngerii vor veni şi vor despărţi pe cei răi de cei drepţi, şi-i vor arunca în cuptorul cel de foc. Acolo va fi plângerea şi scrâşnitul dinţilor” (Matei, 13: 40 – 43).

Cine va supravieţui acestei urgii viitoare? Cei care vor fi păstrat în inima lor cuvântul lui Iisus şi-i vor urma chemarea şi porunca de a se pocăi.

„De cel ce se va ruşina de mine şi de vorbele mele, în neamul acesta desfrânat şi păcătos, şi Fiul Omului se va ruşina de el, când va veni întru slava Tatălui său, cu sfinţii săi îngeri” (Marcu, 8: 38).

Când anume avea să se stârnească această urgie şi

---

of the New Millennium, Oxford University Press, New York, 1999, pp. 144-148.

117 Să ne reamintim că prescurtarea Q provine de la nemțescul Quelle, care înseamnă „izvor“ Cercetătorii au denumit astfel o sursă ipotetică (z>. care nu a parvenit până la noi) folosită de Evangheliile după Matei și Luca în multe pasaje cu privire la spusele lui Isus - cum ar fi Rugăciunea domnească și Fericirile - și care nu se regăsesc în Evanghelia după Marcu.

avea să vină împărăţia? Foarte repede:

„Adevăr vă zic vouă că unii dintre cei care stau aici nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea împărăţia lui Dumnezeu venind întru putere” (Marcu, 9: 1).

În opinia lui Iisus, urma să vină o zi a Judecăţii de Apoi, iar oamenii trebuiau să fie pregătiţi pentru ea. În acele momente, se va produce o mare răsturnare. Forţele răului vor fi date jos de pe tron, iar cei aflaţi în suferinţă vor cunoaşte slava: „Cei dintâi vor fi cei de pe urmă, iar cei de pe urmă vor fi cei dintâi”. De aceea Iisus a vorbit despre fericiri. De ce anume sunt „fericiţi” cei săraci, cei flămânzi, cei dispreţuiri şi cei năpăstuiţi? întrucât ei vor moşteni împărăţia atunci când va veni Fiul Omului. Şi atunci, oamenii trebuie să se pregătească şi să se întoarcă la Dumnezeu, să-i facă voia, să-l iubească mai presus de orice şi „să-şi iubească aproapele ca pe ei înşişi” Cei care vor face astfel vor pătrunde în Împărăţie; ceilalţi vor fi supuşi judecăţii (Matei, 25: 31 – 46).

Împărăţia despre care vorbea urma să vină foarte curând, în timpul vieţii ucenicilor: „Adevăr vă zic vouă că nu va trece neamul acesta până când toate aceste lucruri nu se vor împlini” (Marcu, 13: 30). Mai mult chiar, cei doisprezece ucenici vor cârmui această împărăţie: la „înnoirea lumii, când Fiul Omului va sta pe tronul slavei sale, veţi şedea şi voi pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminţii ale lui Israel” (Matei, 19: 28; *cf.* Luca, 22: 30).

Dacă în aceasta constau miezul şi esenţa predicilor lui Iisus – că cineva pe nume Fiul Omului, un judecător al universului, coborât din ceruri, avea să vină în curând să facă judecată şi să înstăpânească împărăţia lui Dumnezeu –, atunci de ce oamenii din ziua de azi nu văd de regulă că acesta este mesajul lui? Nu e greu să răspundem la întrebare. Sfârşitul preconizat nu s-a produs. După aceea ucenicii au murit. Şi sfârşitul tot nu a venit. Ca o consecinţă, adepţii lui Iisus au început să scoată în evidentă alte aspecte ale mesajului lui. Predicile sale au

fost rearanjate, nemaipăstrându-şi caracterul apocaliptic iniţial. Mesajul creştin a devenit o predică *despre* Iisus, despre moartea şi învierea lui, şi nu o predică *a lui* Iisus, despre sosirea Fiului Omului. Pe măsura spunerii şi respunerii întâmplărilor şi învăţăturilor lui Iisus, autorii au atenuat caracterul apocaliptic al mesajului. Învăţăturile lui Iisus au fost astfel dezapocaliptizate.

Procesul este vizibil deja în Evangheliile noastre. Deşi caracterul apocaliptic al mesajului lui Iisus este evident în sursele noastre cele mai vechi, precum în Evanghelia după Marcu, în documentul Qşi în cele din care s-au inspirat Evangheliile după Matei şi Luca, în sursele de mai târziu s-a păstrat prea puţin din mesajul ce anunţă apocalipsa. Evanghelia după Ioan, cea mai recentă dintre Evangheliile canonice, nici nu-i atribuie vreo idee apocaliptică lui Iisus. Chiar mai târziu, în Evanghelia după Toma, Iisus predică *împotriva* unei înţelegeri apocaliptice a lumii (de pildă, în învăţăturile 3 şi 113). Evangheliile de după aceea nu mai păstrează nici urmă de mesaj apocaliptic. Cum sfârşitul nu se produsese, adepţii lui Iisus i-au modificat mesajul transmis. Unii dintre ei trebuie să fi încercat anumite frustrări. Se prea poate ca, în cazul unora, frustrarea să se fi instalat chiar după o scurtă bucată de timp. Poate că acest lucru explică trădarea lui Iuda.

Aşteptările ucenicilor cu privire la împărăţia ce va să vină în cea mai veche Evanghelie care ne-a parvenit, cea după Marcu, apare constant ideea potrivit căreia ucenicii nu au putut nicicând să înţeleagă la ce anume se referea Iisus când vorbea despre intrarea lui în Ierusalim, despre tăgăduirea şi răstignirea lui de către marii preoţi evrei. Ce-i totuşi aşa de greu de înţeles dintr-o mărturisire atât de clară? Care era pricina?

Poate că ucenicii aveau alte aşteptări de la Iisus? Uimitor este că, potrivit acestor surse timpurii, ucenicii – un grup extrem de sărac, de ţărani fără ştiinţă de carte, provenind din ţinutul rural al Galileei – încercau năzuinţe

extrem de mari. Se ceartă adesea care dintre ei este „cel mai mare”; vor să ştie care dintre ei va fi deasupra tuturor în viitoarea împărăţie a lui Dumnezeu, cărora dintre ei li se va îngădui să stea la dreapta şi la stânga lui Iisus (Marcu, 9: 34; 10: 35 – 37).

Date fiind spusele lui Iisus cu privire la rolurile pe care aveau să le joace în viitoarea împărăţie, nu ne miră că ei au visuri de mărire: aveau să fie cei doisprezece cârmuitori din Împărăţia utopică ce avea să vină. Este o ilustrare perfectă a învăţăturilor lui Iisus cu privire la această împărăţie. Când avea să sosească Fiul Omului, cei care fuseseră semeţi, bogaţi şi puternici aveau să fie smeriţi; în schimb, cei umili, săraci şi neputincioşi aveau să cunoască slava. Cine putea fi mai umil şi mai lipsit de putere decât bieţii săi discipoli, o ceată de „neică nimeni” de la ţară? Pentru a-şi ilustra mesajul cu privire la apropiata răsturnare a lucrurilor, Iisus alesese doisprezece oameni cărora le spusese că vor deveni puternicii conducători ai viitoarei împărăţii.

La aşa ceva se aşteptau, prin urmare, cei doisprezece ucenici – şi, printre ei, şi Iuda Iscarioteanul. Aşadar, nu e de mirare că ucenicii nu au putut pricepe înţelesul vorbelor lui Iisus, potrivit căruia la finalul lucrării sale în lume avea să fie tăgăduit şi ucis. Ucis? Cum adică ucis? împărăţia avea să vină, iar ei trebuiau s-o cârmuiască. Iisus le era stăpân acum. La vremea potrivită, nu mai avea oare să le fie stăpân? Ucenicilor nu le-a fost niciodată limpede că Iisus trebuia să moară. Îşi închipuiau că va fi alături de ei în împărăţia viitoare. În realitate, el va fi mai presus de toţi ceilalţi. Ei vor fi stăpânitorii celor douăsprezece seminţii, însă Iisus avea să fie Stăpânul a toate, împăratul împărăţiei. Şi prin ce termen ebraic era desemnat viitorul împărat al viitoarei împărăţii, cel care avea să fie uns stăpân asupra tuturor? Termenul este *mesia*.

Iisus ca mesia

Cercetătorii au purtat lungi şi grele dispute,

întrebându-se dacă Iisus s-a considerat pe sine mesia sau nu. Majoritatea profanilor înţeleg cu greu asemenea dezbateri, în parte întrucât majoritatea nu înţeleg semnificaţia pe care o avea în Antichitate, în Israel, termenul *mesia*. Cea mai mare parte dintre studenţii mei din prezent sunt de părere că mesia era cineva socotit a fi Dumnezeu coborât pe pământ. Mesia era „cel uns", muritorul ales de Dumnezeu să stăpânească asupra împărăţiei sale.

Parcursul acestui cuvânt de-a lungul timpului este destul de limpede. În Scripturile ebraice, Dumnezeu îi făgăduieşte regelui David – cel mai mare rege din istoria Israelului – că va avea mereu un urmaş la tron (2 Samuel, 7: 14 – 16; Psalmi, 89: 3 – 4, 26 – 37). Evenimentele de-a lungul vremii s-au derulat însă diferit. Atunci când armata babiloniană a învins regatul lui Iuda, l-au detronat pe rege (2 Regi, 24 – 25). Cum aveau să tălmăcească un asemenea eveniment cărturarii evrei? Dumnezeu îi promisese pe veşnicie tronul lui David, dar iată că regatul se prăbuşise. Unii au ajuns la concluzia că Dumnezeu îşi va ţine făgăduinţa reînviind regatul lui Israel în viitor. Avea să vină un „uns" care să stea în fruntea poporului lui Dumnezeu.

În ebraică, termenul pentru „cel uns" este *mesia*. Termenul echivalent în greaca veche, limba în care este scris Noul Testament, este *cristos*. Mesia (Cristos) urma să fie viitorul cârmuitor al poporului lui Dumnezeu. Mulţi evrei nutreau convingerea că era vorba despre „fiul lui David" – adică un urmaş pământean care va moşteni tronul lui David când Dumnezeu îşi) va ierta poporul, îi va alunga pe prigonitori (babilonieni, sirieni, romani, oricine s-ar fi nimerit să stăpânească Palestina la acea vreme) şi va câştiga din nou suveranitatea Israelului.

Cum arătam într-un capitol precedent, iudeii din primul veac aveau anumite aşteptări cu privire la persoana lui

Mesia.[118] Unii, poate cei mai mulţi dintre ei, îl vedeau

118 A se vedea în acest sens John J. Collins, The Scepter and the Star:

ca pe un rege în carne şi oase care avea să se aşeze pe tronul lui David. Alţii îl vedeau ca pe un judecător universal coborât pe pământ (Fiul Omului, de exemplu, despre care a vorbit Iisus). Mai existau unii care-l vedeau ca pe un fel de preot puternic care va conduce poporul după legile scrise ale lui Dumnezeu. Dar toţi îl vedeau pe viitorul mesia ca pe un personaj redutabil care avea să cârmuiască într-un fel sau altul asupra poporului lui Dumnezeu în viitoarea împărăţie. Nu era vorba despre Dumnezeu însuşi, ci despre reprezentantul acestuia, ales chiar de el.

Creştinii poartă, desigur, numele lui Cristos, fiind, şi chiar de la bun început, oamenii care l-au recunoscut pe Iisus drept mesia. Necreştinii au respins necontenit o asemenea concepţie, şi e lesne de înţeles motivul. Iisus nu a devenit niciodată rege, nu s-a întors niciodată din cer ca judecătorul a toate, nu a venit ca preot în fruntea poporului. Iisus nu a avut nimic din ce se aşteptau iudeii să aibă un mesia. A-l numi pe Iisus mesia era inacceptabil pentru majoritatea evreilor, fie din vremea lui, fie de după aceea.

O chestiune surprinzătoare cu care s-au confruntat cercetătorii priveşte motivul pentru care adepţii dintru început ai lui Iisus au început să-l numească de îndată „Cristosul”. Să fie oare pentru că, după moartea lui, au ajuns să creadă că se ridicase din morţi şi că, prin urmare, trebuie să fi fost mesia? Răspunsul poate nedumeri, dar e clar negativ. Şi aceasta pentru că, înaintea creştinismului, nicio concepţie tradiţională ebraică nu susţine că mesia ar trebui să moară şi să învie din morţi.

După cum a argumentat în mod convingător un cercetător al Noului Testament, Nils Dahl, învierea nu reprezenta pentru niciun evreu dovada că Iisus era mesia: nu se *presupunea* că mesia ar trebui să învie din morţi.[119]

The Messiahs of the the Dead Sea Scrolls and Other Ancient Literature, Doubleday, New York, 1995.

119 A se vedea remarcabilul articol, „The Crucified Messiahs“, din volumul său de eseuri The Crucified Messiah and Other Essays,

Desigur, creştinii de mai târziu au subliniat anumite pasaje din Scripturile ebraice unde se vorbea despre moartea Celui Drept venit de la Dumnezeu şi răzbunarea supremă a lui Dumnezeu, susţinând că acele pasaje se refereau la Iisus (de exemplu, Isaia, 53 şi Psalmi, 22). Înainte de apariţia creştinismului însă, nimeni nu vedea în aceste pasaje o referire la viitorul mesia care trebuia să moară şi să fie ridicat din morţi. În această ordine de idei, trebuie să remarcăm că termenul „mesia" nici nu apare ca atare în respectivele texte. Pentru evrei, caracteristica esenţială a lui mesia consta în aceea că era alesul lui Dumnezeu, alături de care avea să stea în fruntea poporului lui Dumnezeu. Pasajele în cauză vorbeau despre o altă persoană.

Şi atunci, de vreme ce nu moartea şi învierea îl identifică pe Iisus cu mesia, de ce au început totuşi creştinii să-l numească pe Iisus mesia? Unul dintre motivele pentru care nu e uşor să răspundem la această întrebare îl reprezintă tocmai faptul că sursele noastre cele mai vechi – Evangheliile din Noul Testament, alături de scrierile lui Pavel anterioare acestora – susţin deja că Iisus era mesia. Pavel este atât de încredinţat că Iisus este mesia, încât foloseşte cuvântul „Cristos" aproape ca pe numele de familie al lui Iisus. Evangheliile, redactate ulterior perioadei când a trăit Pavel, sunt ferm convinse că Iisus este mesia. Cum erau atât de încredinţaţi în această privinţă, autorii Evangheliilor susţineau, desigur, fără ocolişuri natura mesianică a lui Iisus, astfel încât oricine citeşte Evangheliile poate conchide fără doar şi poate că atât Iisus, cât şi adepţii săi îl recunoşteau în acesta pe mesia.

Pe de altă parte, Pavel şi autorii Evangheliilor nu-l vedeau în Iisus pe mesia aşa cum îl înţelege tradiţia *ebraica*, altfel spus ca pe cel de pe tronul Ierusalimului, cârmuitor al unui stat suveran al Israelului, pe teritoriile sale recunoscute. El stăpâneşte acum asupra lumii, ca

Augsburg Press, Minneapolis, 1974.

Domn al său coborât din ceruri. Fără nicio urmă de îndoială, avea să se întoarcă să stăpânească asupra pământului, aşadar el este mesia într-un sens viitor. Deocamdată însă, el este mesia spiritual, care a izbândit asupra morţii înviind şi ridicându-se în slavă la dreapta lui Dumnezeu. Cu toate acestea, în vremea lui Iisus, cu atâta timp înaintea apariţiei lui Pavel şi a autorilor Evangheliilor, nu exista printre evrei nimeni care să-l înţeleagă în *acest* sens pe mesia.

În parte, tocmai din acest motiv sursele noastre cele mai vechi – de pildă, Evanghelia după Marcu – susţin că ucenicii nu au întrezărit nicio clipă adevărata identitate a lui Iisus. Desigur, Iisus ştia dinainte – după cum aflăm – că trebuie să moară şi să învie din morţi. Ucenicii nu sunt însă în stare să înţeleagă aşa ceva, fiind convinşi că Iisus este mesia, şi deci că el avea să fie viitorul rege. Fără îndoială, autorii Evangheliilor susţin că nu astfel trebuie înţeles mesia. Din punctul lor de vedere, Iisus este mesia prin moartea şi învierea sa.

De unde să fi apărut această concepţie ne-ebraică asupra lui mesia, potrivit căreia el trebuia să moară şi să învie din morţi? Cercetătorii au ajuns la concluzia că singura modalitate rezonabilă în care putem înţelege fenomenul stă în abordarea lui dintr-o perspectivă istorică, şi anume:

Creştinii nutreau credinţa că Iisus era mesia.

Creştinii ştiau că Iisus murise şi erau încredinţaţi că înviase

>, >

din morţi.»

Prin urmare, creştinii au ajuns să susţină că mesia trebuia într-adevăr să moară şi să învie din morţi.

Ca să rezumăm, realitatea morţii lui Iisus şi credinţa în reîn – >

vierea lui nu ar fi de ajuns *ca atare* pentru a-i

convinge pe oameni că Iisus era mesia, întrucât nimeni nu era de părere că aceste atribute îl caracterizează pe mesia. Cei care credeau că Iisus era mesia cel omorât şi reînviat erau aceiaşi care considerau deja că el e mesia – încă dinainte să moară.

Nădăjduind în Iisus ca mesia

Într-adevăr, unii dintre discipolii lui Iisus îl vedeau ca pe mesia încă dinainte de moartea lui, şi există dovezi istorice neîndoielnice în acest sens. Având o asemenea percepţie asupra lui, e de presupus că oamenii respectivi operau cu anumite categorii proprii – categoriile iudaice de care dispuneau la acea vreme – pentru a putea explica judicios această percepţie. Ştiau că Iisus nu este preot, aşadar nu putea fi un astfel de mesia. Ştiau şi că e muritor, pământean, nu un înger coborât pe un nor din ceruri. Dacă îl vedeau pe Iisus ca pe mesia, trebuie să fi înţeles acest termen oarecum în sensul de rege ce va să vină. Această percepţie era în concordanţă cu învăţăturile lui Iisus: dacă cei preamăriţi vor fi smeriţi, iar smeriţii vor fi cei slăviţi, nu ar fi de mirare ca el, un biet predicator itinerant din tărâmurile obscure ale îndepărtatei Galilei, să devină cârmuitorul poporului lui Dumnezeu.

Şi totuşi nu am reuşit încă să răspundem la întrebare: de unde căpătaseră ucenicii ideea că Iisus ar fi viitorul mesia? Cercetătorii şi-au dat seama de multă vreme de unde anume venea problema: în sursele noastre cele mai vechi, Iisus nu ţine predici de mare întindere în care să se identifice cu mesia – doar în Evangheliile noastre de mai târziu. Astfel, în Evanghelia după Ioan, Evanghelia noastră canonică cea mai recentă, în predicile sale Iisus se consacră tocmai explicării adevăratei sale naturi. Ce putem spune însă despre Evanghelia după Marcu, cea mai veche dintre Evanghelii? Iisus nu vorbeşte aici deloc despre propria-i persoană. Vorbeşte despre viitoarea împărăţie a lui Dum – CE ANUME A TRĂDAT IUDA ŞI DIN CE MOTIV? 279 nezeu şi despre modul în care oamenii trebuie să se pregătească pentru ea.

Singura dată când Iisus susţine în această Evanghelie că el ar fi mesia se întâmplă la judecata de după prinderea lui, atunci când marele preot îl întreabă: „Eşti tu Cristosul, Fiul Celui Binecuvântat?” Iisus răspunde atunci fără ocolişuri: „Eu sunt. Şi-l veţi vedea pe Fiul Omului stând de-a dreapta Atotputernicului şi coborând pe norii cerului” (Marcu, 14: 61 – 62). Este greu de aflat cum de un autor creştin precum Marcu, un om care a trăit patruzeci de ani mai târziu, cunoştea întocmai vorbele rostite de Iisus la judecata lui (să nu uităm că nu fusese prezent acolo niciunul dintre ucenicii lui, fiind cu atât mai puţin probabil să fi luat cineva notiţe!). Vorbele redate păstrează însă, incontestabil, stilul propriu lui Iisus. Nu trebuie să trecem cu vederea următorul aspect: Iisus susţine, fără umbră de îndoială, că venirea din cer a Fiului Omului se va produce pe timpul vieţii marelui preot, şi nu se poate spune că această afirmaţie ar fi fost rodul fanteziei creştinilor de mai târziu – cel puţin nu a creştinilor imediat de după moartea marelui preot. Să ne ocupăm deocamdată de situaţia bizară că acesta este primul loc unde Iisus afirmă explicit, în cea mai veche Evanghelie care a ajuns până la noi, că el este mesia.

Se poate oare ca Iisus, personajul istoric real, să se fi intitulat singur mesia sau Cristosul? Dacă s-ar fi intitulat într-adevăr astfel, atunci e greu de înţeles de ce sursele noastre cele mai timpurii nu ni-l înfăţişează făcând-o. Pe de altă parte, nu se poate tăgădui că ucenicii îl vedeau *cu adevărat* pe Iisus drept mesia, deşi el nu înfăptuise nimic din ceea ce se presupune că ar face acesta. Nu a adunat oştire împotriva stăpânitorilor romani, de pildă. Aşadar, cum a luat naştere o asemenea percepţie şi de ce Iisus nu le-a spus nimic oamenilor în această privinţă?

Soluţia cea mai potrivită – zic eu – la problema noastră ar fi să conchidem că Iisus le-a spus el singur ucenicilor că este mesia, doar că nu a susţinut-o şi în public, în faţa mulţimii. Doar ucenicii aveau cunoştinţă despre acest lucru. Iar concluzia noastră clarifică oarecum

toate dificultăţile pe care am încercat să le rezolvăm în capitolele precedente:

De ce a fost Iisus intitulat mai târziu mesia, deşi nu procedase aşa cum se presupunea că trebuie să acţioneze mesia: în realitate, a fost numit mesia după moartea sa întrucât fusese numit mesia şi în timpul vieţii.

De ce în sursele noastre cele mai vechi nu apar scene în care Iisus să se autointituleze mesia în faţa norodului: pentru că nu a susţinut niciodată aşa ceva *în public*.

De ce nu a făcut Iisus o asemenea declaraţie în public: poate pentru că oamenii anticipau deja parcursul lui Iisus – viitorul rege. Iar acest lucru ar fi stârnit revolte violente împotriva stăpânirii romane.

De ce a evitat Iisus să dea de înţeles că este mesia, în sensul că va aduna oştire şi-i va alunga pe romani: semnificaţia lui mesia venea în concordanţă cu învăţătura apocaliptică propovăduită de Iisus. El nutrea convingerea că Fiul Omului (aşadar, nu el însuşi) avea să aducă judecata lumii şi împărăţia lui Dumnezeu şi că avea să devină rege. În această perspectivă apocaliptică, el era viitorul mesia.

De ce a propovăduit acest lucru doar în cercul restrâns al celor doisprezece ucenici aleşi: ei aveau să domnească asupra celor douăsprezece seminţii ale Israelului în împărăţia ce va să vină, iar el va domni deasupra tuturor.

Ideea potrivit căreia Iisus şi-a vădit identitatea doar în cercul restrâns al ucenicilor săi rezolvă alte două puncte critice din concepţiile tradiţionale timpurii. Ne explică astfel de ce a fost ucis pentru că s-ar fi intitulat rege al iudeilor, deşi pe parcursul lucrării sale în lume nu a susţinut niciodată aşa ceva; şi ne mai arată întocmai în ce anume a constat trădarea lui Iuda.

Iuda a trădat învăţătura pe care le-o transmisese stăpânul ucenicilor săi: că Iisus avea să fie regele.

Osândirea lui Iisus ca rege al iudeilor

Una dintre trăsăturile Evangheliilor care i-au

nedumerit pe cercetători a constat în afirmaţia consecventă potrivit căreia Iisus a fost ucis pentru că s-a autointitulat rege al iudeilor, deşi el n-a pretins niciodată aşa ceva. Nu ne îndoim că a fost într-adevăr judecat de guvernatorul roman tocmai pentru această vină. Acuzaţia respectivă apare în surse independente, unde Pilat îl întreabă direct pe Iisus: „Tu eşti regele iudeilor?” (Marcu, 15: 2; Ioan, 18: 33). Şi aceasta este acuzaţia înscrisă, în diverse forme de la o Evanghelie la alta, pe plăcuta atârnată deasupra capului lui Iisus, pe cruce: „Acesta este regele iudeilor” (Matei, 27: 37; Luca, 23: 38; Ioan, 19: 19).

Era acuzat de fapt că s-a răzvrătit împotriva ordinii politice. Doar romanii puteau numi un rege care să-i conducă pe evrei, şi mai mult ca sigur nu îl numiseră pe Iisus. În cazul în care s-ar fi pretins rege, atunci trebuie să fi susţinut cel puţin răsturnarea stăpânirii Romei, iar *in extremis* chiar intenţia de a conduce rebeliunea împotriva Romei, pentru a reface Israelul ca stat independent. În ambele variante, din punctul de vedere al romanilor, era vorba despre o atitudine politică pasibilă de pedeapsa cu moartea. Aşa se explică de ce l-au ucis romanii.

Şi totuşi aproape nimic din sursele noastre timpurii nu sugerează că Iisus ar fi avut preocupări de ordin politic.[120] Şi atunci cum se justifică moartea lui ca urmare a acestor acuzaţii politice?

În acest punct al discuţiei, trebuie să subliniez un aspect de natură metodologică. După cum arătam ceva mai devreme, există o multitudine de descrieri ale personajului istoric Iisus, realizate de cercetători scrupuloşi. Pentru a arăta în ce măsură sunt plauzibile acele descrieri, trebuie să ne punem întrebarea-cheie: relatarea privind *viaţa* lui Iisus poate aduce oare lămuriri în privinţa *morţii* lui? Răstignirea lui Iisus de către romani este singura chestiune indiscutabilă din biografia lui Iisus, singurul lucru pe care-l putem susţine fără umbră de îndoială cu privire la el. Toate relatările despre viaţa lui trebuie să dea

120 A se vedea în acest sens infra, nota 2, p. 282.

într-un fel seama de moartea lui.

Dacă, de pildă, susţinem că Iisus era în principal un rabin evreu care-şi învăţa discipolii că trebuie să se iubească unii pe alţii, de ce l-ar fi omorât romanii *doar pentru atât*? Să-i fi spus oare Pilat: „Of, nu se poate să vă iubiţi unii pe alţii, şi cu atât mai puţin să ne iubeşti tu pe *noi*, vrăjmaşii tăi. Pe cruce cu tine!”? Sau, presupunând că Iisus era preocupat în principal de statutul femeii în Palestina primului veac, oare Pilat s-a înfuriat când a auzit şi a găsit că Iisus merită să moară? Sau să spunem că Iisus îşi învăţa ucenicii cu precădere să se comporte precum filosofii cinici, să nu ia seama la lucrurile materiale şi să le preţuiască pe cele spirituale: să fi ajuns cumva Pilat la concluzia că Iisus trebuia schingiuit, bătut şi răstignit? Orice istorisire a vieţii lui Iisus trebuie să dea într-un fel seama de moartea lui.1

Dacă Iisus ar fi fost un răzvrătit împotriva ordinii politice, am putea justifica uciderea lui. În acest caz, romanii l-ar fi acuzat de rebeliune şi l-ar fi executat. Problema e că Iisus pare să fi fost un pacifist. Nu a adunat niciodată oameni sub arme şi nici nu a sprijinit vreodată ideea de a răsturna prin forţă Imperiul.[121][122]

---

121 Chiar dacă uciderea lui Isus ar fi fost urmarea unei erori judiciare sau un caz de confuzie. Romanii își executau condamnării pe un anumit temei, deși erau și cazuri în care rechizitoriul sau verdictul nu erau cele corecte.

122U n partizan din vremurile moderne al acestei opinii este Samuel G.E Brandon, Jesus and the Zealots: A Study of the Political Factor in the Primitive Christianity, Scribner, New York, 1967. O dovadă care ne nedumerește și care trebuie luată în calcul este faptul că cel puțin o parte dintre adepții lui Isus purtau arme în momentul prinderii sale - există mărturii că cel puțin unul dintre ei a scos sabia ca să-i înfrunte pe soldați. în acele vremuri tulburi, într-o cetate cum era Ierusalimul, cum ar fi fost posibil ca ei să nu arate ca un grup înarmat? Totuși, oricum ar fi explicată sabia purtată de unul (sau mai mulți) dintre discipolii lui Isus, accentul pus pe aducerea păcii și pe viitoarea intervenție a lui Dumnezeu (nu a oamenilor) în învățătura lui Isus le-a sugerat celor mai mulți istorici că Isus însuși nu era un susținător al răsturnării violente a imperiului. Și ar trebui observat că, potrivit surselor, Isus nu a fost niciodată înarmat; ceea ce e ciudat dacă era conducătorul unui grup de

Desigur, se prea poate ca romanii să fi fost *convinşi* că Iisus era un răzvrătit, chiar dacă nu era adevărat. Există însă o explicaţie mai potrivită pentru hotărârea lor de a-l condamna la moarte. Iisus nu a ridicat sabia împotriva romanilor întrucât, din punctul lui de vedere, ştia că nu e nevoie de aşa ceva. Ştia că Imperiul avea să fie răsturnat în curând, dar de către Dumnezeu însuşi, într-un act iminent de dreptate. Iisus se număra printre acei apocalipticişti care propovăduiau o urgie ce avea să vină, nu dinspre oameni, ci din ceruri. Atunci când a pătruns în Templu, în ultima săptămână din viaţa lui, când a răsturnat mesele cu bani ale cămătarilor şi i-a gonit pe cei care aduceau jertfa de sânge, el preconiza astfel, în plan simbolic, curânda sosire a judecăţii lui Dumnezeu şi nimicirea acelui loc.1 Loc sfânt? Sanctuarul Domnului? Într-adevăr, judecata lui Dumnezeu avea să lovească până şi în acele locuri. Cârmuitorii poporului deveniseră puternici şi nelegiuiţi, erau mână în mână cu romanii şi aveau să fie nimiciţi la venirea judecăţii lui Dumnezeu.

Nu e de mirare că liderii iudei nu s-au arătat foarte indulgenţi cu Iisus, temându-se să nu provoace tulburare în rândurile norodului. Predicile lui îi luau în vizor, aşa că au hotărât să scape de el, ceea ce nu era cu totul neobişnuit. În realitate, majoritatea profeţilor apocaliptici ai Judecăţii de Apoi aveau această soartă. La fel s-a întâmplat cu Ioan Botezătorul, înaintea lui Iisus. La fel s-a întâmplat cu alţi profeţi apocaliptici din Palestina, după moartea lui Iisus1. Stăpânirea romană acţiona prompt şi nemilos cu cei care propovăduiau împotriva ei, indiferent dacă îi îndemnau pe oameni să se ridice cu arma-n mână sau stăruiau că însuşi Dumnezeu avea să-şi facă simţită prezenţa. De acelaşi tratament avea parte oricine li se opunea făţiş și aprig celor aflaţi la putere.

Trebuie să fi existat totuşi un temei pentru punerea

---

răzvrătiți.

1. Cea mai convingătoare demonstrație a acestui aspect a fost realizată de E.P. Sanders, în Jesus and Judaism, Fortress, Philadelphia, 1985.

sub acuzare (chiar dacă eronat sau impropriu folosit).[123] Şi ajung la vechea mea întrebare: de vreme ce ştim fără urmă de îndoială că Iisus a fost osândit întrucât se intitulase rege al iudeilor, cu toate că în sursele noastre timpurii nu există dovezi că ar fi susţinut aşa ceva în public, cum se face că a fost totuşi pus sub acuzare?

O reconstituire a trădării şi morţii lui Iisus

Eu înţeleg lucrurile după cum urmează: Iisus a propovăduit mulţimii un mesaj apocaliptic al Judecăţii de Apoi. Cea mai mare parte a timpului şi-a făcut lucrarea în lume în zonele bine ştiute din Galileea, în nordul ţării. Era o zonă rurală şi probabil Iisus nu le era cunoscut nici autorităţilor romane din sud, nici mai-marilor iudei care aveau sub jurisdicţie Ierusalimul şi Templui lui. Spre sfârşitul vieţii, Iisus a făcut un pelerinaj la Ierusalim împreună cu ucenicii săi, pentru a petrece acolo sărbătoarea Paştelui evreiesc Pesach. Ierusalimul trecea de obicei prin tulburări şi primejdii de Paşte, iar autorităţile romane vedeau această perioadă ca pe cea mai primejdioasă din tot anul, întrucât veneau în cetate pelerini de pretutindeni, pentru a comemora Exodul, petrecut cu aproape 1 300 de ani în urmă, pe vremea lui Moise. Se sărbătorea izbăvirea de către Dumnezeu a poporului său de sub prigonirea egiptenilor. În timpul acestei sărbători, evreii nu numai că-şi reaminteau trecutul, ci mulţi dintre ei priveau spre viitor, aşteptând să se facă din nou simţită prezenţa lui Dumnezeu, ca să-i salveze de astă dată de prigonitorii romani. Stăpânirea romană ştia prea bine că de Paşte plutea ameninţarea răzmeriţei şi lua toate măsurile necesare pentru a înăbuşi orice revoltă.[124]

Iisus a intrat în cetate şi a provocat un mic scandal în Templu, predicând intervenţia curândă a lui Dumnezeu în

123 A se vedea în acest sens dezbaterea din lucrarea lui Richard Horsley, Jesus and the Spiral of Violence: Popular Jewish Resistance in Roma Palestine, Harper & Row, San Francisco, 1987.

124 A se vedea în acest sens lucrarea mea Jesus: Apocalyptic Prophet, ed. cit., capitolul 12.

parcursul istoriei, pentru a răsturna puterile răului şi a institui o nouă împărăţie pe pământ. Fiul Omului avea să coboare curând la Judecata de Apoi. Aveau să fie nimicite până şi puterea şi prestigiul iudeilor. Templul însuşi avea să fie dărâmat.

Conducătorii iudei care aveau grijă de Templu – marii preoţi, a căror căpetenie se numea Caiafa – nu doreau să se stârnească revolta. Mai avuseseră loc răzmeriţe de Paşte, norodul putea fi aţâţat de vorbele unui propovăduitor carismatic. Aşa că liderii iudei l-au ţinut sub observaţie pe Iisus, un nou propovăduitor carismatic. În săptămâna dinaintea Paştelui, Iisus a câştigat noi şi noi adepţi, iar marilor preoţi le era teamă că ar putea isca tulburări. S-a hotărât înlăturarea lui Iisus, dar totul trebuia să urmeze procedurile legale – nu-l puteau întemniţa pe Iisus doar pentru că nu le plăcea de el. În plus, nu îndemnase oamenii să se răzvrătească. Stăpânirea evreiască trebuia să găsească o vină pe care să i-o impute, ceva ce i-ar fi determinat pe romani să ia atitudine.[125]

În acest punct intră în scenă Iuda Iscarioteanul. Dintr-un motiv anume – pe care îl vom analiza imediat –, Iuda le-a pus la dispoziţie ce le trebuia: Iisus susţinuse de faţă cu el că e viitorul rege.

Fără doar şi poate, Iisus îi dădea un sens strict

---

125 Unii specialiști au sugerat că prinderea și executarea lui Isus ca figură mesianică au fost provocate tocmai de intrarea sa triumfală în Ierusalim, ca un eliberator, moment în care poporul a început să-l perceapă drept Mântuitorul mult așteptat. Nu sunt de părere totuși că relatările intrării lui Isus în Ierusalim ar trebui socotite corecte din punct de vedere istoric. Dacă Isus a intrat într-adevăr în cetate călare pe un măgăruș, ca să se împlinească Scripturile, aclamat fiind de mulțime, care-1 vedea ca pe mesia cel așteptat, aproape sigur ar fi trebuit arestat de îndată, în schimb, toate textele noastre consacrate susțin că Isus a petrecut câteva zile în Ierusalim înainte ca autoritățile să fie cu adevărat îngrijorate și să-l prindă. Relatarea intrării triumfale îmi pare a fi, prin urmare, o poveste încropită mai târziu, de către creștinii care voiau să demonstreze că astfel el împlinise profeția venind în Ierusalim și că norodul îl primise la început pentru ceea ce reprezenta el - mesia —, deși avea să se întoarcă împotriva lui câteva zile mai târziu.

apocaliptic acestei învăţături. El credea că avea să fie rege în momentul sosirii Fiului Omului şi a împărăţiei. Pe de altă parte, această nuanţare nu avea prea mare importanţă: odată ce au aflat că Iisus se autointitula rege, marii preoţi aveau informaţia care le trebuia. Cu siguranţă, nu ar fi găsit aşa ceva în predicile lui Iisus. Nu făcea asemenea afirmaţii în faţa mulţimii, ci doar în cercul restrâns al ucenicilor, care aveau să fie alături de el stăpânitorii împărăţiei viitoare. Iuda le-a relatat însă preoţilor ce aveau nevoie să audă. Conducătorii iudei au aranjat ca Iisus să fie prins, folosindu-se de trădător pentru a pune mâna pe el.

După care l-au judecat, întrebându-l: „Eşti tu Cristosul?” Iar el a trebuit să răspundă sincer, dând la iveală ceea ce socotea că este adevărul: da, el avea să stăpânească asupra împărăţiei ce va să vină. Mai-marii iudei l-au dat apoi pe mâna guvernatorului roman, ca să-l judece el.

Tocmai din această cauză l-a acuzat Pilat pe Iisus că s-ar fi autointitulat rege al iudeilor, deşi nu susţinuse în public aşa ceva. Iisus credea că avea să fie mesia din viitoarea împărăţie, altfel spus viitorul rege. Aşa că, atunci când a fost întrebat de Pilat, Iisus fie a spus adevărul – că, adică, era regele –, fie pur şi simplu nu a negat acuzaţiile ce i se aduceau.[126] Şi cum ar fi putut să le nege? Era vorba despre însuşi miezul mesajului său. Romanii au perceput acest lucru ca pe o răzvrătire politică. Pilat a dat ordin ca Iisus să fie răstignit. Iisus a fost biciuit şi răstignit fără amânare.

Astfel se explică, aşadar, din punct de vedere istoric, uciderea lui Iisus pe motiv că s-ar fi intitulat rege al iudeilor, deşi nu a susţinut niciodată aşa ceva în public. Iuda a dat în vileag că Iisus ar fi susţinut acest lucru în particular.

Înţelegând astfel în ce anume a constat de fapt

---

126 Ii sunt din nou îndatorat lui Nils Dahl pentru această informație. A se vedea și supra, nota 1, p. 276.

trădarea lui Iuda, avem o explicaţie mai rezonabilă decât cea clasică. În Evanghelii, singurul lucru pe care-l face Iuda e să le arate autorităţilor unde anume îl pot găsi pe Iisus singur. Dar abia dacă putem vorbi aici despre trădare. Dacă stăpânirea voia să afle unde poate fi găsit Iisus, putea pune urmăritori; nu ar fi fost nevoie de cineva din cercul său intim. Explicaţia pe care tocmai am prezentat-o conferă sens tuturor celorlalte date pe care le avem:

În cercul său restrâns, Iisus le-a spus ucenicilor că aveau să stăpânească asupra noii împărăţii.

De asemenea, le-a mai spus că avea să domnească asupra lor, ca împărat în împărăţie (mesia).

A fost ucis pentru că s-a autointitulat rege al iudeilor, deşi niciodată nu a susţinut aşa ceva în public.

Mai târziu, a fost venerat de creştini ca mesia, deşi nu a făcut nimic din ce se presupune că trebuie să facă mesia. Iar creştinii l-au numit „mesia” întrucât fusese denumit deja astfel în timpul vieţii lui şi pentru că el însuşi susţinuse acest lucru.

Întrebări suplimentare

Dacă este corect scenariul pe care l-am construit, al trădării, prinderii şi uciderii lui Iisus, tot mai rămân câteva întrebări care aşteaptă răspuns. Din păcate, aceste răspunsuri vor fi mai speculative, mai puţin riguroase din punct de vedere istoric. Aşa cum se întâmplă în cazul majorităţii evenimentelor istorice, ducem pur şi simplu lipsă de surse de încredere care să ne pună la dispoziţie informaţiile necesare. Prin urmare, ceea ce urmează reprezintă câteva speculaţii rezonabile pe marginea a ceea ce nu cunoaştem, în temeiul puţinelor date pe care le cunoaştem.

1. *Iuda a ştiut sau nu că trădarea lui avea să ducă la moartea lui Iisus*? După cum am văzut, în Evanghelia lui Iuda tocmai aici stă semnificaţia trădării: pentru a-i permite lui Iisus să scape din trupul muritor şi să se întoarcă pe tărâmul Spiritului. Acest text a fost scris însă

la un secol după eveniment, de către un gnostic care vedea în eliberarea de lumea materială cel mai mare bine imaginabil şi care şi-a relatat povestea despre Iisus şi Iuda prin prisma propriei credinţe.

În două dintre Evangheliile noastre canonice, în cea după Marcu şi în cea după Ioan, Iuda dispare cu totul din scenă după episodul trădării, aşadar nu avem informaţii cu privire la ce a resimţit după aceea. E uimitor însă că

în cea mai veche Evanghelie a noastră, Evanghelia după Marcu, Iuda le spune celor care-l iau pe Iisus să-l ducă „sub protecţie” (Marcu, 14: 44; uneori tradus într-un sens prea larg prin „sub pază”). Este o cerere bizară, iar unii comentatori au conchis că lui Iuda i-a fost teamă să nu evadeze Iisus. S-ar mai putea concluziona însă şi că Iuda nu voia să i se întâmple nimic lui Iisus, că voia să-l ştie în siguranţă (termenul se mai poate traduce şi prin „în siguranţă”, nu doar „sub protecţie”). Dacă aşa au stat într-adevăr lucrurile, înseamnă că rezultatul trădării sale l-a luat prin surprindere pe Iuda. Poate că a vrut pur şi simplu să-l îndepărteze pe Iisus tot de frica izbucnirii unor răzmeriţe, nevrând să-i vadă pe Iisus şi pe ucenici vătămaţi în timpul măcelului. Poate nu se aştepta ca Iisus să fie condamnat la moarte, odată intrat în seama stăpânirii, ci s-a gândit că autorităţile îl vor ţine sub custodie pentru interogatorii, după care aveau să-şi dea seama că nu era în niciun fel implicat politic şi aveau să-l elibereze – încă un profet cu mari speranţe pentru viitor.

Astfel s-ar explica, poate, concepţia tradiţională de găsit în Evanghelia după Matei, concepţie după care Iuda a fost încercat de remuşcări „văzând că a fost osândit” Iisus şi a încercat să înapoieze suma pe care o primise pentru trădarea lui. De ce să-l fi cuprins remuşcările după ce a fost osândit Iisus? Doar dacă din capul locului nu asta urmărise oricum Iuda prin trădarea lui. Poate şi Matei a înţeles că Iuda nu intenţionase să provoace moartea lui Iisus, ci doar să-l ştie la adăpost de mulţime până când

avea să se încheie sărbătoarea. Văzând că lucrurile au evoluat altfel, Iuda s-a învinovăţit şi, îndurerat, s-a spânzurat.

2. *Şi, până la urmă, de ce a trădat Iuda*? Evangheliile răspund, desigur, în diverse feluri la această întrebare. În

Evanghelia lui Iuda, l-a vândut pe Iisus tocmai pentru că Iisus i-a cerut-o. În textele mai vechi, apar tot soiul de motive: Evanghelia după Ioan spune că Iuda era rău din fire, inspirat de „diavol", aşa că a acţionat după cum îi stătea în fire; Luca sugerează că „intrase Satana" în el; Matei susţine că a trădat pentru bani.

Cum se justifică totuşi cu adevărat gestul lui Iuda? Una peste alta, mă tem că nu putem şti cu certitudine. Poate că scenariul sugerat mai sus este corect, iar Iuda voise pur şi simplu să-l îndepărteze pe Iisus de scena publică, până după încheierea sărbătorii Paştelui, după care aveau să se întoarcă în Galileea pentru a propovădui în continuare.

Mai există o variantă, şi mai derutantă, pe care pare s-o insinueze şi Evanghelia după Marcu, cea mai veche dintre sursele noastre. În tot acest text, Iisus predicase despre venirea împărăţiei lui Dumnezeu, despre venirea Fiului Omului şi a Judecăţii de Apoi, arătându-le ucenicilor săi că toate acestea aveau să se întâmple în curând. După care pleacă din Galileea în Iudeea, curăţă Templul şi este uns cu mir de o femeie necunoscută din Betania. Fervoarea apocaliptică în rândul ucenicilor săi trebuie să fi atins punctul culminant. Iisus ţine predica cea mai lungă în Marcu, 13, descriind întâmplările ce aveau să se producă în curând, la sfârşitul veacului. Ce semnificaţie poate fi dată ungerii sale cu mir, în Betania? Fără îndoială, putem privi în diverse feluri acest act. Dacă Iisus are să devină rege, nu poate fi cumva acest gest unul simbolic, prin care îşi declară dreptul la tron, ca uns al Domnului? Poate că aşa au privit ucenicii lucrurile. Iisus însă nu le vede la fel, ci spune că femeia fără nume îi unge trupul „pentru îngropăciune" (Marcu, 14: 8).

De fiecare dată când Iisus le povesteşte, în Evanghelia după Marcu, despre preconizata sa moarte, ucenicii nu izbutesc să priceapă: oare nu el este viitorul rege ce va să domnească, iar ei nu-i vor sta alături? La fel se întâmplă şi aici: imediat ce Iisus le pomeneşte ucenicilor despre moartea lui iminentă, Iuda fuge să-l vândă.

Oare istorisirea redă într-adevăr întâmplările reale? Pentru Iuda, felul în care a interpretat Iisus actul ungerii cu mir a fost picătura care a umplut paharul. De-a lungul lucrării lui Iisus în lume, ucenicii, deci şi Iuda, aşteptau momentul în care aveau să domnească asupra viitoarei împărăţii, ceea ce avea să se întâmple în curând. Dar cât de curând? în una dintre zicerile păstrate în Evanghelia după Matei, dar care par într-adevăr să-l reprezinte pe Iisus, acesta îi trimite pe cei doisprezece ucenici să propovăduiască sosirea inevitabilă a împărăţiei lui Dumnezeu, adresându-li-se astfel: „Adevăr grăiesc vouă, nu veţi isprăvi de străbătut toate cetăţile Israelului până ce Fiul Omului va sosi” (Matei, 10: 23). Ce să fi însemnat oare o asemenea predică, în contextul istoric de la acea dată? Nu voia să spună în mod sigur că Iisus avea să-i urmeze pe ucenici, pe fiecare în parte, în oraşele unde ajungeau. Poate că era un discurs de tip apocaliptic, referindu-se nu la sine, ci la un judecător cosmic al lumii, ce avea să vină nu cândva „pe timpul vieţii acestui neam”, ci foarte curând, înainte chiar să se încheie misiunea celor doisprezece ucenici?

Dacă într-adevăr aceasta fusese intenţia – sau cel puţin la această concluzie au ajuns ucenicii –, înseamnă că au fost foarte dezamăgiţi văzând că sfârşitul nu s-a produs şi că lucrurile au rămas la fel.[127] Oare după ceva vreme toată această verbozitate – cu venirea Fiului Omului, cu împărăţia lui Dumnezeu şi domnia asupra celor douăsprezece seminţii ale Israelului, întreaga viziune

127 Această perspectivă este expusă în remarcabila analiză - chiar dacă depășită în toate privințele - a lui Albert Schweitzer din clasica lucrare Quest for the Historical Jesus, Macmillan, New York, 1968; ediția originală în limba germană a apărut în 1906.

apocaliptică – şi-a pierdut credibilitatea? Se prea poate ca Iisus să fi bănuit că avea să se confrunte cu autorităţile, aşa cum se întâmplase cu Ioan Botezătorul. Ori cu profeţii din Sfintele Scripturi. Ori cu alţi profeţi din vremea lui. Chiar să fi bănuit aşa ceva, acest lucru nu-l face pe Iisus mai puţin plauzibil. La urma urmei, această idee apare constant în predicile sale din Evanghelii.

Şi atunci de ce l-a trădat Iuda pe Iisus? După cum sugeram ceva mai sus, se prea poate să se fi gândit pur şi simplu că situaţia scăpa de sub control şi că Iisus trebuia pus la adăpost înainte să izbucnească violenţele[128]. Dar poate că amânarea finalului anunţat i-a creat frustrări lui Iuda, ceea ce l-a determinat să reinterpreteze toate vorbele auzite. El şi ceilalţi ucenici se gândiseră că aveau să stăpânească ca împăraţi îmbrăcaţi în slavă. Merseseră la Ierusalim cu speranţa că acele vremuri aveau să vină foarte repede, dar nimic nu se schimba şi în mod clar nici nu erau semnale că avea să se schimbe ceva. Poate că Iuda a parcurs o criză de credinţă, declanşată de vorbele enigmatice ale lui Iisus, de preconizarea propriei sale pieiri, şi atunci, plin de amărăciune, şi-a vândut magistrul. Poate că i-au fost înşelate aşteptările. Poate că s-a răzvrătit. Poate că l-a vândut pe cel pe care-l iubise, din disperare, din furie sau dintr-o adâncă frustrare.

Cum arătam ceva mai sus, toate acestea trebuie menţinute pe teritoriul speculaţiilor. Oricât de mult ne-am dori să ştim adevărul, pur şi simplu nu avem destule informaţii solide ca să spunem ce anume l-a determinat

pe Iuda, unul dintre ucenicii cei mai apropiaţi ai lui Iisus, să-şi trădeze magistrul. Ce ştim cu siguranţă e că, dintr-un motiv sau altul, Iuda a devenit un renegat şi l-a dat pe Iisus în seama vrăjmaşilor săi – nu doar spunându-le unde anume îl pot găsi, ci punându-le la dispoziţie informaţii din

128 Aceasta este viziunea răspândită în lumea anglofonă de către opera rock Jesus Christ Superstar, a lui Andrew Lloyd Webber și Tim Rice.

interior, de care aveau nevoie pentru a-l supune judecăţii în faţa guvernatorului roman. Iisus se autointitulase rege.

3. *Cum a murit Iuda*? Am observat deja că informaţiile pe care le avem cu privire la moartea lui Iuda sunt contradictorii: este vorba despre texte din Evanghelia după Matei, despre Faptele Apostolilor şi despre scrierile lui Papias. Cred că putem face abstracţie de legenda pusă la dispoziţie de către Papias: că Iuda s-ar fi umflat nemăsurat de mult, că doctorii nu-i mai puteau zări ochii nici cu instrumentele lor, că testiculele îi erau nemaipomenit de mari şi că ar fi urinat viermi şi puroi. Relatarea este într-adevăr impresionantă, dar inutilă din punct de vedere istoric.

Evanghelia după Matei şi Faptele Apostolilor se contrazic în câteva privinţe, şi am văzut deja care sunt acestea. Există însă câteva aspecte interesante în care relatările converg. Ambele spun că moartea lui Iuda are de-a face cu o bucată de pământ din Ierusalim, numit Ţarina Sângelui. În Evanghelia după Matei, mai este numit şi „ţarina olarului” Mai în toate celelalte privinţe relatările nu converg totuşi: Matei spune că preoţii au cumpărat terenul cu „banii pătaţi de sânge” înapoiaţi de Iuda (de aici s-ar trage denumirea zonei); din Faptele Apostolilor aflăm că Iuda în persoană a cumpărat terenul respectiv. Matei susţine că Iuda s-a spânzurat; în Faptele Apostolilor vedem că Iuda a căzut la pământ şi a crăpat în două, vărsându-şi măruntaiele pe acel câmp (şi de aici s-ar trage denumirea zonei).

Trebuie să subliniem că cele două surse sunt independente una de cealaltă, altfel spus niciuna nu a preluat informaţia de la cealaltă. Aşa că aspectele pe care le au în comun sunt astfel atestate de surse independente. Şi atunci ce concluzii poate trage de aici un istoric?

Şi în acest punct trebuie să apelăm la presupuneri inteligente. Dar o soluţie ar putea fi următoarea: era în Ierusalim un câmp cunoscut pentru lutul său bun şi pe care olarii îl foloseau în munca lor. Dată fiind culoarea

roşu-aprins a acelui pământ, zona mai era denumită, pe lângă „ţarina olarului”, şi „ţarina sângelui”. Iuda a murit pe acest câmp: poate că s-a sinucis chinuit de remuşcările care l-au cuprins. Creştinii care au ajuns să afle de moartea lui Iuda au socotit că denumirea ţarinei e ironică: pe câmpul de lut roşu al olarilor şi-a vărsat Iuda sângele. Astfel, creştinii au început să confere o altă semnificaţie denumirii acelui loc, Ţarina Sângelui, ca trimitere directă la chiar sângele trădătorului lui Iisus.

Repet, este vorba doar de simple presupuneri, dar ele sunt în acord cu faptele concrete. La fel cum se întâmplă cu mai toate informaţiile legate de Iuda, ucenicul care l-a vândut pe Iisus, nici în cazul acesta un istoric nu poate spera să afle mai mult.

Concluzii

Una peste alta, informaţiile neîndoielnice privitoare la personaje din trecutul îndepărtat sunt supărător de puţine. Majoritatea oamenilor au trăit, au iubit, au suferit şi au murit fără să lase o singură mărturie a vieţii lor pe acest pământ. Pentru unele personaje din Antichitate – Socrate, Iulius Caesar, Iisus – avem surse de informaţii relativ bogate, cu diverse grade de credibi – CE ANUME A TRĂDAT IUDA ŞI DIN CE MOTIV? 295 litate. În cazul lui Iuda, avem surse neîndestulătoare, lucrări preocupate mai curând de figura învăţătorului său şi referindu-se la Iuda doar în legătură cu Iisus. Pe de altă parte, aceste câteva informaţii ne pot fi de folos, date fiind deducţiile pe care le putem face pornind de la ele. Ştim aproape cu siguranţă că Iisus a fost un profet apocaliptic, răstignit pentru vina, de natură politică, de a fi instigat la revoltă. Iuda Iscarioteanul era unul dintre susţinătorii săi cei mai apropiaţi, care, aşadar, trebuie să fi subscris la mesajul lui apocaliptic. El rămâne însă şi vânzătorul lui Iisus, cel care le-a dat autorităţilor informaţia» pe baza căreia l-au putut condamna la moarte. Această informaţie ţinea, probabil, de poziţia unică ocupată de Iuda printre cei doisprezece ucenici. Deşi probabil nu se va afla nicicând adevărata lui

motivaţie – poate voia să-l pună la adăpost pe Iisus sau poate era dezamăgit de amânarea venirii împărăţiei divine –, ştim cu siguranţă că doar el, dintre cei apropiaţi, l-a trădat pe magistrul său şi l-a dat în seama stăpânirii evreieşti. Aceasta este informaţia cea mai neîndoielnică din punct de vedere istoric pe care o avem despre acest personaj. Celelalte informaţii despre spusele şi faptele sale au dispărut din sursele noastre, umbrite de oprobriul ce a urmat faptei nelegiuite din final.

CAPITOLUL 11

Evanghelia lui Iuda în perspectivă

Nou descoperita Evanghelie a lui Iuda Iscarioteanul a stârnit, fără doar şi poate, un nou interes în înţelegerea trădătorului lui Iisus. Pe parcursul acestei lucrări, am văzut cum îl descriu pe Iuda textele vechi – atât cele care au ajuns să fie incluse în Noul Testament, cât şi celelalte mai târzii. Am reanalizat de asemenea identitatea lui Iuda, simbolistica sa, credinţele sale, purtarea sa când l-a dat pe Iisus în seama stăpânirii şi motivaţiile gestului său. Miezul preocupărilor noastre şi ţinta noastră finală a reprezentat-o, cu toate acestea, însăşi Evanghelia lui Iuda, una dintre cele mai vechi Evanghelii care au ajuns până la noi, în afara celor din Noul Testament. În acest capitol final aş vrea să fac un pas înapoi şi să surprind semnificaţia de ansamblu a acestei scrieri neobişnuite, care-l prezintă pe Iuda nu ca pe un personaj inspirat de cel rău şi nici ca pe trădătorul însetat de avere, ci ca pe singurul ucenic care l-a înţeles cu adevărat pe Iisus şi care i-a şi îndeplinit voia.

Aşa cum arătam la începutul prezentei lucrări, atunci când am aflat despre existenţa acestei Evanghelii, în toamna anului 2004, primul gând a fost că aveam de-a face cu una din două variante – şi că semnificaţia ei de ansamblu va depinde de varianta ce va avea câştig de cauză, dintre cele două. Pe de o parte, mă gândeam că putea fi o Evanghelie gnostică asemănătoare cu multe altele care au ieşit la iveală în epoca modernă, un document ce descrie cum a luat fiinţă tărâmul divin al

eonilor şi crearea lumii noastre şi a oamenilor, ca rezultat al unui de

zastru cosmic. Evangheliile gnostice de acest tip sunt menite să reveleze cunoaşterea necesară mântuirii celor câţiva care au înăuntrul lor scânteia dumnezeiască. Dacă Evanghelia lui Iuda era genul acela de scriere, prezenta foarte mare importanţă pentru cercetătorii creştinismului din primele veacuri, probabil cam la fel cu Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor sau cartea Despre originea lumii. Cu toate acestea, nu ar fi zguduit cu adevărat lumea din temelii. Ar fi fost doar încă o evanghelie gnostică, de adăugat la lista tot mai lungă.

Pe de altă parte, mă gândeam că putea fi vorba despre ceva cu totul diferit. Putea fi o carte unde se vorbeşte despre relaţia personală dintre Iisus şi Iuda, într-un mod care o evidenţiază printre toate celelalte surse supravieţuitoare, o carte prezentându-l pe Iuda într-o lumină pozitivă, nu rea. Dacă aveam de-a face cu aşa ceva, mă gândeam eu, atunci importanţa ei era cu mult mai mare. Ar fi fost prima scriere de genul ei care ne-ar fi parvenit de pe vremea Antichităţii, o viziune cu totul nouă asupra relaţiei dintre Iisus şi ucenicii săi, dintre Iisus şi cel care se presupune că l-a vândut. O carte de un asemenea tip ar fi fost importantă nu doar pentru cercetătorii creştinismului din primele veacuri, ci pentru toţi oamenii, specialişti în domeniu sau nu. Ar fi fost unul dintre cele mai uimitoare texte descoperite în epoca modernă.

După cum avea să reiasă, Evanghelia lui Iuda se înscria deopotrivă în ambele categorii de mai sus. Este vorba despre o Evanghelie gnostică unde se descrie formarea tărâmului divin, cu toţi eonii săi, cu luminătorii şi firmamentele, unde se narează crearea lumii materiale nu ca rezultat al trudei creative a unicului Dumnezeu adevărat, ci prin eforturile unor fiinţe divine mult inferioare şi crude – un răzvrătit însetat de sânge şi un neghiob. Ea mai reprezintă însă şi o Evanghelie în care se dezvăluie adevărata natură a relaţiei dintre Iisus şi Iuda –

relaţia» cea adevărată, cel puţin din punctul de vedere al autorului ei. Potrivit acestui autor anonim, Iuda a fost singurul din grupul apostolic al lui Iisus care a înţeles de unde anume venea acesta şi încotro se îndrepta. De vreme ce doar Iuda a cunoscut adevărul de la sursă, doar el a putut acţiona cum i-a trebuit lui Iisus: să-l dea în seama autorităţilor evreieşti, astfel încât să fie ucis şi să se desprindă din capcana vremelnica a trupului muritor.

Cum să pui în perspectivă o descoperire precum aceasta? Ar trebui să recunoaştem în Evanghelia lui Iuda extraordinara descoperire pe care o reprezintă, fără a o transforma, de dragul senzaţiei, în ceva ce ea nu este.

Caracteristicile Evangheliei lui Iuda

Este esenţial ca oamenii să nu uite nicio secundă ce anume *nu* este această Evanghelie: nu este o Evanghelie scrisă de Iuda, nici măcar nu pretinde aşa ceva. Este o Evanghelie *despre* Iuda (şi, desigur, despre Iisus). Nu a fost scrisă pe vremea lui Iuda, de către un om care chiar să-l fi cunoscut sau care să fi cunoscut nemijlocit motivaţiile comportamentului său. Nu reprezintă o relatare exactă din punct de vedere istoric, cu privire la personajul istoric Iuda. Nu este la fel de veche precum cele patru Evanghelii incluse în Noul Testament. Nu este mai veche nici chiar decât oricare dintre Evangheliile noastre necanonice: Evanghelia după Toma şi Evanghelia lui Petru sunt probabil mai vechi cu cel puţin două decenii (deşi niciuna dintre acestea nu-l aminteşte pe Iuda). Evanghelia lui Iuda a fost redactată la cel puţin 100 de ani, cel mai probabil la 125 de ani după moartea lui Iuda, de către o persoană fără acces independent la izvoare istorice pe marginea evenimentelor descrise. Nu este aşadar o carte care să ne pună la îndemână informaţii suplimentare cu privire la evenimentele desfăşurate efectiv în timpul lui

Iisus sau măcar în ultimele zile dinaintea morţii lui. Prin urmare, am fi tentaţi să ne întrebăm: de vreme ce nu ne dă informaţii istorice reale despre Iuda sau Iisus, de ce ar mai prezenta importantă această carte?

Pentru că prezintă importanţă – şi încă foarte mare. Nu pentru că ar aduce informaţii de încredere despre întâmplările din viaţa lui Iisus, ci pentru că sunt de încredere informaţiile cu privire la parcursul adepţilor săi din deceniile imediat următoare morţii lui. Evanghelia lui Iuda este extrem de importantă în înţelegerea istoriei creştinismului din primele veacuri. Nu greşim dacă spunem că este cea mai importantă scriere creştină care a ieşit la iveală în ultimele şase decenii. >» >

Estimarea valorii istorice a Evangheliei

Nu cred să ne contrazică cineva când spunem că cea mai importantă instituţie din istoria civilizaţiei occidentale a fost Biserica creştină – nu doar prin prisma religiei, ci la nivelul tuturor aspectelor vieţii: în plan politic, în plan social, economic şi cultural. Biserica creştină nu a apărut totuşi ca o entitate gata formată, la cutare oră din cutare zi. A luat fiinţă ca urmare a unei serii extrem de complexe de circumstanţe istorice. Religia care a convertit Imperiul Roman, apoi a devenit puterea dominantă în Evul Mediu şi după aceea, nu a fost pur şi simplu religia propovăduită de Iisus. Ea s-a format de-a lungul timpului – şi cel mai repede în primii ei ani de existenţă. Religia a suferit transformări şi modificări pe măsură ce a înaintat din matca sa ebraică până în teritorii neevreieşti. Tot atunci şi-a schimbat caracterul, transformându-se din religia lui Iisus însuşi (adică forma de iudaism pe care a propovăduit-o) într-o religie despre Iisus (adică fundamentată în ultimă instanţă pe moartea şi învierea lui).

Dat fiind impactul colosal pe care l-a avut creştinismul asupra lumii noastre, istoricii trebuie să explice neapărat cum anume a apărut el. Cu deosebire importante – şi greu de probat cu documente – rămân evenimentele din primii ani ai creştinismului. Fundamentele istorice ale acestei religii în primele două veacuri ale existenţei sale au determinat suprastructura de mai târziu a cultului. Cu cât avem o concepţie mai bine definită cu privire la naşterea creştinismului, cu atât ne

putem explica mai bine propriile rădăcini ca martori ai acestui amplu fenomen căruia i-am putea spune civilizaţia occidentală.

Încercând să înţelegem primele secole ale creştinismului, apare o primă problemă: avem la dispoziţie foarte puţine surse. Motivul îl reprezintă, în parte, lipsa de ştiinţă de carte în rândurile populaţiei largi din Imperiul Roman – inclusiv în rândurile creştinilor; astfel se explică lipsa mărturiilor scrise despre evenimentele din acele vremuri. Se mai poate, de asemenea, şi ca puţinele texte scrise de cei câţiva creştini cu ştiinţă de carte să fi fost distruse sau să se fi pierdut de-a lungul veacurilor.

Nu întâmplător, secole la rând, mai toate mărturiile scrise din primele veacuri ale creştinismului ne-au venit de sub pana unor autori ce subscriau în esenţă la aceeaşi perspectivă şi transmiteau acelaşi mesaj cu privire la natura creştinismului şi la evoluţia lui. Versiunile diferite ale istoriei Bisericii au fost distruse sau pur şi simplu s-au pierdut. Ca o consecinţă, nu cunoaştem decât o variantă cu privire la mare parte din istoria creştinismului. Doar odată cu descoperirea scrierilor creştine pierdute iniţial putem observa mai bine bogăţia şi diversitatea mişcării creştine timpurii. Evanghelia lui Iuda, la fel ca oricare altă scriere din Antichitate, dovedeşte că existau în acea vreme şi alte puncte de vedere îmbrăţişate solemn şi cu înflăcărare de oameni care se autointitulau creştini. Aceste viziuni diferite

ne arată că aveau loc confruntări de anvergură în rândurile creştinilor din primele veacuri, cu privire la formele potrivite ale credinţei şi ritualului.

Din aceste confruntări a ieşit învingătoare doar o parte, care a rescris apoi istoria conflictului. Descoperirile recente ne-au permis să vedem evenimentele istorice mai aproape de realitate. În această reconstituire istorică perpetuă, Evanghelia lui Iuda va juca un rol important.

Erezie şi ortodoxie în Biserica primelor veacuri

În rândurile creştinilor de la începuturi se înfruntau mai multe grupuri rivale; aceste grupuri diferite aveau seturi de credinţe şi ritualuri diferite, şi toate făceau eforturi pentru a câştiga cât mai mulţi adepţi. Credinţele şi ritualurile erau atât de deosebite de la un grup la altul, încât uneori istoricii le pot subsuma cu greu termenului generic de „creştini".

În vremurile de început, existau fără îndoială creştini care credeau într-un singur Dumnezeu. Erau însă şi grupuri care credeau în doi dumnezei (de pildă, marcioniţii); alţii spuneau că există treizeci de dumnezei sau chiar 365 (precum diverse grupuri de gnostici). Alţi creştini susţineau că această lume este creaţia unicului adevărat Dumnezeu; alţii spuneau că e creaţia dumnezeului drept, dar mânios al evreilor, care nu era adevăratul Dumnezeu; iar alţii spuneau că lumea fusese creată de nişte zeităţi mult inferioare şi neştiutoare, duşmănoase şi înclinate spre rău. Mai erau creştini care credeau că Iisus fusese şi uman, şi divin deopotrivă; alţii – că era uman, nu şi divin; alţii – că era divin, nu şi uman; iar alţii – că era deopotrivă două fiinţe, una divină şi una umană. Erau creştini care nutreau credinţa că, prin moartea lui, Iisus refăcuse relaţia oamenilor cu Dumnezeu; alţii susţineau că moartea lui Iisus nu avea nimic de-a face cu mântuirea; iar alţi creştini afirmau că Iisus nici nu murise de fapt.[129]

Cum să reuneşti sub un singur termen, „creştini", toate aceste grupuri? Toate pretindeau nu numai că sunt creştine, ci chiar că sunt *singurii adevăraţi* creştini, că toţi ceilalţi interpretaseră greşit învăţătura lui Iisus şi a apostolilor săi. Şi fiecare grup aducea drept dovadă propriile cărţi, care se presupunea că fuseseră scrise de apostoli şi care susţineau diversele viziuni teologice. Nimeni nu putea apela la Noul Testament pentru a vedea

---

129 Pentru un studiu asupra acestor viziuni cuprinzătoare, a se vedea cartea mea Lost Christianity: The Battles for Scriptures and the Faiths We Never Knew, Oxford University Press, New York, 2003.

care grup are dreptate, pentru simplul motiv că Noul Testament încă nu apăruse. Neîndoielnic, în secolul al II-lea, când au izbucnit toate aceste dispute, toate cele douăzeci şi şapte de cărţi care au alcătuit în cele din urmă Noul Testament fuseseră deja redactate. Dar efortul de a reuni acele cărţi într-un canon de neîncălcat al Scripturii a apărut după aceea, ca o *consecinţă* a tuturor acelor diverse dispute.

Prin tradiţie, unul dintre acele grupuri de creştini – cel care a câştigat bătălia – a fost denumit *ortodoxie*, în vreme ce grupurile alternative – forme „aberante" de înţelegere a credinţei – au fost denumite *erezii*. Termenul „ortodoxie" provine din unirea a doua cuvinte greceşti semnificând „opinia corectă" sau „dreapta credinţă" Termenul „erezie" provine dintr-un termen grecesc care înseamnă „alegere" Prin definiţie, cel care este ortodox ţine de dreapta credinţă; cel care subscrie la erezie a ales să respecte o credinţă greşită.

După cum vă puteţi închipui, cercetătorii au ajuns să considere aceşti termeni la fel de problematici precum orice categorie descriptivă, întrucât implicau judecăţi de valoare cu privire la ce grup avea dreptate şi ce grupuri greşeau. Nu intră în sarcina istoricilor să stabilească în ce măsură este mai bună sau nu teologia unui grup sau a altuia – e treaba teologilor să facă asta. Istoricii pot doar să descrie originile istorice şi relaţiile diverselor grupuri, iar în acest scop nu sunt prea folositori termenii *ortodoxie* şi *erezie* – cel puţin nu în sensul lor primar.

Istoricii au abordat această problemă încercând să redefinească termenii respectivi. În loc să folosească termenul *ortodoxie* pentru a desemna grupul cu credinţa corectă, în prezent istoricii se referă la el ca la grupul care a câştigat confruntarea pe tema credinţei. Un grup a învins toate opoziţiile şi a devenit forma dominantă de religie; el a decis în acel punct ce texte trebuiau să recite creştinii şi căror cărţi trebuiau să le dea ascul

tare. Dintr-o perspectivă istorică, acest grup dominant este denumit „ortodox” nu pentru că era neapărat îndreptăţit în credinţa sa, ci pentru că el hotărâse ce anume ar fi îndreptăţit.

Celelalte grupuri sunt denumite „erezii” nu pentru că ar fi fost reprezentantele unor credinţe greşite sau pentru că oamenii din cadrul lor ar fi fost răuvoitori ori inspiraţi de diavol ori numai îndărătnici pur şi simplu, ci pentru că erau marginalizate de grupul care ieşise victorios din confruntare. Evanghelia după Ioan a fost păstrată de-a lungul secolelor pentru că fusese acceptată de partizanii ortodocşi; Evanghelia lui Iuda nu a fost păstrată întrucât a fost condamnată ca eretică.

Pentru a vedea mai bine în ce măsură Evanghelia lui Iuda concordă cu această perspectivă modernă asupra relaţiei dintre ortodoxie şi erezie, ar trebui să lămuresc în continuare viziunile mai vechi şi mai tradiţionale ale căror origini merg adânc în trecut, în scrierile primului istoric al Bisericii: este vorba despre Eusebiu, Părinte al Bisericii, care a trăit în secolul al IV-lea şi este desemnat uneori drept „Părintele istoriei Bisericii”.

Modelul eusebian al ortodoxiei şi ereziei

La începutul secolului al IV-lea, Eusebiu din Cezareea a scris o istorie în zece volume a Bisericii creştine, pornind de la viaţa lui Iisus şi încheind cu era contemporană lui Eusebiu. Această istorie a ajuns până în timpurile noastre şi reprezintă un adevărat tezaur de informaţii pentru istoricii preocupaţi de evenimentele din secolele al II-lea şi al III-lea creştine.[130] Eusebiu prezintă adesea pe larg citate din scrierile creştine timpurii, în multe cazuri aceasta fiind de fapt singura noastră sursă cu privire la respectivele scrieri. Totuşi, mare parte din opera lui Eusebiu constă în propria-i versiune despre răspândirea şi evoluţia Bisericii creştine, despre persecutarea de către stăpânirea locală şi

130 Pentru o traducere englezească pe înțelesul tuturor, a se vedea G.A. Williamson, Eusebius: The History of the Church from Christ to Constantine, ediție revizuită și îngrijită de Andrew Louth, Pneguin Books, London, 1989.

imperială şi despre tulburările din interiorul ei. Pe noi ne interesează aici cu precădere tulburările din cadrul Bisericii, întrucât, potrivit lui Eusebiu, acestea erau provocate în cea mai mare parte de către eretici, care erau inspiraţi de demoni pentru a nimici credinţa lăsată de Iisus discipolilor săi şi, prin mijlocirea acestora, Bisericii în genere.

Fără îndoială, Eusebiu nu este perfect obiectiv în această relatare a primelor decenii şi veacuri ale Bisericii. Avea propria-i viziune asupra lucrurilor, iar concepţiile sale teologice ieşiseră victorioase din diverse confruntări. Cu alte cuvinte, Eusebiu era hotărât ortodox, socotindu-i pe ceilalţi creştini cu alte concepţii – precum Marcion sau diversele grupuri de gnostici – eretici care încercau să corupă credinţa. În fapt, Eusebiu nici nu-i considera pe aceştia adevăraţi creştini, întrucât nu ţineau dreapta credinţă.

În viziunea lui Eusebiu asupra Bisericii, a existat şi va exista întotdeauna o singură perspectivă ortodoxă. Aceasta a fost concepţia majoritară în rândul creştinilor de la bun început. Totul a început cu Iisus, care a susţinut doctrinele ortodoxe acceptate de Eusebiu. Şi a continuat cu bisericile mai importante din creştinism, de-a lungul veacurilor. Fără îndoială, din când în când trebuia să apară câte un propovăduitor refractar, nemulţumit şi inspirat de cel rău ca să-i ducă pe creştini pe calea greşită. Dar grupurile eretice care rezultau erau de fiecare dată, prin definiţie, vlăstari denaturaţi ai Bisericii principale. Ortodoxia a fost dintotdeauna viziunea majoritară şi dominantă, încă din primele veacuri.

Cum Eusebiu scria sub înrâurirea propriilor vederi, ortodoxe în fapt – reprezentau, adică, vederile majoritare la începutul secolului al IV-lea –, perspectiva sa era perfect verosimilă pentru majoritatea cititorilor săi, care vedeau în eretici principala cauză a pervertirii adevăratei credinţe. Istoricii Bisericii de mai târziu au preluat ca atare scrierile lui Eusebiu despre începuturile Bisericii, dimpreună cu

perspectiva acestuia asupra perioadei în cauză. Şi astfel modul în care vede Eusebiu relaţia dintre ortodoxie şi erezie a devenit singurul mod acceptabil vreme de secole. Acest mod de a privi lucrurile nu a fost repus în discuţie cu adevărat decât la începutul secolului XX.

Perspectiva diferita a lui Walter Bauer

Poate că cea mai importantă lucrare despre creştinismul timpuriu scrisă în secolul XX a constituit o respingere concentrat documentată a perspectivei lui Eusebiu: autorul ei era unul dintre marii cercetători germani ai Noului Testament, Walter Bauer. Lucrarea lui, publicată în 1934 şi tradusă mai apoi în engleză, se intitula *Ortodoxie şi erezie în creştinismul timpuriu*, erau enunţate aici una câte una toate tezele eusebiene şi erau evidenţiate defectele lor fatale.[131] Bauer a luat în vizor istoria creştinismului timpuriu de la o regiune la alta – Siria, Egipt, Asia Mică, Roma şi aşa mai departe –, distingând cele mai vechi surse ale fiecărei zone care au supravieţuit. Ceea ce a aflat Bauer a reprezentat un şoc pentru mulţi dintre cititorii săi. Aproape de fiecare dată, cele mai vechi texte creştine din majoritatea acestor regiuni nu îmbrăţişează vederile care au ajuns să fie numite mai târziu „ortodoxe” Par în schimb să fie eretice – adică să subscrie unor forme alternative de creştinism. Astfel, potrivit lui Bauer, cele mai vechi texte creştine din Asia Mică arată că marcioniţii erau majoritari în secolele de început, că Egiptul era dominat de creştinii gnostici şi tot aşa mai departe. În plus, unele dintre aceste grupuri se intersectau – ideile lor se influenţau puternic reciproc, grupurile preluau idei unele de la altele şi le încorporau în propriul set de perspective. Ca o consecinţă, ceea ce fusese considerat perfect ortodox la un moment dat putea fi declarat eretic mai târziu, când vederile se schimbau din nou.

131 Traducerea în limba engleză este de găsit în Robert Kraft et al., Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity, Fortress Press, Philadelphia, 1971.

Bauer susţinea că ortodoxia nu constituia prima formă de creştinism, din care să fi derivat toate celelalte forme, secundare. Din punctul lui de vedere, creştinismul cel mai timpuriu a luat fiinţă dintr-o serie întreagă de grupări, într-o serie întreagă de locuri. Fiecare dintre aceste felurite formulări ale creştinismului conţinea propriul set de credinţe şi ritualuri distincte; fiecare avea cărţile sale sfinte, presupus a fi fost scrise de către apostoli, prin care îşi justifica credinţele şi ritualurile; şi fiecare avea conducători entuziaşti care propagau ideile grupului propriu. Fiecare grup în parte încerca să câştige noi adepţi pentru credinţa sa. Dar numai unul dintre ele a ieşit învingător, spre finalul secolului al III-lea sau la începutul celui de-al IV-lea. Pe vremea lui Eusebiu, se hotărâse de partea cui era victoria. Atunci când Eusebiu a descris conflictul nu l-a prezentat aşa cum a avut loc. El scrie despre această victorie ca şi cum a fost de la bun început un fapt împlinit. Dar propriile sale prejudecăţi i-au influenţat scriitura. În realitate, creştinismul timpuriu a constat într-o enormă masă de credinţe şi ritualuri, nu într-un monolit indistinct.

Şi atunci, cum s-a produs, din punctul de vedere al lui Bauer, triumful unuia dintre grupuri asupra celorlalte şi despre care anume este vorba? Pentru Bauer, nu e o coincidentă faptul că cele mai vechi mărturii a ceea ce avea să se cheme mai târziu ortodoxie erau asociate cu cetatea Romei. Roma era capitala Imperiului. De timpuriu, s-a lăudat cu o comunitate creştină care-şi folosea aptitudinile administrative şi veniturile pentru a-şi răspândi propria variantă de credinţă, impunând-o altor comunităţi creştine din întregul Imperiu.[132] De-a lungul timpului, au reuşit să-şi plaseze partizanii episcopi în cele

132 Bauer a descoperit dovezi în sprijinul acestei ipoteze în unul dintre textele cele mai vechi ce ne-au parvenit de la Biserica Romei de după perioada Noului Testament: Clement 1, unde Biserica romană încearcă să intervină în conflictele interne ale Bisericii din Corint, cerând insistent ca un anumit grup de lideri ai Bisericii să fie repuși în funcție după ce fuseseră alungați.

mai importante biserici din bazinul mediteraneean. Au izbutit în cele din urmă să izoleze concepţiile rivale, să le denunţe ca eretice şi să-şi instituie propria structură religioasă ca ortodoxă. A mai fost nevoie de cineva de statura lui Eusebiu pentru a rescrie istoria conflictului. Astfel, modul tradiţional de a înţelege primii ani tulburi ai creştinismului a devenit perspectiva ortodoxă, pentru veacuri şi veacuri la rând.

Perspectivele actuale asupra ortodoxiei şi ereziei

Lucrarea lui Bauer a stârnit multe dispute, iar cercetătorii au început să fie preocupaţi de subiect – în special cei care credeau personal în concepţia eusebiană potrivit căreia creştinismul ortodox (la care subscriau de altfel majoritatea) fusese necontenit perspectiva majoritară în Biserica creştină, de la bun început. Bauer a fost acuzat că folosea prea adesea în favoarea sa lipsa de informaţii: dacă într-o regiune anume nu existau mărturii scrise despre creştinism, el presupunea uneori că motivul îl reprezenta stăpânirea zonei respective de către eretici, ale căror scrieri ar fi fost distruse. Iar sursele care au supravieţuit le aborda cu un fel de entuziasm inchizitorial ce nu a fost pe placul unor comentatori. În cele din urmă, un mare număr dintre argumentele şi concluziile lui Bauer au fost examinate critic, şi nu toată lumea s-a lăsat convinsă de ele.

Totuşi, deşi multe dintre afirmaţiile sale au trebuit rescrise, perspectiva generală oferită de Bauer a devenit un punct de vedere dominant printre cercetătorii creştinismului timpuriu din prezent. Existau o multitudine de concepţii în rândul Bisericii de la începuturi: numeroase grupuri diferite reprezentau numeroase perspective diferite, toate aveau cărţi sfinte cu care să-şi sprijine ideile, toate susţineau că viziunile lor veneau de la Iisus şi de la discipolii săi cei mai apropiaţi şi toate credeau cu tărie că, de vreme ce au dreptate, toţi ceilalţi greşeau. În numeroase cazuri, aceste grupuri nu erau separate în mod clar şi nestrămutat: ceea ce avea să fie numit ulterior

eretic era socotit a fi la un moment dat înscris perfect în tabăra ortodoxă. Într-un final, din această mare varietate s-a ridicat un grup, care a trasat pentru totdeauna coordonatele principale ale religiei creştine.

Mărturii în favoarea argumentelor lui Bauer apar tot timpul. Numeroase descoperiri arheologice au scos la iveală în epoca modernă manuscrise din creştinismul timpuriu, uneori făcute de către cercetători care ştiu ce caută, alteori, din pură întâmplare, de către beduini care se poate să nu ştie peste ce au dat. Uimitor e faptul că toate aceste descoperiri întăresc iar şi iar ideea pe care o susţinem: creştinismul a fost extrem de diversificat în primele sale decenii şi veacuri de existenţă.

E adevărat, unele dintre aceste descoperiri au constat în scrieri ale creştinilor ortodocşi – de exemplu, manuscrisele din Noul Testament. Ceea ce uimeşte însă peste măsură la aceste manuscrise vechi este că multe dintre ele cuprind modificări de transcriere care le recomandă şi mai mult în respingerea afirmaţiilor grupurilor eretice. Alături de alte fapte, acest lucru dovedeşte că până şi creştinii ortodocşi erau interesaţi de alte concepţii asupra credinţei răspândite în vremurile lor şi percepute ca primejdioase.[133] Şi mai important este să reamintim că numeroase grupuri diferite recurgeau la cărţile care au ajuns să constituie Noul Testament – nu doar grupul care avea să devină ortodox. De pildă, numeroase grupuri de gnostici preţuiau Evanghelia după Ioan. Dacă în Egipt este descoperit manuscrisul acestei Evanghelii datând, să zicem, din secolul al II-lea, nu înseamnă neapărat că creştinismul ortodox predomina în acea zonă; manuscrisul putea la fel de bine să fie folosit de o comunitate creştină gnostică. Inversa, pe de altă parte,

133 A se vedea în acest sens lucrarea mea Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why, HarperSanFrancisco, San Francisco, 2005, capitolul 6; pentru un studiu mai amănunțit și mai specializat, a se vedea lucrarea mea The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christo logical Controversies on the Text of the New Testament, Oxford University Press, New York, 1993.

nu este valabilă. Când apare un text precum Evanghelia lui Iuda, este limpede că nu poate fi vorba despre un text uzual într-o biserică ortodoxă. Este vorba despre un text gnostic, pe care conducătorii ortodocşi se poate s-o fi afurisit, socotind-o categoric eretică.

Cel mai surprinzător în descoperirile arheologice moderne e că pot da la iveală manuscrise heterodoxe (reprezentând concepţii alternative la ortodoxie). Ce înseamnă acest lucru? Dacă Eusebiu nu se înşală, iar ortodoxia era opinia majoritară pretutindeni şi în toate epocile, de ce totuşi textele descoperite sunt aproape de fiecare dată eretice, nu ortodoxe necanonice?

Evanghelia lui Petru, de pildă, descoperită în anul 1886, este un text condamnat de Părinţii Bisericii timpurii pentru că ar fi conţinut cristologie docetică. Alte fragmente ale Evangheliei au apărut în Egipt în secolul XX. Există, de fapt, mai multe copii fragmentare după Evanghelia lui Petru din primele secole decât copii ale Evangheliei după Marcu. Să fi fost cumva Evanghelia lui Petru mai populară în acea vreme? Apoi, Evanghelia Mariei, descoperită în anul 1896, conţine o revelaţie gnostică dăruită de Iisus Mariei, despre cum se poate ridica sufletul la ceruri. Mai există şi cele cincizeci şi două de manuscrise din biblioteca de la Nag Hammadi, printre care Cartea secretă a lui Ioan, Evanghelia egiptenilor, Cel de-al doilea Tratat al Marelui Set şi Apocalipsa coptă după Petru – toate scrieri gnostice care vorbesc în detaliu despre concepţiile gnostice –, ca să nu mai pomenim şi Evanghelia după Toma şi cea după Filip, din aceeaşi colecţie. În anii ’80, a apărut un text intitulat Evanghelia Mântuitorului, care relatează ultimele ceasuri din viaţa lui Iisus şi ultimele sale vorbe… de pe cruce! Iar acum iată că apare Evanghelia lui Iuda, un alt dialog gnostic înfăţişând „revelaţia tainică” pe care Iisus i-a dăruit-o lui Iuda Iscarioteanul.

Să fie oare simplă coincidenţă că niciuna dintre scrierile necanonice descoperite în ultimul veac nu

îmbrăţişează perspectiva ortodoxă? Dacă aceasta era atât de răspândită, cum se face că sunt descoperite doar documente heterodoxe din secolul al II-lea? Răspunzând la această întrebare, voi releva importanţa deosebită a acestei Evanghelii a lui Iuda.

Semnificaţia ultimă a Evangheliei lui Iuda

Socotesc că această nou descoperită Evanghelie este extrem de importantă din două motive, unul general şi unul specific.

În termeni generali, Evanghelia ne pune la dispoziţie încă un text creştin antic care nu provine din tabăra ortodoxă. El prezintă, în schimb, o formă de religie gnostică, variantă care a ajuns să fie sugrumată de gruparea creştină victorioasă în secolul al III-lea sau al IV-lea.

În urma datării cu carbon-14, manuscrisul recent descoperit pare să fi fost creat cândva la sfârşitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea. A fost oare copiat de mult mai multe ori până la acea dată? Exemplarul care a ajuns până la noi constituie traducerea în limba coptă a unui original grec, iar unele variante ale textului grecesc îi erau deja cunoscute lui Irineu în anul 180 e.n. Înseamnă că textul a fost compus la mijlocul secolului al II-lea, copiat de cel puţin câteva ori, tradus în coptă, iar apoi din nou copiat.

Nu este vorba doar despre un text gnostic, ci el are numeroase conexiuni cu o serie de texte din numeroase grupări creştine variate. Multe dintre similarităţile lor specifice sunt cu textele gnostice setiene, dar pot fi găsite paralele surprinzătoare şi cu scrieri gnostice nesetiene, precum Evanghelia după Toma şi Apocalipsa coptă a lui Petru. Există chiar compatibilităţi cu variante negnostice ale creştinismului, precum marcionismul şi creştinismul ebraic apocaliptic.

Astfel, mai pe scurt spus, acest text ne aduce mărturii clare că creştinismul din primele veacuri ale Bisericii era extraordinar de diversificat. Existau

numeroase variante de creştinism, iar graniţele dintre aceste grupuri creştine nu erau clar delimitate. Diversele tabere şi credinţele pe care le împărtăşeau se influenţau reciproc şi pe scară largă; multe graniţe erau permeabile.

Şi mai importantă este însă învăţătura specifică din Evanghelia lui Iuda. Pe de o parte, este vorba despre o revelaţie gnostică a tainelor ce trebuie cunoscute pentru a atinge mântuirea. Această Evanghelie presupunea că unii dintre noi sunt prinşi aici în capcana trupului fizic şi că trebuie să aflăm cum am ajuns aici, cine suntem cu adevărat şi cum putem scăpa pentru a ne reîntoarce la locuinţa cerească. Iisus ne revelează adevărul; el ne arată realitatea aşa cum este ea; ne spune că lumea noastră nu e singura existentă. Nici pe departe: lumea noastră reprezintă un dezastru cosmic, creaţia unui răzvrătit însetat de sânge şi a unui neghiob. Trebuie să evadăm din strânsoarea lor şi să ne întoarcem pe tărâmul divin unde ne avem obârşia. Iuda însuşi a ajuns să înţeleagă adevărul acestei revelaţii şi el este cel care va deschide calea.

Ceea ce diferenţiază într-atât această revelaţie gnostică este faptul că îi este dăruită tocmai lui Iuda Iscarioteanul. De-a lungul tradiţiei creştine, Iuda a fost descris precum mărul cel putred din coşul apostolic. Veacuri la rând, creştinii l-au văzut nerăbdător să-şi trădeze stăpânul pentru o neînsemnată sumă de bani; alţii l-au văzut ca şi cum ar fi fost stăpânit de Diavol; alţii au susţinut că era prin însăşi firea lui rău. Cei înclinaţi către propaganda antisemită l-au descris ca pe prototipul de evreu, tăgăduitor de Dumnezeu, hoţ şi ucigaş de Cristos.

Evanghelia lui Iuda aduce o altă perspectivă, susţinând cu tărie că Iuda a fost singurul ucenic care şi-a înţeles Stăpânul. Iisus venea nu de la dumnezeul creator, ci de pe „tărâmul nemuritor al lui Barbelo”. La fel ca unii dintre noi. Unii dintre noi suntem prinşi aici în capcana trupului, dar odată ce vom afla adevărul dăruit de Iisus credinciosului său ucenic Iuda, ne vom putea desprinde, pentru a ne întoarce la locuinţa cerească. Iuda va deschide

calea. El este cel de-al „treisprezecelea”, pentru că iese din numărul celor doisprezece ucenici ai lui Iisus, care nu i-au înţeles niciodată învăţătura şi nu şi-au dat seama niciodată», >

că supunerea lor faţă de dumnezeul creator este nechibzuită. Doar Iuda întrezăreşte adevărul. Aşa că doar lui îi revelează Iisus tot ceea ce trebuie să ştie. Iar în schimb Iuda îi face lui Iisus cea mai mare favoare posibilă. Trădarea lui nu a fost un gest al unui trădător de cauză, ci un act îndeplinit de dragul Domnului său. L-a încredinţat pe Iisus în mâinile mai-marilor iudei, astfel încât să fie ucis şi să scape din strânsoarea trupului său. Procedând astfel, Iuda rămâne cel mai bun dintre toţi apostolii. Cu vorbele memorabile ale lui Iisus, „tu îi vei întrece pe toţi. Căci tu vei jertfi omul care mă înveşmântează”.

2. Cercetătorii din zilele noastre nu sunt de părere că Pavel ar fi scris toate epistolele atribuite lui în Noul Testament. Pentru o dezbatere pe

1. A se vedea îndeosebi Hyam Maccoby, *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*, Free Press, New York, 1992, el mergând până la a nega însăşi existenţa lui Iuda atestat istoric, susţinând că este o invenţie creştină a

2. Pentru acest punct de vedere, susţinut din două perspective foarte diferite, a se vedea Michael Williams, *Re-thinking Gnosticism*: *An Argument*

1. De la Andrew Jacobs am înţeles că autorii de beletristică din epoca modernă, autori de „thrillere evanghelice”, au încurajat sporadic ideea

1. Despre problema pieţei de antichităţi şi a contrabandei (implicit a speculei), a se vedea declaraţia

UNESCO pe site-ul www.unesco.org/culture/laws/1970/htmleng/page2. shtml. Datorez această referinţă lui

1. Pentru o dezbatere pe această temă, a se vedea Bart Ehrman, *Lost Christianities*: *The Battles for Scriptures and the Faith We Never Knew* (Oxford University Press, New York, 2003), capitolul 1.

1. Desigur, putem privi un text precum Evanghelia lui Toma şi dintr-o perspectivă negnostică, aşa cum au făcut o serie de cercetători, precum Richard Valantasis în *The Gospel of Thomas* (*Evanghelia lui Toma*), Routledge, New York, 1997. Cu toate acestea, ar fi profund greşit – zic eu – să spunem că aceste perspective ar fi superioare întrucât permit textului „să vorbească de la sine”, în loc să recurgă la o viziune străină de textul respectiv. Pe de o parte, textele nu vorbesc niciodată de la sine; ele sunt interpretate de fiecare dată de către specialişti, care recurg la informaţii străine, din afara textului, pentru a-i da sens. Cine se îndoieşte de acest lucru să citească pur şi simplu o relatare despre care se presupune că lasă textul să vorbească de la sine şi va vedea cât de mult material interpretativ este implicat în proces. Pe de altă parte, în Evanghelia lui Toma există

1. De fapt, ambele abordări sunt de factură istorică, prin aceea că abordarea literară încearcă să stabilească ce anume înseamnă această

2. Unii cercetători, chiar şi din vechime, cum ar fi H. Reimarus, la sfârşitul celui de-al XVIII-lea veac, au subliniat că Iisus trebuie perceput mai degrabă ca un insurgent de ordin politic, aşa cum îl vedeau şi romanii.